

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Mehmet Erdal BİNGÖL

BURSALI İFFET DİVANI'NIN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2022

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Mehmet Erdal BİNGÖL

BURSALI İFFET DİVANI'NIN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEHİTOĞLU

MUŞ-2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	XII
ABSTRACT.....	XIII
ÖN SÖZ.....	XIV
KISALTMALAR DİZİNİ	XVI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BURSALI İFFET DİVANI'NDA DİNİ UNSURLAR

1.1. ALLAH	4
1.1.1. Bâri	4
1.1.2. Cemal.....	4
1.1.3. El-Esm'a'ül- Hüсна	6
1.1.4. Ezelî.....	6
1.1.5. Hak	7
1.1.6. Hâlık	9
1.1.7. Hamîd	10
1.1.8. Hudâ	10
1.1.9. Hudâvend.....	11
1.1.10. İlâh.....	11
1.1.11. Kerîm.....	12
1.1.12. Kâdir	12
1.1.13. Mevlâ.....	13
1.1.14. Müntakim	14
1.1.15. Perverdigâr	14
1.1.16. Rab.....	15
1.1.17. Rahmân.....	16
1.1.18. Rahim	16
1.1.19. Sübhân	17
1.1.20. Yezdân.....	17
1.2. MELEKLER VE PERİ	18
1.2.1. Rıdvân	18
1.2.3. Cebrail	19
1.2.4. Peri.....	20

1.3. ÂYET, HADİS VE DUALAR	21
1.3.1. Âyetler	21
1.3.1.1. Bi'smi'llâh	21
1.3.1.2. Sübhânellezî esrâ	22
1.3.1.3. Tecrî tahteha'l-enhâr	23
1.3.1.4. Nûr Âyeti	23
1.3.1.5. Hamdu li'llâh	24
1.3.1.6. Sıbgatullah	24
1.3.2. Hadis	25
1.3.3. Dua	25
1.3.3.1. Rabbi yessir	25
1.3.4. Kitap	26
1.3.4.1. Kur'an'ı Kerim	26
1.3.4. Peygamberler	27
1.3.4.1. Hz. Âdem	27
1.3.4.2. Hz. İbrahim	28
1.3.4.3. Hz. Yusuf	28
1.3.4.4. Hz. Süleyman (a.s)	29
1.3.4.5. Hz. Musa	29
1.3.4.6. Hz. Yunus	30
1.3.4.7. İsa - Mesih	30
1.3.4.8. Hz. Muhammed (s.a.v.)	31
1.4. AHİRET İLGİLİ MEFHURLAR	32
1.4.1. Ukbâ	32
1.4.2. Cennet (Behişt)	33
1.4.3. Firdevs	34
1.4.4. Cehennem	34
1.4.5. Haşır	35
1.4.6. Livâü'l-hamd	36
1.4.7. Kıyamet	36
1.5. DİNÎ MEKÂNLAR VE YERLER	38
1.5.1. Ka 'be ve Kible	38
1.5.2. Çâh-ı Zemzem	39
1.5.3. Kabir	40

1.5.4. Minber	41
1.5.5. Kербela	41
1.6. DİNİ MEFHURLAR.....	42
1.6.1. Din	42
1.6.2. İmân- Mü'min	43
1.6.3. Ruh	44
1.6.4. Hayr ve Şer	45
1.6.5. Mekruh	46
1.6.7. Takvâ	46
1.6.6. Tuğyan.....	47
1.6.8. Şefâ'at.....	48
1.6.9. Mi'rac	49
1.6.10. Kader	49
1.6.11. Kul	50
1.6.12. Hidâyet	51
1.6.13. Riba	51
1.6.14. Şeytan	52
1.6.15. İhlas	53
1.6.16. Mücrim	53
1.6.17. Riya	54
1.6.18. Ümmet	55
1.6.19. Levh.....	55
1.7. İBADETLER VE İBADETLERE DAİR	56
1.7.1. Namaz.....	56
1.7.2. Vaiz	57
1.7.3. Hutbe	58
1.7.4. Oruç	58
1.7.5. İmsâk	59
1.7.6. Kurbân	60
1.7.7. Seccade	60
1.7.8. Hırka	61
1.7.9. Zünnar	61
1.7.10. Tövbe ve İstiğfar	62
1.7.11. Salât ve Selâm	62

1.7.12. Salip.....	63
--------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

BURSALI İFFET DİVANI'INDA TASAVVUFİ UNSURLAR

2.1. ÂRİF	64
2.2. BÂDE.....	65
2.3. BEZM.....	66
2.4. DÂR-I GURBET	68
2.5. DERGEH/ TEKKE	69
2.6. DERVİŞ.....	71
2.7. ERBAB-I KEMAL	72
2.8. ERBAB-I RİYAZET.....	72
2.9. ERBAB-I DİL	73
2.10. ERBAB-I İRFAN	75
2.11. ERBAB-I HİMEM.....	75
2.12. ENÂNİYET.....	76
2.13. FEYZ	77
2.14. FUZELÂ	78
2.15. İNÂYET	79
2.16. İNTİSAB- MÜNTEŞİB.....	79
2.17. KALB-İ SELİM.....	80
2.18. KERÂMET	80
2.19. MA'RİFET	82
2.20. MÂ-FİHÂ.....	82
2.21. MEVÂLİ (MOLLA)	83
2.22. MİR'ÂT.....	83
2.23. MÜCTEHİDİN.....	84
2.24. MÜRÎD.....	84
2.25. MÜSTAĞFİR	85
2.26. NEFS	86
2.27. SOHBET	86
2.28. SIRR	87
2.29. SÜLÛK.....	90
2.30. ŞER'İ MÜBİN (İSLAM ŞERİATI).....	90
2.31. TARİK- TARİKÂT- RÂH	91

2.32. TECELLİ.....	93
2.33. TÛL-İ EMEL.....	94
2.34. ULEMÂ.....	95
2.35. VAHDET-KESRET.....	96
2.36. YE'S.....	98
2.37. ZÂHİD.....	99
2.38. ZİKR.....	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURSALI İFFET DİVANI'INDA İNSAN

3.1. DİNİ ŞAHSİYETLER.....	102
1.3.5. Ehl-i beyt.....	102
1.3.5.1. Hz. Hüseyin.....	102
1.3.6. Çehâr- Yâr.....	103
1.3.6.1. Hz. Ebû Bekir.....	103
1.3.6.2. Hz. Ömer.....	104
1.3.6.3. Hz. Osman.....	104
1.3.6.4. Hz. Ali.....	105
3.2. HÜKÜMDARLAR, ŞEHZADELER, DEVLET ADAMLARI.....	105
3.2.1. Sultan II. Mahmud.....	105
3.2.2. Abdulmecid Hân.....	106
3.2.3. Derviş Muhammed Paşa.....	106
3.2.5. Şerif Paşa.....	107
3.2.6. Mustafa Nûri Paşa.....	107
3.2.7. Necip Ahmed Paşa.....	108
3.2.8. Eşrefzâde Necmeddin Efendi.....	109
3.2.9. Cavid Efendi.....	109
3.2.10. Cizyadâr Râkım Efendi.....	110
3.2.11. Keykâvûs.....	110
3.3. TARİHİ- EFSANEVİ ŞAHSİYETLER.....	110
3.3.1. Feridun.....	110
3.3.2. Cemşîd.....	111
3.3.3. Şâh-ı Ekber.....	112
3.3.4. Numân.....	112
3.3.5. İskender.....	113

3.3.6. Kâbûs.....	113
3.3.7. Kârûn.....	114
3.3.8. Hâtem.....	114
3.3.9. Yezid.....	115
3.3.10. Mervân.....	115
3.3.11. Şimr.....	116
3.3.13. Şazenûş.....	116
3.3.14. Hûlagü.....	117
3.3.15. Hâmân.....	117
3.3.16. Nemrût.....	117
3.4. HİKÂYE KAHRAMANLARI.....	118
3.4.1. Leyla İle Mecnun.....	118
3.4.2. Ferhad ile Şirin.....	119
3.4.3. Sâm ve Nerîmân.....	120
3.5. ŞÂİRLER.....	120
3.5.1. Mevlânâ.....	120
3.5.2. Fuzulî.....	121
3.5.3. Nef'î.....	122
3.5.4. Hafız-ı Şîrâzî.....	122
3.5.5. Gülşenî.....	123
3.5.6. Neş'et.....	123
3.5.7. Hazreti Üftâde.....	123
3.5.8. Necîb.....	124
3.5.9. Nazmi Efendi.....	124
3.5.10. Mustafa Behçet Efendi.....	124
3.5.11. Hassan Bin Sabit.....	125
3.5.11. Ka'b Bin Züheyr.....	126
3.6. BİLGİNLER, İLİM ADAMLARI, MÜDERRİSLER, SANATÇILAR.....	126
3.6.1. İbn-i Hacib.....	126
3.6.2. Emir Sultan.....	127
3.6.3. Eflâtun.....	128
3.6.4. İbn-i Melek.....	128
3.6.5. Asım Efendi.....	129
3.6.6. Muhyi Efendi.....	129

3.6.7. Şeyh San'an.....	129
3.6.8. Bihzâd.....	130
3.6.9. Nafiz Efendi (Durakçı).....	130
3.7. DİĞER ŞAHSİYETLER.....	131
3.7.1. Burhân Efendi.....	131
3.7.2. Hüseyin Hüsnü Efendi.....	131
3.7.3. Cizyedar- zâde İzzet Efendi	131
3.7.4. Mustafa Hafız Efendi	132
3.7.5. Ezineli Ahmet Efendi	132
3.7.6. Hz. Hızır	133
3.7.7. Mansûr.....	134
3.8. TIPLER.....	134
3.8.1. Sevgili.....	134
3.8.1.1. Yâr	135
3.8.1.2. Şûh	136
3.8.1.3. Âfet	136
3.8.1.4. Rûh.....	137
3.8.1.5. Gaddar.....	138
3.8.2. Sevgili ile İlgili Benzetme Unsurları	138
3.8.2.1. Fidan	138
3.8.2.2. Gül	139
3.8.2.3. Lale	139
3.8.2.4. Gonca.....	139
3.8.2.5. Servi.....	140
3.8.2.6. Peri.....	140
3.8.2.7. Şem'	141
3.8.2.8. Güneş	141
3.8.2.9. Ay.....	142
3.8.2.10. Sultan	143
3.8.2.11. Padişah ve Şâh	144
3.8.2.12. Cadû	145
3.8.2.13. Âhû.....	146
3.8.2.14. Cellad	146
3.8.2.15. Tıfl	147

3.8.2.16. Put	147
3.8.2.17. Hüma.....	148
3.8.2.18. Cevher.....	148
3.9. ÂŞIK.....	149
3.9.1. Genel Anlamda Âşık	149
3.9.2. Âşık ile İlgili Benzetme Unsuları	149
3.9.2.1. Bülbül.....	149
3.9.2.2. Pervane.....	151
3.9.2.3. Bende	152
3.9.2.4. Semender	152
3.9.2.5. Divâne.....	153
3.10. RAKİP.....	153

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BURSALI İFFET DİVANI'INDA SOSYAL HAYAT VE MADDİ KÜLTÜR

4.1. KAVİM, KABİLE, AİLELER.....	156
4.1.1. Arap.....	156
4.1.2. Türk ve Fransız.....	156
4.1.3. Çin, Acem ve Rum	156
4.2. ÜLKE, ŞEHİR ve BÖLGELER.....	157
4.2.1 Ülkeler	157
4.2.1.1. İran	157
4.2.1.2. Fransa ve Avusturya	158
4.2.1.3. Çin ve Keşmir	158
4.2.1.4. Hindistan ve Keşmir	159
4.2.1.5. Bangladeş.....	160
4.2.1.6. Mısır.....	160
4.2.2. Şehirler	160
4.2.2.1 Bursa	160
4.2.2.2. İstanbul.....	161
4.2.2.3. Kerbelâ.....	163
4.2.2.4. Hançerli.....	163
4.2.2.5. Kandehear	164
4.3. MİMARİ (HAMAM, MİNBER, HAN, CAMİ, TÜRBE MİHRAP, KÜRSÜ, MABED, HAMAM)	164

4.3.1. Hamam- Kaplıca.....	164
4.3.2. Han	165
4.3.3. Cami, Mescit, Mabed	166
4.3.4. Saray, Kasr	167
4.3.5. Çeşme	169
4.3.6. Mevlevihâne	169
4.3.7. Berber	169
4.4. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA, DURUMLAR VE MÜNASEBETLER..	170
4.4.1. Danışma Meclisleri (Bezm, Erbab-ı Daniş)	170
4.4.2. Makam Ve Meslekler (Vezirlik, Şeyhül İslamlık, Hâcegan, Müftülük, İmamlık, Vaizlik, Berberlik)	171
4.4.2.1. Vezirlik	171
4.4.2.2. Binbaşı	171
4.4.2.3. Şefaath Tahtı	172
4.4.2.4. İmamlık.....	172
4.4.2.5. Hocalık.....	173
4.4.2.6. Vaizlik.....	173
4.4.2.7. Şeyhu'l Harem	173
4.4.2.8. Berberlik	174
4.4.2.9. At Ve Binicilik.....	174
4.4.2.10. Sarraflık	175
4.4.2.11. Mihmanlık, Mihmandarlık.....	175
4.5. EĞLENCE HAYATI.....	176
4.5.1. Şarap, Mey, Bade, Mînâ, Kadeh	177
4.5.2. Meyhane, Bezm-i Mey, Bezm-i Şarap	179
4.5.3. Sâki	180
4.5.4. Afyon ve Esrar.....	180
4.5.5. Müzik Aletleri (Ney, Tambur, Keman, Saz, Rebab).....	181
4.5.5.1. Ney, Neyzen.....	181
4.5.5.2. Tanbur.....	181
4.5.5.3. Saz ve Rebab.....	182
4.5.5.4. Keman ve Çeng.....	182
4.5.6. Bayram	183
4.5.7. Nevruz	184

4.6. SAVAŞ ALETLERİ	184
4.6.1. Hançer	184
4.6.2. Barut	185
4.7. KIYAFET, SÜS, KOKU, TAKI VE KIYMETLİ MADENLER	185
4.7.1. Tesbih	186
4.7.2. Koku	186
4.7.3. Kıymetli Madenler	187
4.7.3.1. Bakır Sikke	187
4.7.3.2. Yakut.....	188
4.7.3.3. Gevher.....	188
4.7.3.4. Foya	189
4.7.3.5. Zer.....	189
4.7.3.6. Simab, Elmas ve La'l.....	190
4.8.1. Kıyafet.....	190
4.8.1.1. Hırka	191
4.8.1.2. Külâh.....	192
4.8.1.3. Kemer.....	192
4.8.1.4. Kürk	192
4.8.1.5. Taç ve Kaftan.....	193
4.8.2. Yiyecekler	193
4.8.2.1. Helva ve Kahve.....	194
4.8.2.2. Meyve (Şeftali, Elma).....	194
4.8.2.3. Ekmek	195
4.8.2.4. Nargile ve Kahve	196
4.8.2.5. Süt ve Şeker	196

BEŞİNCİ BÖLÜM

TABIAT

5.1. MEVSİMLER	197
5.1.1. İlkbahar.....	197
5.1.2. Sonbahar (Hazan)	198
5.1.3. Kış	198
5.2. KOZMİK ÂLEM	199
5.2.1. Burç	199
5.2.2. Berk	200

5.2.3. Felek, Devrân, Gerdûn Ve Çarh	201
5.2.4. Gökyüzü	202
5.2.5. Arş	202
5.2.6. Seyyareler	203
5.2.6.1. Güneş	203
5.2.6.2. Ay.....	204
5.2.6.3. Mars	204
5.2.6.4. Satürn	205
5.2.7. Fal	205
5.3. DÖRT UNSUR (ANASIR-I ERBAA)	205
5.3.1. Toprak	206
5.3.2. Su (Âb)	206
5.3.2.1. Nehir	209
5.3.2.1.1. Ceyhun	210
5.3.3. Ateş.....	210
5.3.4. Hava.....	211
5.4. HAYVANLAR.....	212
5.4.1. Kuşlar	213
5.5. BİTKİLER.....	215
5.5.1.1. Servi	215
5.5.2. Çiçekler	216
5.5.2.1. Sünbül	216
5.5.2.2. Nergis.....	216
5.5.2.3. Gül	217
5.5.2.4. Gonca	217
5.5.2.5. Lale	217
SONUÇ.....	219
KAYNAKÇA	221

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURSALI İFFET DİVANI' NIN TAHLİLİ

Mehmet Erdal BİNGÖL

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEHİTOĞLU

2022, 241 sayfa

Yaşadığı dönemin önde gelen âlimlerinden olan Mehmet Emin Efendi, zekâsı, kabiliyeti ve çabasıyla müderrislik makamına ulaşmıştır. İlmi faaliyetleri ile beraber şiirle de uğraşmıştır. Şâirliği ile ön plana çıkmıştır. 19. yüzyılın önemli şâirlerinden biri olmuştur. İffet mahlasını kullandığı için Bursalı İffet olarak tanınmıştır. Bu çalışmada *Bursalı İffet Divanı* tahlili yapılmıştır.

Divan edebiyatı, tarihî gelişimi içerisinde değerlendirildiğinde, parlak dönemi sonlanmıştır. Ancak Divan edebiyatı, geleneğini 19. yüzyılda da önemli şâirlerle devam etmiştir. Bursalı İffet de geleneğin devamını sağlayan şâirlerdendir. *Bursalı İffet Divanı* 19. yüzyılın önemli eserlerinden olması ve dönemin zihniyetinin anlaşılmasına katkı sunacağı düşünülerek bu çalışma yapılmıştır.

Bursalı İffet Divanı incelediğinde tahlil çalışması açısından zengin bir içeriğe sahip olduğu tespit edildi. Farklı divan tahlili ile ilgili akademik çalışmalar incelendi. İncelenen akademik çalışmalardan sonra *Bursalı İffet Divanı* 'nın tahlili için bir çalışma yöntemi belirlendi. Buna göre divan okumaları yapıldı. *Divan*'ın tarama ve fişleme yöntemi kullanılarak çokça kavram ve ibareler seçilerek yazım sürecine başlandı.

Bursalı İffet Divanı 'nın tahlil çalışmaları beş ana bölüm altında incelendi. Bunlar din, tasavvuf, insan, sosyal hayat ve maddi kültür ve tabiattır. Her bölüm alt başlıklara ayrılarak detaylı bir şekilde ele alındı. Kavramlar açıklandı, örnek beyitler sunuldu, beyitlerin anlam dünyasına girilmeye çalışıldı. Bu yolla *Divan*'ın daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, 19. Yüzyıl, Bursalı İffet, Divan, Tahlil.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
RELIGIOUS ELEMENTS IN BURSALI İFFET DİVAN

Mehmet Erdal BİNGÖL

Advisor: Assistant Prof. İhsan ŞEHİTOĞLU

2022, Page: 241

Mehmet Emin Efendi, one of the leading scholars of his time, reached the rank of professor with his intelligence, ability and effort. Along with his scientific activities, he also dealt with poetry. He came to the fore with his poetry. He became one of the important poets of the 19th century. He was known as Bursalı İffet because he used the pen name İffet. In this study, the analysis of the Bursali Chastity Divan was made.

When we examined the Bursalı chastity Court, it was found that it has a rich content in terms of analysis work. Academic studies related to different court analysis were examined. After the examined academic studies, a study method was determined for the analysis of the Bursalı chastity Court. Accordingly, court readings were conducted. By using the scanning and filing method of the Divan, many concepts and phrases were selected and the writing process was started.

The analysis studies of the Bursalı chastity Court were examined under five main sections. These are religion, Sufism, man, social life, as well as material culture and nature. Each section was divided into subheadings and discussed in detail. Concepts were explained, sample couplets were presented, and attempts were made to enter the world of meaning of couplets. In this way, it was tried to provide a better understanding of the divan.

Key Words: Divan Literature, 19th Century, Bursalı İffet, Divan, Analysis.

ÖN SÖZ

Divan edebiyatı, geleneğini, her dönemde edebi yönü zengin, şiir yazma yeteneği güçlü kişilerle devam ettirmeyi başaramış önemli bir şiir geleneğidir. Tanzim edilen divanlar, dönemin zihniyetini, duygu ve düşünce dünyalarını, sosyal yaşantılarını, ekonomik durumlarını, inanışlarını, çeşitli telakkilerini vs. birçok konuyu anlamamızı sağlar.

Divan tahlili, klasik Türk edebiyatının önemli çalışma alanlarından. Tahlil çalışmaları; divan şiirini tanımak, anlamak, açıklamak ve değerlendirmek için çalışma yapanlara önemli veriler sunar. Divan tahlili çalışmaları günümüz ile şâirin yaşadığı dönem arasında bağ kurmamız açısından da çok önemlidir.

Bursalı İffet Divanı da yaşanan dönemi en iyi yansıtan eserlerdendir. Eseri ile tezkirecilerin övgüsüne mazhar olmuş 19. yüzyılın şâirlerinden olan Bursalı İffet, yaşadığı yörenin özelliğini de eserinde işlemiştir. Bu yönü de hem bizim için hem de diğer araştırmacılar için kıymete değer bir özelliktir.

Bu çalışmamızda genel kabul gören tahlil çalışma yöntemini esas alarak tezimizi hazırlamaya çalıştık.

Giriş kısmında Bursalı İffet'in hayatı, edebi şahsiyeti ve divanı hakkında gerekli olduğunu düşündüğümüz bilgileri verdikten sonra bölümler halinde divan tahlili yapılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde “Din” başlığı altında içeriğiyle ilgili özelliklerini ortaya çıkarılarak incelenmeye çalışılmış ve örnek beyitleri sunulmuştur.

İkinci bölümde “Tasavvuf” başlığı altında tasavvufî unsurları tek tek ele alarak muhtevası açısından incelenmiştir. Divanda geçen örnek beyitler sunulmuştur.

Üçüncü bölümde “İnsan” başlığı altında dinî şahsiyetler, tarihî şahsiyetler, efsanevî şahsiyetler, hikâye kahramanları, şâirler, bilginler, ilim adamları, müderrisler, sanatçılar, insan tipleri âşık, mâşuk ve rakip vb. unsurlar incelenerek, örnek beyitler sunulmuştur.

Dördüncü bölümde “Sosyal Hayat ve Maddî Kültür” başlığı altında kavim, kabile, aileler, ülkeler, şehirler, bölgeler, mimari yapılar, toplumsal tabakalaşma, toplumsal münasebetler, makam ve meslekler, eğlence hayatı, müzik aletleri, giyim kuşam, süs,

koku, takı, kıymetli madenler, yiyecek ve içecekler vb. unsurları incelenerek, örnek beyitler sunulmuştur.

Beşinci bölümde “Tabiat” başlığı altında mevsimler, kozmik âlem, seyyareler, dört unsur, hayvanlar, bitkiler vb. unsurlar incelenerek, örnek beyitleri sunulmuştur.

Çalışmamızın sonunda faydalandığımız kaynaklar ve onlara ait bilgiler kaynakça kısmında verilerek çalışmamız sonlandırılmıştır.

Bu tez çalışmasında, pandemi sürecini yaşadığımız günlere denk gelmesine rağmen, hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, değerli yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEHİTOĞLU’na ve derslerinden istifade ettiğim tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Muş-2022

Mehmet Erdal BİNGÖL

KISALTMALAR DİZİNİ

Ansk.	:	Ansiklopedi
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
G	:	Gazel
K	:	Kaside
M	:	Mesnevi
Müf	:	Müfretler
s.	:	Sayfa
Ş	:	Şarkı
T	:	Tarihler
Thm	:	Tahmis
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	:	Türk Dili Kurumu
vb.	:	Ve benzer
vs.	:	Ve saire

GİRİŞ

Bursalı İffet'in şiirleriyle, duygu ve düşünce dünyasına giriş yaptığımız bu çalışmada, yüzlerce beyit ve onlarca bendi tek tek fişleyerek din, tasavvuf, sosyal hayat ve maddi kültür, insan ve tabiat olmak üzere beş ana bölüm ve onların alt başlıklarıyla inceledik.

Şiir şerhi çalışmalarında, her beyit tek tek incelenip açıklanır. Şiir tahlillerinde ise muhteva ele alınarak başlıklar halinde değerlendirilir. İlgililere daha derli toplu bilgiler verilir. Bundan dolayı tahlil çalışmasına karar verdik.

Divanlar, yaşanılan dönem ile ilgili bilgiler verir. Bu bilgiler bazen tarihî kaynaklarda ve ansiklopedilerde bulunmaz. Çalışmasını yaptığımız Bursalı İffet Divanı'nda da yaşadığı döneme ait ve hayata dair birçok bilgiye ulaştık.

19. yüzyılda Batı dünyası; bilimde, sanayide, teknolojiye ve askerî alanda Osmanlıya üstünlük kurmasıyla kültürel alanda da etki alanını genişletmiştir. Bu gelişmelerden divan edebiyatı da etkilenmiştir. Bu dönemde çok büyük şâirler yetişemese de divan edebiyatı, Bursalı İffet gibi şâirlerle geleneğin devamını sağlamayı başarmıştır.

Geleneğin devamına katkıda bulunmak amacıyla denizde bir damla mukabilinde biz de *Bursalı İffet'in Divanı*'nın tahlilini yapmaya çalıştık. Tahlil çalışmalarının ana kaidelerine bağlı kalarak yeni alt başlıklarla divandaki tüm unsurları işlemeye çalıştık.

Bursalı İffet'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri

19. yüzyılın önemli divan şâirlerinden olan Bursalı İffet'in asıl adı Seyit Mehmet Emin'dir. Seyit Mehmet Emin Bursa'da doğmuş ve orada yaşamıştır. Bursa'da Emir Hanı'nda ticaretle uğraşan, kumaşçılık yapan Hacı Şerif Ağa'nın oğludur. Bu nedenle Hacı Şerif Ağa-zâde olarak da tanınmıştır. Şiirinde ise "İffet" mahlasını kullandığı için Bursalı İffet olarak anılmıştır (Arslan, 2018: 2).

Şâirin doğum tarihi bilinmemektedir dolayısıyla kaç yıl yaşadığı da tam olarak bilinmemektedir. Ancak şâirin ilk tarih manzumesini 1217 yılında verdiği bilinmektedir. Bu nedenle de 55-60 yaşlarında vefat ettiği tahmin edilmektedir (Arslan, 2018: 3).

Bursalı İffet tahsil yaşına geldikten sonra büyük bir hevesle âlimlerin meclislerine gitmiş ve onlardan ilim tahsili yapmıştır. Farsçayı Ali Behçet Efendi ve H. Ali Sıddık Baba Efendi'den öğrenmiş, sonrasında müderrislik sınıfına geçmiştir. 1818 senesinde

ibtida-i hariç makamıyla Zeyniye Medresesine göreve başlamış daha sonra dâhiliye nazırı Pertev Paşanın koruması ve isteği üzerine 1835 senesinde Musıla-yı Süleymaniye makamıyla İnegöl İshak Paşa Medresesine görevlendirilerek makamda terfi ettirilmiştir. Bu görevi yaparken 1840 yılının rebiülahir ayında vefat etmiştir (Arslan, 2018: 3).

Şâir İffet, hayatının ilk yıllarında zengin ve varlıklı bir ailenin çocuğu olarak müreffeh ve zengin bir hayat sürmüştür. Hayatının sonlarına doğru geçim sıkıntısı ve zorluklar yaşamıştır. Maddi zorlukları yakın çevresinden kaynaklandığı bilinmektedir. Yaşadığı hayal kırıklıkları, maddi sıkıntılar, insanların düzenbazlıkları da şiirlerine yansımıştır (Arslan, 2018: 3).

Bursalı İffet, hem Nakşibendî hem de Mevlevî tarikatına ilgi duymuş, hem Nakşibendî hem de Mevlevî şeyhlerinden dersler almıştır. Bursalı İffet iyi eğitim almış hem Arapça hem de Farsçayı ders verebilecek düzeyde öğrenmiştir. Müderrislik yapan şâir, ehl-i sünnet bir Müslüman'ın kabul ettiği İslâmî görüşe sahiptir. Dinî duyarlılığı yüksek bir şahsiyettir (Arslan, 2018: 3).

Müderrislik yaptığı sırada özel olarak da ilim ve kemal heveslilerine Arapça ve Farsça dersleri veren Bursalı İffet, bu arada şiir yazmaya devam etmiş ve kendisini bu konuda geliştirme çabası içerisinde olmuştur.

Tezkireler ve Bursalı İffet hakkında bilgi veren kaynaklar onun şiirleri ve şairliği hakkında olumlu ve övgü dolu cümleler kurmuştur (Arslan, 2018: 3).

19. yüzyılın tezkirecilerinden Fatîn Davut, Hâtimetü'l- Eş'âr adlı tezkiresinde Bursalı İffet için "*Zâhir ü bâtını ma'mûr bir şâ'ir-i ma'ârif-mevfûr olup, eş'ârı âşıkâne ve üstâdâne vâki' olmuştur.*" demektedir. Yani görünen ile görünmeyen âlemi bilecek kadar çok bilgili âlim bir şâir olduğunu; şiirlerinin de hem âşikça, duygulu hem de ustâdâne, öğretici olduğunu ifade eder. (Arslan, 2018: 3).

Mehmed Fahreddin Efendi'nin vefiyât türündeki eseri olan "*Gülzâr-ı İrfân*" adlı eserinde (1847) "re'îsü's-şu'arâ" olarak nitelemek "sezâ vü lâyıkdır" diyerek döneminin şâirlerinin reisi olarak nitelemeğe layık olduğunu ifade eder. Yine Mehmed Fahreddin Efendi Gülzâr-ı İrfân'da "*İrfân u hüner ile meşhûr, hoş-sohbet, yârân u ahîbbâ ile âmîzîş ü ülfetde, celâlî-tabî'at, şâ'ir-i âteş-zebân u mu'ciz-beyân, sühan-verân-ı asrına fâ'ik,*

re'îsü's-şu'arâ dinmege sezâ vü lâyük..." diyerek Bursalı İffet için yüceltici ifadeler kullanmıştır. (Arslan, 2018: 3).

Bursalı İffet'i Osmanlı müellifleri de "*hoş sözler söyleyen şâir*" olarak niteleyerek kasidelerinin ve naatlarının latif olduğunu ifade ederek överler.

Vasfi Mahir Kocatürk "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eserinde İffet'in şairliği hakkında değerlendirmelerde bulunurken şâirin ifadesinin oldukça kuvvetli olduğunu eda ve ruh itibarıyla Nef'i ve Nâbî selâsetine ve daha çok mânâ hâkimiyetine tâbi olduğunu düşünür. Ayrıca İffet'in adı taklitten epeyce ileri ve hemen hemen şahsiyete yakın küçük bir asaleti olduğunu da ifade eder.

Bursalı İffet' in öğrencilerinden olan Es-seyyid Osman İzzet onun ölümünden sonra şiirlerini toplayarak divan haline getirmiştir.

Bursalı İffet Divanı'nda "5 kaside, 127 gazel, 15 tarih, 2 tahmis, 2 şarkı, 1 mesnevi, 8 kıt'a, 15 müfred" olmak üzere 8 nazım şekliyle yazılmış toplam 175 manzume yer almaktadır. (Arslan, 2018: 4).

Çalışmamızda kullandığımız örnek beyitler Dr. Mehmet ARSLAN'ın "Bursalı İffet Divanı" adlı çalışmasından alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BURSALI İFFET DİVANI'NDA DİNİ UNSURLAR

1.1. ALLAH

Bursalı İffet, *Divanı* 'nda Allah lafzına özellikle kaside ve gazellerinde çokça yer vermektedir. Allah'ı, ehl-i sünnet yolunu benimseyen bir Müslüman'ın inandığı İslâmî inanışa uygun bir şekilde ele almaktadır. Örneğin; Yüce Yaratıcımız olan Allah'ın ezeli, ebedi, mutlak gücün sahibi olduğunu, bir ve tek olduğunu, kerem ve lütuf sahibi olduğunu, izzet ve ikramının bol olduğunu, her şeyi bildiğini, işittiğini ve gördüğünü; bu evrenin yaratıcısı olduğunu, her şeyi yoktan var ettiğini ve kudret sahibi olduğunu ifade eder.

Bursalı İffet, *Divanı* 'nda, özellikle Allah'a ait Bâki, Bârî, Cemal, Ezel, Hak, Hâlık, Hâmid, Hüdâ, Hüdâvendâ, Kerem, Kudret, Mevlâ, Muntakîm, Pervedigâr, Râb, Rahman, Rahmet, Sübhân, Yezdân gibi isim ve sıfatları Allah kelamını anlatmak için kullanmaktadır. Ayrıca Esmâ-i Hüsna içerisinde yer almayan, fakat terbiye eden, yaratan ve ilâh mânâsına gelen kavramları da Allah sözünü karşılayacak bir şekilde kullanmaktadır.

Bursalı İffet Divanı 'nda şiire konu edilen Allah (c. c)'in isimleri ve sıfatları, ilgili âyetler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Bâri

Bâri' ismi Allah'ın güzel isimlerindedir. Yani Esmâ'ül Hüsna'dandır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de de geçmektedir. Eşyayı ve her şeyin aza ve cihazını birbirine en uygun ve mülayim bir halde yaratan zattır (Cebecioğlu, 2004: 18). Şairimiz “*Münâcât-ı Cenâb-ı Bârî*” (s. 23) “*Münâcât-ı Bârî*” (s. 66) “*Münâcât-ı Cenâb-ı Bârî*” (s. 99) isimleri adı altında üç münacaat nazm etmiştir.

1.1.2. Cemal

Güzel ile beraber hem güzelliği hem de iç ve dış güzelliği ifade etmektedir. Kaynaklarda Cemâl sıfatının iki türlü olduğu söylenir. İlki insanların bildiği güzelliiktir. İkicisi ise gerçek güzelliiktir ki bu hakiki güzellik her uzvun, olması gerektiği karakter ve hey'etin en faziletli üzere olmasıdır. Cemâl, Allah'ın müşahede-i ilmiyye olarak, kendi zatındaki ilk müşahede etmiş olduğu Allah'ın ezeli bir sıfatıdır. Allah, müşahede-i

ayniyye olarak yarattıklarında bu sıfatı görmeyi diledi ve bunun üzerine ayna gibi kendi nur cemalinin aynını görmek üzere âlemi yaratmıştır. Cürcânî'ye göre Cemâl sıfatı, rıza ve lütfâ denk gelen sıfattır. Keşanî'ye göre ise Cemâl sıfatı Allah'ın lütuf ve rahmetinin özellikleridir. Keşanî bu sıfatla alakalı şöyle demektedir: Cemâl sıfatı; Allah'ın, Zatı için vechi ile tecelli etmesidir. Cenabı Allah'ın mutlak cemâli için bir celâl vardır ki, bu da, Onun vechiyle tecelli ettiği sırada her şeyi kahretmesidir. Bu şekilde onu görececek kimse kalmaz. O, cemâli yüce olandır. Cemali için bir yaklaşma vardır; işte o, bize bununla yaklaşır. Onun her şeydeki zuhuru, şu beyitte zikrolunduğu gibidir:

Hakikatların hepsinde cemâlin seyreder

Celâlinde gayri yoktur onu setredecek (Cebecioğlu, 2004: 47).

Cemâl için bir celâl vardır. Bu da, kâinatın taayyünleri ile cemalin perdelenmesidir. Her celâlin ardında da, bir cemâl vardır. Allah celâl ve kahriyle bütün mevhum varlıkları ortadan kaldırır, böylece cemâlini ortaya çıkarır. Bu sebeple, celâl cemâlin aynıdır. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "Kahrın da hoş, lütfün da hoş" diye terennüm etmesi, hakikatte cemal ve celalin aynılığına işaret etmek içindir (Cebecioğlu, 2004: 47).

Aşağıdaki beyitte şâir, Allah'a nidâ ederek onun en sevdiği kulu olan Hz. Peygamberi de şefaathane kılarak mutluluk ehli olmayı ve onun cemâlinin tecellisi ile de ikramlara ulaşmayı dilemektedir.

Habîbün 'aşkına ehl-i sa'âdet kıl Hudâvendâ

Tecellî-i cemâlünle ziyâfet kıl Hudâvendâ (G1/1)¹ (Arslan, 2018: 22).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; benzeri olmayan cennet bahçesine ulaşabilmek için Allah'tan cemâlinin tecellisi ile ikramda bulunmasını dilemektedir.

Bihîşt-i bî-misâlünle ola 'İffet visâlünle

Tecellî-i cemâlünle ziyâfet kıl Hudâvendâ (G1/7)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte Allah'ın nurunun aşkıyla gönlü yanık iken, Allah'ın Cemâl ism-i şerifine mazhar olunca gönlünün cennet bahçesine dönmüştür.

---

¹ Çalışmada kullanılan örnek beyitler Dr. Mehmet ARSLAN'ın "Bursalı İffet Divanı" adlı çalışmasından alınmıştır.

‘Âşık-ı nûr-ı Hudâ-veş sûhte-dil olmuş iken

Mazhar-ı ism-i cemâliyle yine oldu bihişt (T8/3)

1.1.3. El-Esm‘a‘ül- Hüsna

İsmin çoğulu olan esma ile “güzel, en güzel” anlamındaki hüsna kelimelerinden oluşan Esm‘a‘ül- Hüsna (El-Esma‘ül- Hüsna) terkibi naslarda Allah’a nisbet edilen isimleri ifade etmektedir. Sadece *Kur‘an-ı Kerim*’de geçen ilâhî isimlerin sayısı 100’den fazladır; ayrıca muhtelif hadislerde Allah’a nisbet edilen başka isimler de vardır. Esm‘a‘ül Hüsna’nın terkibi, en geniş anlamıyla bunların hepsini kapsamakla beraber terim olarak daha çok Allah’ın doksan dokuz ismini içerdiği kabul edilmektedir (Topaloğlu, 1995: 404). Genel kanaate göre kabul edilen de budur.

Allah, *Kur‘an-ı Kerim*’de en güzel isimlerin kendisine ait olduğunu ifade eder. “*Allah, O’ndan başka ilah yoktur; en güzel isimler O’na aittir (Kur‘an-ı Kerim;20/8)*. Allah, takdir ettiği gibi yarattığını, canlıları örnekleri olmadığı gibi yarattığını, biçim ve özellik verenin kendisi olduğunu ve en güzel isimlerin (El-Esm‘a‘ül- Hüsna) kendisine ait olduğunu ifade eder (*Kur‘an-ı Kerim; 59/24*).

Aşağıdaki beyite baktığımızda şâir; Allah’ın en güzel isimleri anlamında esma tabirini zikretmektedir. Şâir burada Esmâ-i Hüsna’nın sırrını bilmenin de ötesinde müsemma olmasını istemektedir. Yani dünyadaki her şeyden soyutlanarak Allah’a yönelip Allah’ın isimlerinin onda tecelli etmesini istemektedir.

‘Âlem-i sûretde kalma her nefes ma‘nâ gözet

Sırr-ı esmâdan tecerrüd kıl müsemma-meşreb ol (G6/5)

Bursalı İffet, yukarıdaki beyitte; dünyanın görünen yüzünde kalma, her an görünenin ne mânâya geldiğini anlamaya çalış. İsimlerin sırrından sıyrılarak ismin hakikatiyle özdeşleşen kişi ol diyerek övüt vermektedir.

1.1.4. Ezelî

Ezel sıfatı öncesizliği yani varlığının öncesinin olmadığını ifade etmektedir. Kadim sıfatı bu sıfatla aynı anlamı taşımakla beraber, Cenabı Allah’tan başkası için de kullanılır fakat Ezel sıfatı sadece Allah için kullanılır (Cebecioğlu, 2004: 73).

Cenâb-ı Hakk'ın, evvel ve âhir olduğu bildirilmektedir (*Kur'an-ı Kerim; 57/3*). Buradaki evvel ifadesinden maksat, başlangıcı olmamak anlamında ezeliyeti ifade etmektedir.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; feleğin yıldızlar ordusuna ve korkusuzca ezeli dönene ne yaptığını bilemediğini söyler. Şâir bir olumsuzluk yaşamaktadır ancak buna sebep olan şeyi bilememektedir. Şâir, beyitte ezeli kavramını kullanmıştır.

Sipeh-i encüm-i eflâke ne yaptım bilemem

Ezelî gerdiş-i bî-bâke ne yaptım bilemem (G79/1)

Şâir, aşağıdaki beyitte; gam yükünü çaresiz develer gibi ardı sıra çektiğini, gam yükünü çekmeye Ezel'in kendisini ittiğini ifade eder. Şâir bu durumdan şikâyetçi değildir. Kaderin ezelden yazıldığını bilmektedir ve buna teslimiyet göstermektedir.

Ta'dâd-ı katâr itdi ezel bizleri 'İffet

Bâr-ı gamı çün üştür-i bî-çâre çekersin (G94/6)

1.1.5. Hak

Hak kavramı; realiteyle bağdaşmak, gerçeğe uygun olmak, hükmü yerine getirmek, adaletli olmak, varlığıyla kaim olmak, doğruluk ve hakikât gibi mânâlara gelmektedir (Altın, 2015: 45).

Bu isim de (el-Hakk) Allah'ın en güzel isimlerindedir. İslâm dininin kutsal kitabı *Kur'an-ı Kerim*'de Lokman suresinin otuzuncu âyetinde Cenab-ı Allah, Hakk'ın bizzat kendisi olduğunu ve onu bırakıp da taptıklarının ise bâtıl olduğunu ifade eder. Dolayısıyla kendisine kulluk edilmeye lâyık olan ve mutlak hakikat olan Allah'tır (Cebecioğlu, 2004: 97).

Zeccaci "*İştikâku Esmâ'illâh*" adlı eserinde "Hakk" için Allah'ın zâtı hak olduğu gibi O'ndan gelen ve O'na rücû eden her şey de hak olduğunu; ayrıca emrettiği ve yasakladığı hususlar uyarınca hareket etmek de kullar için hak olduğunu yani gerekli olduğunu ifade etmektedir (Cebecioğlu, 2004: 97).

Bursalı İffet de *Divanı*'nda "Hak" ism-i şerifini Allah'ın diğer isimlerine göre daha fazla kullanmıştır. Bazen sadece "Hak" (K1/19), (K2/24), (G2/2), (G20/4), (G47/6), (G51/5), (G62/6), (G118/8), (G118/8), (T3/7), (T9/4), (T12/1), (T12/4), (T12/5) bazen

“Cenâb-ı Hak” tabiriyle (K5/10) (G88/4) bazen “Hazret-i Hak” tabiriyle (K2/21) bazen de Zât-ı Hak (G2/2) tabiriyle ifade etmektedir.

Bursalı İffet, Allah’ın Hak ismini insanlardaki tecellisi olarak dürüst davranma, adil olma anlamlarında kullanmaktadır. Şâir, Müftü Âsım Efendi’yi iyi ile kötüyü ayırabilen, hakkı ortaya koyabilen biri olduğunu söyler. Allah’ın onun zâtını dürüstlüğüyle mümtaz olarak yarattığını ifade eder.

Müfti-i dîn-i mübîn ‘Âsım Efendi’yi ki Hak

Eylemiş zâtını ‘ismet ile mümtâz-ı enâm (K1/19)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte ise Hazret-i Hak’ın her yıl oruç ayında çokça lütfunu âleme göndererek dünyayı süslediğini ifade eder.

Müzeyyen ide tâ mâh-ı sıyâm her sâl dünyâyı

İde tâ Hazret-i Hak ‘âleme lutf-ı firâvânî (K2/21)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitlerde Şerif Paşa’ya duada bulunurken Allah’tan Hz. Hızır’ın yolunda yoldaş ve yardımcı olmasını dilemektedir. Şâir, duada bulunurken Hak ism-i şerifini kullanır.

Hemân Hak Hızr-ı tevfiği refik itsün tarîkinde

İdüp her câda mansûru’l-livâ ol zât-ı zî-şâmı (K2/24)

Şâir İffet, Cenab-ı Hak ikbal ve mutluluğunu uzun etsin, her gününü nevrüz gününden daha mutlu eylesin, diyerek Muhyi Efendi’ye duada bulunmaktadır. Allah’ın Hak ismini kullanarak duada bulunmaktadır.

Cenâb-ı Hak mu‘ammer ide ikbâl ü sa‘âdetle

Olup nevrûzdan bâlâ-ter ü ferhunde herrûzı (K5/10)

Şâir, Hak ism-i şerifini genellikle lütuf, ikram ve ihsanların verilmesi için kullanırken aşağıdaki beyitte zulüm ve eziyet edenlerden, ağlayıp sızlayanların öcünü alarak hak ettikleri cezayı onlara vermesi anlamında kullanmıştır.

‘Azîz-i Müntakim’dir Hak müheyyâ cevr ü bî-dâda

Senün de ‘İffetâ çarha bu sûz-ı nâlišün kalmaz (G47/6)

Şâir aşağıdaki beyitte ise Allah'ın Hak isminin tecelli etmesi durumunda yaptığı yanlışlardan dolayı ibret-i âlem olarak ifşa olacağından endişe etmektedir. Şâirin aslında Settar ismine sığınmayı arzuladığı fark edilmektedir.

Hak setr ider mi yoksa kıyâmetde 'İffetâ

Engüşt-nümâ-yı 'ibret-i 'âlem olur muyuz (G51/5)

Şâir İffet, Allah varlık âlemini yoktan var etti. Zatının güneşine, onun yanağını nurların aynası yapıp, birlik kadehinden ezele esrarın keşfini yapıp, can bağışlardı. Dudakların güzel sözler söyleyip, İsa nefesli henüz can bahşetmedi, der. Şâir, Allah'ın Hak ismini kullanarak varlığı cömertliği ile yoktan var ettiğini ifade eder.

Cûd-ı Hak yokdan vücûd-ı 'âlemi var eyleyüp

Mihr-i zâta 'ârızun mir'ât-ı envâr eyleyüp

Câm-ı vahdetden ezelde keşf-i esrâr eyleyüp

Cân bağışlardı lebün izhâr-ı güftâr eyleyüp

Urmadın 'Îsî-i dem cân-bahşlıktan dem henüz (Thm 1/3)

1.1.6. Hâlık

Hâlık ismi, bir şeyin varlığını ve o şeyin varlığı süresince yaşayacağı her merhaleyi, olayları ve geçireceği halleri, o şeyin geçireceği hadiseleri tayin eden, tesbit eden ve yine ona göre yoktan yaratıp var edendir (Cebecioğlu, 2004: 18).

Kelime anlamı verilen Hâlık, Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir.

“Hakikate yönelen bir kişi olarak yönünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı yaratılışına sınıksız tutun. Cenab-ı Hakk'ın yaratmasında hiçbir değişme yoktur. İşte doğru din budur. Ama birçok insan bunu bilmez ” (Kur'an-ı Kerim, 30/30)

Hâlık ism-i şerifi Allah'ın güzel isimlerindedir.

Şâir aşağıdaki beyitte eşi ve benzeri olmayan Hâlık'ın, Hz. Muhammed Mustafâ'yı Refref'e binerek bir anda huzuruna misafir etmesini anlatmaktadır. Mi'rac hadisesine telmihte bulunmaktadır.

Vardı bir anda huzûra ol Şeh-i Refref-süvâr

Oldı zayf-ı Hâlık-ı Yektâ Muhammed Mustafâ (G4/5)

1.1.7. Hamîd

Hamîd sözcüğü “iyilik, güzellik ve erdemlilikle niteleyip övmek” anlamındaki hamd masdarından sıfat olup “övülen, övgüye lâyık bulunan”, ayrıca “öven” anlamlarına gelmektedir. Âlimlerin çoğu, esmâ-i hüsnâdan biri olarak hamîdin ilk anlamına öncelik vermiştir. *Kur'an-ı Kerim*'de ve hadis'i şeriflerde hamd kavramının zengin kullanılışı, bu kavramın her şeyden önce zât-ı ilâhiyeyi nitelemeyi amaçladığını göstermektedir. Kısaca bütün medih türlerini içeren, sevgi ve tâzimle Allah'a yönelen övgü ve şükür anlamında bir terimdir (Topaloğlu, 1997: 442).

Şâir aşağıdaki beyitte; nur-ı iman ve mağfîret dilemek için, hadsiz hamdler ve yüzlerce şükürlerin hakkı için bütün övgülere layık Hâmîd olan Allah ve Hz. Ahmed Muhammed hakkı için diyerek onları şefaathane kılmaktadır.

Sad sipâs u hamd-i bî-had hakkıçün

Hâmîd ü Ahmed Muhammed hakkıçün (M1/1)

1.1.8. Hudâ

Hudâ; Allah, Tanrı, Cenâbıhak, anlamında kullanılmaktadır. Farsça olup divan edebiyatında sıklıkla kullanılmıştır. *Bursalı İffet Divanı*'nda (K1/6), (K1/16), (K1/21), (K4/13), (G3/3), (G19/4), (G20/1), (G23/2), (G39/5), (T11/4) belirtilen beyitlerde yaratıcı anlamında Hudâ'yı kullanmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir; sabredip hoş-hatırlı olursan Hudâ'nın lütfuna, ihsanına hazır ol, o seni bulur. Bu nedenle yüzünü halktan Hakka çevir. Halk seni ne yapsın ki diyerek yönelmesi gereken asıl varlığın Hudâ olduğunu ifade eder.

Sen sabr idüp hoş-hâtır ol lutf-ı Hudâ'ya hâzır ol

Koy halkı Hak'a nâzır ol *'İffet* seni kim neylesün (K1/6)

Şâir aşağıdaki beyitte ise Hz. Ebubekir'in üstün özelliklerinin Kur'an'da geçtiğinin beyitle sabit olduğunu ifade ederek Hudâ'nın makbul has bir dostu olduğunu ifade eder.

Anun vasf-ı şerîfi nass-ı Kur'ân ile sâbitdir

Nedîm-i hâs-ı makbûl-i Hudâ Sıddîk-i Ekber'dir (G19/4)

1.1.9. Hudâvend

Allah, efendi, sâhip, mâlik, hükümdâr mânâlarındadır (Ayverdi, 2010: 545).

Bursalı İffet *Münâcât Be-Cenâb-ı Bârî* başlığı ile başlayan birinci gazelinde Hudâvend'i redif olarak kullanmıştır.

Şâir, her şeyin sahibi, mâliki olan Allah mânâsını da ifade eden Hudâvend ism-i şerifini daha çok yakarış ve dua ifadelerinde kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte, Hz. Muhammed'i şefaathçi kılarak Hudâvendâ'dan cemalinin tecellisi ile ikramda bulunmasını ve saadatlere kavuşmasını dilemektedir.

Habîbün 'aşkına ehl-i sa'âdet kıl Hudâvendâ

Tecellî-i cemâlünle ziyâfet kıl Hudâvendâ (G1/1)

Şâir aşağıdaki beyitte ise Hudâvend'den lütfuyla yardımcı olmasını, gittiği yolun taklitten tahkike dönmesini, dilinin de nurlu bir şekilde tasdik etmesini dilemektedir.

Bize lutfunla tevfiik it reh-i taklîdi tahkîk it

Dilim pür-nûr-ı tasdik it kerâmet kıl Hudâvendâ (G1/6)

1.1.10. İlâh

İlâh sözcüğü literatürde “ bir şeye tapınmak, kulluk etmek” anlamına gelen uluhet (ilâhet, ulûhiyet), “hayret etmek, gönülden bağlanıp sığınmak” anlamlarındaki veleh (eleh) veya “gizli olup duyu idrakinin üstünde bulunmak” mânâsındaki leyh kökünden türemiş olabileceği kabul edilmektedir. Bundan dolayı ilah “tapınılan ve yüceliği karşısında hayrete düşülen, gönülden bağlanılıp kendisine sığınılan, duyularla idrak edilmesi mümkün olmayan varlık” mânâsına gelmektedir. Âlimlerin birçoğuna göre, ulûhiyet kavramından hareketle ilâhın mutlak mânâda ibadet etmekle irtibatlı olduğunu, bundan dolayı onun tapınılan varlığa tekâbül ettiğini belirtmiştir (Yavuz, Y.Ş. 2000: 64).

Şâir aşağıdaki beyitte İlâhî diyerek nidâ etmektedir. Allah'ın tevekkül kapısında bir köle olduğunu, buradan feyizlenmeyi talep etmektedir. Tabiatta sürekli bir yenilenme olduğundan şâirde ebedî yaşama arzusu uyanmıştır. Bu da şâirde yıkıcı bir etki uyandırmıştır.

İlâhî feyz-yâb it bendeni bâb-ı tevekkülden

Harâb itdi beni tûl-ı emel devr ü teselsülden (G91/1)

Şâir aşağıdaki beyitte; Allah’a yakararak kim tarafını ağır ve ses getirici o kötü yoldan o kişinin seçerse mahşer günü Mervân’ın pis ve kokuşmuş leşi ile beraber haşır olmasını dilemektedir. Şâir, İlâhî diyerek nidâ etmektedir. Ancak bu sefer bedduada bulunmaktadır.

İlâhî rûz-ı mahşerde taraf-gîrân-ı güm-râhân

Muzahraf lâşe-i mekrûh-ı Mervân ile haşır olsun (G89/2)

1.1.11. Kerîm

Arapçada cömertlik anlamına gelmektedir. Ayrıca maddi ve manevi lütuflar bağışlar veya ihsan mânâsında kullanılmaktadır. İkrâmı, ihsanı bol olan Allah demektir. (Cebecioğlu: 2004/155).

Kerem kavramına yüce kitabımızda da yer verilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de, Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur ((Kur’an-ı Kerim, 2/198).

Aşağıdaki beyitte şâir; Kerem sahibi Allah’ın uğurlu alametleri olan oruç ayından sonra yine rızıklandırıldığını ifade eder. Şâir bu duruma müteşekkirdir.

Bu sâl-i meymenet-âsâra mâh-ı rûzeden sonra

İrişdirdi Cenâb-ı Zü’l- Kerem kıldı yine rûzî (K5/8)

1.1.12. Kâdir

Kelime anlamı olarak “ bir şeye güç yetirmek, bir işi düzenli ve programlı bir şekilde yapmak, planlamak; kıymetini takdir edebilmek; bir şeyin özelliğini, sayısını ve şeklini belirlemek; rızkını daraltmak” anlamlarındaki kudret (kadr) sözcüğünü Allah’a nisbet edildiğinde “dilediğini eksiği ve fazlası olmadan hikmet çerçevesinde yapmak” anlamına gelir. Râgıb el-İsfahânî, kudret kavramının zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilmesi halinde her çeşidiyle aczin ondan nefyedilmesi, kula izâfe edilmesinde ise belli konularda gücü yetirme, diğerlerinde âciz kalma mânâsı taşıdığını söyler. Kudretin zıddı “bir fiili gerçekleştirmeye güç yetirememe” mânâsındaki aczdir. Kudret kavramı *Kur’an-ı Kerim*’in 103 âyetinde Allah’a nisbet edilmektedir (Topaloğlu: 2002/316).

Göklerin ve yeryüzünün hükümdarlığı Allah’ındır. Allah’ın her şeye gücü yeter. (Kur’an’ı Kerim; 3/189)

Şâir, Allah'ın kudretini (G2/3),(G11/1), (G43/5), (T13/4), (Kıta7/2) beyitlerinde ifade etmiştir.

Şâir, aşağıdaki beyitte, Allah'ın kudret kalemiyle hilali nakışlayarak ikiye ayırdığını, Levh-i mahfuzdan da nur âyeti indirerek Peygamber Efendimize cemâl ve güzellik kattığını ifade eder.

Kilk-i kudret şakk olup nakş-ı hilâl olmuş sana

Levhden nûr âyeti inmiş cemâl olmuş sana (G11/1)

Aşağıdaki beyitte ise şâir, bundan böyle iradeyi kullanmayla işim yok, her işte ben Allah'ın kudretine dayandım, der. Şâir tam bir tevekkül içersindedir. Her halinde Allah'ın kudretine dayandığını ifade eder.

Min-ba'd benim sarf-ı irâdeyle işim yok

Her kârda ben kudret-i Allâh'a tayandım (Kıta7/2)

1.1.13. Mevlâ

Rabb, sahib, hâmi (koruyucu) yardımcı, dost, yâr lütuf ve ihsanda bulunan, iyilik yapan anlamlarında kullanılmaktadır (Özön, 2002: 463).

Bursalı İffet, beyitinde kullandığı Allah'ın güzel isimlerinden "Mevlâ" Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir.

"Bilin ki Allah sizin mevlânızdır (sahibiniz, koruyucunuz, yardımcınızdır). O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır" (Kur'an-ı Kerim: 8/40).

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; Mevlâ her zaman izzet ve bahtını arttırsın, dünya durdukça dursun, âlemin gözeteni olsun, diyerek Şerif Paşa'ya duada bulunmaktadır. Duada bulunurken Allah'ın Mevlâ ismini kullanmaktadır.

Hemâre 'izzet ü ikbâlin eفزün eylesün Mevlâ

Cihân turdukça tursun 'âlemün olsun nigeh-bâni (K2/23)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; Allah'ın nazenini Muhammed Mustafa; eşsiz, benzersiz, seçkin Muhammed Mustafa, der. Şâir, Mevlâ'nın Peygamber Efendimizi insanlar arasında mümtaz kıldığını ifade eder. Bu beyitte Allah'ın Mevlâ ismini kullanmaktadır.

Nâzenîn-i Hazret-i Mevlâ Muhammed Mustafâ

Ber-güzîn-i pâk u bî-hemtâ Muhammed Mustafâ (K4/1)

Şâir (G17/7), (T1/1), (T1/4), (T13/6), (T14/6) bu beyitlerde de Mevlâ'yı anmaktadır.

1.1.14. Müntakim

Sözlükte “bir şeyi kuvvetli bir şekilde ayıplamak, suçluyu cezalandırmak” anlamındaki nakm (nüküm) kökünün “iftiâl” kalıbından türemiş bir sıfat olan müntakim “yadırgayıp ayıplayan, suçluyu cezalandıran, öç alan” anlamlarına gelmektedir (Topaloğlu, 2006: 23).

Cenab-ı Hakk'a nispet edilen intikam kavramında psikolojik tatmin unsuru bulunmaz. Çünkü Allah'ın ıslah etmekteki amacı ile kişiyi terbiye etmek, toplumun düzenini korumak ve adaleti sağlamaktır. Esmâ'ül hüsna hadisi içinde Müntakim isminin Tevvâb ile Afüv ve raûf isimleri arasında yer alışı dikkat çekicidir. Allah'ın fiilî sıfatları arasında yer alan müntakim adl, hâkem, azîz ve muksîd isimleriyle mânâları ile yakınlık içersinde bulunmaktadır (Topaloğlu, 2006: 23).

Şâir, aşağıdaki beyitte; ezâ ve cefaya karşı Hak'ın hayattar olduğunu, feleğe karşı çektiği acı ve iniltilerinin son bulacağını ifade etmektedir. Çünkü Allah'ın Aziz-i Müntakim olduğunu bilir; zalimlik yapanların, eziyet çektirenlerin bir gün mutlaka cezalarını çekeceğini bilir, bu konuda emindir.

'Azîz-i Müntakim'dir Hak müheyyâ cevr ü bî-dâda

Senün de 'İffetâ çarha bu sûz-ı nâlišün kalmaz (G47/6)

1.1.15. Perverdigâr

Farsça perverden “beslemek, terbiye etmek”ten perverd “besleme” ve -kâr >-gâr ekiyle Perverdigâr. Bütün yaratıklarını büyüten ve rızıklandıran, İlah anlamındadır (Ayverdi, 2010: 1019).

Şâir aşağıdaki beyitte ihsan ve ikram sahibi Perverdigâr'dan ümit bekleyen kişiye, “Gönlü kırık bir kişinin kederini hiç giderdin mi?” diye sorar. Şâir burada başkalarının kederini, hüznünü gideren kişilerin Allah'ın lütfuna mazhar olacağını düşünür. Aynı zamanda beyit içersinde bir eleştiriyi de barındırır.

Ey iden Perverdigâr'ın birr ü ihsânın ümîd

Bir şikeste sîneden ref'-i melâl itdün mi hiç (G18/5)

1.1.16. Rab

Rab, Hakk'ın isimlerindedir (Kâşânî, A. 2004: 257). Arapça, ıslah eden, rızıklandırıcı, yetiştiren vb. gibi mânâları olan bir kelimedir. Zatın, bedenî ve ruhî gayb varlıklarına olan nisbeti bakımından, Allah'ın isimlerinden biridir. Hakk'ın Rabb isminin, işlerlik olarak fonksiyon kazandığı her şey, merhub dairesinde mütalaa edilmektedir. Allah'ın zati, subuti isimlerinin menşeidir. Allah'ın Er-Rezzak ve el-Hafız gibi güzel adları da bu türdendir. Rabb ismi de kulun varlığını gerektiren ve gerçekleştiren bir adıdır (Cebecioğlu, 2004: 21).

Rabb ismi *Kur'an-ı Kerim*'de şöyle geçmektedir; "Hiç şüphe yok ki Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise yalnızca ona kulluk ve ibadet edin. İşte en doğru olan yol, bu yoldur" (*Kur'an-ı Kerim*: 3/51).

Bir başka âyette ise, "Andolsun! Sen beni öldürmek için elimi bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" (*Kur'an-ı Kerim*: 5/28) diye geçmektedir.

Şâir Rabb ism-i şerifini (K1/20) (K2/1) (K4/3) (G97/1) (G107/1) (G107/5) (G107/6) (G109/1) (G117/7) belirtilen beyitlerinde kullanmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir Rabb'ine yakararak sevdiğini şefaathane yaparak karanlıktan ve gönlünün kibirli olma hatasından kurtulmasını diler.

Sevdiğün 'aşkına Yâ Rab beni zulmetde koma

Eyle âzâde dilim varta-i nahvetde koma (G107/1)

Şâir aşağıdaki beyitte ise kaba sufilerin, gönül ehline cenneti cehenneme çevirdiğini böyle fitrattan korunmak için Rabb'ine sığındığını ifade etmektedir.

Sûfiyân dūzah ider cenneti erbâb-ı dile

Kor isen anları Yâ Rab bu tabi'atda koma (G107/5)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ya Rabbi beni gönlüme mani olacaklardan haberdar eyle, dedikodu ve sözlerimi lafızda bırakma, der. Şâir duasının kabul olmasını

dilemektedir. Söзlerinin dedikodu ile boş söz olarak kalması istememektedir. Duada bulunurken Allah'ın güzel isimlerinden “Rabb” ism-i şerifini kullanmaktadır.

*Eyle Yâ **Rabbi** beni ma'nî-i dilden âgâh*

Kil ü kâl ile beni lafz-ı 'ibâretde koma (G107/6)

1.1.17. Rahmân

Kelime anlamı olarak “merhamet eden, seven ve acıyan” anlamındaki rahmet (ruhm, merhamet) kökünden türeyen Rahmân kelimesi “şefkat gösteren ve merhamet eden, acıyarak koruyan” demektir. Rahman'ın mânâsında “yufka yürekli olmak, acımak, birinin üzüntüsüne ortak olmak” gibi beşerî-duygusal unsurlar bulunmaktadır. Allah'a nisbet edildiğinde “sonsuz merhametiyle lutuf ve ihsanda bulunan” şeklinde anlam verilmiştir. Bu isim Allah'ın isimlerinden (Esma'ül Hüsna) biridir (Topaloğlu, 2007: 415).

“İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler ona hastır” (Kur'an'ı Kerim: 17/110).

Aşağıdaki beyitte şâir; Rahman olan Allah'ın arşında dualara âmin diyen melekler olduğunu, bu nedenle artık duaya başlama vakti geldiğini ifade eder.

Yeter ey hâme hengâm-ı du'âdır kim ser-âgâz it

Ola âmîn-gûyâ kudsiyân-ı 'arş-ı Rahmânî (K2/20)

Şâir aşağıdaki beyitte ise kötü kalpli inkârcı rahmet-i Rahmân'ı bilmez, oysa Hz. Mustafa'nın cemali gün gibi ortadır ve Allah'ın kudretinin bir âyetidir, diyerek Peygamber Efendimizin rahmet olarak gönderildiğini ifade etmektedir.

Rahmet-i Rahmân'ı bilmez münkirân-ı tîre-dil

Gün gibi âyât-ı kudretdir cemâl-i Mustafâ (G2/3)

Şâir ayrıca (G3/4) (G119/3) (T12/5) beyitlerinde de Rahmân ism-i şerifini kullanmıştır.

1.1.18. Rahim

Kelime anlamı olarak “merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak”, isim olarak “şefkat, merhamet” mânâsına gelmektedir. İsfahânî'ye göre, rahmet sözcüğünün temel

mânasının “acınacak durumda bulunan kimseye yönelik yufka yüreklilik ve şefkat” olduğunu, Hakk’a nisbet edildiğinde şefkatin ürünü olan “ikramda bulunma” mânâsına geldiğini düşünür (Birişik, 2007: 419).

Bursalı İffet aşağıdaki beyitlerde Peygamber Efendimizin “Ben rahmet peygamberiyim.” ve Enbiya süresin yüz yedinci âyetinde “Seni âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik” mânâlarını ihtiva edecek şekilde “rahmet” kelimesini kullanmaktadır.

Âyet-i mişkât-ı rahmetdir cemâl-i Mustafâ

Mahz-ı nûr-ı zât-ı ‘izzetdir cemâl-i Mustafâ (G2/1)

Rahmet-i Rahmân’ı bilmez münkirân-ı tîre-dil

Gün gibi âyât-ı kudretdir cemâl-i Mustafâ (G2/3)

1.1.19. Sübhân

Her türlü hatadan, eksiklikten, insanî özellik ve kusurlardan uzak olan mânâsına gelen Cenab-ı Hakk’ın isim ve sıfatlarından (Ayverdi, 2010: 1167).

Aşağıdaki beyitte şâir; tüm kusurlardan münezzehe olan Allah’ın, Peygamber Efendimizin teşrihi için felekleri süslendiğini, Kur’an’ın da onun yüceliğinden yere indiğini ifade etmektedir.

Eflâki tezyîn eyledi teşrîf için Sübhân sana

Envâ’-ı ta’zîm eyleyüp indi yere Kur’ân sana (G3/1)

1.1.20. Yezdân

Yezdân; Farsça Allah demektir. Zerdüşt dîninde ise “hayır tanrısı” anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2010: 1167).

Şâir İffet, Yezdân kavramını Allah mânâsına gelecek şekilde kullanmaktadır.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte Şerif Paşa’nın adil biri olduğunu ve denginde başka bir vezir bulunmadığını, Allah’ın kahraman bir kılıcı söyleneceğini ifade etmektedir.

Şerîf Paşa-yı ‘âdil ol vezîr-i bî-mu’âdil kim

Dinilse zâtına şâyeste seyf-i şîr-i Yezdânî (K2/7)

1.2. MELEKLER VE PERİ

Kur'an-ı Kerim'de melekler, "Farklı görünümlere girebilen ve duyu organları ile algılanamayan nurlu varlıklar" olarak ifade edilmiştir (*Kur'an-ı Kerim*, 2/285: 4/136). Doğruluğu kabul gören hadislerde (Buhari, "iman", 37; Müslim, "iman", 1) inanç esasları arasında sayılmaktadır. *Kur'an-ı Kerim* ve sünnette nurani özellikler barındıran meleklerin hem nitelikleri ve yetenekleri hem de sorumlulukları hakkında bilgiler verilmektedir. Yaratılış özellikleri olarak insanlardan ve cinlerden farklı olarak nurdan yaratıldıkları aktarılan meleklerin (Müsned, VI, 168; Müslim, "Zühd", 60) Hz. Adem'in yaratılışından önce var olarak buldukları ve Cenab-ı Hakk'ın emirlerine mazhar olup bizzat Allah'la konuştukları anlaşılmaktadır. (el-Bakara 2/30-34; el-Hicr 15/28-29). Ayrıca meleklerin yiyip içmedikleri (Hûd 11/69-70; ez-Zâriyât 51/24-28), görevleri icabı büyük bedenli ve kuvvetli oldukları (en-Necm 53/5; et-Tahrîm 66/6; et-Tekvîr 81/20) ifade edilmiş, bu güçlerini temsil eden ellere (el-En'âm 6/93) ve birden fazla kanada (Fâtır 35/1) sahip oldukları bildirilmiştir (Özervarlı, 2004: 40).

İmanın şartlarından biri olan meleklerle inanmak, Bakara süresinin yüz yetmiş yedinci âyetinde "Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır." denmektedir. Yine Bakara süresinin iki yüz seksen beşinci âyetinde "Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler." denmektedir. Dolayısıyla mü'min olmanın şartlarından biri de meleklerle inanmaktır (Özervarlı, 2004: 40).

Bursalı İffet, *Divanı*'nda melekleri işlemiştir.

Şâir aşağıdaki beyitte; Peygamber Efendimizin dergâhına intisapta esas maksadın insanlar ve melekler olduğunu, çünkü meleklerin ve insanların yaradılış gayelerinin Peygamber Efendimize uymak olduğunu ifade eder.

İntisâb-ı dergehündür maksad-ı ins ü melek

Çün esâs-ı âferîniş imtisâl olmuş sana (G11/4)

1.2.1. Rıdvân

Rıdvân, cennetin kapıcısı olan meleğe verilen isimdir (Ayverdi, 2010: 1054).

Şâir aşağıdaki beyitte Asım Efendi'nin feyzinin rüzgârı çoraklaşmış toprak gibi inleyen birine geçse, tomurcuk arzusu içinde olan bir goncanın bir anda cennet bahçesine dönüşeceğini söyler. Burada Rıdvan meleşine ait bağdan maksat, cennet bahçesidir.

Şûre-zâr içre güzâr itse nesîm-i feyzi

Bâg-ı Rıdvân gibi ol dem bitürür gonca-i kâm (K1/29)

1.2.3. Cebrail

Cebrail, dört büyük meleklerdendir. Vahiy meleği olup, peygamberlere vahiy ve emir götürmekle Allah tarafından görevlendirilmiş melektir. Tasavvuf anlayışında, akıl ve akl-ı Muhammedi'yi ifade etmektedir (Cebecioğlu, 2004: 24).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; vahiy getiren Cebrail (a.s) Hz. Peygamberin amcası Ebu Talib'in kızı Ümmühânî'nin sarayında Resulallah'a: “ Ya Resûlallâh! Allah'ın izzetli misafirisin buyur.” dediğini ifade eder.

Serây-ı Ümmühânî'de didi Cibrîl-i vahy-âver

Buyur 'izzetle med'uvv-ı Hudâ'sın yâ Resûlallâh (G100/2)

Şâir aşağıdaki beyitte; Hz. Peygamberin zatını idrak etmek, Cebrail (a.s)' ın tasavvurundan bile daha yüce olduğu için, marifet meleşini bile yakacağını ifade eder.

Olur idrâk-i zâtunda sürûş-ı ma'rifet sûzân

Ki Cibrîl-i tasavvurdan 'alâsın yâ Resûlallâh (G 100/4)

Aşağıdaki beyitte şâir; Hz. Peygamberin yüce endamını hatırladığında, Cebrail'in (a.s) kanadı gibi âhının da sidreye oturan meleğe dönüştüğünü ifade eder. Şâir, miraç hadisesini adeta içselleştirmiştir.

Per-i Cibrîl-sıfat âhum olur sidre-nişîn

Ne zamân yâdıma ol kâmet-i bâlâ gelse (K4/6)

Şâir İffet, aşağıdaki bentte; Cebrail'in kanadı ile gezenin endişesi olur mu, hayalin varsa endişe sana misafir olur mu, ruhun icadına endişe bina etmek uygun mu, güzelliğin nakşını çıkarmak endişeye mani olur mu, Rum'un misk kokusu acaba süslü bir sümbül müdür, bilemem, der. Şâir, Cebrail'in (a.s) kanadını konu etmektedir. Cebrail (a.s)

kanadına takılanın gezme endişesi olmaz diye düşünmektedir. Cebrail (a.s) güven veren bir melektir bu nedenle kaygı ve endişeye gerek olmadığı ifade eder.

Per-i Cibrîl ile cevlâni-i endîşe kâbil mi

Hayâlün olsa da mihmâni-i endîşe kâbil mi

Meger îcâd-ı rûha bâni-i endîşe kâbil mi

Çıkarmak nakş-ı hüsnün Mâni-i endîşe kâbil mi

‘Aceb bir misk-i Rûmî süsli bir sünbül midir bilmem (Thm 2/2)

1.2.4. Peri

Tabiatüstü bir güce sâhip bulunduğuna inanılan cinlerin çok alımlı ve çok güzel olanlarına peri denmektedir. İslâm’da peri inancı yoktur ancak Müslüman toplumlarda peri cinle, cinlerin aslının melek olduğu inancı ile irtibatlandırılmıştır. Türkler arasında peri, genellikle cin taifesinin güzel ve zararsız kısmına verilen isimdir ve bu sebeple güzelliğin simgesi olmuştur (Bozkurt, 2007: 37).

Aşağıdaki beyitte şâir; perî ve insanların daveti gönle uygun bir talepte bu durumda sihir yapmayı öğrenip hilebaz olmak gerekir. Periler ile insanların aynı davete icap edemeyeceklerini ifade eder.

Da ‘vet-i ins ü perî matlûb ise ber-vefk-i dil

Sıhr-sâzî öğrenüp hannâs-ı nâs olmak gerek (G68/3)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte olağanüstü güzelliğe sahip melekvari varlık olan periyi, sevgilinin güzelliğini ifade etmek için kullanmıştır.

Dergeh-i yâre benim eşk-i niyâzım varsa

O perî nakş-ı hayâlî gibi tenhâ gelse (K4/10)

Şâir (G11/5), (G125/6), (Thm 2/3) belirtilen beyitlerde ve tahmiste “perî” yi kullanmıştır.

1.3. ÂYET, HADİS VE DUALAR

1.3.1. Âyetler

Âyet, Arapçada burhan, alamet, nişan ve eser anlamına gelir. *Kur'an-ı Kerim*'in her bir cümlesi âyet olarak ifade edilir. Tasavvufta ise, birbirinden farklı gibi gözükten şeylerin hakikat nazarıyla bir ve bütün olarak görünmesidir. Çünkü bir mânâda, âyetler Allah'ın sıfatları olmakla beraber, zatının aynısıdır (Cebecioğlu, 2004: 47).

Şâir aşağıdaki beyitte; Hamdi Efendi için müctehidlerin sonuncusu, İslâm şeriatının koruyucusu ve yaratıcı olan Allah'ın kılıncının açık bir âyeti olduğunu ifade eder.

Hâris-i şer'-i mübîn hâtîme-i müctehidîn

Âyet-i bâhire-i seyf-i Hudâ-yı 'Allâm (K1/16)

Şâir aşağıdaki beyitte dudağının hattında gizli bir mânâ olduğunu âyetin içindeki noktasız “nûn”a benzetmektedir.

Nükte-i mübhem lebün hattunda yâ

Âyet içre gizli nûn mı bî-nukat (G56/4)

Aşağıdaki beyitte şâir; sen düşmânâ naz ederek baş eğersen, aynen kâfir gibi senin de hakkına bir âyet ineceğini ifade eder.

'Ayn-ı kâfir hakkına gökden bir âyetdir iner

Nâz ile itdikçe sen agyâra togru ser-fürû (G98/5)

Şâir aşağıdaki beyitte ise Hz. İsa'nın nefesindeki âyet gibi çürümüş kemiklerin hayat bulmasına mazhar olsa diyerek duada bulunmaktadır.

Mazhar-ı ihyâ ola 'azm-i remîm

Ol leb-i 'Îsâ'daki âyet gibi (G127/6)

1.3.1.1. Bi'smi'llâh

“Eûzü” veya “istiâze” diye bilinen bu kelime, bu şekliyle bir âyet olmadığı için *Kur'an-ı Kerim*'e yazılmamıştır. “*Kur'an okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın*” (*Kur'an-ı Kerim*: 16/98) şeklinde emredildiği için *Kur'an-ı Kerim*'i okumaya başlayanlar, besmeleden önce “eûzü. . .” ifadesini okumak suretiyle bu emri

yerine getirmektedirler. Şeytan, Cenab-ı Allah'ın “Âdem'e secde et!” emrine uymadığı ve nankörlük edip, kendisinin Hz. Âdem'den daha üstün olduğunu ileri sürerek emre karşı gelmiş. Bundan dolayı Cenab-ı Allah tarafından meleklerin yurdundan (melekût âlemi) kovulup sürgün edilmiş; şeytan da imtihan dünyasında Allah'ın kullarını, Allah'ın yolundan ve rızasından saptırmak için uğraşmayı kendine görev edinmiştir (Karaman, 2017: 58).

Aşağıdaki beyitlerde şair; bir işe başlarken söylenen ve merhamet edici ve esirgeyici olan Cenab-ı Allah (cc)'ın adıyla anlamına gelen Arapça Bismillahirrahmanirrahim'in kısa hali olan bismillah sözünü kullanmaktadır.

Şâir aşağıdaki beyitte “Bi'smil”i başlangıç anlamında kullanmaktadır. Ku‘ran-ı Kerim'in ilk başlangıç âyeti “Bismillâhirrahmânirrahim” dir. Şâir sevgilinin ayrılığının başlangıcında sabır ve tahammül kuşu gibi olduğunu ifade ediyor. Burada sevgili Peygamber Efendimizdir.

Bi'smil-i hecr-i habîbiz gûyâ

Murg-ı bî-sabr u şekîbiz gûyâ (G5/1)

Şâir aşağıdaki beyitte “Ey canları karıştıran, hangi mezheptensin bilmem ki âşıkları “Besmele” ile kesmek sana helal olmuş” demektedir. Âşıkların âyetler kullanılarak engellendiğini şâir bu durumu yadırgadığı için hangi mezhepten olduğunu merak etmektedir.

Bilmezem ki kankı mezhebdensün ey âşûb-ı cân

Besmeleyle bi'smil-i 'âşık helâl olmuş sana (G11/3)

1.3.1.2. Sübhânellezî esrâ

“Kulunu bir gece, kendisine bazı sırlı âyetlerimizi gösterelim diye Mekke de bulunan Mescid-i Harâm (Kâbe) 'dan çevresini mübarek kıldığımız Kudüste bulunan Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah kusurlardan münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitir ve görür (Kur'an'ı Kerim: 17/1). İsrâ olayından bahsedilerek Cenab-ı Hakk'ın, bazı iz ve alâmet ve nişanlarını göstermek için kulunu yani Hz. Muhammed (sav)'i bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdüğü belirtilmiştir (Karaman, 2017: 281).

Şâir aşağıdaki beyitte O şahlar şahının buyruğunu yerine getiren feleğin meleği, isra (gece yürüyüşü) gecesi Muhammed Mustafâ' ya olan hadiseye telmihte bulunmaktadır.

Ol şehen-şâhun sürûşân-ı felek fermân-beri

Leyl-i "Sübhânellezî esrâ" Muhammed Mustafâ (G4/2)

Bursalı İffet, mi'rac hadisesini çok önemsemiştir. Birçok beyitinde dile getirmiştir. Aşağıdaki beyitte Cenabı Allah bu gece vahy ile Rûhu'l-Emîn olan Muhammed Mustafâ'yı (a.s.m) Rabbinin izzetli misafiri olarak davetli kıldı diyerek o geceye tehmilde bulunmaktadır.

Vahyile Rûhu'l-Emîn bu şeb Cenâb-ı devletün

Kıldı da'vet Rabb-i 'İzzet yâ Muhammed Mustafâ (G4/3)

1.3.1.3. Tecrî tahteha'l-enhâr

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte hem Kehf süresinin otuz birinci âyetinde geçen "İşte onlara, altından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar Adn cennetlerinde kasırlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın dibâdan yeşil elbiseler giyecekler. Ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri"! Hem de Nahl süresinin otuz birinci âyetinde geçen "O memleket, girecekleri, zemininden nehirler akan Adn cennetleridir. Onlar için orada kendilerine diledikleri her şey vardır. İşte Cenab-ı Hakk, takvâ ehlini böyle mükâfatlandırır" âyetlerine atıfta bulunmaktadır.

Eger var ise Firdevs içre "tecrî tahteha'l-enhâr"

Bizim vakt-i seherde dîde-i giryânımız vardır (G22/2)

1.3.1.4. Nûr Âyeti

Bursalı İffet, *Divan*'ında Nûr âyetine yer vermiştir. Cenab-ı Hakk, göklerin ve yeryüzünün nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandilliğe benzer. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldızdır ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. Nurun âlâ nûrdur. Allah dilediklerini nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Cenab-ı Hakk her şeyi bilir (Kur'an'ı Kerim, 24/35).

Şâir bütün güzelliklerin kaynağının Allah olduğuna inanmaktadır. Şâir, Nur âyetinin inmesiyle güzelliklerin Peygamber Efendimizi sardığını, bunun neticesinde ayı ikiye bölen mucizesini gerçekleştirdiğini düşünmektedir.

Kilk-i kudret şakk olup nakş-ı hilâl olmuş sana

Levhden nûr âyeti inmiş cemâl olmuş sana (G11/1)

1.3.1.5. Hamdu li'llâh

Cenab-ı Hakk'a hamd olsun, ben her vaziyetimde Allah'tan memnûnum demektir (Özön, 2002: 204).

Şâir, “Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana hamedin, bana nankörlük etmeyin”! (Kur'an'ı Kerim: 1/152). ve “Hani rabbiniz, ‘Eğer şükrederseniz size verdiğim nimetleri arttırırım inkar etmeyin size daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!’ diye bildirmişti” (Kur'an'ı Kerim: 13/7). âyetlerine teslimiyet göstermektedir.

Bursalı İffet, “Şükürler olsun ki feleğin dönüşü düzeldi artık, söz ehli güzellerin gölgesinde arzularına kavuştular.” diyerek Allah'a hamd etmektedir.

Hamdü-lillâh feleğin gerdişi togruldu yine

Olmada ehl-i sühan sâye-i şâhîde be-kâm (K1/8)

Şâir aşağıdaki beyitte ise Allah'ın lütfunun rüzgârı estiği için âleme zevk, sefa ve neşe veren koku etrafı sardığı için Allah'a hamd etmektedir.

Bi-hamdillâh vezân oldu nesîm-i lutf-ı Rabbânî

Ki toldı 'âleme bûy-ı safâ-yı zevk ü handânî (K2/1)

Bursalı İffet (K5/2) (M1/1) (G21/4) beyitlerinde de hamd ve şükür ifadelerini kullanmaktadır.

1.3.1.6. Sıbgatullah

Kelime anlamı sıbg kökünden boya, boyamak, reng ve suya batırmak demektir. Allah lafzından oluşan Sıbgatullah ise “Allah'ın boyası” demektir. *Kur'an-ı Kerim*'de sıbgatullah terkibi ve sıbga kelimesi aynı âyette (el-Bakara 2/138), “sıbg” (katık) sözcüğü de bir başka âyette (el-Mü'minûn 23/20) birer defa geçmektedir (Sinanoğlu, 2009: 85).

Şâir aşağıdaki beyitte; Allah'ın rengiyle renklenmiş ot ol, tek renkli kumaş olma; hikmet fenniyle ol, sekiz renkli veli olma diyerek sıbgatullah ifadesini kullanmaktadır.

Giyâh ol sıbgatullâh ile yek-reng-i peleng olma

Fünûn-ı hikmet ile ol velî heşt-âd-reng olma (G110/1)

1.3.2. Hadis

Müslümanların çokça önem verdiği, İslam dininde genel kural niteliğindeki Hz. Resullah'ın sözlerine ve davranışlarına hadis denmektedir. Hadis, Hz. Resullah'ın sözlerini ve davranışlarını konu alan bilimdir (Özön, 202: 266) .

Şâir aşağıdaki beyitte Peygamber Efendimizin “Gurbette ölen şehittir”. mânâsına gelen hadis-i şerifini kullanmaktadır. Elif Hân ticaret için Bangladeş'e gitmiştir. Bu nedenle şâir, Elif Hân'ın ahirete ait değerli kumaşı Bangladeş Kalesi'ne tercih ettiğini ve gurbette vefat ettiği için “Gurbette ölen şehittir” (İbn Mace, Cenaze: 1615) sırrına mazhar olduğunu ifade etmiştir.

Olup gurbetde “Men mâte garîben” sırrına mazhar

Değişdi kâle-i Bengâle'yi dîbâ-yı 'ukbâya (T13/5)

1.3.3 Dua

1.3.3.1. Rabbi yessir

Kuran-ı Kerim'de âyette geçen duada “**“Rabbi yessir”** Rabbim kolaylaştır anlamına gelir. **“Vela tuassir”** ; Zorlaştırma anlamına gelir. **“Rabbi temmim bil hayr”** ; Rabbim hayırla sonuçlandır” anlamına gelen duaya atıfta bulunmaktadır.

Şâir aşağıdaki beyitte; Mecnûn'un aşk mektebinde öğretmen iken, Eflatun'un daha “Rabbi yessir” “Rabbim kolaylaştır” diye duaya yeni başladığını ifade eder. Akli ilimlerde ve felsefede ileride bulunmanın duygu ve mânâ âleminde de ileride bulunmak anlamı taşımadığını, bu nedenle Eflatun'un aşk konusunda Mecnûn'un çok gerisinde kaldığını ifade etmektedir.

Mekteb-i ‘aşkda mu‘allim Mecnûn

“Rabbi yessir”de henûz Eflâtûn (G97/1)

1.3.4. Kitap

Arapça kaynaklarda kitap kelimesi “toplamak, bir araya getirip dikmek, bağlamak; yazmak, istinsah etmek” mânâlarına gelen ketb kökünden türemiş bir masdar olup, yazılarak bir araya getirilen bilgilerle bunların yazıldığı malzemeyi ifade eder. İslami kaynaklarda kitap *Kur’ân-ı Kerîm*, vahiy, mektup, belge, iki kapak arasında toplanmış bilgi, bir eserin ana konularından her biri gibi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır (Bozkurt, 2002/120).

Bursalı İffet kutsal kitabımız Kur’an-ı Kerim’den ve içeriğindeki bazı âyetleri beyitlerinde işlemiştir.

1.3.4.1. Kur’an’ı Kerim

Yüce Allah, *Kur’an-ı Kerim*’de Al-i İmran süresinin üçüncü ve dördüncü âyetlerinde “*O, sana Kitab’ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat’ı ve İncil’i insanlar için birer hidâyet olarak indirmişti. Furkan’ı da indirdi. Şüphesiz, Allah’ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir*” demektedir.

Bursalı İffet Divanı’nda *Kur’an-ı Kerim*; *Kur’an* ve *Hazret-i Kur’an* şeklinde zikredilmektedir. Şâir aşağıdaki beyitte Allah’ın, Peygamber Efendimizin teşrihi için felekleri süslediğini, Kur’an’ın da onun yüceliğinden yere indiğini ifade etmektedir.

Eflâki tezyîn eyledi teşrîf için Sübhân sana

Envâ ‘-ı ta ‘zîm eyleyüp indi yere Kur’ân sana (G3/1)

Şâir aşağıdaki beyitte Hz. Ebu Bekir’i, Kur’ân’ın nassı ile şerefli vasfının övüldüğünü Allah’ın makbul ve has bir dostu olduğunu ifade etmektedir.

Anun vasf-ı şerîfi nass-ı Kur’ân ile sâbitdir

Nedîm-i hâs-ı makbûl-i Hudâ Siddîk-i Ekber'dir (G19/4)

Şâir aşağıdaki beyitte Allah’ın Hazret-i Kur’ân ile Peygamber Efendimizi överek yarattığını ve Kur’ân’ın her harfinde bin mânâyı içine aldığı ifade etmektedir.

Eger bir harfe bin ma ‘nâyı derc eyleyse ‘âcizdir

Seni Hak Hazret-i Kur’ân ile ögmüş yaratmıştır (G20/4)

1.3.4. Peygamberler

Peygamberler, vahiy yoluyla Allah'tan almış oldukları emir ve yasakları insanlara aktarmak, açıklamak ve muhataplarını doğru yola çağırarak görevlendirilen yüksek vasıflı kişilerdir. Peygamber kelimesi, Farsça kökenli olup kaynaklarda “haber getiren” mânâsına gelmektedir. Eski Türkçe karşılığı yalvaçtır ancak peygamber kelimesi erken dönemde Türkçeye geçip yerleşmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de peygamber kelimesi yerine nebi, resul ve mürsel kelimeleri, peygamber göndermeyi ifade etmek için irsal, ictiba, ıstıfa ve ba's kökünden fiiller kullanılmaktadır. Nebi kelimesi ise literatürde “haber veren; mertebesi yüksek olan; açık seçik yol” mânâlarına gelmektedir. Resul ve mürsel kelimeleri de “gönderilmiş kişi” anlamındadır. Gerek nebi kelimesi gerek Resul kelimesi kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Allah'ın emir ve yasaklarını muhataplara bildirmek için seçmiş olduğu elçi anlamına gelir (Yavuz, 2007: 257).

Şâir, nübüvvet kelimesini aşağıda geçen beyitte; muhataplara haber getiren mânâsında kullanmıştır. İffet, dünya, yıldız ve mücevherin Resullah'ın otağında olmasını nübüvvet tahtının sultanı olmasına bağlamaktadır.

Sen ol sultân-ı evreng-i nübüvetsin ki sâyende

Felek encüm mücevher sâye-bândır yâ Resûlallâh (G99/4)

1.3.4.1. Hz. Âdem

Allah tarafından gönderilen kutsal kitaplara göre Hz. Âdem hem yaratılış itibari ile ilk insan olup hem de peygamberlerin ilkidir. Yine dini kaynaklarda insanlığın atası, babası olması sebebiyle kendisine buna nisbeten “Ebu'l-Beşer” ve yine *Kur'an-ı Kerim*'de Allah'ın seçkin kıldığı kişiler arasında sayılmış olmasından dolayı **Safiyullah** denmiştir (Boyal, 1998: 358). “Allah Âdem'e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklerle arzedip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi” (Kur'an-ı Kerim; 2/31).

Şâir aşağıdaki beyitte; Safiyullâh, Peygamber Efendimizin insanlık âlemine teşrifini duyunca o şevk ile ehemmiyetsiz daneye cenneti sattığını, bu âleme geldiğini ifade eder.

Tuyunca 'âlem-i nâsûta teşrifün Safiyullâh

O şevk ile bihişti dâne-i nâçîze satmışdır (G20/2)

1.3.4.2. Hz. İbrahim

Hz. İbrahim peygamber, *Kur'ân-ı Kerîm*'de kendisinden en çok söz edilen ulu'l-azm peygamberlerden biridir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın müştereken kabul ettiği büyük peygamberdir. “İbrahim'i de gönderdik. O kavmine şöyle demişti: Allah'a kulluk edin. O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilmiş olsanız bu sizin için daha hayırlıdır” (Kur'an-ı Kerim; 29/16).

Bursalı İffet, Allah'ın dostu mânâsına gelen ve Hz. İbrahim için kullanılan Halîlullâh lakabını, Nemrûd ile aralarında geçen olaya telmihte bulunarak kullanmaktadır.

Şâir aşağıdaki beyitte, Zâlim Nemrûd'un, Halîlullâh'ı ateşe attığını, ancak Allah da nuruyla o ateşi, gül bahçesine dönüştürdüğünü ifade etmiştir.

Halîlullâh'ı kim Nemrûd-ı zâlim nâra atmışdır

Hudâ nûrunla ol nârı riyâz-ı gül tonatmışdır (G20/1)

Şâir aşağıdaki beyitte; Hz. İbrahim'in babası olduğu söylenen Âzer'in Halîlullâh'ın kıymetini bilmeyerek onun kötülüğünü istediğini, bu nedenle ondan fayda göremeyeceğini ifade eder.

Çünkü bed-hâhun senün olmuş birâder fâ'ide

Bilmedi kadr-i Halîlullâh'ı Âzer fâ'ide (G111/1)

1.3.4.3. Hz. Yusuf

Hz. Ya'kub'un oğlu, İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamber olan Hz. Yusuf'u ve kıssasını kuyuya atılma hadisesini aşağıdaki beyitte işlemiştir. *Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır* (Kur'an-ı Kerim; 12/7).

Bursalı İffet, Nahşeb kuyusu ve Yusuf'un dost görünen kardeşleri hazır, bundan sonra âlemden yardım ümidi beklemek faydasızdır diyerek kötü olayın gerçekleşmesi için şartların hazırlandığını ifade eder.

Çâh-ı Nahşeb hâzır u ihvân-ı Yûsuf dôstân

Ba'd-ezîn 'âlemden ümmîd-i mürüvvet bî-nemek (G62/2)

1.3.4.4. Hz. Süleyman (a.s)

İslâm'da yüce kitabımız *Kur'an-ı Kerim* başta olmak üzere tefsir, hadis, tarih ve peygamberler kıssası kitaplarında kendisinden bir peygamber-hükümdar olarak bahsedilen Hz. Süleyman ve onun üstün özellikleri detaylı ve genişçe anlatılmaktadır. Hz. Süleyman'ın, Kur'an-ı Kerim'de on altı yerde ismi geçmekte olup, kendisinin Hz. Davud'un oğlu ve varisi olduğu, kendisinin üstün kılındığı, çokça şükreden, salih, hâkim, anlayışlı bir kul olduğu haber verilmektedir. Üstün zekâsı, engin bilgisi ve bilgisiyle karmaşık konuları kolayca çözüme ulaştırma yeteneğinden söz edilmiştir. (el-Enbiyâ 21/78-79; en-Neml 27/15, 16, 19, 20, 27, 34, 40; Sâd 38/30). Cenab-ı Allah, göndermiş olduğu diğer peygamberlerde olduğu gibi kendisine de vahiyde bulunmuş ve Hz. Süleyman'ı da diğerleri gibi doğru yola ulaştırmıştır (Kur'an-ı Kerim: 4/163; 6/84). Kur'an-ı Kerim, Hz. Süleyman'ın güzel bir kul olduğu ve onun daima Allah'a döndüğünü, Allah katında büyük bir değeri ve ayrıca güzel bir yerinin olduğunu belirtmiştir (Sad: 38/30, 40) (Harman, 2010: 56).

Hz. Süleyman peygamber hem denizlere ve karalara hem de insanlara ve cinlere hükmü geçen, ihtişam sahibi bir hükümdardır. Cenabı Allah ona dünyada ona eşi benzeri görülmemiş bir ikramda bulunulmuş ve ona güç vermiştir (Aydın, 2010: 77).

Hz. Süleyman'ın muhteşem bir devlet başkanı ve yüce bir tahtının olmasından dolayı, şâirler övecekleri kişileri ona benzetirler. Aşağıdaki beyitte de şâir, Şerif Paşa' nın şeriat sahibi olan Peygamber Efendimizin vekili, devletin hamisi ve âlemin kutbu ve Hz. Süleyman'ın da tahtının süsü olduğunu söyleyerek Şerif Paşa' yı övmüştür.

Vekîl-i Hazret-i sâhib-şerî'at hâmi-i devlet

Medâr-ı kutb-ı 'âlem zîver-i taht-ı Süleymânî (K2/8)

1.3.4.5. Hz. Musa

Hz Musa peygamber hem Yahudilik ve Hristiyanlık inançlarında hem de dinimiz İslam inancına göre büyük bir peygamber olup yine İsrailoğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtaran ve onların özgür olmasını sağlayan bir önderdir.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; Hz. Musa'nın esasını yere vurarak su çıkarma mucizesine telmihte bulunmaktadır. Şâir, Hakanî'nin maharetli hükümlerinin kalemini Hz. Musa' nın esasına, sözlerini de Hz. İsa'nın hayat bahşeden nefesine benzetmektedir.

Leb-i 'Îsâ gibi nutkı revân-bahş u hayât-âver

'Asâ-yı Musevî kilik-i hüner-fermâ-yı Hâkânî (G119/5)

1.3.4.6. Hz. Yunus

Hz. Yûnus (a.s.), Yûnus İbn-i Mettâ nâmıyla meşhurdur. “Mettâ”, Hz. Yûnus’un (a.s.) babasının adıdır. Kendisini balığın yutması sebebiyle Kur’ân-ı Kerîm’de “Zennûn” (*Kur’an-ı Kerim: 21/87*) ve “sâhib-i hût” (*Kur’an-ı Kerim: 68/48*) isimleriyle zikredilir (Özkul, 2019:91)

Zü’n-nün, Yûnus peygamberin *Kur’an-ı Kerim*’de geçen “balık sahibi” anlamındaki sıfatıdır. Şâir Hz. Yunus (a.s)’ın sıfatı olan Zü’n-nün tabirine telmihte bulunmuştur. Yunus’un kavmi müstesna, (halkını yok ettiğimiz ülkelerden) herhangi bir ülke halkı, keşke (kendilerine azap gelmeden) iman etse de bu imanları kendilerine fayda verseydi! Yunus’un kavmi iman edince, kendilerinden dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırdık ve onları bir süre (dünya nimetlerinden) faydalandırdık (*Kur’an-ı Kerim; 10/98*).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte, Peygamber Efendimiz için “Sen o dokuz sadepli iri incisin ki zatının cevherini Allah, Hz. İsa’ya gökleri, Hz. Yunus’a denizi aratmıştır.” diyerek övmektedir.

Sen ol dürr-i yetîm-i nüh-sadefsün gevher-i zâtun

Mesîh'a gökleri Zü'n-nün'a deryâyı aratmıştır (G20/3)

1.3.4.7. Îsâ - Mesih

Hz. Îsâ *Kur’ân-ı Kerîm*’de Îsâ, İbn Meryem ve Mesîh şeklinde zikredilen, kendisine İncil’in verildiği, Hz. Muhammed’i müjdelediği bildirilen “Allah’tan bir ruh ve kelime” olarak tavsif edilen ancak kul olduğu vurgulanan peygamberdir. Mesîh sıfatına gelince Batı dillerinde Christ şeklinde ifade edilen bu kelimenin aslı Grekçe Hristos’tur. Îsâ isim, Mesîh ise unvandır. Mesîh sıfatı erken dönemlerden itibaren özel isim gibi kullanılmaya başlanmıştır. Hz. Îsâ elini sürdüğü hastaların derhal iyileşmesinden kinaye olarak kullanılmaktadır (Harman, 2004: 306).

İsa (a.s) Kur’ân-ı Kerim’de anlatılan nebilerdendir. *Hani melekler şöyle demişti: “Ey Meryem! Allah seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryemoğlu*

İsa Mesih'dir. Dünyada da ahirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır”
(Kur'an-ı Kerim; 3/45).

Şâir aşağıdaki beyitte; Hz. İsa'nın dudağındaki âyet gibi çürümüş kemiklerin hayat bulmasını dilemektedir.

Mazhar-ı ihyâ ola 'azm-i remîm

Ol leb-i 'İsâ'daki âyet gibi (G127/6)

Şâir aşağıdaki beyitte; Rakım Efendi için, devası başka olan derdin ziyadeleşmesi istemektedir. Zira derd onun olmasına rağmen derman için Hz. İsa'nın gelmesini istemektedir çünkü şifa bulabileceğini bilmektedir.

Ben ziyâd olmaga isterdim 'ilâc-ı dîger

Derd senün olsa da dermâna Mesîhâ gelse (K4/5)

Bursalı İffet (K4/14), (G12/4), (G69/2), (T4/1), (G119/5) belirtilen beyitlerde Hz. İsa'yı konu etmiştir.

1.3.4.8. Hz. Muhammed (s.a.v.)

Yüce Allah, “*Muhammed Allah'ın elçisidir.*” (Kur'an-ı Kerim; 26/9) bir başka âyetinde “*Biz seni ancak yeryüzündeki tüm insanlara bir rehber, uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderdik.*” (Kur'an-ı Kerim; 22/8) yine bir başka âyetinde “*(Resulüm!) biz seni âlemlere ancak bir rahmet olarak gönderdik.*” (Kur'an-ı Kerim; 17/7) demektedir.

Bursalı İffet'in Peygamber Efendimize çok derin bir sevgisi olduğu beyitlerinden anlaşılmaktadır. İffet, âdeta ona sevdalıdır. Şiirlerinin çoğunda ona vurgu yapmıştır. Şâir “*Mi'rac-ı Şerîf Be-Cenâb-ı Hâce-i 'Âlem Sallallâhu Ta'âlâ 'Aleyhi Ve Sellem*” adlı dördüncü gazelini, mi'rac hadisesini anlatmak üzere yazmıştır. Bu gazelde “*Muhammed Mustafâ*” yı redif olarak kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte Hz. Mevlâ'nın nazenini olan Muhammed Mustafâ, seçilmiş, pâk ve benzersiz olan Muhammed Mustafâ diyerek ona büyük bir hayranlık duyduğunu ifade eder.

Nâzenîn-i Hazret-i Mevlâ Muhammed Mustafâ

Ber-güzîn-i pâk u bî-hemtâ Muhammed Mustafâ (G4/1)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte ise Peygamber Efendimizin gölgesinin yere düşmediğini, baştan ayağa nur olduğunu, yeryüzünün ve gökyüzünün yaradılışının onun sayesinde olduğunu, hayranlıkla ifade etmektedir.

Sâye-i kaddün yere düşmez ser-â-pâ nûrsun

Yâ Resûlallâh zemîn ü âsumân sâyendedir (G21/2)

Bursalı İffet altı beyitlik ikinci gazelini Na‘t-ı Şerîf olarak yazmıştır. Gazel “yâ Resûlallâh” rediflidir. Aşağıdaki beyitte Peygamber Efendimizin iltifatlı bakışının cana can verdiğini, aşkının gamını çekmenin insana ebedi bir hayat bahşedeceğini ifade etmektedir.

Nigâh-ı iltifâtun câna cândır yâ Resûlallâh

Gam-ı ‘aşkun hayât-ı câvidândır yâ Resûlallâh (G2/1)

Bursalı İffet altı beyitlik doksan dokuzuncu beş beyitlik yüzüncü, beş beyitlik yüz birinci, altı beyitlik yüz ikinci gazellerini de na‘t-ı şerîf olarak yazmıştır. Dört gazelini de “yâ Resûlallâh” redifi ile yazmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte; Miskin İffet’i dergâhından reddetme, şâirlere karşı çok bağışlayıcısının diyerek Peygamber Efendimize yakarmaktadır.

Efendim dergehünden ‘İffet-i miskîni red etme

Husûsâ ehl-i nazma pür- ‘atâsın yâ Resûlallâh (G100/5)

Şâir, aşağıdaki beyitte ise; kendisinin bir köle olduğunu, isyan hastalığına da bulaşsa, binlerce derdi de olsa yine de Peygamber Efendimizin onun derdine derman bulacağını düşünür.

Gam degül ‘İffet kulun bîmâr-ı ‘isyân olsa da

Yâ Resûlallâh hezârân derde dermân eyledün (G60/6)

1.4. AHİRET İLGİLİ MEFHURLAR

1.4.1. Ukbâ

Sözlük anlamı olarak öbür dünya veya ahiret demektir. Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; “Târîh-i Vefât-ı Fincânî-zâde Ez-Hulefâ-yı Hazret-i Behcet” adlı tarih manzumesinde, Fincânî-zâde ile şöhret bulan Hazret-i Behcet’i anlatırken onun yaptığı

eserlerinden dolayı ahirette neşelenmesini ve kavuşacağı bir kadehi olmasını dilemektedir.

Fincânî-zâde ile bulmuşdı zâtı şöhret

Ke's-i visâlin olsun 'ukbâda neş'e-mendi (T9/3)

1.4.2. Cennet (Behişt)

Cennet “örtmek, gizlemek” anlamındaki **cenn** kökünden isim olup “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” anlamına gelmektedir. Uhrevî hayatta müminlerin sonsuz mutluluk yurdu olan yerin bu şekilde adlandırılmasının nedeni, genel görünümüyle dünya bahçelerine benzemesi veya benzersiz nimetlerini insan idrakinden saklamış olması şeklinde açıklanmıştır (Şahin, 1993: 374).

Bursalı İffet, cennete gitmenin, peygamber efendimizin şefaata nail olmanın onun için en büyük müjde olduğunu ifade eder.

Şâir İffet, cenneti farklı konularda beyitlerinde işlemiştir. Aşağıdaki beyitte Peygamber Efendimiz elinde sancağı ile öncü olduğunu, diğer peygamberlere de cennete yol gösteren olduğunu ifade eder.

Pîşvâsın cümleye elde livâ'ü'l-hamd ile

Reh-nümâsın cennete peygamberân sâyendedir (G21/4)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte ise sevgiliden ayrılmanın kıyamet günü gibi olduğunu sevgiliye kavuşmanın ise cennet müjdesi gibi olduğunu ifade eder.

Firkatün rûz-ı kıyâmet gibidir

Vuslatun müjde-i cennet gibidir (G29/2)

(G62/6) (G78/4) (G90/4) (G106/1) (G107/5) (G122/5) (T8/2) belirtilen beyitlerde Bursalı İffet, cennet ifadesini kullanmıştır.

Bursalı İffet “Nakş-bendî Şeyhi Hâfız Sâdık Efendi-zâde'ye Târîhdir” adlı tarihî manzumede Sadık Efendi'nin bu dünyada muradını bulamadığını bu nedenle Allah'ın ona rahmet kılarak cennetü'l-me'vâda saray hurileri ve gelin huriler vermesini dilemektedir.

Felekden nâ-murâd oldı Hudâ rahmet kılup virsün

'Arûs-ı hûriyân ile sarây-ı cennetü'l-me'vâ (T10/4)

Bursalı İffet cennet yerine “bihişt” ifadesini (G20/2) (G77/3) (T8/3) (T8/5) belirtilen beyitlerinde kullanmaktadır. Aşağıdaki beyitte şâir benzeri olmayan cennete kavuşarak Allah’ın güzelliğinin tecellisi ile ona ikramda bulunmasını dilemektedir.

Bihişt-i bî-misâlünle ola 'İffet visâlünle

Tecellî-i cemâlünle ziyâfet kıl Hudâvendâ (G1/7)

1.4.3. Firdevs

Bursalı İffet Cennet bahçesi anlamında olan “Firdevs”i beyitlerinde kullanmaktadır. Şâir eğer cennet bahçesinde altından akan nehirler varsa bizim de seher vaktinde gözyaşımız vardır, demektedir.

*Eger var ise **firdevs** içre “tecrî tahteha'l-enhâr”*

Bizim vakt-i seherde dîde-i giryânımız vardır (G22/2)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte ise Ulu Caminin minaresi için hoş giden nurlu cennet ağacı, baştan ayağa nurdan hurma ağacı diyerek minarenin cennette hayattar bir mekân olacağını ifade eder.

*Hoşâ bir servi-i **firdevs**-i enver*

Ser-â-pâ nûrdan nahl-i sanavber (T8/2)

1.4.4. Cehennem

Cehennem *Kur'an-ı Kerim*'in yetmiş yedi âyetinde yer almaktadır. Herhangi bir sözlük anlamı taşımaktan çok kâfirlerin, münafıkların, zalimlerin, gerçeğe boyun eğmeyenlerin ceza çekecekleri yer olarak betimlenir. (Topaloğlu, 199: 227).

Biz dilesek, elbette herkese hidâyetini verirdik. Fakat “Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım” diye benden kesin söz çıkmıştır (Kur'an'ı Kerim, 32/13).

Cehennem, beyitlerde dûzah, nâr gibi isimlerle işlenir. Cehennem ateş dolu bir yerdir. Şâir aşağıdaki beyitte isyanın çoklunundan dolayı cehenneme yarastım hepimiz için de ümitsizim sadece Hz. Muhammed Mustafâ hariç diyerek amellerinden dolayı cehenneme gireceğinden korkmaktadır.

Kesret-i 'isyân ile 'İffet sezâ-yı dūzahım

Nâ-ümîdim cümleden illâ Muhammed Mustafâ (G4/9)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte ise ümitvardır. Peygamber Efendimizin ümmetinden kimseyi ayrılık ateşinde bırakmayacağını ve cehennem meleğine ferman buyuracak sultanımızın olduğunu ifade eder.

Bırakmaz ümmetinden kimseyi nîrân-ı firkatde

Sürûş-ı dūzaha fermân ider sultânımız vardır (G22/3)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte ise rakip ile aynı mecliste olmayı cehenneme şefaât gibi olacağını ifade etmektedir. Düşmanların cezasını çekmesini istemektedir.

Beni agyâr ile hem-bezm itmek

Dūzaha 'ayn-ı şefâ'at gibidir (G29/3)

Bursalı İffet (G35/2) (G38/2) (G74/2) (G74/2) (G121/4) belirtilen beyitlerde “duzah” ifadelerini kullanırken (G121/4) (G20/1) beyitlerinde ise cehennem mânâsında “nâr” ifadesini kullanmaktadır.

1.4.5. Haşir

Arapçada bir araya toplamak mânâsına gelen haşir. Tasavvufta ifade ettiği mânâ, icâd ba'de'l-ifna, cem' ba'de't-tefrîk'tir. Yani yok olduktan sonra diriltmeye, dağıldıktan sonra toplanmaya haşir denilmektedir. (Cebecioğlu, 2004: 106)

Kıyamet vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur. Ve Allah kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır (Kur'an'ı Kerim, 22/7).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; benliğinin kadehini aşkın ateşiyle yandırdığı için ve yanan mum da kendisine ait olduğu için haşir sabahına kadar yanmasını, uyandırılmamasını dilemektedir.

Çü mînâ-yı vücûdum âteş-i 'aşkunla yandırdun

Uyandırma sabâh-ı haşre dek kendi çerâgundur (35/2)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte eğer bir kez kâkülümü kevser suyu ile yıkayıp tararsan, ölsem bile haşre kadar saçımın kokusu o taraktan çıkmaz diyerek sevgiliyi övmektedir.

Eger bir kez tararsan perçemün Kevser'le şûyîde

*Ölürse bûy-ı zülfün **haşre** dek ol şânedek çıkmaz (45/5)*

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; aşk ile tutkulu olmak, hayat veren bir zehirdir, aşka mübtela olan, haşre kadar ölme çok olur mu diyerek sorgulamaktadır.

Zehr-i hayât-âver imiş ibtilâ-yı 'aşk

*Ölmezse çok mu **haşre** kadar mübtelâ-yı 'aşk (51/1)*

Bursalı İffet “Münâcât-ı Bârî” başlığı ile yazdığı gazel “ile **haşr** olsun” rediflidir. Şâir aşağıdaki beyitte Peygamber Efendimizin ailesini sevenin şehitlerin ruhu ile haşr olmasını onlara düşmanlık yapanların ise Yezîdân ile haşr olmasını dilemektedir.

*Muhibb-i âl olan rûh-ı şehîdân ile **haşr** olsun*

*Tesâhub eyleyen varsun Yezîdân ile **haşr** olsun (G89/1)*

Bursalı İffet “Hazret-i Emîr Türbe-dârı Yorgancı Hâcî Molla'ya” ithafen yazdığı nazımda kabrinin haşre kadar cennet bahçesi olmasını ve ailesine de uzun ömürler vermesini Allah'tan dilemektedir.

*Tâ ki ola **haşre** dek kabri riyâz-ı cinân*

Vire Cenâb-ı Hudâ âline 'ömr-i medîd (T12/6)

1.4.6. Livâü'l-hamd

Hz. Muhammed (s. a. v) ümmetinin mahşer günü altında toplanacakları sancaktır (Özön, 202: 439).

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; Peygamber Efendimiz sancağı ile herkese reis ve yol gösteren olduğunu, diğer peygamberlerin de onun gölgesine sığındığını ifade eder.

*Pîşvâsın cümleye elde **livâ'ü'l-hamd** ile*

Reh-nümâsın cennete peygamberân sâyendedir (G21/4)

1.4.7. Kıyamet

Kıyamet sözcüğü “kalkmak, dikilip ayakta durmak” anlamındaki kıyam kökünden isim veya masdar olup “dirilip mezarından ayağa kalkıp Allah'ın huzurunda durma” yahut “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamına

gelir. *Kur'an*'da kıyamet kelimesine çok yakın bir muhtevada kullanılan âhiret -beş yerdeki farklı kullanılışı hariç- yüz on yerde geçmektedir. Yirmi altı âyette “el-yevmü'l-ahir” tabiriyle yer almaktadır. İslam inancının üç temel esasından birini oluşturan kıyamet veya ahiret konusu sayısı yüzleri aşan, çok değişik ve etkileyici üslûplar taşıyan âyetlerde ve müstakil surelerde ele alınmıştır (Toploğlu,2002: 516).

Bursalı İffet, “kıyamet” kavramını *Kur'an*'da geçtiği mânâsıyla beyitlerinde yer verir.

Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat (kıyamet), mutlaka gelecektir. Şimdilik onlara güzel muamele et (*Kur'an*'ı Kerim, 15/85).

Şâir (G29/2) (G51/5) (G123/1) (G125/9) beyitlerinde “kıyamet” ifadesini kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte ise; İlahî aşk ile âlemin güneşi gibi yanan vücudumun mumu, kıyamet sabahında ancak söner diyerek kıyamete kadar sürecek bir İlahî aşktan söz etmektedir.

Sûziş-i 'aşk-ı Hudâ ile yanan şem'-i vücûd

Mihr-i 'âlem gibi tâ subh-ı kıyâmetde söner (G39/5)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitlerde; kıyamet günü öldükten sonra yeniden dirilenlerin toplanacaklarına inanılan yer anlamına gelen “**rûz-ı mahşer**” ve “**rûz-ı kıyam**” ifadelerini kullanır. Mahşer günü Peygamber Efendimizden şefaât isteyen yalnız kendisi olmadığını onunla beraber bütün asilerin de olacağını ifade etmektedir.

Rûz-ı mahşerde Cenâbından şefâ'at-hâh olan

Yalnız 'İffet mi cümle 'âsiyân sâyendedir (G21/5)

Şâir, Şeyhülislam Âsım Efendi'nin adaleti ile halkın emellerinin süsü oldukça gönülden vermiş olduğu fetvaların kıyamet günü ona şeref bahşetmesini dilemektedir.

'Adli ârâyiş-i âmâl-i enâm oldukça

Sadr-ı fetvâya şeref-bahş ola tâ rûz-ı kıyâm (K1/36)

Şâir aşağıdaki beyitte ise sevgiliden ayrılmayı kıyamet, ona kavuşmayı da cennet müjdesi gibi görmektedir.

Firkatün rûz-ı kıyâmet gibidir

Vuslatun müjde-i cennet gibidir (G29/2)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte mahşer günü, ölümden sonra yeniden dirilenlerin toplanacaklarına ve hesap verileceğine inanılan gün anlamına gelen “**rûz-ı hisab**” ifadesini kullanır. Beyitte şâir; hep yüz yüze günahımı saymak ve sıralamakla geçti, güya vaiz meclisi hesap gününe benzer diyerek vaizleri eleştirmektedir.

Hep rû-be-rû günâhım itdi şümâr u pürsiş

*Gûyâ ki bezm-i vâ‘iz **rûz-ı hisâba** benzer (37/2)*

Bursalı İffet aşağıdaki beyitlerde, kıyamet günü cezası verilenlerin belirtileceği gün anlamına gelen “**rûz-ı ceza**” ifadesini kullanmaktadır. Aşağıdaki beyitte, kötü huylu Şimr şeytana uyararak Şah Hz. Hüseyin’e kıydı, ceza gününde şeytanın ordusuyla haşrolsun diye ona beddua etmektedir.

Kıyup şâh-ı Hüseyin'e uydı şeytâna Şimr-i bed-hû

*O da **rûz-ı cezâda** ceş-i şeytân ile haşr olsun (G89/4)*

Aşağıdaki beyitte ise şâir; her iki dünyanın dayandığı en şerefli insanın Resulallah olduğunu ceza günü en önde şefaath edecek olanın da Resullullah olduğunu ifade etmektedir.

Şerîf-i mesned-i her dü-serâsın yâ Resûlallâh

*Şefî‘-i akdem-i **rûz-ı cezâsın** yâ Resûlallâh (G100/1)*

1.5. DİNÎ MEKÂNLAR VE YERLER

1.5.1. Ka ‘be ve Kible

Kâbe, bütün Müslümanların kiblesi ve ziyaret yeri olan Mekke şehrindeki mukaddes bina ve beytullahtır. Kible ise Müslümanların namazda yöneldiği cihet, Mekke şehrinin ve Kâbe’nin bulunduğu yöndür (Ayverdi, 2010: 625).

Bursalı İffet, Müslümanların en kutsal olarak kabul ettiği yer olan Kâbe ve namaz ibadetinde ona yönelinen kibleyi beyitlerinde işlemiştir. Aynı zamanda Kâbe’ye gitmeyi arzulayan şâir, tekkenin bir köşesini Beytül harama çevirdiğini ifade eder. Şâir, aşağıdaki beyitte; gönül yoluyla yönelinen Ka‘be’ye yol bulamayınca meyhanenin köşesini Beytü'l-harâm’a çevirdiğini ifade eder. Burada meyhaneden maksadın tekke olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Râh-ı dilden bulmayınca Ka'be-i maksûda yol

Gûşe-i mey-hâneyi Beytü'l-harâm itdim hele (G116/2)

Şâir aşağıdaki beyitte Ka'be'nin ele geçecek kolay bir şey olmadığı ifade eder. Çok uzak olan Hint kıtasına riyakârın gidebileceğini ancak Ka'be'ye gidemeyeceğini ifade eder.

Hıtta-i Hind'e gider Ka'be degül

Geçecek dest-i riyâ-kâra bedel (G70/2)

Şâir aşağıdaki beyitte; kalbini Çin kadar geniş, güzellikler ülkesi kadar nakışlı göstermek edepsizliktir, Ka'be nakış ve suret ister mi diyerek sorgulamaktadır. İffet, mânâya, iç güzelliğe ve samimiyete önem verilmesi gerektiğini ifade eder.

Pür itdün nakş ile kalbi nigâristân-ı Çîn-âsâ

Nedir bu bî-edeblik Ka'be nakş u sûret ister mi (G121/2)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; Şerif Paşa için "hidâyet yolunun kiblesinin öncüsü" tabirini kullanmaktadır. Kible Müslümanların yöneldiği istikamettir. Şerif Paşa'nın da halka doğru istikamet veren biri olduğunu ifade eder.

Ser-fürû itsün huzûrında sipihr-i ham-şüde

Pişvâ-yı kible-i râh-ı hidâyetdir gelen (K3/20)

Şâir bu beyitte kemal erbabının kiblesinin ulemanın evi olduğu ifade etmektedir.

Hânedân-ı 'ulemâ kible-i erbâb-ı kemâl

Dûd-mân-ı fuzalâ seyyid-i sâdât-ı kirâm (K1/17)

1.5.2. Çâh-ı Zemzem

Kâbe'den on dokuz metre uzaklıkta yer alan Zemzem Kuyusu Mescid-i Harâm'daki Hacerülesved'in karşısında bulunur. Zemzem suyuna bu isimin nasıl verildiği ile ilgili çeşitli rivâyetler vardır. Cebrail (a.s) in konuşması esnasında çıkardığı ses, şimşegin çıkardığı ses, çok bol ve bereketli olması zemzem ile anlam ilişkisi kurarak adlandırılmıştır. İsmâil (a.s) in annesi Hz. Hâcer su aramak için bıraktığı bebek İsmail'in bulunduğu yerden su fişkırmıştır. Yavaş akması için duada bulunmuş ve etrafını da kumlarla kapatmış. Bundan dolayı Zemzem denmiştir (Küçükaşçı, 2013: 242).

İffet, aşağıdaki bentte; kıvrım kıvrım olan saçların tâ hayalimde, Kâbe cismimde henüz matem elbisesi, gözyaşım zezem kuyusu gibi dolu. Âlem senden neşelendi ama ben gamın esriyim, âlem gamın terkini yaptı âlemin gamı bende, diyerek Zemzem kuyusunu benzetilen unsur olarak kullanmıştır. Zemzem suyu tükenmeyen bir kuyuya sahiptir. Gözyaşımı, Zemzem Kuyusuna benzetmektedir. Şâir çok dertlidir, gam ve kederi süreklidir. Bu nedenle şâirin gözyaşı devamlı akmaktadır.

Tâ hayâlimde o gîsû-yı ham-ender-ham henüz

Ka'be-tek cismimde kat kat câme-i mâtem henüz

Çâh-ı zezem gibi eşk-i dîdeme garkam henüz

'Âlem oldı şâd senden ben esîr-i gam henüz '

Âlem itdi terk-i gam bende gam-ı 'âlem henüz (Thm 1/1)

Şâir aşağıdaki beyitte çok susamış olsam bile Zemzem Kuyusunda su verene görüşsem de ver demem diyerek Allah'ın lütfuna kanaat getirdiğini ifade eder.

Lutf-ı Hudâ'da teşne-leb olsam da vir dimem

Sakkâ-yı çâh-ı zezem olursa görüşdüğüm (G88/3)

1.5.3. Kabir

Kabir Arapça bir kelime olup ölünün defnedildiği yerdir. Türkçede kabir için mezâr sözcüğü kullanılır. Kabirlerin sıklıkla ziyaret edilen bir yer olması nedeniyle kabirlere ziyaretgâh da denilmektedir (Demirci, 2001: 33).

Bursalı İffet'in Peygamber Efendimize çok büyük sevgisi vardır. Bunu birçok nazmında görmek mümkündür. Hatta öyle ki ravzaya gidmeden ölmesi durumunda haşre kadar kemiklerinin sızlayacağını düşünmektedir. Aşağıdaki beyitlerde bunu görmekteyiz.

Ölürsem sürmeden rûyum gubâr-ı ravza-i pâke

Kabirde üstühânım haşre dek âh u figân eyler (G23/3)

Yorgancı Hacı Molla vefat etmiştir. Bu nedenle Bursalı İffet vefatına tarih düşürmek için aşağıdaki beyiti kaleme almıştır. Şâir, Yorgancı Hacı Molla'nın kabrinin haşre kadar cennet bahçesi olması için dua etmektedir.

Tâ ki ola haşre dek kabri riyâz-ı cinân

Vire Cenâb-ı Hudâ âline ‘ömr-i medîd (T12/6)

1.5.4. Minber

Sözcük olarak derece derece yükselme veya yükseltme anlamında yüksek bir yeri ifade eder. Genellikle camilerde imamın hutbe okurken herkesin daha iyi görsün için veya sesini herkes daha iyi duysun diye üzerine çıktığı basamaklı kürsüdür. Kelime anlamı olarak bazen de koltuk, taht vb. mânâları da vardır (Bozkurt, 2005: 101).

Şâirimiz aşağıdaki beyitte minberin maddi yüksekliğinden ziyade manevi yönü üzerinde durarak en yüksek minberin Peygamber Efendimize ait olduğunu ifade etmektedir.

Oldı Aksâ'da imâm-ı enbiyâ vü ba'de-zâ

Hutbe-gûy-ı minber-i bâlâ Muhammed Mustafâ (K4/4)

1.5.5. Kerbela

Bağdat'ın güneybatısında yüz km'ye yakın uzaklıkta bir yerleşimyeridir. Kerbela'nın İslam tarihindeki tanınırlılığı Hz. Hüseyin ile aile fertlerinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emeviler tarafından şehid edildikleri yerleşim alanı olmasındandır. Kabirleri de orada bulunmaktadır (Öz, 2002: 271).

Bursalı İffet, Hz. Peygamber Efendimizin torunu Hz. Hüseyin'in şehit edildiği olaya ve şehre telmihte bulunmaktadır. Kerbela toprağı, şehitlerin vücutlarını kendisinde barındırmaktadır. Bu nedenle şâir; Kerbelayı, ayrılığın, acının, kederin ve gözyaşının toprağı olarak anmaktadır.

Şâir aşağıdaki beyitte; Kerbela için her an kan ağladığını, akan kanlı gözyaşının mı yakut damlasının mı daha kırmızı olduğunu fark edemediğini ifade ederek acısını ve ıstırabını anlatmaya çalışmaktadır.

Kerbelâ'ya her ne dem kan aglasam fark idemem

Dâne-i yâkût-ı ahmer mi bu çeşmim yaşı mı (G118/2)

Şâir, aşağıdaki beyitte; ayrılık acısı ile sırdaş olduğundan âh çekmekte ve figân eylemektedir. Kerbela ovasında ise ağlama ve inlemelerinin daha da fazlaştığını ifade eder. Artık ayrılıklar birleşmiş ve artmıştır.

Kerbelâ deştinde zâr u nâlemi eفزûn idüp

Âh u efgân eyleyem hicrân ile sır-dâşımı (G118/4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte, Kerbela anılsa sufi Yezid'i seçer, sufi Kâbus gibi meclisin başına geçer, der. Şâir sufilerin doğru ile yanlış ayırt edemediğini, çok net bir olayda bile yanlış tercih yaptıklarını söyler.

Yezîd'i iltizâm eyler anılsa Kerbelâ sûfi

Geçer sadra olur Kâbûs-veş bezme belâ sûfi (G122/2)

1.6. DÎNÎ MEFHURLAR

1.6.1. Din

İslâm âlimlerinden Seyyid Şerif Cürçani dini şöyle tarif etmektedir: “*Din, akıl sahiplerini Peygamberin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi bir kanundur. Din, akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilahi bir kanundur*” (Cebecioğlu, 2004: 56).

İslâm âlimlerinden Tehanevi ise şöyle tarif etmektedir: “*Din, akıl sahiplerini kendi iradeleriyle dünyada salaha (iyiliğe), ahirette felâha sevk eden, Allah tarafından konulmuş ilahi bir kanundur. Tasavvufî anlamı ise tefrika (ayrılık) makamında ortaya çıkan inanç, aşk, sevgi şeklindedir*” (Cebecioğlu, 2004: 56).

Şâir aşağıdaki beyitlerde din kavramını İslâm için kullanmaktadır. Ayrıca din ifadesini geniş bir anlamda kullanmaktadır. Hem bu dünyayı hem de ahireti kapsamaktadır. Şâir, Şeyhül İslam Asım Efendi ile dinin ve devletin hanesinin şeref bulduğunu ifade etmektedir. Onun güneş gibi nurlu sıfatıyla İslamın nuru âleme yayıldı diyerek onu övmektedir.

Buldı zâtıyla şeref hâne-i dîn ü devlet

Tutdı hurşîd-sıfat 'âlemi nûr-ı islâm (K1/13)

Şâir aşağıdaki beyitte Şerif Paşa'nın amacının azgınlık yapanları dine davet olduğunu, bunun zâlimler tarafından ezberlenerek imanlarının yenilenmesini istemektedir.

Murâdı dîne da 'vet itmedir erbâb-ı tuyânı

Hemân zâlim felek ezberlesün tecdîd-i îmânı (K2/13)

Şâir aşağıdaki beyitte; Resulallah'ın dininin ve şeriatının mahşeri güneş gibi aydınlatacağını ifade etmektedir.

Münevver tâ-be-mahşer dîn ü şer'ün âfitâb-âsâ

Mücevher tâb-ı şemşîrûn revândır yâ Resûlallâh (G99/5)

Şâir aşağıdaki beyitte; Resulallah'ın Kureyşlileri hak dine davet ettiğini ifade eder.

Sen ol sultân-ı iklîm-i risâletsin ki tîgunla

Kureyş'i eyledün hak dîne da'vet yâ Resûlallâh (G101/4)

1.6.2. İmân- Mü'min

Kelime anlamı olarak iman, güvende olmak, korku yaşamamak demektir. Tam bir güven ve huzur içersinde tasdik etmek, kesin karar vermek anlamındadır. Terim anlam olarak iman, önce Allah'a sonra peygamberine ve imanın diğer esaslarına iman ve taatte bulunmaktır. Bu inanişaya sahip olan kimseye mü'min, inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de Müslüman denir (Sinanoğlu, 2000: 212).

Yüce Allah, “Müminler sadece, Cenab-ı Hakk anıldığı vakit yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Allah'a dayanıp güvenen kişilerdir” (Kur'an-ı Kerim, 8/2). diyerek iman edenlerin niteliğini ve onlardan beklentisini ifade eder.

Allah (c.c) bir başka âyet-i kerimesinde de “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, haşre, meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanır. Allah için akrabalara, yetimlere, öksüzlere, yoksullara, yolda kalanlara, yardım isteyenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaştığı zaman, sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte dosdoğru olanlar, bu sıfatları taşıyan kimselerdir. Takvâ sahibi kişiler ancak onlardır” (Kur'an-ı Kerim, 2/117). diyerek asıl iyilik yapmanın iman etmek olduğunu ifade eder.

Bursalı İffet beyitlerinde îmân, ehl-i îmân ve mü'min tabirlerini kullanmaktadır. Allah'a imanının muhafazası, yenilenmesi ve nurlanması için de yakarıştadır. Şâir, Hz. Peygambere canını feda edenin Hz. Ebubekir olduğunu, bu nedenle mü'minlerin

örnek alacakları kişi de Hz. Ebubekir'dir diyerek onun şahsiyetini örnek olarak sunmaktadır.

Cenâb-ı Mustafâ'ya cân-fedâ Sıddîk-i Ekber'dir

Anunçün mü 'minîne muktedâ Sıddîk-i Ekber'dir (G19/1)

Aşağıdaki beyitte zalimlerin imanlarını yenilemeleri gerektiğini ifade eder.

Murâdı dîne da 'vet itmedir erbâb-ı tugyânı

Hemân zâlim felek ezberlesün tecdîd-i îmânı (K2/13)

Aşağıdaki beyitte ömrünün sonunda imanının muhafaza olmasını dilemektedir.

Garîk-i bahr-i 'isyânım 'inâyet eyle sultânım

Dem-i âhirde îmânım sıyânet kıl Hudâvendâ (G1/5)

Şâir, aşağıdaki beyitte; Peygamber Efendimizin yüzündeki nuru yansıtarak âlemi aydınlattığını, o nur ile insanları ve cinleri imanın nurlarına mazhar eylediğini ifade eder.

'Âleme mir'ât-ı ruhsârun nümâyân eyledün

İns ü cinni mazhar-ı envâr-ı îmân eyledün (G60/1)

Şâir, aşağıdaki beyitte; bütün benliği ile imânâ girmek isteyen şeyhinden şerbet içerek tövbe etmesini, istemektedir.

Kevser'le beher-ke's-i kefi hûra nihâde

Mâ-beyn-i le'îmâna giren şerbete tevbe (G109/4)

Şâir aşağıdaki beyitte bu dünyanın kâfirlerin yeri olduğunu iman ehlinin ise misafir olduğunu ifade eder.

Bu serâda ehl-i îmân mîhmân

Hâsılı dünyâ dahi kâfir yeri (G125/3)

1.6.3. Ruh

Kelime anlamı olarak ruh, revh kökünden gelir; ferahlık veren, rüzgârlı, genişlik, canlılarda yaşamı sağlayan unsur şeklinde tanımlanabilir. Ruh, bir anlamda kendisinin bir cüzünü teşkil eden ve idamesini sağlayan “nefes” anlamına da gelir. Ruhun farklı tarifleri de yapılmaktadır. Ruh âlimler tarafından genel olarak şu şekilde tanımlamıştır: “Ana

rahminde oluşması sırasında melek tarafından insanın bedenine üflenen ve ölümü anında insan bedeninden çıkarılan idrak edici ve bilici hakikati. ” İnsanın yaratılışından söz eden âyetlerde bildirildiğine göre Allah, Âdem’i önce çamur halindeki topraktan şekillendirmiş, ardından ona “ruh”undan üflemiş ((Kur’an-ı Kerim, 15/28-30) (Yavuz, 2018: 187) .

Bursalı İffet “ruh” kavramına (G27/2) (G36/2) (G42/3) (G50/5) (G52/2) (G123/3) (Thm 2/1) (Şarkı 2/1) (M12/1) belirtilen beyitlerinde yer vermiştir.

Şâir aşağıdaki beyitte; ruhsuz kalıplara keder verilmez diyerek yüce ruh taşıyanlara gam ve keder verildiğini ifade eder.

Cânımdan ‘azîz olsa gam-ı ‘aşk sezadır

Her kâleb-i bî-rûha bu ekdâr virilmez (44/4)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; Peygamber Efendimizin ailesini sevenlerin şehitlerin ruhları ile haşrolmasını, Yezid’i sahiplenilenlerin de onunla haşr olmasını dilemektedir.

Muhibb-i âl olan rûh-ı şehîdân ile haşr olsun

Tesâhub eyleyen varsun Yezîdân ile haşr olsun (66/1)

1.6.4. Hayr ve Şer

Hayır, sözlükte “iyi olmak, iyilik etmek, üstün olmak, üstün kılmak” gibi mânâlara gelen hayr kökünden türeyen “iyi” veya “iyilik” mânâsında ve şerrin zıttı olarak kullanılır. Şer, sözlükte “kötü olmak, kötülüğe meyletmek, kötülük yapmak” ve “kötü, çok kötü, çirkin, zararlı” gibi anlamlara gelen bir masdar-isim olan **hayrın** zıttıdır. Kelimeye terim olarak “kimsenin hoşlanmayıp yüz çevirdiği zararlı ve kötü şey; zararlı şeylerin yayılması, bir şeyin kendi tabiatıyla örtüşmemesi” gibi mânâlar verilmiştir. Hayır, kelimesinin birçok farklı âyette çeşitli menfi kavramların karşısı olarak kullanılmasından da anlaşılmaktadır. Bu zıtların en yaygını şer kavramıdır (Çağrı,1998: 43).

Bursalı İffet hayr ve şer kavramlarını Kur’an’ı Kerim’de geçen anlamına yakın anlamıyla beyitlerinde işlemiştir.

Eğer Allah insanlara, hayrı çabucak istedikleri gibi şerri de hemen verseydi, elbette onların ecel vakitleri gelmiş olurdu. Fakat bize kavuşmayı beklemeyenleri biz, azgınlıkları içinde bocalar bir halde (kendi başlarına) bırakırız (Kur'an-ı Kerim, 10/11).

Bursalı İffet, hayır ve şerri İslamî çerçevede ele almaktadır. Bu dünyada hayr ve şerrin bir arada olduğunu, bunun da bir imtihandan ibaret olduğunu aşağıdaki beyitte ifade etmektedir.

Bâg-ı 'âlem çünkü hayr u şer yeri

Sen hisâb it bundadır defter yeri (G125/2)

Şâir aşağıdaki beyitte, sözü tamaladıktan sonra hayır duasını beklemek gerektiğini ifade eder.

Çok cesâret kıldun ey endîşe-i Nef'î-edâ

Söz tamâm oldu du 'â-yı hayra nevbetdir gelen (K3/24)

Bursalı İffet “hayır” kavramını (T8/4) ve (G105/3) beyitlerde de kullanmıştır.

1.6.5. Mekruh

Mekruh, kelime anlamı olarak çirkin görmek, kötü bulmak, istememek, zorluk, sıkıntı gibi mânâlarda kullanılmaktadır. Arapça “kerh” kelimesinden türemiş kötü ve çirkin bulunan şeyler anlamına da gelir. Fıkıh usulünde “mekruh” genellikle yapılması uygun görülmeyen ancak kesin olmayan şekildeki davranışlar, şeklinde tarif edilir (Koca, 2003: 581).

Şâirimiz aşağıdaki beyitte mekruh tabirini bir beddua olarak kullanmaktadır. Şâir hakkın yanında yer almayanların Mervân'ın mekruh cesedi ile haşr olmasını ister.

İlâhî rûz-ı mahşerde taraf-gîrân-ı güm-râhân

Muzahraf lâşe-i mekrûh-ı Mervân ile haşr olsun (G89/2)

1.6.7. Takvâ

Takvâ; sözlük anlamı, dinin emir ve yasaklarına uyma, haram ve günahlardan içtinap etmekte hassasiyet göstermek mânâsında bir kavramdır. Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde takvâ bazen kelime mânâsında, bazen de “Allah'ın emirlerine uyarak

yasaklarından içtinap ederek cezasından muhafaza olmak” mânâsında kullanılmaktadır (Uludağ, 2010: 484).

Yüce Allah “*Ey iman edenler! Uhrevi hayat için azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır. Ey akıl sahipleri! Benden (emirlerime muhalefetten) sakının*” (Kur’an-ı Kerim, 2/197) diyerek iman ehlinin takvâ sahibi olmasını diler.

Allah (c.c.) bir âyet-i kerimesinde “*Ey insanlar! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takvâ elbisesi. İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın âyetlerindedir. Belki düşünüp tutasınız diye Allah size öğüt veriyor*” (Kur’an-ı Kerim, 7/26) buyurarak tüm insanların takvâ elbisesi giymesini dilemektedir.

Şairimiz aşağıdaki beyitte bu gece hırkanın, seccadenin şarap rengine boyandığını; aynı şekilde takvâ elbisesinin de boyanacağını belirtir.

Boyanur reng-i meye hırka vü seccâde bu şeb

Cümle-i câme-i takvâ ki ker ü bâda bu şeb (G12/1)

Şâir aşağıdaki beyitte zahidin de ibadetlerini takvâyâ uydurduğunu belirtmekte ancak gerçek anlamda ve samimi bir şekilde ibadet yapılmasını istemektedir.

Zâhid namâz u rûzeyi takvâyâ uydurur

Nakd-i ribâyı hile-i fetvâyâ uydurur (G42/1)

Şâir aşağıdaki beyitte ibadet yapılırken takvâ elbiselerinin giyilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Zühd ü takvâ diyerek kayda bırakma özini

Rîş ü destâr ile bî-çâreyi külfetde koma (G107/4)

1.6.6. Tuğyan

Tuğyan; kelime anlamı azgınlık yapmak, yoldan sapmak, haddi aşmak olarak ifade edilebilir. Tuğyan tabiri Hak olan kitabımızda otuz dokuz âyette geçmektedir. Bunlardan birkaçında şöyle geçmektedir: “suyun kabarıp taşması, gözün yöneldiği doğruluktan veya hedeften başka yöne kayması, terazinin dengesi bozulduğu için eksik tartması; Âd ve Semûd kavimlerini isyan etmeleri nedeniyle helâk eden şiddetli yer sarsıntısı, büyük deprem” bu gibi âyetlerde tuğyan mânâsına gelecek şekilde kullanılmıştır. Tuğyan ibaresinin geçtiği diğer âyetlerde çoğunlukla, “gerçekten haberdar olduktan sonra meşrû

sınırları aşıp azmak” anlamında insanların dinî, sosyal ve ahlâkî alanlardaki her türlü sapkınlığını, zulüm, hukuksuzluk, haksızlık ve tecavüzlerini ifade eder (Yurdagün, 2016: 618).

Şâir İffet’in amacı tuğyan erbabını dine davet etmektir. İffet hemen zalim felek imanını yenilemeyi ezberlesin, diyerek tuğyan ehlini dine davet etmeği manevî cihat olarak düşünmektedir.

Murâdı dîne da‘vet itmedir erbâb-ı tuğyânı

Hemân zâlim felek ezberlesün tecdîd-i îmânı (15/13)

1.6.8. Şefâ‘at

Şefâ‘at, kelime anlamı olarak bir amaca ulaşmak için birinin aracılığını ve yardımını dilemektir. Kıyamet günü haşr vaktinde başta peygamberimiz olmak üzere diğer peygamberler ve Allah’ın bağışladığı muhlis kullar diğer insanların kurtuluşu için dua ve niyazda bulunacaklar (Alıcı, 2010: 411).

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; şan sahibi Peygamber Efendimizin şefaatahtında olduğunu ve ümmete taraftar olduğunu ifade etmektedir. Şâir, şefâ‘atı en geniş, en kuşatıcı, şefâ‘atın en yüce kişisi olan Peygamber Efendimizi bu özelliği ile beyite konu eder.

Cenâb-ı Ahmed-i Mürsel gibi taht-ı şefâ‘atde

Taraf-dâr-ı ümem Peygamber-i zî-şânımız vardır (G22/4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; yardım elinin ve şefâ‘at kaynağı olan ihsanının olmazsa bunca dertler içerisinde isyan denizine batacağını, ifade eder.

Eyâ kân-ı şefâ‘at dest-gîr olmazsa ihsânun

Boyunca derd-mend ‘İffet yem-i ‘isyâna batmışdır (G20/5)

Şâir, mahşer günü şefaata dileyen sadece ben miyim, isyankârlar da senin gölgindedir, diyerek herkesin Peygamber Efendimizin gölgesinde onun şefâ‘atna muhtaç olduğunu ifade etmektedir.

Rûz-ı mahşerde Cenâbından şefâ‘at-hâh olan

Yalnız ‘İffet mi cümle ‘âsiyân sâyendedir (G21/5)

Şâir, beni rakip ile aynı mecliste bir araya getirmek, cehenneme şefa'at etmekle eşdeğerdir diyerek rakip ile bir araya gelmeyi reddetmek ister.

Beni agyâr ile hem-bezm itmek

Dûzaha 'ayn-ı şefâ'at gibidir (G29/3)

1.6.9. Mi'rac

Kelime anlamı uruc etmek yani yükselmek, yukarıya çıkmak olarak ifade edilebilir. Terim anlamda ise Peygamber Efendimizin göğe yükselişini ve Allah katına kab-ı kavseyne çıkışını anlatır. Olay, Peygamber Efendimizin bir gece, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş ve oradan da yükseklerle çıkış şeklinde yorumlandığından kaynaklarda daha çok "isrâ ve mi'rac" şeklinde geçer. Ancak Türkçede Mi'rac kelimesi hem Mi'racı hem de israyı ifade eder (Yavuz, 2005: 132).

Mi'rac, Hz. Muhammed (s.a.v) 'in peygamberliğinin on ikinci senesinde, Recep ayının 27. gecesinde Cebrail (a.s) in rehberliğinde Arş'a çıkması ve Mevla'yla görüşüp dönmesidir (Sefercioğlu, 2001: 36).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte Peygamber Efendimizin mirac gecesinde ay ve güneşin kendisine gümüşten üzengi olduğunu ve bunca zaman bu ikisinin dünyayı nurlandırdığını ifade etmektedir.

Mihr ü meh sîmîn rikâbundur şeb-i mi'râcda

Dehri tâbân itdiği bunca zamân sâyendedir (G21/3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte mi'rac hadisesini hatırlatmak için İsrâ suresinin birinci âyetine telmihte bulunmaktadır.

Ol şehen-şâhun sîrûşân-ı felek fermân-beri

Leyl-i "Sübânellezî esrâ" Muhammed Mustafâ (23/2)

1.6.10. Kader

Allah yarattığı tüm mahlûklarının nasıl işleyeceğini, nasıl bir programa sahip olduklarını bilir ona göre planını yazar. Sözlüklerde kaza ve kader sözcükleri bir arada kullanılır genellikle. Bu iki kavramın tanımlamaları âlimlere göre farklılıklar gösterir. Genel ifadeye göre güç yetirmek, planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve özelliğini belirlemek, kıymetini takdir etmek, rızkını belirlemek gibi anlamlara gelen

kader, “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” diye açıklanır. “Hükmetmek; kaim olmak ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek” anlamlarındaki kazâ ise “Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi” şeklinde açıklanabilir (Yavuz, 2001: 58).

Şâir İffet, bir gece ekmeğin kader eliyle değersizleşirse, dünyanın kutbu dahi olsan o tekkede dervişin kalmaz, diyerek kadere teslimiyetini ifade eder.

Eger dest-i kaderden kem-ter olsa bir gice nânun

Velev kutb-ı cihân ol tekyede bir dervişün kalmaz (G47/4)

Şâir; kiminin hüküm sahnesi var, kiminin ise hâkimi var, bu garip İffet’in kimi var diye sorgulayarak kimsesizliğini, yalnızlığını ifade eder.

Kiminün sahn-ı kazâsı kiminün hâkimi var

Ben de bilmem bu garîb ‘İffet’ün âyâ kimi var (G25/1)

1.6.11. Kul

Sözcük anlamı Allah’a itaat eden, ibadet eden demektir. Sözcüğün kökeninde ibadet etmek ve ubudiyet düşüncesi ve anlamı vardır. Kur’an-ı Kerim’de bütün Müslümanlara göre “insanların en faziletlisi” olarak kabul gören kişisi Resullah (s.a.v) için, ayrıca diğer nebiler, cinler, hatta melekler için kul sözcüğü kullanılmıştır. (Hamidullah, 1988: 57).

Bursalı İffet’in konu edindiği kul kavramı Kur’an-ı Kerim’de de geçmektedir.

Yüce Allah, “*Ne Mesîh Allah’ın bir kulu olmaktan geri durur ne de yakın melekler. Büyüklenerek O’na kulluktan geri duranların hepsini Allah, yakında huzuruna toplayacaktır*” buyurarak kulluğun önemini ifade eder (Kur’an-ı Kerim, 4/172).

Bursalı İffet, beyitlerde kul tabirini hem Allah’a kulluk hem de Peygamber Efendimize itaat anlamında kullanmaktadır. Aşağıdaki beyitte ise şâir, kulluğunu kabul ederek Allah’a yakararak, sahabe şâirlerden Ka’b Bin Züheyr ve Hassan Bin Sabit ile beraber haşr olmayı dilemektedir.

Sitâyiş-hân-ı Peygamber cenâb-ı Ka ‘b’a bahş eyle

Kulun ‘İffet de Hassân-ı sühan-dân ile haşr olsun (G89/5)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte, kul tabirini Resullah'a köle olmak anlamında kullanmaktadır.

Kulundur derd-mendündür sezâ-vâr-ı terahhumdur

Garîb ü bî-kes ü bî-çâre 'İffet yâ Resûlallâh (G101/5)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; Kul tabirini Efendisi'ne köle olmak anlamında kullanmaktadır. Değerinin kaybolmamasını arzu etmektedir.

Hey efendim kılma zâyi 'kadrini

Bir kulun yokdur senün 'İffet gibi (G127/5)

1.6.12. Hidâyet

Kelime anlamı doğru yola erişmek, doğru yolu işaret etmek anlamındadır. Masdar olarak da “doğru yol, rehberlik” mânâsında isim olarak kullanılır ve “amaca ulaştıracak yolu gösterme, bu yol için rehberlik etme” olarak ifade edilir (Yavuz, 1998: 473).

Şâir, aşağıdaki beyitte; Allah'a yakararak doğru yol üzere hidâyet kılmasını dilemektedir.

Olup kalb-i selîm üzre 'adû nefîs-i le'îm üzre

Sırât-ı mustakîm üzre hidâyet kıl Hudâvendâ (G1/3)

Bursalı İffet, Resullah'ın cemalinin hidâyetin parlak bir güneşi olduğunu ifade eder.

Cemâlün mihr-i tâbân-ı hidâyet yâ Resûlallâh

Kelâmun gevher-i nâ-yâb-ı vahdet yâ Resûlallâh (G101/1)

1.6.13. Riba

Türkçede yaygın olarak faiz anlamında kullanılmaktadır. Arapçada ise fazlalık, nemâ, artma, çoğalma; yükseğe çıkma; (beden) serpilip gelişme gibi anlamlara gelir (Ayverdi, 2010: 1055).

Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu durum onların «Alışveriş tıpkı riba gibidir» demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alışverişini helâl, ribayı haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir nasihat gelir de ribadan vazgeçerse, geçmişte olan kendisininindir ve artık onun işi

Mevla'ya kalmıştır. Kim tekrar ribaya dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada daimi kalırlar (Kur'an-ı Kerim, 2/275).

Cenab-ı Hak ribayı tüketir. Hangi mala faiz bulaşırsa bereketi kalkar. Sadakalar ise malı bereketlendirir. Allah küfürde ve masiyette ısrar eden kimseleri sevmez (Kur'an-ı Kerim, 2/276).

Bursalı İffet, İslam'ın yasakladığı, haram kıldığı faizin toplumda alışveriş bahanesiyle revaç bulunduğunu, toplumun faize rağbet gösterdiğini fark etmektedir. Bu durumu eleştirmektedir. Şâir, aşağıdaki beyitte, zahid namaz ve orucu takvâya uydurur, faizli alışverişi de hileli fetvaya uydurur diyerek zahidlerin hileli davranışlarını eleştirir.

Zâhid namâz u rûzeyi takvâya uydurur

Nakd-i ribâyı hîle-i fetvâyâ uydurur (G42/1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte ise önceden Bursa'nın güzel söz söyleme yeri olduğunu zamanla değişerek faiz işleyen bir yere dönüştüğünü ifade eder.

Evvelî Bursa sühan-perver yeri

Şimdi meydân-ı ribâ vü zer yeri (G125/1)

1.6.14. Şeytan

Şeytan, insanın en büyük düşmanıdır ve bu düşmanlık, Âdem Peygamberin yaratıldığı zamandan beri devam etmektedir. O, nice yıllar ibadet ile meşgul olmuş ve Allah'a yakınlık kurmuş iken, secde emrine uymamış ve bu yüzden lanetlenmiştir (Eren, 2014: 39).

Şâir, kötü huylu Şimr'in şeytana uyararak Hz. Hüseyin'e kıydığını ifade eder. Şâir, sürekli olarak insanda bulunan ve ona musallat olup doğru yoldan uzaklaştıran, dâima fenâlığa sevkedenin şeytan olduğunu, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinin nedenini de şeytana uymaktan kaynaklandığını düşünür.

Kıyup şâh-ı Hüseyin'e uydı şeytâna Şimr-i bed-hû

O da rûz-ı cezâda ceş-i şeytân ile haşr olsun (G89/4)

1.6.15. İhlas

İhlas; kelime anlamı arınmak, saflaşmak, berraklaşmak, ari olmak, demektir. Hulûs ev halâs kökünden türetilmiş bir kavram olarak “bir şeyi, içine karışmış ve değerini düşürmüş olan başka şeylerden temizleyip arındırmak, saflaştırmak” anlamına gelen ihlâs kelimesi, terim olarak “ibadet ve iyilikleri riyâdan ve çıkar kaygılarından arındırıp samimi bir şekilde sadece ve sadece Allah için yapmak” demektir (Ateş, 2000: 535).

Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı vakit, dini bütünüyle Allah'a has kılarak samimi bir şekilde Allah'a yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı zaman içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi, ancak nankör hâinler bilerek inkâr eder (Kur'an-ı Kerim, 31/32).

Haydi, kâfirlerin hoşuna gitmese de Allah'a, Allah için dindar ve ihlâslı olarak dua bulunun! (Kur'an-ı Kerim, 40/14).

Şâir, çok defa sevgi, doğruluk ve ihlas ile vaz' ettiğini bu nedenle alıngan insanların kırıldığını ifade eder.

Nice kerre sıdk u ihlâs u mahabbet beyzasın

Kande vaz' itdimse çıkdı münkesir mînâ-sıfat (G16/3)

Şâir İffet, ihlasın sedef gibi gönülde bulunması gereken bir cevher olduğunu belirterek ihlâslı olmanın, samimiyetin övgüye değer bir kişilik özelliği olduğunu ifade eder.

Sadev-vârî dilimde gevher-i şeh-vâr-ı ihlâsı

Mukarrer kıl mukarrer kıl mukarrer yâ Resûlallâh (G102/5)

1.6.16. Mücrim

Mücrim, cürm kökünden gelmektedir. Günah ve suç işlemek anlamındadır. Büyük ve ağır günah işleyenlere mücrim denmektedir (Arpaguş, 2006: 455).

Bursalı İffet, hangi makamda günah işlenirse işlensin, dergâh emân dilenen yerdir, diyerek ümitvâr olunması gerektiğini söyler.

Der-i ihsâna gelmiş bir siyeh-rû bendedir 'İffet

Ne rütbe mücrim ise dergehün dârü'l-emân eyler (G23/5)

Şâir, kendisinin garip, kimsesiz, mücrim olduğunu ancak aynı zamanda Resulallah'ın da ümmetinden olduğunu, bu nedenle Resulallah'dan ona acımasını, şefa'at etmesini dilemektedir.

Nigâh-ı merhamet kıl ümmetündür 'İffet-i mücrim

Garîb ü derd-mend ü bî-kesândır yâ Resûlallâh (G99/6)

1.6.17. Riya

Riya kelimesi, Arapçada, gösteriş olsun diye yapmak demektir. Amel işlerken Allah'tan başkası düşünerek ve ihlâsı terk ederek yapmaktır (Cebecioğlu, 2004).

Allah (c.c) "*Malını insanlara gösteriş yaparak infak eden gibi*" (Kur'an-ı Kerim, 1/264). âyeti ile "*İnsanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı az zikrederler*" (Kur'an-ı Kerim 4/142). riyaya dikkat çeker.

Şâir, yılan bakışlı ham sufi, söz ehli kişileri kendine düşman olarak gördüğünü, o kendisini cennetlik olarak ilan etse de riyasının onu cennete çıkarmayacağını ifade etmektedir. Şâir samimiyeti önemsemektedir.

Düşmen-i ehl-i sühan sûfi-i ef'î-nigehün

Beni şâyân-ı bihişt itse riyâsın çekemem (G77/3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; bu gece rüyada bade testisi buldum, yine rintleri züh'd ve riyaya tövbe etmek için çağır gayri, der. Şâir çılginca eğlenen rintleri salaların onları ibadete ve riyayı terk etmeye çağırıldığını ifade eder.

Yine züh'd ü riyâyâ tevbe rindâna salâ gayri

Bu şeb rü'yâda döşümde sebû-yı bâde buldum ben (G93/4)

Şâir, riya ile her yere secde etsen, hasır dokumaktan farksızdır. Herhangi bir işe yaramayacağını ifade eder.

Sana nakş-ı bûriyâdır bu riyâ

Secde ile ger pür itsen her yeri (G125/4)

1.6.18. Ümmet

Ümmet, kelime anlamı olarak peygamberlerin kendilerine gönderilen topluluk, kavim, kabile, insan grubu vb. anlamlara gelmektedir. Terim anlamı olarak ise bir peygamberin Allah'ın görevlendirmesi ile tebliğ ettiği iman eden veya o dine muhatap olan Müslümanların meydana getirdiği topluluk anlamındadır (Bulut, 2012: 308).

Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir (Kur'an-ı Kerim, 9/128).

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; Resulullah'ın ümmetinden kimseyi ayrılık ateşinde bırakmayacağını cehennem meleğine ferman buyuracağını ifade etmektedir.

Bırakmaz ümmetinden kimseyi nîrân-ı firkatde

Sürûş-ı dûzaha fermân ider sultânımız vardır (G22/3)

Bursalı İffet, ümmetin sıkıntılı çöllerde gölgesiz kaldığını ifade ederek Resulallah'tan yardım talep etmektedir.

Beyâbân-ı mihende ümmetün bî-sâye kalmışdır

‘Înâyet kıl ‘inâyet kıl ‘inâyet yâ Resûlallâh (G101/2)

Bursalı İffet, kendisinin mücrim olduğunu ancak ümmetten olduğu için Resulallah'tan merhamet dilemektedir.

Nigâh-ı merhamet kıl ümmetündür ‘İffet-i mücrim

Garîb ü derd-mend ü bî-kesândır yâ Resûlallâh (G101/6)

1.6.19. Levh

Levh, kelime anlamı olarak yazı yazmaya uygun düz yüzey demektir. Levh-i mahfuz ise üzerine yazılan yazının silenmesinin imkânsız olduğu levhasıdır. Levh-i mahfuz terim olarak ulvî âlemde olmuş veya olcak her şeyi içeren Allah'a ait levhadır. Kur'an-ı Kerim'de kitab, kitab-ı Mübin, kitab-ı meknun, kitab-ı mestur, ümmü'l kitab gibi tabirler levh-i mahfuzun yerine kullanılmıştır. Levh-i mahfuzu ifade eden âyetlerin geçtiği yerlerde kâinatta meydana gelecek tüm olay ve varlıklar yazılmıştır. Gökte ve yerde en küçükten en büyüğe ne varsa, insanların ecelleri, fertlerin ve milletlerin başına

gelecek musibetlerin tümü Allah'ın ilminde yer almış ve levh-i mahfûz denilen bir kütüğe işlenmiştir (Yavuz, 2003: 151).

Hakikatte o (inanmayıp inkâr ettikleri) levh-i mahfuzda bulunan şerefli Kur'an-ı Kerim'dir (Kur'an-ı Kerim, 85/22). Bir diğer âyette ise; Gökte ve yerde göze görünmeyen hiçbir şey yoktur ki, apaçık levh-i mahfuzda bulunmasın (Kur'an-ı Kerim, 27/75)

Bursalı İffet (G35/4) (G119/1) (T14/7) beyitlerinde, silinmekten ve değişikliğe uğramaktan korunan anlamında levh-i mahfuz mânasına gelen sadece "levh" ifadesi kullanmıştır.

Şâir, aşağıdaki beyitte levhden Nur âyeti inerek Peygamber Efendimize güzellik kattığını, kudret kaleminin kırılması ile hilalin Efendimiz için süs olduğunu ifade etmektedir.

Kilk-i kudret şakk olup nakş-ı hilâl olmuş sana

Levhden nûr âyeti inmiş cemâl olmuş sana (G11/1)

1.7. İBADETLER VE İBADETLERE DAİR

1.7.1. Namaz

Namaz; sözcüğü kelime anlamı olarak duada bulunmak, ibadet etmek, yakarmak demektir. Arapça salat demektir. Terim olarak namaz salavatla başlayıp selmalama ile biten belirli hareket ve sözlü duaları olan ibadet türüdür. Kıyam, rükû, secde, tahiyat ve selamlama gibi belirli bölümleri vardır (Yaşaroğlu, 2006: 350).

Bursalı İffet namaz ve namaz ibadetinin rükünlerinden olan rükû, secde, tahiyat kısımlarına dikkat çekerek beyitlerinde yer vermektedir.

Şâir, aşağıdaki beyitte; kendisinin namaza kalktığında, altınoluğa doğru mihraba yöneldiğini ifade eder. Altınoluk kabenin Bursa'ya bakan yönünü ifade eder. Şâir namaza yöneldiğinde Kâbe'yi tahayyül etmektedir.

Namâza kâ'imim 'İffet olursa

Eger zer-nâvdâna togrı mihrâb (G13/5)

Şâir aşağıdaki beyitte; zahidin namazı samimiyetle kılmamasını eleştirmektedir.

Zâhid namâz u rûzeyi takvâya uydurur

Nakd-i ribâyı hîle-i fetvâya uydurur (G42/1)

Bursalı İffet (G53/5) beyitinde namazı, (G9/1) (G98/3) (G125/4) beyitlerinde namazın rûknünden olan secdeyi, (G18/2) (G32/9) (G126/4) beyitlerinde namazın rûknlerinden olan hem rûkû'hem de secdeyi, (K1/9) beyitinde ise namazın rûknünden olan tahiyyatı konu edinmiştir.

Şâir, aşağıdaki bentte, muhabbet kapısını göğün üzerine açtı, gökyüzünü yıldız ve parlak ay ile neşeli hale getirdi, hep aşkın talimi ve adabını yarattı, birçok melek daha secde etmeden aşk ehli mihrab gibi sevgilinin kaşını secdegâh yapmıştı, diyerek âşıkların en önce secde ettiklerini ifade eder.

Âsumân üzre güşâd itdi mahabbet bâbını

Neş'e-dâr itdi sipihrûn encüm ü meh-tâbını

Âferîde kıldı hep ta'lîm-i 'aşk âdâbını

Secde-gâh itmişdi 'aşk ehli kaşun mihrâbını

1.7.2. Vaiz

Vaiz kelime anlamı olarak nasihat etmek, öğüt vermek, uyarmak, sakındırmak demektir. Genel anlamda bir gruba öğüt vermek, nasihat etmek dinleyicilerin kalplerini iyiye doğruya teşvik ve uyarıda bulunmak olarak ifade edilebilir. Vaaz kavramı dinî konularda cemaati aydınlatarak ahlaken gelişmesini sağlamak amacıyla din âlimlerince genellikle camilerde yapılan konuşma demek mümkündür. Bu görevi yerine getirene vâiz denmektedir (Cirit, 2012: 404).

Bursalı İffet beyitlerde vâizlerin insanlara korku vermesi, onları eleştirmesi ve hesaba çekmesini eleştirmektedir. Onların en büyük müjdesinin ise süre tanımak olduğunu belirterek vâizleri uyarmaktadır.

Bunda cânâna yakîn olma hünerdir yoksa

Vâ'izün müjdesi hep va'de-i ferdâdandır (G30/6)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ey vaiz mum ile pervaneyi korkutmak abestir, kıyamette gelecek olan ateş, âşık için niçin bela olsun, diyerek âşığın ateşle korkutulamayacağını söyler. Zira âşık şimdide ateşlerde yanmaktadır. Dolayısıyla onu

ateşle korkutmak anlamsızdır diyerek eleştirmektedir. Şâir, vaizlerin genellikle korkutarak vaaz etmelerinden şikâyetçidir.

Vâ'izâ şem' ile pervâneyi korkutma 'abes

'Âşıkâ sūziş-i ferdâ-yı kıyâmet ne belâ (G9/2)

Bursalı İffet, vâizin meclisini hesap gününe benzetmiş, şahısların yüzlerine karşı günahlarını saydığını ifade ederek vaizlerin tutumlarını eleştirmiştir.

Hep rû-be-rû günâhım itdi şümâr u pürsiş

Gûyâ ki bezm-i vâ'iz rûz-ı hisâba benzer (G32/2)

Bursalı İffet (G58/2) (G126/1) gibi beyitlerde vâizleri konu edinmiştir.

1.7.3. Hutbe

Hutbe, kelime anlamı olarak bir topluluğa etkileyici konuşma yapmak demektir. Genellikle cuma namazında, bayramlarda veya farklı ibadet vakitlerinde veya revih namazları gibi vakitlerde toplanan topluluğa karşı yapılan etkileyici konuşmadır (Baktır, 1998: 425).

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte Peygamber Efendimizin en yüksek minbere ve söze sahip olduğunu tüm peygamberlere Mescid-i Aksada hutbe verdiğini ifade etmektedir.

Oldı Aksâ'da imâm-ı enbiyâ vü ba'de-zâ

Hutbe-gûy-ı minber-i bâlâ Muhammed Mustafâ (K4/4)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte, vaizler dünyayı karıştıranı teskin etmiş gibi, onu hutbe kılıcı ile kutup yapmış gibi diyerek vaizlerin hutbelerinin ikna edici olduğunu ifade etmektedir.

Vâ'izân teskîn-i âşûb-ı cihân itmiş gibi

Anı seyf-i hutbe bir sâhib-kırân itmiş gibi (G126/1)

1.7.4. Oruç

Oruç, İslâm'ın beş şartından biridir. Oruç kelimesi, literatürde “bir şeylerden uzak durmak, yaklaşmamak, bir şeye karşı kendine hâkim olmak” anlamına gelen Arapça savmın Farsça karşılığı olan rûze kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Terim olarak oruç, imsaktan güneşin batmasına akşam ezanına kadar şer'an belirlenmiş ibadeti yerine

getirmek niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı gerektiren bir ibadettir (Yitik, 2007: 414).

Şâir İffet, oruç halinde feleğin imsakından susamış dudaktan, gamlı İffet'in hali perişandır, kimse bilmez, diyerek acınacak bir halde olduğunu söyler. Şâir oruç tuttuğunu bu nedenle dudaklarının kurduğunu, bununla beraber çok gamlı ve perişan bir vaziyette olduğunu kimsenin bu durumdan haberdar olmadığını da ifade eder.

Sıyâm hâlinde imsâk-ı felekden teşne-leblikden

Bilinmez 'İffet-i gam-dîdenün hâl-i perişânı (K2/19)

Şâir İffet aşağıdaki beyitte, her sene oruç ayında Allah, âlemi lütuf ve ikramları ile süslediğini ifade eder.

Müzeyyen ide tâ mâh-ı sıyâm her sâl dünyâyı

İde tâ Hazret-i Hak 'âleme lutf-ı firâvânî (K2/21)

(K4/8) (G25/6) beyitlerinde Bursalı İffet, mâh-ı sıyâm ifadesini kullanırken (G41/1) nolu beyitte ise subh-ı sıyâm ifadesi ile oruca yer vermiştir.

1.7.5. İmsâk

İmsak kavramı oruca başlama vaktidir. Oruç anlamına da gelmektedir. Nefsine hâkim olarak bir şeylerden el çekmek mânâsına gelmektedir (Ayverdi, 2010: 587).

Şâir, feleğin imsağının başladığını, oruç halinde susamış dudakların gamlı İffet'in perişan halini bilmediğini ifade eder.

Sıyâm hâlinde imsâk-ı felekden teşne-leblikden

Bilinmez 'İffet-i gam-dîdenün hâl-i perişânı (K2/19)

İffet, cevherle baş aşağı olmuş feleğin kâsesine, bir dâne serpmez imsaka ne yapılabilir diyerek çaresizliğe vurgu yapmıştır.

Gevherle nigûn kâse-i eflâka ne dirsün

Bir dâne nisâr eylemez imsâka ne dirsün (G67/1)

Bursalı İffet (G25/3) (G86/2) belirtilen beyitlerinde imsâkı konu etmiştir.

1.7.6. Kurbân

Kurban, kelime kökü itibari ile kurb kökünden gelir ve yakın olmayı ifade eder. Terim olarak kurban kesmek bir ibadettir. Allah’a yaklaşmak için ve Allah uğruna yapılan bir fedakârlıktır, bir ibadettir. Tasavvufta dış âlemdeki hayvanı kurban etmek, kulun iç âlemindeki hayvanî yönlerinin Allah rızası için kurban edilmesi yani öldürülmesi anlamına gelir. (Cebecioğlu, 2004: 66).

Şâir, Hızır (a.s)’ın hayatı ve sermedî hayat, onun gelişiyle başlasın. Bu nedenle canını ve tenini ona kurban etmeyen hüsranda kalsın diyerek duada bulunmaktadır. Gelişi ile Hz.Peygamber Efendimizi kasetmektedir.

Olsun nisâr-ı makdemün Hızır u hayât-ı sermedi

Hüsrânda kalsun itmeyen cân u teni kurbân sana (G3/6)

Şâir çok dertlidir, onun derdiyle dertlenmek kurban bayramında ziyafet gibidir bu sebeple acısının paylaşılmasını dilemektedir.

‘İffet’e derd-i derûnı yanmak

‘İd-i kurbânda ziyâfet gibidir (G29/7)

1.7.7. Seccade

Seccade, Peygamber Efendimiz’in üzerinde namaz kıldığı hurma lifinden dokunmuş küçük hasıra denmektedir. Üzerinde bir kişinin namaz kılacağı büyüklükte, halı, kilim, kumaş, hasır vb. gibi eşyalarla yapılmış, daha çok dikdörtgen biçimindeki sergiye seccade denir (Ayverdi, 2010: 1101).

Şâir, bu gece hırkasının, seccâdesinin ve tüm takvâ elbisesinin şarap rengiyle boyandığını ifade eder.

Boyanur reng-i meye hırka vü seccâde bu şeb

Cümle-i câme-i takvâ ki ker ü bâda bu şeb (G12/1)

Şâir, tesbih ve seccadeyi kadehe değiştirdiğini, bu şekilde nâmını bakileştirdiğini ifade eder.

Sübha vü seccâdeyi tahvîl-i câm itdim hele

İffetâ bu vechile ibkâ-yı nâm itdim hele (G116/1)

1.7.8. Hırka

Hırka, kelime anlamı kumaş parçası, yamalı kumaş, yamalı ve eski elbise demektir. Tasavvufun ilk dönemlerinde zahidlerin ve sûfilerin, tarikatların oluşmasından sonra mutasavvıflar zühd ve takvâ sembolü olarak giymişlerdir. Hırkanın şekli zamânâ, mekâna ve tarikatlara göre değişiklik gösterir ve zamanla pek çok türü ortaya çıkmıştır (Uludağ, 1998: 373).

Bursalı İffet, ibadet vakitlerinde ve sohbet meclislerinde giyilen bir giysiyi beyitlerinde işlemiştir. Aşağıdaki beyitte riyakâr olanlar hırkayı mihrapta omuzuna alsa padişah tac ve kaftanını dahi giyse onlara fayda vermeyeceğini ifade eder. İnsanların samimi ve ihlaslı olmasını istemektedir. İbadet vakitlerinde ve sohbet meclislerinde giyilen bir hırkayı giymekle gerçek anlamda ibadete nail olunamayacağını ifade eder.

Hırka-i sâlûsı ber-düş eylese mihrâbda

Zerre virmez hıl'at u tâc-ı kelânter fâ'ide (G111/3)

Şâir, Allah'ın dışındaki her şeyden soyunarak, bele sarılan sarık ve hırkayı giydiğini yani dinî kıyafetlere büründüğünü ifade etmektedir.

Geyermiş 'anterî ol sündüs ü dîbâ-yı istebrak

Soyundum mâ-sivâdan hırka-i peşmîne-pûşum dir (G40/4)

İffet, bu gece hırkasının ve seccadesinin ve tüm takvâ elbisesinin şarap rengiyle boyandığını ifade eder.

Boyanur reng-i meye hırka vü seccâde bu şeb

Cümle-i câme-i takvâ ki ker ü bâda bu şeb (G12/1)

1.7.9. Zünnar

Zünnar, Süryanice bir kelimedir. Keşişlerin taktıkları kuşağa verilen isimdir. İslam memleketlerinde Müslüman olmayanların kendi dinlerine ait bir nişan olarak taktıkları kuşak şeklinde kemerdir.

Tesbih, Allah'ın yüce isimlerini belirli sayıda zikrederken karıştırmamak kullanılan aletin adıdır. Sahebe zamanından itibaren kullanılmaktadır (Yavuz, 2013: 572).

Şâir İslamiyete ait aletler ile gayri müslimlerin dinî alâmeti olarak kullanılan alet ve sembolleri kullanmaktadır. Aynı beyitte hem zünnarı hem de tesbihi kullanmaktadır. Gönül ehline tesbihin verilmesini, zünnarın verilmemesi gerektiğini söyler.

Erbâb-ı dile zülf ü ruhun sırrı hüveydâ

Tesbîhe bedel anlara zünnâr virilmez (G45/3)

Şâir, zünnara muhabbet edenler bir araya gelse, bin San'an şeyhini kendilerine bağımlı kıyılar diyerek uyarıda bulunmaktadır.

İder bin Şeyh-i San 'ân'ı giriftâr

Miyâna gelse zünnâr-ı mahabbet (G14/5)

1.7.10. Tövbe ve İstiğfar

Tövbe, dönmek rücu etmek anlamındadır. Arapça bir kelimedir. Tövbe kavram olarak dinde uygun görülmeyen şeylerden uzaklaşarak takdir edilen şeylere yönelmek olarak ifade edilebilir. Allah'ın bir ismi de Tevvab'dır. Tövbeleri kabul eden anlamındadır. İstiğfar, Allah'tan af dilemek için söylenen "estağfirullah" sözüne ve bu sözle başlayan duâlara verilen isimlere de istiğfar denmektedir (Topaloğlu, 2012: 279) .

Şâir İffet, samimi ve halis dua yapmayı önemsemektedir. Hatta edilen tövbenin kesinlikle bozulmaması gerektiğine inanmaktadır.

İtdigi cevre felek tâ'ib ü müstagfir olup

Oldı bir zâhid-i leb-teşne-i eyyâm-ı sıyâm (K1/10)

Yine zerrîn-kadehle lâleden bir bezm idüp peydâ

Bahâr eyler şikeste tevbe-i meyde nasûh olsam (G84/4)

1.7.11. Salât ve Selâm

Sözlükte Peygamber Efendimize sevgi ve saygı göstermek, onu övmek, şefâatine ulaşmak için okunan dua olan "Allâhümme salli âlâ Muhammed" (Allahım, Muhammed üzerine salât et) şeklinde olup muhtelif ilâvelerle genişletilmiş şekilleri de vardır. Daha çok salât ü selâm şeklinde kullanılır (Ayverdi, 2010: 1082).

Salât ile selâm, Peygamber Efendimizin şefaata nail olmak için getirilir. Şâir Peygamber Efendimizin şefaata nail olmayı arzu etmektedir. Tüm âlem gibi o da

maħçuptur. Çünkü Peygamber Efendimiz o kadar çok ihsanda bulunmuş ki âlemi mahcup etmiştir.

Cümleten eşyâ salât ile selâm eyler sana

‘Âlemi şermende-i tûfân-ı ihsân eylediün (G 60/4)

1.7.12. Salip

Salip, Hıristiyanlıkta büyük önem taşıyan dinî figürdür. armıha gerilme hali demektir (Ayverdi, 2010: 1083).

Şâir, sosyal bir eleştiri yapmak için Hristiyanlığa ait sembolleri kullanmaktadır. Ahına bedel an sesinin olması bir anlam ifade etmediğini sanki kilisede çarmıha gerilmiş gibi cefa çektiğini söyler.

Âhım olsa nola nâkûsa bedel

Deyr-i mihnetde salîbiz gûyâ (G5/4)

İKİNCİ BÖLÜM

BURSALI İFFET DİVANI'INDA TASAVVUFİ UNSURLAR

Bursalı İffet, *Divanı*'nda, tasavvufa ait birçok kavramı kullanmıştır. Divan edebiyatında yoğun bir şekilde beşerî aşkın işlendiği bir tür olan gazeller; Bursalı İffet *Divanı*'nda daha çok tasavvufi konuların yer aldığı bir türe dönüşür. Gazellerinin çoğunda sevgili, Peygamber Efendimizin kendisidir. En derin sevgiyi Peygamber Efendimize hasretmektedir. Aynı şekilde daha çok mecazî ve beşerî aşk için kullanılan bazı kavramları da tasavvufî anlamda kullanmıştır. Örneğin bâde kavramını mecazî anlamından ziyade daha çok insanı kendinden geçiren ilahî aşk anlamında kullanmıştır. Hem terim hem de kavram olarak bu örnekleri arttırmak mümkündür. Aşağıdaki beyitlerde tasavvufa ait kavramlar üzerinde durulmuş, bunlar açıklanarak örneklendirilmiştir.

2.1. ÂRİF

Literatürde bir şeyi bilen, vâkıf olan, bir şeye aşına olan, tanıyan, anlayışlı, kavrayışlı mükemmel kişi, irfan ve marifet sahibi anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî olarak da Allah Teâla'nın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimse olarak ifade edilir. Görüp gözlemediği her şeyden ulaştığı her türlü bilgiye marifet denir. Bunlara ulaşan kişiye ise ârif denir. Ârif insan, kâmil insandır. Ârif kişi kendi varlığı itibari ile fanidir ancak Allah ile baki olan kişidir. “*Keşf ve müşahede yoluyla, yani manevi ve ruhi tecrübelerle Allah hakkında zevki ve vecdi bilgilere sahip olana arif-i billâh veya yalnızca arif; arifin bu yolla tanıdığı Allah'a Maruf denir. Arif, kendisi sustuğu halde diliyle Hakk'ın konuştuğu kimsedir. Arif olan kişi su gibidir, içinde bulunduğu şeyin rengini ve şeklini alır. Arifi bulandıracak hiçbir şey yoktur, her şey onunla durulmaktadır.*” (Uludağ, 2004: 44)

Bursalı İffet, “Âvâre sıfatlı bülbül, gül bahçesi için can atarken, soğukluk gamını gören ‘ârif hiç geri durur mu, dinlenir mi?’” diyerek onun da geri durmayacağını ifade eder. Şâir, gül bahçesi sıcak mevsimlerde açar. Soğukluk gamını yemiş ‘ârif kişi marifet sahibidir, ferasetlidir. Dolayısıyla aynen bülbül gibi ârif de gül bahçesinden istifade eder. Ârifin Allah'ı ve varlığın içi yüzünü aramaktan durup dinlenmeyeceğini ifade eder. Bursalı İffet, “ârif” kavramını tasavvufî anlamda kullanır. Gül bahçesinden maksat ilim ve irfan sahiplerinin mekân olarak kullandıkları yerlerdir.

Cân atar bülbül-i âvâre-sıfat gül-zâra

Gam-ı sermâyı gören ‘ârif ider mi ârâm (K1/5)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sözün tesiri ârifi perişan eder. Korkusuz İffet’e sihirbaz demeyip ne desinler, diyerek kendisini övmektedir. Şâir, etkili söz ile arif kişiler kendinden geçerler veya çok etkilenirler buna sihir demek yanlış olmaz diye düşünür. İnsalığın bazı dönemlerinde söz çok etkili olmuştur. Bazen savaş başlatmış bazen de savaşları bitirmiş barış ortamı sağlamıştır.

Şûrîde ider ‘ârifî te’sîr-i kelâmı

Sâhir dimeyüp ‘İffet-i bî-bâke ne dirsün (G67/ 7)

2.2. BÂDE

Bâde, şarap, içki anlamlarına gelir. Divan şiirinde en çok kullanılan içkilerdendir. Aynı zaman da halk şiirinde ve tasavvuf şiirinde de kullanılmaktadır. Bâdenin yerine bazen kadeh, sagar, ayak, peyman gibi kavramlar da kullanılmaktadır (Pala, 1995: 56).

Tasavvufî anlamda insanı kendinden geçiren ilâhî aşk demektir. Tasavvufçulara göre ruhlar Allah katından yeryüzü katına indirilmeden önce Allah’ın huzurunda sohbet meclisi (bezm-i elest) nde toplanmışlardır. Burası kutsal bir işret meclisidir. Ruhlar bu mecliste Allah “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” diye sormuştur. Tüm ruhlar da “Belâ” “Kesinlikle öyle! Şahitlik ederiz.” diye cevap vermişlerdir. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, “Biz bundan habersizdik” demeyesiniz (Kur’an-ı Kerim 7/172). Bu şekilde tüm ruhlar, elest bezminde aşk bâdesini içmişlerdir.

Bursalı İffet, kendisinin bir belada olduğunu çünkü hem canı hem de cananının bir arada olduğu söyler. Bu kadar çokluk içersinde birlik şarabı mı olur diye sorgulayarak birlik şarabına ulaşamayacağını düşünür.

Bu kadar kesret ile bâde-i vahdet mi olur

Cân u cânânun ise arada ‘İffet ne belâ (G9/7)

Şâir İffet, gül bahçesinde öten, konuşan bülbülün gelmesini; kadeh, lale ve kırmızı şarabın gelmesini, isteyerek ilahî aşkı tekrar tatmak istiyor. Bülbül, güle âşıktır bü yüzden hep gül bahçesindedir. Şâir, bu beyitte kendisini bülbüle benzetiyor, o da Allah’a âşıktır, badeyi yani ilahî aşkı istiyor.

Yine semt-i çemene bülbül-i gûyâ gelse

Kadeh ü lâle ile bâde-i hamrâ gelse (K4/1)

Bursalı İffet, gönlün güzelliği ve yaratılışı kırmızı şaraptadır, goncanın açılması gönül ferahlığı şarap kadehinin gelmesindedir, diyerek ilahî aşka olan tutkusunu, isteğini dile getirmektedir.

Revnağ u tâbı dilün bâde-i hamrâdandır

Gonca-i tab‘a ferah hande-i mînâdandır (G30/1)

2.3. BEZM

Bezm, eğlenceli, içkili sohbet meclisi anlamına gelir. Divan şâirleri bazen sıradan toplantılar için de bezm tabirini kullanmışlardır. Padişahın da katıldığı meclisler daha farklı olur. Bezm-i elest tabiri ise Cenab-ı Allah ruhları yarattıktan hemen sonra, “Elestü bi-Rabbiküm: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sormuş ve ruhlar ise, “Belâ (evet), sen bizim Rabb’imizsin” diye ezel meclisinde Allah’ı tasdik etmişlerdir (Pala, 1995: 75).

Sohbet, muhabbet, içki meclisi gibi kavramlar daha çok divan edebiyatında kullanılan mecazî kavramlardır. Divan şiirinde tamlamalar halinde kullanılır. Örnek verecek olursak bezm-i nûşânûş, durmadan içilen meclis mânâsına gelmektedir. Bezm-i vüslat, kavuşma meclisi mânâsına gelir. Bezm-i muhabbet, aşk meclisidir. Bezm-i mey ise, içki meclisi anlamına gelmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi tasavvuf edebiyatında genellikle bezm-i elest şekli kullanılır (Pala, 1995: 75).

Bursalı İffet, bezm ifadesini tasavvufî anlamda kullanır. Bazen de tekke ve medreselerde müderris ve vâizlerin yaptıkları sohbetler için kullanır. Bursalı İffet, *Divanı*’nda bezm-i vâ‘iz, bezm-i ehl-i hâl, bezm-i ehl-i ‘irfân, bezm-i fazl, bezm-i ‘irfân, bezm-i evvel şeklindeki terkipleriyle kullanmıştır.

Bursalı İffet, kendi kendine uğursuz nefsin ile yüce vasıflı bir insanı kıyas etmekte, bir nefes dahi olsa hal ehlinin meclisinde layığıyla hiç bulundun mu diye sorar. Şâir, ehl-i hal meclisinde bulunmanın yüceliğine inanmaktadır.

Nefs-i şûmı hod-be-hod âdem kıyâs itmekdesün

Bir nefes şâyân-ı bezm-i ehl-i hâl itdün mi hiç (G18/3)

Şâir İffet, vâizlerin meclisini hesap gününe benzetir. Katıldığı bir sohbet meclisinde vâizin onun günahlarını soruşturarak saydığını söyler. Şâir, bu durumdan rahatsızdır ancak sohbet meclislerinin önemine inandığı için bu duruma katlanır.

Hep rû-be-rû günâhım itdi şümâr u pürsiş

Gûyâ ki bezm-i vâ'iz rûz-ı hisâba benzer (G32/2)

Şâir İffet, gönül ehli ile evvelki mecliste (bütün ruhların dünyaya gelmeden önce toplandıkları meclis) bir yudum içtim ki o kadehin zevki meğzer Hz. Mevlanâ'nın kadehinin zevkiymiş, diyerek Hz. Mevlanâ'ya sevgisini ve bağlılığını ifade eder.

Meger rindân ile bir cur'a içdim bezm-i evvelde

O câmun zevkini mînâ-yı Mevlânâ'da buldum ben (G93/5)

Bursalı İffet, İbn-i Hacıp (Mısırlı İslam fıkıhı bilgini) lutuf ve fazilet kapısında bana yakınlık gösterir, irfan meclisinde ise Allah'ı anan sohbet ile Allah'a yakınlaşırız, diyerek sohbetin mahiyetinin önemine değinir. İrfan meclisi, Allah âşıklarının dergâhıdır, orda buluşup İlahî aşk hakkında muhabbet ederler.

İbn-i Hâcib der-i fazlında bir ednâ der-bân

Bezm-i 'irfânına hem-sohbet-i cân 'Ârif-i Câm (K1/23)

Bursalı İffet, İbn-i Melek'in meclisinde melek ile kanatlanıp uçamaz, söz söyleyen irfan meclisinde feth-i kelâm (Allahın varlığını ve islamın hak din olduğunu belirten ilim) edemeyeceğini söyler. Şâir, Şeyhul İslam Asım Efendi'nin sözüyle meclise hâkimiyet kurduğuna vurgu yapmaktadır.

Meclisinde olamaz İbn-i Melek bâl-güşâ

Bezm-i fazlında Kelîm eyleyemez feth-i kelâm (K1/25)

Şâir İffet, meğzer dönen felek, baht insafa geldi, dünya ululuk kadehini doldurdu, meclisi de irfan sahipleriyle doldurdu diyerek mutluluğunu ifade etmektedir. Şâir bu beyitte bahtının döndüğünü, dost meclisinin ilim sahibi Allah dostlarıyla dolu olduğunu, bu nedenle bundan keyif aldığını bildirmektedir.

Meger insâfa geldi tab'-ı gerdûn-ı sitem-perver

Pür itdi câm-ı ikbâl ile bezm-i ehl-i 'irfânı (K2/2)

2.4. DÂR-I GURBET

Tasavvuf ile ilgilenenler gurbeti maddi ve manevî olmak üzere ikiye ayırırlar. Gurbet maddi olarak bir kişinin yaşadığı yerden ayrı olmasıdır. Mutasavvıflar buna da çok önem vermişlerdir. Bu nedenle seyahat etmişler veya gelen misafirlere de ilgi göstermişler. Mutasavvıflar tarafından “Gurbette iken ölen şehiddir” meâlindeki hadis-i şerifi bu bağlamda önem atfedilmiştir. Diğer gurbet olan mânevî gurbetin, iki tür şekli olup bunlardan ilki tutum ve davranışlarla, ikincisi ise düşünce ile ilgilidir. Eğer bir toplumda dine uygun bir şekilde yaşam yoksa o toplumda yaşayan kişi ne kadar dindar olursa olsun kendi vatanında olsa bile yine garip sayılmaktadır. Bundan dolayı Mekke’de nübüvvetin ilk yıllarında Müslümanlar kendi yurtlarında oldukları halde gurbet hayatı yaşamış gibiydiler (Uludağ, 1996: 201).

Peygamber Efendimiz “İslâm garip olarak başladı, ileride yine garip olacaktır, ne mutlu o gariplere!” (Müslim, “Îmân”, 232; Tirmizî, “Îmân”, 13) meâlindeki hadisinde bu duruma işaret etmiştir. O dönemde Mekke’nin azgın müşrikleri arasında azınlık olarak yaşamını sürdürmeye çalışan sayılı birkaç Müslüman bile garip sayılır, onlar gibi benzer durumlar altında güç bir hayat yaşayan dindar Müslümanlar da garip sayılır. “Ağır şartlar altında sıkıntılı bir hayat yaşamak” mânâsına gelen gariplik bu ağır şartta yaşamaktan dolayı fazilet kabul edilmiştir. “Toplum bozulduğu zaman Peygamber Efendimizin sünnetine sımsıkı sarılan ve o yolda varlığını ikamet eden kişi elinde ateş tutan kişi gibidir” meâlindeki hadis-i şerif de bu durumu açık bir şekilde ifade etmektedir. Nitekim bazı hadis-i şeriflerde, İslamî kültürden ve hayattan uzaklaşmış topluluk arasında yaşamak zorunda kalan dürüst Müslüman, toplum içerisinde kendi hayat anlayışına benzer kimse bulunmadığı için yalnız yaşayan takvâ sahibi kişi, sünnet-i şerifi halka öğretip yaymaya çalışan Müslüman kişi garip olarak nitelendirilmiştir (Uludağ, 1996: 201).

Ârif kişilerin çevrelerinden ayrılarak gurbette yaşamaları, manevî gurbetin yüksek mertebelerinden sayılır. Çünkü ârif kişi sadece Allah’ın rızasını kazanmak için gurbette yaşar. Allah’a sığınır onda kendini bulur. Ârif Allah’ın isim ve sıfatlarının onda tecellisi ile gurbet halini hissetmez. Onun haricinde kendini gârip hisseder. Tasavvufçulara göre ruhların aslî vatanı ne bu dünya ne de bu bedendir. Onların asıl yerleri ruhlar âlemdir. Asıl yurtlarından ayrılan ruhlar hem dünyada iken hem de bedende iken gariptirler. Daima

kendi asıl vatanlarına dönme arzusu içindirler. Gurbet hayatı bu mânâda özellikle tasavvuf edebiyatının en canlı konularından olmuştur (Uludağ, 1996: 201).

Bursalı İffet, dünyada garîb olduğu için her anının ahlar içinde geçtiğini, acılar çektiğini ifade eder. Şâir gurbetten şikâyetçidir.

Hem-demim yok yine âhdan gayri

Dâr-ı gurbetde garîbiz gûyâ (G5/2)

Şâir, aşağıdaki beyitte ise kişilerin onu gurbette ve tenhada görerek nasipsiz ve dayanıksız olduğunu sandığını, aslında melamet ülkesinde şöhretinin olduğunu söyler. Aslında şâir insanlardan kendini tecrit ederek Hakk’a yaklaşmıştır. Asıl şan ve şöhrete bu şekilde ulaştığını düşünmektedir.

Bizi tenhâ görüp gurbetde bî-berg ü nevâ sanma

Melâmet kişverinde hayli nâm u şânımız vardır (G22/7)

Bursalı İffet yukarıdaki açıklamalar minvalinde Bangledeş’ e ticarete yapmak için gidip vefat eden kişinin “Gurbet yerde iken ölen kişi şehit mertebesindedir” (İbn Mace, “Cena’iz”, 61) sırrına mazhar olduğunu ifade eder.

Olup gurbetde “Men mâte garîben” sırrına mazhar

Değişdi kâle-i Bengâle’yi dîbâ-yı ‘ukbâya (T13/5)

2.5. DERGEH/ TEKKE

Tasavvuf ehlinin, şeyhlerin, müritlerin sohbet ettikleri mekândır. Aynı zamanda bir şeyhin müritleri ile eğitim faaliyetini gerçekleştirdiği yer olarak da adlandırılabilir.

Tekke kelimesi Osmanlı Türkçesi metinlerinde tekye şeklinde yazılmış olmakla beraber günümüzde tekke olarak kullanılan kelimenin kökeni hakkında kaynaklarda kesin bir bilgiye rastlanmamıştır. Sözcük yapısı itibari ile “oturmak veya yaslanmak” anlamını taşımaktadır. Arapça bir kelime olmadığı bilinmektedir. Farsçada tekke tabiri değil dergâh veya hankah kullanılmıştır. Osmanlıcaya on beşinci yüzyıldan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Cami, tekke ve medrese Müslümanların oluşturduğu medeniyetlerin aslı unsurlarıdır. Peygamber Efendimiz zamanında tüm bunların yerinde vardı. Tüm bunların yaptığı işleri tek başına Mescid-i Nebevî yapardı. Cami, tekke ve medreseler daha sonra bağımsız kurumlar halinde asli görevlerini icra etmişlerdir (Kara, 2011: 368).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte Şeyhülislam Âsım Efendi'nin tekkesinin avlusunun dahi bir talih olduğunu düşünür. Tekkenin kibarlık ve nezaket gösterebilmek için bir şifa yeri ve ihsan kapısı olduğunu düşünür. Tekkenin aynı zamanda âlimlerin sığındıkları bir yer olduğunu da ifade eder.

Sâha-i dergeh-i ikbâli şifâ-cây-ı kibâr

Der-i ihsânı penâh-ı 'ulemâ-yı a'lâm (K1/24)

Bursalı İffet, Bursa'da Hazret-i Üftâde'nin Kasrının tamirine tarih düşmek üzere nazm etmiştir. Burhan Efendi, Üftâde'nin dergâhının süslemiş, orada düşkün ve muhterem âşıkları mutlu etmiştir.

Virdi ârâyış vücûdı dergeh-i Üftâde'ye

Eyledi her vech ile üftâde-gânı muhterem (T5/2)

Şâir İffet, zâhidlerin dergâhına ne şekilde bakacağına karar verememektedir. Şâir aslında önceki meyhaneden (tekkeden) başka sığınılacak bir yer istememektedir.

Dergeh-i zühde ne sûretle nigâh eyleyeyim

Evvelî mey-kededen gayri me'âb istemedim (G75/2)

Bursalı İffet Divanı'nda rahmet dergâhı (G100/3) Mevlâ'nın dergâhı (T8/4) ifadelerini kullanmıştır. Allah'ın birliğinin ziyafethanesi, rahmet dergâhının açanı, ya Resulallah bu gece Kibriya'nın has misafirisin, der. Şâir, dergâhı Allah'ın daha çok manevi rızkını ihsan ettiği mekân olarak düşünür. Bu mekânın da has misafirinin Peygamber Efendimiz olduğunu söyler.

Güşâde dergeh-i rahmet ziyâfet-hâne-i vahdet

Bu şeb mihmân-ı hâs-ı Kibriyâ'sın yâ Resûlallâh (G100/3)

Şâir İffet, hasır olarak sermek için şimdi ipekten kumaş verdiler. Allah huzurunda hayırlı da olsa güzel ile çirkin birdir. Hadisi Şerifte "Allah sizin ten renginize, dıştan nasıl görüldüğünüze ve ne kadar malınız olduğuna bakmaz. Fakat sizlerin kalplerinize ve yapmış olduklarınız amellerinize bakmaktadır." (Müslim, 2/285) Hadisi şerifte Allah katında amellerin dış görünüşten ve mallardan daha kıymetli olduğunu görmekteyiz.

Anda sündüs virdiler bir bûriyâ bast eylesen

Dergeh-i Mevlâ'da birdir olsa hayrı hûb u zişt (T8/4)

2.6. DERVİŞ

Mütevazı, alçak gönüllü, gönlü zengin, kanaatkâr ancak fakir anlamlarına gelmekle beraber dünyanın türlü imkânlarına, nimetlerine karşı sırtını dönen ve ömrünü sadece Allah yoluna ve rızasını kazanmaya harcayan kişi mânâsına gelmektedir. Genellikle Allah'ın dışındaki her şeyi kalbinden çıkararak, Allah'ın emir ve yasaklarına tam uyan, tarikat şeyhine tam bağlılık gösteren insanlar için de derviş denmektedir.

Hakiki derviş olan kişi, hiçbir kimseden hiçbir şey istemez ve istememesi de tarikat kuralıdır. Mevleviyye ve Rıfaiyye tarikatlarından öğrendiğimiz kadarıyla, derviş olan kişi üst üste üç gün açlık çekmeden, bir başka kimseden yiyecek isteyemez. Derviş kelimesi kaynaklarda, kapı eşiği mânâsına da gelmektedir. Kapı eşiği nasilki başkalarının eziz geçtiği yere aynı onun gibi de derviş eza ve cefaya tahammül eden kişidir. Bundan olacak ki dervişler genellikle kapının eşiğine basmazlar bilakis öperek geçerler. Derviş sözcüğü Farsça olarak çıkmış sonra Arapçaya fakir, fukara olarak geçmiştir. Tasavvufta önemli bir yere sahip olan derviş, şeyhe biat etmiş ve onun terbiyesinden geçmiş şahsiyetlerdir. Peygamber Efendimiz için de kullanılan gönül sultanının fakiri tabiri ile onun âlim, arif, mütevazı ve kanaakar insan anlamında kullanılmaktadır. İki tip derviş vardır: Birincisi seyr-i suluk ile murakebe dersine ulaşan insan diğeri ise onu taklit eden kişidir. Murakebe dersine yetişemeyen kişiler tasavvufun hakikatini anlayamadığı için gerçek anlamda hizmetkâr olamazlar. Tasavvufun gayesi Allah'a kavuşmaktır. Bu nedenle derviş olacak kişi nefsine ve hırslarına hâkim kişidir. Sabırlı kişidir. Nefsiyle yaptığı cihattan zaferle çıkan kişidir. Gayreti ile manevi mertebeleri geçen kişidir. Sonuç olarak derviş başkasını değil kendinde olan hakikati anlatan kişidir (Cebecioğlu, 2004: 102).

Tekkede bir şeyhin dervişlerinin fazlalılığı makbuliyet ve itibar nişanesidir. Bunun kaybolmaması için şeyhlerin buna ihtimam gösterdikleri bilinmektedir.

Bursalı İffet, bir gece nimetlerin kaderin eliyle kesilir ve itibarsızlaşırsan, dünyanın kutbu dahi olsan o tekkede bir dervişin dahi kalmaz, diyerek kanaat etmenin önemini vurgulamaktadır. Nimetler, Allah'ın bir lütfudur; bu nedenle kişi nimetleri kendi beceri ve kabiliyetinin bir ürünü olarak görmemesi gerektiğini ifade eder.

Eger dest-i kaderden kem-ter olsa bir gice nânun

Velev kutb-ı cihân ol tekyede bir dervîşün kalmaz (G47/4)

2.7. ERBAB-I KEMAL

Kemal kelimesi sözlükte, bir şeyin bütün parçalarının tam, yerli yerinde ve tam olması mânâlarına gelmektedir. Kâmillik, olgunluk, mükemmellik kavramlarını da ifade eder. Ayrıca bütün güzel vasıflarla muttasıf olmak anlamlarını da ihtiva eder.

Züht sahibi kişiler ile tarikat erbabı âlimler kâmil ile kemal sözcükleri için eksiği olmayan ve tam ve olgun mânâlarında olmakla beraber ahlaki ve tasavvufî kavramları işlememişlerdir. Gazali, eksiği ve kusuru olmayan tek varlığın Allah olduğunu söyler. İnsanlar da olgunluğa ulaşmak için Allah'ın zat, sıfat ve esması en iyi şekilde öğrenmesidir. Hakiki kemal sahibi ve kâmil insanlar marifet sahibi olmaya çalışan kişilerdir (Uludağ, 2004: 44).

Bursalı İffet, Şeyhülislam Âsım Efendi'yi kemal ehli olarak görmektedir. Aynı zamanda Şeyhülislam Âsım Efendi'nin âlimlerin soylusu olduğunu, kâmil insanların ve şerefli seyitlerin sığınağı olan bir kişi olduğunu söyler.

Hânedân-ı 'ulemâ kible-i erbâb-ı kemâl

Dûd-mân-ı fuzalâ seyyid-i sâdât-ı kirâm (K1/17)

2.8. ERBAB-I RİYAZET

Riyâzet kelime anlamı olarak nefsi kırma, dünya lezzetlerinden uzaklaşmaya çalışma, fani şeylerden nefsinin çekerek kanaat içinde yaşamak gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Tasavvuf terimi olarak riyazet sözcüğü, nefsi terbiye etmek için nefsi helal dahi olsa birçok istekten alıkoymak olarak ifade edilir. Dinimiz İslam'da nefislerimizin günahlardan uzak tutulması emredilmiş olup mekruh olan durumlardan ise sakınılması tavsiye edilmektedir. Mutasavvıflar, sulûk edenlerin nefsinin mubah ve ömeşru olan lezzetlerden alıkoymak nefsi gemlediğine inanılır. Riyâzet kelimesi “nefsin şehvanî hislerini ve vücuduna ait arzuları ve dünyaya ait hislerini törpülemek için aklın nefse hâkim olmasını sağlamaktır. Bu mânâda riyâzet zühd ile mücahede ile mücadele ile tahallî ile nefis tezkiyesi ve tasfiyesi vb. tasavvufta kullanılan kavramlar ile yakın mânâlara gelmektedir. Tasavvufta, Hakk'ın emrine uymak ve akl-ı selimin gösterdiği yolda yürümek için bütün kötülüklerin kaynağı olan nefisle (Kur'an-ı Kerim 12/53)

mücadele halinde bulunmak, ona muhalefet etmek ve dik durmak esas kabul edilmiştir. Nefsin cinsel istekleri ile yemek ve içmek ile ilgili arzuları, mevki, makam ve dünyaya ait arzu ve istekler riyazetin amacını şekillendirir. Riyazetin bir başka esası da günah ve haramlara nefsin arzu ve hilelerine karşı tayakkuzda bulunmaktır (Uludağ, 2008: 143).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; temiz eteğinin potasına gönül veren kişi riyâzet erbâbı gibidir der. Şâir, riyâzet erbâbı olmanın önemine değinir. Bununla beraber sevgiliye yani şeyhine de ne kadar çok değer verdiği aşağıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır.

Pâk-dâmen büte dil-dâde olan

‘Ayn-ı erbâb-ı riyâzet gibidir (G29/6)

2.9. ERBAB-I DİL

Dil, kalp ve gönül anlamlarına gelmektedir. Dil, tasavvufi bir kavramdır. Erbab-ı dil ise gönül ehli, arif kişi anlamlarına gelir. Gönül ehli dilediğini rahatça söyler. O söylediklerinden mesul tutulmaz ve mazur görülür genellikle de kınanmaz. Tasavvufta marifet (bilgi) ‘in kaynağı olmasından dolayı kalb’in önemli bir yeri vardır. Tasavvufçulara göre ilahi sırlar ve dini hakikatler bakımından kalp, bilgi edinmenin en güvenilir yoludur. Bu konular hakkında akıl yetersizdir. Ancak kalbin doğru ve güvenilir bilgi vermesi için olgunlaşması, günah kirinden, bilgisizlikten, taklid ve taassuptan temizlenmesi gerekir. Sufiler, nefis tezkiyesi veya kalb tasfiyesi denilen bir usul ile paklanan kalbin İslamî hakikatleri direkt ve aracı kullanmadan bulabileceklerini düşünürler. Onlar için nasıl ki vahiy kalbe geliyorsa, ilham da kalbe gelmektedir. Bundan dolayıdır ki kalbin daima bilinmeyen âlemine, gayba açılan bir penceresi vardır. Buna da kalb gözü denilmektedir. Üzeri günah kiri ve bilgisizlik pası ile örtülü olan bu göz mücâhede ve riyâzet denilen bir usulle temizlendiği takdirde, mânevî âlemi ve oradaki gerçekleri görmektedir. Bu yolla kazanılan bilgilere marifet, irfan, ilham, batını ve ledünni ilim gibi isimler verilir. Kalb, tasavvufta bilginin kaynağıdır. Ancak kalb aklın karşıtı olmadığı gibi belli bir yere kadar tabiri caizse akıl ile iç içe durumundadır. Akıl ve kalp birbirinin tamalayıcısıdır. Bir şeyleri akletme sadece kalbin işlevi olup, bununla beraber düşünceyi üreten aklın kaynağı da kalptir. Sufiler, metafizik konularında kalbin akli aşığı söyleyken, onlar bu tür konularda kalbin sezgisini esas almışlardır. Sufilere göre sözlükte bağlamak mânâsına gelen aklın faaliyet alanı dar ve sınırlı olup buna karşın

kalb âlemi, çok daha vasih ve geniştir. Âşıkane tasavvuf edebiyatının temel konusu kalptir (Uludağ, 2001: 229).

Bursalı İffet, gönül erbabı ile safa ehlinin bu gece bir araya gelmesiyle, muhabbet sultanının mekâmı huzur yerine dönüşür, der. Şâir gönül erbabı ile safa ehlini bir arada ele almaktadır. Normalde karşıt gibi düşünülür ancak bunların buluşmasıyla ortam neşeli bir hal aldığını ifade eder.

Geldiler bir yere erbâb-ı dil ü ehl-i safâ

Kondı sultân-ı mahabbet Ferah-âbâda bu şeb (G12/3)

Şâir İffet, gönül ehline saçların ve yanağın sırrı açık ve âyân olduğu için, gönül ehline tesbihe bedel keşişlerin taktığı zünnârın verilemez, der. Şâirin gönül ehlinde maksadı mutasavvıftır. Bunların giyimi, kuşamı her hal ve davranışı kendilerine mahsus özellikler taşır. Dolayısı ile keşişlere ait kıyafet asla bir sufînin giyemeyeceği bir kıyafettir.

Erbâb-ı dile zülf ü ruhun sırrı hüveydâ

Tesbihe bedel anlara zünnâr virilmez (G45/3)

Şâir İffet, gönül erbabı yeni ay gibi ümidinden vazgeçmesiyle, felek, güneşin sofrasından bir parça ekmek vermez gönül erbabına, der. Şâir gönül erbabının kanaatkâr olduğunu bu nedenle felek onlara kuru bir parça ekmek vermeyi çok görür diye düşünür. Mutasavvıflar için kurubir parça ekmek nefis terbiyesi için önemlidir, bu nedenle beyitte işlenir. Bir parça ekmek teşbih olarak kullanılmaktadır.

Nev-hilâl-âsâ kefi ümmîd-i erbâb-ı dile

Süfî-i hurşiddin bir pâre nân virmez felek (G63/2)

Bursalı İffet, kaba sufi, gönül ehline cenneti cehenneme çevirdiğini, Allah'a yakararak bunların korunmasını dilerken kaba sofileri de durumunda bu fitratta bırakmamasını Allah'tan dilemektedir. Şâir gönül ehli ile kaba sofuları karşılaştırmaktadır. Divan şiirinde bu duruma çokça yer verilir. Genellikle gönül ehli yüceltilirken kaba sofular yerin dibine sokulur. Şâirimiz de Allah'a duada bulunur, onların korunması diler.

Sûfiyân dûzah ider cenneti erbâb-ı dile

Kor isen anları Yâ Rab bu tabî'atda koma (G107/5)

2.10. ERBAB-I İRFAN

İlahî sırlara ve Kur'an hakikatına vâkıf kimselerdir. Bilgili ve anlayışlarını da içermektedir. İrfan aynı zamanda Allah'ın bir ikramı olarak vehbi ve manevî ilim de demektedir. Cenab-ı Allah ve Allah'ın sıfatları, Allah'ın fiilleri, esması ve tecellileri hakkında mânevî deneyimiyle direkt bir şekilde elde edilen ilim maasında bir tasavvufî bir kavram olup, ilk dönemden itibaren mutasavvıflar ve mutasavvıf olmayan âlimlerin ulaştıkları ilimlerden farklı bir şekilde ve kendilerine özel bir ilime sahip olduklarına inanmışlardır. Bu ilmi; marifet, irfan ve yakîn gibi yine kendilerine özel kavramlarla ifade ederek bunun için bazen ilim sözcüğünü de kullanmışlardır. Fakat onlar ilim kelimesini marifet mânâsında kullandıkları zaman bunu tasavvufî terminolojiye ait bazı sıfatlarla niteleyerek "ilm-i ledun, ilm-i batın, ilm-i esrar, ilm-i hal, ilm-i makam, ilm-i fena ve beka, ilm-i mûkaşefe ve ilm-i müşahede gibi tabirleri ortaya koymuşlardır. Bu kavramlarla marifet dedikleri esrar-ı ilâhî ve gerçeklere, nefsin niteliklerine, varlıkların durumuna ve gayb niteliğindeki bazı hususlara ilişkin bilgiyi kastetmişlerdir. Mârifetin başlangıcının ilim olduğuna inanan mutasavvıflar, ilimsiz mârifetin akla uygun olmadığını bunun ledünni bir ilim olduğunu ifade ederler (Uludağ, 2003: 54).

Bursalı İffet, irfan erbabı olmazsa, söz ehlinin mahvolacağını, yaşayamayacağını aynı şekilde şâire sahip çıkan şan sahibi mert ve yiğit insanların da olmaması durumunda, şâirlerin yok olacağını söyler.

Mahv olur ehl-i sühan erbâb-ı 'irfân olmasa

Şâ'ire sâhib-'atâ merdân-ı zî-şân olmasa (G105/1)

2.11. ERBAB-I HİMEM

Himem, kast, irâde, kuvvetli istek, arzu anlamlarına gelen himmet sözcüğünün çoğuludur. Tasavvufî anlamda bir kişinin tüm kalbiyle Allah'a ve kudsî şeylere yönelmesidir. Allah'ın yüce makamında uygun gördüğü mübarek insanları koruması ve onlara yardım etmesi anlamındadır. Cenab-ı Allah'ın velilerden bir kişinin, gönlünde yalnız bir şeyin yapılmasını düşünüp, bunun dışında başka bir şeyi gönlüne getirmemesi ve Cenab-ı Allah'dan o şeyin gerçekleşmesini isteyip, bu tür manevi yardımda bulunması

olarak ifade edilebilir. “*Tasavvufta himmet genel olarak velinin teveccühü, tasarrufu ve olağan üstü işleri başarma gücü şeklinde anlaşılmıştır. Kişinin bayağı şeylere tenezzül etmemesine, gözünün en iyide ve en yüksekte olmasına “yüce himmet” (ulüvv-i himmet, himmet-i bülend) denir. Ulüvv-i himmet ilerlemeyi ve yükselmeyi sağlar, insana iyi nitelikler kazandırır, onu zilletten kurtarır.*” Mutasavvuflara göre kişi, ikramı bol olan Allah’tan manevi ve yüce değerler isterken aza kanaat etmemelidir (Demir, 1998: 56).

Bursalı İffet, Üfatade Kasrı’nın tamirinden dolayı Burhan Efendi’nin ulvî özelliklerini sıralamaktadır. Âlemin kutbunun ruhaniyetinden, ulvî himmetini aldığını, himmet ehlinin kıskanılan bir kişisi haline geldiğini ifade etmektedir. Âlemin en büyük âlimi olan bir kutup olduğunu, manevi bir himmet aldığını bu nedenle imrenilen bir insan olduğunu düşünmektedir.

İtdi rûhâniyyet-i kutb-ı felekden iktibâs

Kim ‘uluvv-i himmeti mahsûd-ı erbâb-ı himem (T5/3)

2.12. ENÂNİYET

Bencillik, egoistlik, gururlu, kibirli, kendi yaptığı işleri beğenmek, sadece kendine taraftar olmak olarak ifade edilen bir kavramdır. Arapça ene ile tabir edilen “ben”i ifade eden sözcükten türemiştir. Müslümanların ana kaynak olarak kullandığı hadislerde ve Kur’an-ı Kerim’de geçmemektedir. İstaiar geçmektedir bu da ona yakın bir kavramdır. Kur’an-ı Kerim’de ve Müslüman ahlakında olmaması gereken hasletler ucb, kendini beğenmişlik, kibir, övünme, kin gütme, cimrilik gibi haller enaniyet kavramı ile ilişkilendirilmiş ve uygun görülmemiştir. Tasavvufun ahlakî değerler muvacehesinde incelendiğinde enaniyete önem verilmiştir. Enaniyetin ortadan kaldırılması İslamî yaşamın en önemli ön koşuludur (Hökelekli, 1995: 170).

Bursalı İffet, Allah’ın onu gaflet uykusundan uyandırması ve birlik şarabıyla boyaması için yakarır. Şâir ayrıca, enâniyet ile hayretten de kurtularak selamette kalmayı diler. Kişinin selamette kalabilmesi için öncelikle enaniyetten kurtulması gerektiğini düşünür.

Uyandır hâb-ı gafletden boyandır câm-ı vahdetden

Enâniyyetle hayretten selâmet kıl Hudâvendâ (G1/4)

Bursalı İffet, kemâli ve hüneri enaniyete bağımlı kişilerin kendini harfleri daha yeni öğrenen bir çocuk gibi âdâbı öğrenmeye koyularak kendini değiştirmesi gerektiğini ifade eder. Benliği ön planda olan kişilerin kemale erebilmesinin ön koşulu tevazu sahibi olabilmesidir.

Bu enâniyyete vâbeste kemâl ü hüneri

Tıfl-ı ebced-reviş ol verziş-i âdâba değış (G54/4)

2.13. FEYZ

Bolluk, bereket, lütuf, ihsan, mânevî gıda anlamlarına gelen bir kelimedir. Aynı zamanda bütün ilimlerim ve varlıkların Cenab-ı Hak'tan zuhur ve teceli ettiğini ifade eden bir tasavvufi terimdir. Kısacası feyiz, Allah'ı Teâla tarafından kullarına verilen ve ilham yolu ile kalbe gelen şeye denilmektedir. Feyiz sözcüğü mecazî olarak lütuf ve ihsan anlamında kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir bolluk ve ihsan anlamlarıyla. İlk mutasavvıflar feyizden türeyen sözcüklerden olan tefeyyüz, ifaza ve istifaza sözcükleri tasavvufi kavramlar olarak kullanmazken ilk olarak Muhyiddin-i Arabî kullanmıştır (Eraydın, 1995: 314).

Bursalı İffet, Çelebi Efendi'nin teşrifıyla gönüllerin feyizlerle dolup taşıtığını onun gelmesi bazen gümüş ve bazen de hayret aynasıdır diyerek onu övmektedir. Şâir onun gelmesiyle coşkulu bir ortam oluştuğunu ifade eder.

Ol kadar müstagrak-ı feyz oldu teşrîfünle dil

Gâh sîmâb u gehî mir'ât-ı hayretdir gelen (K3/22)

Bursalı İffet, kâinattaki varlıkların silsile halinde devrettiğini bunun da kendisinde ebedî yaşama arzusu oluşturduğunu düşünmektedir. Bundan kurtulmak için tevekkül kapısından girerek feyizlenmek istediğini, Allah'a yakararak ifade eder.

İlâhî feyz-yâb it bendeni bâb-ı tevekkülден

Harâb itdi beni tûl-ı emel devr ü teselsülден (G91/1)

Bursalı İffet, baharın bolluk, bereketi ile çimenlerin yeşerdiğini rüzgârın etkisiyle bütün dünyanın renkleneceğini ifade eder.

Ola tâ feyz-i bahâr ile çemenler sîrâb

Bula âsâr-ı nesîm ile cihân revnak-ı tâm (K1/34)

Bursalı İffet, Nuri Paşa'ya tarih düşürmek üzere nazm etmiştir. Onun İsa'nın (a.s) feyzi gibi bir feyz ile Mevlevîhaneye hayat verdiğini ifade eder.

Tab'ıma feyz-i Mesîhâ-dem-i Mevlânâ'dır

Böyle târîhe sezâ 'âlemiyân itse pesend (T4/1)

Bursalı İffet, kendini Allah'a adanmış bir velînin feyzi ile tab' ettiğini bu şekilde hüner meydanına Kelim ve Muhteşem çıktığını ifade eder.

Feyz-i merdân-ı Hudâdır tab'a 'İffet şübhesiz

İşte meydân-ı hüner gelsün Kelîm ü Muhteşem (T5/8)

2.14. FUZELÂ

Fazilet; erdem, lütuf, ihsan, ikram mânâlarına gelmektedir. Fuzelâ ise ahlâk, ilim ve meziyetçe üstün, faziletli kimseler demektir. Fazilet, insanın doğumuyla beraberinde getirdiği güzel hasletlerin ve iyi niteliklerin geliştirerek kemale erdirdiği bir durumdur. Tasavvufî anlamda ise hiçbir nedene bağlanmadan ve karşılık gözetilmeksizin direkt yapılan saf bir iyilik olarak ifade edilir (Pala, 1995: 127).

Bursalı İffet, Şeyhülislam Âsım Efendi için, âlimlerin gözünün nuru, faziletli reislerin tacı, elini tuttuğu en zayıf kişiyi dahi Mevlevîlerin övünç duyacakları büyüklüğe ulaştırarak kişi olarak vafeder. Faziletli olmak övünç duyulabilecek en önemli haslettir. Şâir övgüye değer vasıfları sıralarken faziletli olmayı padişahlığın da önüne geçirmektedir.

Nûr-ı çeşm-i 'ulemâ tâc-ı ru'ûs-ı fuzalâ

Dest-gîr-i zu'afâ fahr-ı mevâlî-i kirâm (K1/15)

Bursalı İffet, Şeyhülislam Âsım Efendi'yi kâmil insanların yön göstereni, âlimlerin en neşelisi, seyitlerin beyefendisi, insanların cömerti ve faziletli insanların en soylusu olduğunu söyleyerek över.

Hânedân-ı 'ulemâ kible-i erbâb-ı kemâl

Dûd-mân-ı fuzalâ seyyid-i sâdât-ı kirâm (K1/17)

2.15. İNÂYET

İnâyet; lütuf, ihsan, iyilik, ikram, yardım ve meded etmek anlamlarını ihtiva etmekle beraber daha çok Allah'ın özel yardımını, şefkatle ilgilenmesi mânâsında kullanılan tasavvufî bir kavramdır (Eraydın, 1995: 314).

Bursalı İffet, aşk şarabını içerek, benliğin utangaçlığından vazgeçerek, temiz ve halis muhabbete kavuşmak için Allah'tan yardım dilemektedir. Şâir, inâyet kavramını duada bulunmak için kullanmaktadır.

İçüp 'aşkın şarâbından geçüp benlik hicâbından

Mahabbet la'1-i nâbından 'inâyet kıl Hudâvendâ (G1/2)

Şâir İffet, isyan denizinde boğulmak üzere olduğunu söylemekte son nefesinde de imanının kurtulması için Allah'tan yardım dilemektedir.

Garîk-i bahr-i 'isyânım 'inâyet eyle sultânım

Dem-i âhirde îmânım sıyânet kıl Hudâvendâ (G1/5)

Bursalı İffet, Peygamber Efendimizden yardım dilemektedir. Zira ümmetin mihnet çölünde gölgesine sığınacağı bir yer kalmamıştır. Şâir Peygamber Efendimiz'in yardım edebileceğine dair dinî inanışa sahiptir.

Beyâbân-ı mihende ümmetün bî-sâye kalmışdır

'İnâyet kıl 'inâyet kıl 'inâyet yâ Resûlallâh (G101/2)

Bursalı İffet'i dünya gamı çok hüzünlendirmiştir. Bu nedenle Allah'ın habibi Hz.Peygamber'den kendisi için hususî yardım ve ihsan dilemektedir.

Yâ Resûlallâh 'inâyet yâ Habîballâh meded

'İffet'i gâyetle mahzûn eyledi dünyâ gamı (G117/9)

2.16. İNTİSAB- MÜNTEŞİB

İntisab bir yere, bir kimseye bağlanmak veya mâiyyetine girmek mânâlarına gelmektedir. Tasavvufî olarak da tarikata girerek bir şeyhe bağlanmak anlamındadır. *Divan*'da daha çok bu anlamda kullanılmaktadır. Müntesib ise bir tarikata girip şeyhe bağlanan kişidir yani derviştir. (Ayverdi, 2010: 567)

İntisab, tarikatta dört şekilde olur. Birincisi el almak, ikincisi telkin, üçüncüsü zikir dördüncüsü ise teberrük amacıyla veya sadece nisbet için cübbe ve hırka giymektir (Tercüme Heyeti, 2006:478)

Bursalı İffet, bütün meleklerin ve insanların maksadının Peygamber Efendimizin dergâhına bağlanmak ve yaradılışın esasının da onu örnek almak olduğunu ifade eder.

İntisâb-ı dergehündür maksad-ı ins ü melek

Çün esâs-ı âferîniş imtisâl olmuş sana (G11/4)

Şâir İffet, dikkatli bir şekilde bakılırsa güneş gibi parlak zâta, kendisinin onun yanında zerre kadar değeri olmadığını, değersiz bir mayaya sahip olduğunu söyler. İntisab ettiği şeyhinin yanında kendisinin çok alçaklarda kaldığını ifade eder.

Mihr-i zâta çeşm-i dikkatle bakılsa müntesib

Zerre-i naçîzden kem-mâye 'İffet'dir gelen (K3/23)

2.17. KALB-İ SELÎM

Allah'a ortak koşmaktan, küfürden ve nifaktan arınmış, temiz kalp sadece Allah'a bağlı gönül olarak ifade edilebilir.

Şâir İffet, kötü ve aşağılık nefsin düşmanlarının üzerine olmasını, kendisini ise kötülüklerden arınmış temiz bir kalp ile doğru yoldan ayırmaması için Allah'a dua etmektedir.

Olup kalb-i selîm üzre 'adû nefsi le'îm üzre

Sırât-ı mustakîm üzre hidâyet kıl Hudâvendâ (G1/3)

2.18. KERÂMET

Kerâmet ikram, bağış, iyilik, cömertlik ve kerem anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî bir terim olarak daha çok kullanılmaktadır. Tasavvufî olarak Allah'ın kendi indinde kabul ettiği bir kuluna kendi lütfu ile bir marifet vermesidir. Bu marifet diğer kullarında gözükmeyen sadece onlarda gözüken olağan dışı hâllerdir. Allah'ın bu velî kullarına bir ikramı ve ihsanıdır.

Mahiyeti itibariyle mu'cize ile aynı olan keramet de tabiat kanunlarıyla açıklanamayan olağanüstü ve sıra dışı bir olay olup mûcizeden farklı değildir;

aralarındaki fark ise meydana geliş şekliyle alakalıdır. Mucize sadece Allah'ın göndermiş olduğu peygamberlerde görülürken, keramet ise Allah'ın veli kullarında görülen sıra dışı durumlardır. Ancak peygamber peygamberliğini iddia eder ve bunu ispat için mucize gösterir. Peygamberler göstermiş oldukları bu mucizeler ile küfür içerisinde olup inananlara meydan okur. Resulallah'a ittiba eden veliler, evliyalık taslayarak kimseyi rahatsız etmezler. Peygamberlerde mucizeler ortaya çıkar aynı şekilde de veli kullarda da keramet ortaya çıkar. Mucizenin de kerameti de halk eden Cenab-ı Allah'tır. Mutasavvıflar kerameti evliyalara bir ihsan bir lütüf olarak Allah'ın verdiğini düşünürler. Bu hal onları şükre sevk eder. Allah'a daha çok bağlanırlar. Kerametlerini çok fazla anlatmaz ve dillendirmezler. İnsanların kerametlerinden dolayı onlara teveccüh göstermeleri, enaniyetleri okşayacağından bundan kaçınırlar (Uludağ, 2002: 265).

Bursalı İffet, *Divanı*'nda keramete dair birçok beyit kaleme almıştır. Birkaç tanesi örnek olarak sunulacaktır.

Bursalı İffet, Allah'a yakararak lütfuyla ona yardım etmesini, taklidî olan yolunun hakikatli yola çevirmesini, gönlünü tümüyle nurlu bir şekilde tasdik etmesini isterken bunu Allah'ın kerâmetiyle vermesini dilemektedir.

Bize lutfunla tevfik it reh-i taklîdi tahkîk it

Dilim pür-nûr-ı tasdik it kerâmet kıl Hudâvendâ (G1/6)

Şâir İffet, dünyanın gidişatından, vâizlerin tavrından rahatsızdır. Aşağıdaki beyitte; insanların artık ne keramet aradıklarını ne de mânâlarını sorduklarını bu nedenle insanların kerâmet pazarında belâ gördüğünü ve kerâmetin durduğunu söyler.

Ne kerâmâtı arar var ne de ma'nâyı sorar

Pek kesâd oldu şu bâzâr-ı kerâmet ne belâ (G9/4)

Bursalı İffet, sevgilinin (şeyhinin) eteğini öpmeyi hayal ettiğini, ona kavuşması durumunda bunu bir kerâmet sayacağını ifade etmektedir.

Bûs-ı dâmânı hayâlimde idi

İşte vallâhi kerâmet gibidir (G29/4)

2.19. MA'RİFET

Ma'rifet sözlük anlamı olarak ilim ve bilgi demektir. Cenab-ı Hakk'ın ve Allah'ın esma, sıfat, tecelli ve fiilleri manevi deneyim ile direkt olarak edinilen ilim mânâsında tasavvufî bir kavramdır. Varlıkların sırlarını, hikmetlerini, hakikatini ilham, keşif ve tefekkür yöntemiyle anlama, hakikati bilme, irfan anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2002: 272).

Bursalı İffet, Şeyhülislam Âsım Efendi'nin dilinin Rabbanî marifetin mücevher hazinesi, sözünün ise ilham ve sırr hazinesinin anahtarı olduğunu söyler. Şâir Rabbanî marifeti söz konusu yapar. Mutasavvıfların en yüce mertebe olarak gördükleri ilim, Allah'ı tanımaktır. Buna da ma'rifetullah denmektedir. Bunu dileyenler ancak Allah'ın ikramıyla öğrenebilir.

Dili genc-i güher-i ma'rifet-i Rabbânî

Sözi miftâh-ı der-i mahzen-i sırr u ilhâm (K1/20)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; Peygamber Efendimizin Cebrail'in tasavvurundan daha yüce olduğu için marifet meleği zatını idrak ederken yanar, der. Şâir, marifetullahın yüce bir ilim olduğunu ifade eder. Şâir, Allah'ı bütünüyle tanımanın mümkün olamayacağını, Peygamber Efendimiz ve Cebrail (a.s) bile tamamiyle idrak edemeyeceklerini ifade eder.

Olur idrâk-i zâtunda sürûş-ı ma'rifet sûzân

Ki Cibrîl-i tasavvurdan 'alâsın yâ Resûlallâh (G100/4)

2.20. MÂ-FİHÂ

Dünya ve içindeki her şey anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2010: 781).

Mutasavvıflara göre dünya ve mâ-fihâyı bilmekten ziyade bunların yaradılış gayesini bilmek daha önemlidir. Eserden müessiri bulmak önemli olandır. Dünya ve mâfiha, Allah'ın esmasının tecelligâhıdır. Buradaki isimleri okumak marifetullahta terakki etmek mânâsına gelmektedir. İlimlerin en yücesi Allah'ı tanıma ildir. Allah'ı tanımanın en önemli unsuru Allah'ın yarattığı eserlerde onun esmasını okumak ve buradan tekrar Allah'a ulaşmaktır.

Bursalı İffet, sultan kendisine merhamet ederek bakarsa, dünya ve içindeki her şeyin kendisinin olacağını, ifade eder. Şâir sultanın kendisine merhamet etmesini, dünya ve dünyanın içerisindeki her şeye tercih etmektedir. Mutasavvıflar genellikle hem ölülere hem yaşayanlara Allah'ın merhametine nâil olması için duada bulunurlar.

‘İffet olurdu cümleten dünyâ vü mâ-fihâ senün

Ger bir nigâh-ı merhamet eylerse ol sultân sana (K3/ 7)

2.21. MEVÂLÎ (MOLLA)

Osmanlı İmparatorluğu devlet yönetiminde Mevlevilik makamına ulaşmış üst kademedeki ilim insanlarına, müderrislere, mollaralara, üst düzey kadınlara verilen isimdir (Ayverdi, 2010: 781).

Şâir İffet, âlimlerin gözünün nuru, faziletli reislerin tacı, zayıfların yardımcısı ve büyük Mevlevî âlimlerinin övünç duydukları kişi, der. Şâirin beyite mevzu-bahs ettiği kişi, kasidesini yazdığı dönemin ileri gelenlerinden olan Şeyhülislam Âsım Efendi'nin kendisidir. Onun vasıflarını sıralarken aynı zamanda bir molla olduğunu, bunu bir övünç ifadesi olarak kullanmaktadır. Çünkü Osmanlı devlet yönetiminde Mevlevilik'te üst makamlara gelmek önemli bir unvan olarak kabul edilmiştir. Mevlevilik'te üst makamlara gelmek toplumun değer yargılarında da saygıdeğer bulunduğu şâirin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Nûr-ı çeşm-i ‘ulemâ tâc-ı ru’ûs-ı fuzalâ

Dest-gîr-i zu‘afâ fahr-ı mevâlî-i kirâm (K1/ 11)

2.22. MİR'ÂT

Mir'ât sözlük anlamı olarak ayna demektir. Tasavvufi anlamda ise yokluk demektir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın varlığı ‘**adem** aynasında yansiyarak çokluk vücuda gelir.

Cenâb-ı hakk'ın tecellîsiyle var olan ve mazhar olduğu tecellîyi yansıtan mevcutların hepsi veya bu mevcudatın tamâmı aynadır, mir'attır. Mir'ât-ı Hak İnsan-i kâmilî ifade eder tasavvufta. Tasavvuf ehline göre varlıklar ve zi-hayat mahlûklar, insanlar Allah'ın esma ve sıfatlarını yansıtan aynalardır. Allah en güzel ve kusursuz şekilde zatı, sıfatları, fiilleri ve esmâsıyla kâmil insanda ve Resulallah'ta tecelli etmiştir. (Uludağ, 2012: 255)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyiti Çelebi Efendi vasfında nazm etmiştir. Çelebi Efendi'nin teşrifiyle gönülünün feyzle dolup taşıdığını söyler. Çelebi Efendi'in hayret aynasında görünen yüzü bazen civa bazen de cevherdir, diyerek onu övmektedir.

Ol kadar müstagrak-ı feyz oldu teşrîfünle dil

Gâh sîmâb u gehî mir'ât-ı hayretdir gelen (K3/22)

Bursalı İffet, sevgilinin güzelliği aynada bir anda görününce aşkın cilasını gönlü pastan saf eyleyerek aynadaki temessülün gönlü temizleme özelliğine vurgu yapar.

Mir'ât olur ki anda hüveydâ cemâl-i yâr

Bir gönli sâf eyleye jengden cilâ-yı 'aşk (G59/4)

2.23. MÜCTEHİDİN

Müctehid, kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'den, Hz. Peygamberin hadîs-i şerîflerinden ve diğer dînî delillerden hüküm çıkaracak derecede manevi yönden yükselmiş olan büyük din âlimi demektir. Kendi döneminin en büyük âlimi olan kişi için kullanılan bir tabirdir. Yine müctehid bütün İslâmî ilimleri ve dönemin fen bilgilerinde söz sâhibi olup, ictihad eden âlim kişi demektir (Ayverdi, 2010: 866).

Şâir İffet aşağıdaki beyitte; müctehidlerin sonuncusu, Allah'ın koyduğu kurallara uyan, Allah'ın kılıcının açık bir âyeti olan bir âlim diyerek Şeyhülislam Âsım Efendi'yi övmektedir. Şâir, kasidesini kaleme aldığı Şeyhülislam Âsım Efendi'nin vasıflarını sırlamaktadır. Şeyhülislam Âsım Efendi'nin övgüye değer bir vasfı da içtihat edebilecek bir düzeyde olmasıdır. Şâir, Şeyhülislam Âsım Efendi'nin o vasıfta biri olduğunu dolayısıyla döneminin en büyük âlimi olduğunu düşünür.

Hâris-i şer'-i mübîn hâtîme-i müctehidîn

Âyet-i bâhire-i seyf-i Hudâ-yı 'Allâm (K1/16)

2.24. MÜRİD

İrade eden, isteyen anlamına gelir. Ancak daha çok tasavvufî anlamda kullanılmaktadır. Tasavvufî anlamda ise Allah'ın rızasını kazanmak, Cenab-ı Hakk'a kavuşmayı dilemek, bir farklı deyişle, Cenab-ı Hakk'ın ahlâkıyla ahlâklanmak isteyen ve bu kemalin ma'arifini vereceğine inandığı bir şeyhe bağlanmak, bir irşad edene talebe olmaktır mürid (Ayverdi, 2010: 922).

Tasavvufî anlamdaki olgunlaşmada 4 aşama vardır: 1. Mürid, 2. Talib, 3. Mutasavvıf, 4. Sûfi'dir. Tasavvufta önemli aşama ve kavramından olan mürid, bir olgunlaşmada en etkili olgulardandır. Mutasavvıflar müridi üç grupta incelerler birincisi şeyhine itiraz etmeyen sadece niçin sorusunu soran müride mutlak mürid denir. İkincisi şeyhin her hususta himaye ve tasarrufu altında olana mücaz mürid denir. Üçüncüsü şeyhini emir ve yasaklarına itiraz eden karşı çıkana da mürdet mürid denir. Birinci ve ikinci grup kabul edilirken üçüncü grup kabul edilmez. Bir müridin en önemli özelliği Allah'ın koymuş olduğu kurallara uyar yasaklarından sakınır kısaca takvâ esaslarına ve amel-i salih'e uyar (Cebecioğlu, 2004: 168).

Şâir İffet, Halvetiyye- Gülşeniyye tarikatının kurucusu ve aynı zamanda şâir de olan İbrahim Gülşenî'ye telmihte bulunarak Hûzî makamında bülbülün mürdinin Hû Hû diye zikrini meğerse Gülşenî tarikatının feyiz eseri olduğunu ifade eder. Buradan zikirlerin belirli makamlarda söylendiği ve feyizli bir ortamın oluştuğu anlaşılmaktadır. Şâirin bu durumdan etkilendiği anlaşılmaktadır.

Meger âsâr-ı feyz-i âsitân-ı Gülşenîdendir

Mürîd-i 'andelübün zikr-i hû hû nagmesi hûzî (K5/ 4)

2.25. MÜSTAĞFİR

İstiğfar yapan kişi anlamındadır. İstiğfar ise örtme, örtbas etme kelime mânâlarına gelir. Ancak Allah'tan günahların bağışlanmasını dilemek, tövbe etmek anlamlarını da ihtiva eder. Ayrıca bir kişinin iyi amellerini az bularak bunları arttırmaya çalışması ve günahları çok bulup azaltmak istemesi de istiğfar olarak kabul edilir (Ayverdi, 2010: 916).

Bursalı İffet, feleğin ezâ ve cefâ verdiğini, bu sıkıntıların onun tövbe etmesine ve istiğfarına vesile olduğunu, aynı zamanda oruç gününde susamış, dudağı kurumuş bir zahide döndürdüğünü de ifade eder. Vasıflarını sıraladığı kişi Şeyhülislam Âsım Efendi'dir. Büyük zatlar gibi Şeyhülislam Âsım Efendi'nin de çeşitli sıkıntılar yaşadığı ancak bu sıkıntıların onun tekrar Allah'a sığınmasına ve istiğfarına vesile olduğunu söyler.

İtdiği cevre felek tâ'ib ü müstagfir olup

Oldı bir zâhid-i leb-teşne-i eyyâm-ı sıyâm (K1/10)

2.26. NEFS

Kelime anlamı olarak insanı her zaman kötülüğe, anlık isteklere, eğlencelere ve arzulara sevk eden his demektir. Tasavvufî olarak kişinin kötü, beğenilmeyen, bayağı ve hayvanî arzuların, huy ve fiillerin, kibir, gazap, kin, haset, hırs, tahammülsüzlük, hasislik, dedikodu, şehvet, ihtiras, hevâ vü heves gibi zaaflarının merkezi olan duygular bütünü olarak ifade edilebilir (Ayverdi, 2010: 953).

Bursalı İffet, kendi kendine uğursuz nefsin ile yüce vasıflı bir insanı kıyas etmekte, der. Bir nefes dahi olsa hal ehlinin meclisinde layığıyla hiç bulundun mu diye sorar. Şâir, ehl-i hal meclisinde bulunmanın yüceliğine inanmaktadır.

Nefs-i şûmı hod-be-hod âdem kıyâs itmekdesün

Bir nefes şâyân-ı bezm-i ehl-i hâl itdün mi hiç (G18/ 3)

Şâir İffet, Peygamber Efendimizden inâyet dilemektedir. Zira kendisinin harap olmuş bir nefse sahip bir köle olduğunu düşünmektedir. Bunun için de muzaffer olması için yardım dilemektedir.

Bu benden ‘İffet’i nefs-i tebeh-kâra ‘inâyetle

Muzaffer kıl muzaffer kıl muzaffer yâ Resûlallâh (G102/ 6)

Bursalı İffet, kendi zayıflığından dolayı, uğursuz nefsinin esiri olmayacağını ifade eder.

Za‘f ile ‘İffet esîr-i nefs-i şûmuz eylemez

Dest-bürd-i reh-zene âlâg-ı lâgar fâ’ide (G111/ 6)

Şâir İffet; zalimin, dev gibi nefsinin insafa gelmediğini, sanki nice kâfirleri Müslüman etmiş tavrında olduğunu, belirterek zalimi aşağılamaktadır.

Gelmemiş insâfa aslâ nefs-i dîv-i zâlimi

Tavrı gûyâ nice kâfir müslimân itmiş gibi (G126/ 2)

2.27. SOHBET

Birden fazla kişinin bir araya gelerek hoşça konuşmaları, hasbihal etmeleri anlamımdadır. Tasavvufî anlamda ise Allah dostlarının bir araya gelip her an Allah ile beraber olduklarının farkında olarak onun edebi ve huzuru içinde, şeyhlerinin veya

aralarından ehil birinin yönlendirmesiyle yaptıkları ârifâne söyleşme ve halleşmeye denilmektedir (Ayverdi, 2010: 1148).

Sohbet kelimesi kısa bir süre de olsa birlikte olmak anlamındaki arkadaşlık edip ünsiyet kurmak, bedenle ya da gönülle uzun süre beraberlik hali, dinî veya dünyevî konuların konuşulduğu toplantı gibi mânalarda kullanılmaktadır. Terim anlamıyla sohbet birlikte olma hali olduğundan Cenab-ı Hakk'la, Peygamber Efendimizle, insanlarla, nefis ile ve şeytan ile sohbet vb sohbet çeşitlerinden bahsederler. Cenab-ı Hakk'la sohbet Allah ile ünsiyet etmek, insanlarla sohbet halka karşı içten olmak, nefis ile sohbet nefse karşı koymak, şeytan ile sohbet şeytana muahede etmek demektir (Uludağ, 2009: 351).

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte, Malîkî fıkıh âlimi olan İbn-i Hacıb gibi meşhur âlim dahi fazilet kapısında Şeyhülislam Âsım Efendi'nin basit bir kapıcısıdır. Onun irfan meclisinde dostlarla sohbeti ise kadehi gibi insanı kendinden geçirdiğini ifade ederek onu övmektedir. Şâir, kaside yazdığı Şeyhülislam Âsım Efendi'yi fıkıh konusunda bir üstad olan İbn-i Hacıb ile kıyaslayarak onun daha derin bir ilme ve fazilete sahip olduğunu ifade eder.

İbn-i Hâcib der-i fazlında bir ednâ der-bân

Bezm-i 'irfânına hem-sohbet-i cân 'Ârif-i Câm (K1/23)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ahbabı kalmadığı için alışık olduğu şeyler ona tatsız geldiğini söyler. Ayrıca meclis mezesinin lezzetsiz, sohbetleri tertib etmenin dahi ona tatsız geldiğini de belirtir. Sohbet tertip etmek sosyolojik bir durumdur. Kültürümüzde önem arz eden bir durumdur. Özellikle bir şeyhin veya âlimin meclisinde bir sohbeta katılmak müridler için bir feyizli bir haldir.

Kalmamış ahbâbımız itsek de ülfet bî-nemek

Nukl-i meclis bî-meze tertîb-i sohbet bî-nemek (G62/1)

2.28. SIRR

Kelime anlamı olarak herkese söylenmeyen şeylere, gizli işlere bilinmesi ve duyulması istenmeyen durumların gizlenmesine sır denir. Tasavvufî bağlamda ise insanda ilâhî hakikatleri anlayabilen ve görebilen mânevî özelliklerden biri olarak ifade edilir. Cenâb-ı Hak ile sevdiği kulları arasında gizli kalan hal, mânevî ve maddi varlıklar

hakkında Cenâb-ı Hak tarafından sâdece gönül ehline bildirilen hakikatler olarak söylenebilir. (Ayverdi, 2010: 1142).

Sırr sözcüğü genel olarak tasavvufta “yalnız Mevla’ın bildiği ya da az sayıda insan tarafından bilinen özel bilgi” veyahut “ruhun bir idrak mertebesi” olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca yine sırr sözcüğünün “ruhun bir idrak mertebesi, kalp içine konmuş bir latife” anlamında da kullanıldığı görülmüştür. Ruh ilmin, kalp sevginin, sırr da müşahedenin mekânıdır (Tosun, 2009: 115).

Bursalı İffet, hem âleme hem de sevgiliye, muntazam olan Allah’ın birliğinin sırlarının imâ edildiğini ancak bu dersin eğlencesinin ve hayalinin dahi yapılmadığı düşünür ve bunu sorgular. Şâir, ilahî sırların imâ yoluyla söylendiğini, bunu keşfetmek için öncelikle hayalinin kurulması gerektiğini düşünür.

‘Âleme hem-vâre sırr-ı vahdeti imâ ider

Gerçi kim bâzîçe-i dersin hayâl itdün mi hiç (G18/6)

Şâir İffet, Cenâb-ı Hak tarafından sâdece gönül ehline bildirilen hakikatlerden olan sırları gördüğün zaman açığa çıkarma gizli tut, gönlünü ayine gibi temiz tut parlak meşrepli ol, diyerek okuyucularına nasihatte bulunur.

Gördüğün esrârı ammâ sırr idüp fâş eyleme

Sîneyi âyîne-veş sâf it mücellâ-meşreb ol (G69/3)

Bursalı İffet, Allah’ın güzel isimleri anlamında esmâ tabirini zikreder. Şâir burada Esmâ-ı Hüsna’nın sırrını bilmenin de ötesinde müsemma olmasını istemektedir. Yani dünyadaki her şeyden soyutlanarak Allah’a yönelip Allah’ın isimlerinin onda tecelli etmesini ister.

‘Âlem-i sûretde kalma her nefes ma‘nâ gözet

Sırr-ı esmâdan tecerrüd kıl müsemmâ-meşreb ol (G69/5)

Bursalı İffet’e göre Peygamber Efendimizin boyu ile hurma ağacının boyunu ve tuba ağacının tarzını kıyaslamak hatadır. Onun en güzel boyda olduğu ifade etmek için teşbihte bulunur. Cennette Peygamber Efendimizin içeceği su olan ve diğer cennet ırmaklarına da kaynaklık edecek kevserin sırrının ve asıl amacının onun dudağına kavuşma arzusu olduğunu ifade eder.

Tarz-ı Tûbâ nahl-i kaddünden galat

Sırr-ı Kevser'den garaz la'lün fakat (G56/1)

Şâir İffet aşağıdaki beyitte; sürmeli gözler, şarap rengine mest oldu. “Göz şaşmadı, sınırı da aşmadı” sırrına uygun şekilde baktığını ifade eder (Kur'anı-ı Kerim 53/17). Şâir Peygamber Efendimizin Mi'rac hadisesine sidretül müntehaya vardıktan sonra son ağacın görülmesine ve Cebrail'in (a.s) oraya yetişememesine telmih bulunmaktadır.

Mest-i mey-gûn ol mükahhal dîdeler

Sırr-ı “Mâ-zâga'l-basar”dır bî-galat (G56/3)

Şâir İffet, Haydar'ın ruhunun pâk sırrı için, Kevser havuzunun suyunun hakkı için diyerek Allah'a yakarmaktadır. Allah'ın aslanı mânâsına gelen “Haydar” tesmiyesi Hz. Ali için kullanılmaktadır.

Sırr-ı pâk-i rûh-ı Haydar hakkıçün

Selsebîl-i havz-ı Kevser hakkıçün (M1/5)

Şâir İffet, dilinin Rabbanî marifetin mücevher hazinesi, sözünün ise ilham ve sırr hazinesinin anahtarı olduğunu söyler. Şâirin, vasfını belirttiği ve kaside yazdığı kişi, dönemin önemli şahsiyetlerinden Şeyhülislam Âsım Efendi'nin kendisidir.

Dili genc-i güher-i ma'rifet-i Rabbânî

Sözi miftâh-ı der-i mahzen-i sırr u ilhâm (K1/20)

Şâir İffet, bu dünyada gül gibi açılma yoksa ayaklar altında ezilirsin, bu bilinmezlik sırrını açılmayan gonca gibi buldum ben, der. Gonca açılmamış çiçektir. Sevgilinin dudağına benzer. Ağızdan çıkmayan sözler de sır özelliğini taşır. Şâir bu kavramlarla benzerlik ilgisi kurmaktadır.

Gülüp açılma güller gibi pâ-mâl olma 'âlemde

Bu sırr-ı mübhemi bir gonca-i zîbâda buldum ben (G93/3)

Şâir İffet, hasret hançeri sinemi dağlasa da ney her ne olursa olsun dert sırrını söyler, der. Ney hasret çeker, yanık ses çıkarır, dertlidir. Dolayısı ile sırrını söylenen ney olduğu için şâirin acıklı halini anlatmaktadır.

Hançer-i hasretle yer yer sînesin pür-dâg idüp

Derd ile gûyende sırr-ı her çi bâd-âbâd-ı ney (G120/2)

2.29. SÛLÛK

Bir tarikata girmek, o yolda yürümek ve manevi olarak yükselmek anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise insanı hakikate ulaştıran hal, hareket ve davranış tarzları olarak ifade edilebilir (Ayverdi, 2010: 1142).

Allah’a varmak için bir kılavuzun öncülüğünde ve kontrolünde çıkılan ruhî ve manevî bir yolculuktur. Sülûk ehli denilen yolcu, nefsindeki kabih duygu ve düşüncelerden arındığı ve güzel duygular kazandığı ölçüde bu yolculukta yol alır. “*Seyr sülûkun gayesi sâlikin kişisel arzu ve isteklerini yok edip tam anlamıyla kendisini ilahi iradenin hâkimiyeti altına sokması, bu suretle diğer insanlara rehberlik yapmasına imkân veren kâmil insan mertebesine yükselmesidir. Bir müridin seyr ve sülûkunu tamamlaması bu ehliyeti kazanması anlamına gelir*” (Uludağ, 2012: 308)

Bursalı İffet, Ezîneli Ahmed Efendi'nin muhabbet ehli ve aydın bir kişi olduğunu, Nakşibendî tarikatının şâhına süluk ettiğini ifade eder. Şâir, Ezîneli Ahmed Efendi'yi konu ederek onun vasıflarını söyler. Vasıflarından biri de Nakşibendî tarikatından bir şeyhe bağlanması, sülûk etmesidir.

Münevver zât idi ehl-i mahabbet

Sülûkî şâh-râh-ı Nakş-bendî (T11/4)

2.30. ŞER‘-İ MÜBİN (İSLAM ŞERİATI)

Genel mânâsıyla Şer‘-i Mübin kavramı dinen mükellef sayılan kişilerin uyması gereken amellerle ilgili emir ve yasaklar, zâhirî hükümler veya İslâm şeriatı olarak ifade edilebilmektedir. Allah’a vasıl olma yolundaki makamlardan dördü olan mârifet, tarikat şeriat ve hakikattir. Bunlardan tümü kulların Mevla'ya ulaşabilmesi için uyulması icabeden kullara ait hükümlerin yerine getirme makamına şer-i Mübin denmektedir. (Uludağ, 2012: 324).

Bursalı İffet, müctehidlerin sonuncusu, Allah'ın koyduğu kurallara çok düşkün, Allah'ın kılıcının açık bir âyeti olan bir âlim, ifadesini kullanır. Bu vasfını saydığı kişi Şeyhülislam Âsım Efendi'dir.

Hâris-i şer‘-i mübîn hâtîme-i müctehidîn

Âyet-i bâhire-i seyf-i Hudâ-yı ‘Allâm (K1/16)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte, Resullah’ın medenî ve Arap olduğunu, Şeyhülislam Âsım Efendi’nin de onun yolunda bir mürşid ve şeriatının savunucusu bir şeyhülislam olduğunu ifade eder.

Hâdi-i râh-ı Resûl-i Medenî vü ‘Arabî

Hâmi-i şer‘-i Nebî Hazret-i Şeyhu'l-islâm (K1/18)

2.31. TARİK- TARİKÂT- RÂH

Tarîk, kelime anlamı olarak yol demektir. Tarikat ile aynı anlamda genellikle kullanılmaktadır. Râh ise Farsça’da yol, usul anlamına gelir. Bu üç kelime de birbirinin yerine kullanılabilir. Nitekim Bursalı İffet de aynı anlamlara gelecek şekilde üç kelimeyi de kullanmıştır. Tarîk bir şeyhe bağlı müridler için konulmuş olan ahlâkî, mânevî ve sosyal kuralların tümü ve tarikat da bu kurallara göre teşkilâtlanmış kurumdur (Ayverdi, 2010: 1204).

Tasavvufî anlamda ise Hakk’a ulaşmak için benimsenen usul ve tutulan yol anlamına gelir. Daha geniş ifadeyle Allah’a ulaşmak maksadıyla tutulan yolda bir şeyhe bağlanılır. Burada da maksat tevhidin hakikatına varmak, kötülüklerden arınmak, güzel ahlaka kavuşmaktır.

Allah’a vasıl olma yolundaki makamlardan dördü olan mârifet, tarîkat şeriat ve hakikattir. Tarikat bunların ikincisidir. Bu makam kulun, gerçek fâil olan ve tecellî yolu ile kâinatta ortaya çıkan Allah’ın ilâhî sıfatlarını, kâinattaki tasarruf ve irâdesini, gizlediği ve açıkladığı şeyleri, kazâ ve kaderi müşâhede ettiği makamdır (Uludağ, 2012: 324).

Bursalı İffet, şan sahibi zât olan Peygamber Efendimizin sancağı altında toplananlardan olmasını ve Hz. Hızır’ın yolunda olmasını ve Hz. Hızır’ın da ona yardımcı olmasını Allah’tan dilemektedir. Şâir’in duada bulunduğu kişi Şerif Paşa’dır. Şerif Paşa, Süleyman Paşa’nın oğlu, İshak Paşa’nın torunudur. Daha on yedi on sekiz yaşlarında iken kapıcıbaşı oldu. 1790/ 91’de babasının ölümünde Çıldır eyaleti İshak Paşa’ya verilmiştir. Kısa bir süre sonra kendileri İshak Paşa’nın yerine 1791/ 92’de vezir rütbesiyle vali olmuştur (Süreyya, 1996: 144).

Hemân Hak Hızr-ı tevîki refîk itsün tarîkinde

İdüp her câda mansûru'l-livâ ol zât-ı zî-şânı (K2/24)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte, ey tarikat şeyhi beni insan kıl sakın aldatan gönüllerden ve keramete bağlananlardan eyleme diyerek şeyhinden yardım istemektedir.

Âdem eyle beni ey pîr-i tarîkat yoksa

Dil-firîb itme âmân kayd-ı kerâmetde koma (G107/2)

Bursalı İffet, Necip Ahmet'in o nazenin yola gönlünün düştüğünü ve o yola rağbet gösterdiğini, bunun neticesinde Mevlevî tarikatına güzel bir şekilde kabule mazhar olduğunu ifade eder. Bahse konu olan kişi Kâtib El-Hâc Ahmed Necîb Efendi'dir. Necip Ahmet, kendi döneminin musikî çevrelerinde bestekârlığı, yöneticiliği ve nota koleksiyonculuğu ile ün salmış, bestelediği Hamidiye Marşı, Osmanlı Devletinin milli marşı olarak 1908'e kadar devam etmiş bir şahsiyettir (Özcan, 2006: 488).

Dergâh-ı Mevlevî'de hüsn-i kabûle mazhar

Ol râh-ı nâzenînin mergûb u dil-pesendi (T14/3)

Şâir İffet, hidâyet yolunun yolcusu, ney çalmaktan beli bükülenlerden derece olarak üstün olduğunu ifade eder.

Ser-fürû itsün huzûrında sipîhr-i ham-şüde

Pîşvâ-yı kible-i râh-ı hidâyetdir gelen (K3/20)

Bursalı İffet, zerre kadar güneşe yakın olduklarımı, büyük yoldaki toz olsam da unutmam diyerek şeyhine giden yolda evrilen çabanın önemine değinmektedir.

Ben gubâr-ı şâh-râh olsam ferâmûş eylemem

Zerre-veş evvel karîn-i âfitâb olduklarım (G85/4)

Şâir İffet, gönlüyle Kâbe' ye giden yolu bulamayınca meyhane köşesini, Beytül Haram olarak tasavvur ettiğini ifade etmektedir. Şair, meyhaneye o kadar gider ki Müslümanların Kâbe'ye gittiği gibi o da meyhaneye gittiğini söylüyor.

Râh-ı dilden bulmayınca Ka'be-i maksûda yol

Gûşe-i mey-hâneyi Beytül-harâm itdim hele (G116/2)

Hâdi-i râh-ı Resûl-i Medenî vü ‘Arabî

Hâmi-i şer‘-i Nebî Hazret-i Şeyhu'l-islâm (K1/18)

2.32. TECELLÎ

Sözlük anlamı olarak aşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhur etmektir. Tasavvufî anlamda ise gaybden gelen ve kalpte zahir olan nurlar olarak ifade edilir (Ayverdi, 2010: 1247).

Gaybî olanın gönülde görülür hale gelmesidir. Allah’a ait her esmâsının tecellisi mekâna ve ortama göre farklı farklı özellikleri vardır. Zahir ve açık olan tecelliler yedi çeşittir. Hakkın gaybı, hafanın gaybı, sırrın gaybı, kalbin gaybı, nefsin gaybı, bedene ait latifelerin gaybı, ruhun gaybı olarak toplam yedi farklı çeşidi olduğu bilinmektedir. *“Tecelliler sırayla sıfattan mevsûf, isimde müsemmâ, fiilde fâil mülâhaza ve müşahede edilir. Hak her an her yerde ve her şeyde çeşitli mertebelerde tecelli etmekte, yani kendini göstermektedir. Ama bunu her göz göremez”* (Uludağ, 2004: 346).

Bursalı İffet, Allah’a yakararak habîbini de vesile ederek saadet ehli olmasını ve Onun cemalinin tecellisiyle ziyâfet kılmasını dilemektedir. Allah’ın Cemal ismi güzelliği ifade eder. Şâir, güzelliğin tecellisine mazhar olmak istemektedir. İnsanların meftun oldukları en önemli unsurlar kemal, cemal ve ihsandır. Bursalı İffet de hem güzelliği hem de saadeti arzulamakta ve duada bulunmaktadır. Bunlara kavuşmanın yegâne şartı da Allah’ın tecellisidir. Örneğin hasta birisinin şifa bulması için Şâfi isminin tecelli etmesi gerekmektedir. Aynı şekilde güzelliklere nail olmak isteyenlere de Allah’ın Cemal, Kemal, İhsan, Muhsin, Müzeyyin, Latif gibi isim ve sıfatlarının tecelli etmesi gerekir.

Habîbün ‘aşkına ehl-i sa‘âdet kıl Hudâvendâ

Tecellî-i cemâlünle ziyâfet kıl Hudâvendâ (G1/1)

Şâir İffet, Allah’a yakararak benzersiz cennete kavuşmasını Onun cemalinin tecellisiyle ziyâfet kılmasını dilemektedir. Cennet tüm güzelliklerin olduğu mekândır. Allah’ın Cemal isminin tecelligâhıdır. Tüm Müslümanların Allah’ın Cemal’ini görme arzusundan sonra en çok istedikleri Cennet’e gitmek ve güzelliklere nail olmaktır.

Bihîşt-i bî-misâlünle ola ‘İffet visâlünle

Tecellî-i cemâlünle ziyâfet kıl Hudâvendâ (G1/7)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; Mustafa' nın (s.a.v) güzelliğinin âleme Allah'ın birliğinin bir yansıması olduğunu belirtir. Allah onun alnında nur olarak tecelli ettiğini düşünür. Şâir, Allah'ın nurunun Peygamber Efendimizin alnında tecelli ettiğini dolayısıyla o nur ile âlemin de nurlandığını düşünür. Allah'ın Nur ismi tecelli ettiğinde maddi ve manevi bir aydınlık olur.

Kıldı envâr-ı cebîninden tecellî zât-ı Hak

‘Âleme mir’ât-ı vahdetdir cemâl-i Mustafâ (G2/7)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte, şarap kadehi ile kendinden geçene bir söz yoktur ki bu geçici dünyada neşeli olunmasına da, diyerek sevinçli olmanın güzelliğini ifade eder. Şâir bu beyitte tecelliyi farklı bir şekilde kullanmaktadır. Şarap kadehinin tecellisini konu eder. Kadehin tecellisi de insanı kendinden geçiren bir durumdur.

Söz yokdur eger câm-ı tecellî ile meste

Bu ‘âlem-i fânide tarab-nâke ne dîrsün (G67/6)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte, “ayrılık gecesinde, ay gibi parlayan güzelliğiyle ortaya çıktın. Aydınlat bizi, aydınlat bizi yâ Resulallah", der. Ay, gece karalığında dünyayı parlaklığıyla aydınlatır. Aslında bu parlaklık kendisine ait değildir. Bu parlaklık güneşin tecellisidir. Şâir, ayı benzetilen öge olarak kullanmaktadır. Ay nasıl ki güneşin tecellisini bize yansıtır. Aynı şekilde Resulallah da Allah'ın onda tecelli ettiği en kâmil insandır. Dolayısıyla şâir de Peygamber Efendimizde tecelli edenden istifade etmeyi dilemektedir.

Şeb-i hicri tecellî-i kamer-tâb-ı cemâlünle

Münevver kıl münevver kıl münevver yâ Resûlallâh (G102/2)

2.33. TÛL-İ EMEL

Gerçekleştirilmesi fazlaca zamânâ bağlı olan istek, arzu ve beklentiler veya sonu gelmeyen arzu anlamında kullanılan bir kavramdır. Emel, genellikle zühdün karşıt anlamlısı olarak kullanılır. Zühd de bedenî ve nefsanî arzular genelleşirken emel de dünyevî arzular ve bedenî istekler ön plandadır. İnsanın uzun vadeli arzular ve istekler taşıması duygu ve düşüncelerini bu yönde kullanması tûl-i emel olarak tanımlanabilir.

Tam tersi şekilde davranılması yani dünyevî arzu ve isteklerini kısıarak ahirete ait emellere önem verilmesine de kasr-ı emel denilmektedir (Duman, 1995: 87).

Mutasavvıflar zühd ve takvâyı esas almak gerektiğini, sonu gelmeyen arzuların kaçınılması gerektiğini söyler.

Bursalı İffet, sonu gelmeyen arzular ile alçak himmetli olma; aksi takdirde İffet gibi ümitsizlik ile yakarım, diyerek hırsı ile insanların değersizleşmemesini istemektedir. Tul-i emel yani sonu gelmeyen arzular; insanı alçak himmetli, gayretsiz bir hale sokacağını, bunun neticesinde de ümitsizlik yaşayacağını ifade eder. Ümitsizlik de bir Müslüman'da bulunmaması gereken bir vasıftır. Ümitsizliği, ateşe benzetmiştir

‘İffet-âsâ seni de ye’s ile sûzân iderim

Yohsa ey tûl-i emel himmet-i dûn olma bana (G7/5)

Şâir İffet, Allah'a yakararak kölesi olduğu tevekkül kapısından feyizlenmeyi dilemektedir, zira sonu gelmeyen arzuların devir ve yenilenmesinden harap olmuştur. Şâir, insanın dünyada ebedi yaşayacakmış gibi bir his ile dünyaya ait arzularının da sınırsızlaştığını düşünür. Emellerin devrederek ve yenilenerek sonu gelmez bir hal aldığını söyler.

İlâhî feyz-yâb it bendeni bâb-ı tevekkülden

Harâb itdi beni tûl-ı emel devr ü teselsülden (G91/1)

2.34. ULEMÂ

Kelime anlamı olarak âlimler ve bilginler olarak ifade edilir. Âlimlerin yanında insanların dillerini sakınmaları tavsiye edilir. Bedenin gıda ihtiyacı gibi insanların da âlimlere ihtiyacı vardır. Ancak Osmanlıda ilim ehli insanların kendilerine ait kıyâfetleri vardı ve bunlar ulemâ olarak kabul edilirdi. Bu ilmiye sınıfından olan meslekler de kadı müderris, vaiz, molla, müftü vb. dir. (Ayverdi, 2010: 1312).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; âlimlerin gözünün nuru, faziletli reislerin tacı, elini tuttuğu en zayıf kişiyi dahi Mevlevîlerin övünç duyacakları büyüklüğe ulaştıracak kişi, der. Şâir, kasidesini yazdığı Şeyhülislam Âsım Efendi'nin özelliklerini vafeder. Şâir, övüç kaynaklarından biri olan âlimlerin gözüne girebilmeyi veya âlimlerin gözdesi olmayı bunu önemli bir vasıf olarak beyitinde işlemektedir.

Nûr-ı çeşm-i ‘ulemâ tâc-ı ru’ûs-ı fuzalâ

Dest-gîr-i zu‘afâ fahr-ı mevâlî-i kirâm (K1/ 15)

Şâir İffet, kâmil insanlara yön gösteren, âlimlerin hanedanı, seyitlerin beyefendisi, cömerdi ve fâzılların en soylusu diyerek Şeyhülislam Âsım Efendi’ yi över.

Hânedân-ı ‘ulemâ kible-i erbâb-ı kemâl

Dûd-mân-ı fuzalâ seyyid-i sâdât-ı kirâm (K1/ 17)

Şâir İffet, âlimlerin sığındığı ihsan kapısı ve kibarlığın şifa mahalli, talih dergâhının avlusu diyerek Şeyhülislam Âsım Efendi’nin mekânına dair övgü söz konusudur. Şâir, Şeyhülislam Âsım Efendi’ yi vassfederken âlimlere de hocalık yapan bir özelliğini söyler. Günümüzde hocaların hocası tabirine uygun bir ifade ile Şeyhülislam Âsım Efendi’ yi övmektedir.

Sâha-i dergeh-i ikbâli şifâ-cây-ı kibâr

Der-i ihsâmî penâh-ı ‘ulemâ-yı a‘lâm (K1/ 24)

2.35. VAHDET-KESRET

Vahdet kelime anlamı olarak teklik, yekpare olma, bütün olma anlamındadır. Kesret ise vahdetin tam zıttıdır. Yani çokluk, bolluk, fazlalık anlamlarına gelir. Tasavvufta masivanın yaratılışında kendinden başka hiçbir varlık bulunmayan, Cenab-ı Hakk’ın varlığının bir ve tek olmasıdır. Tasavvufta bazı akımlar vahdet kavramını farklı şekilde yorumlamışlardır. Örneğin vahdet-i şuhud anlayışındakiler, varlık ve kesret âlemindeki her şeyi Allah’ın tecellileri olarak görürler. Vahdet-i vücut anlayışındakiler ise bütün mevcûdâtın Cenab-ı Hakk’ın zâtının, sıfat ve esmâsının tecellileri olduğu, Allah’ın varlığından başka hiçbir varlığın bulunmadığı, bütün varlıkların deryanın dalgaları gibi mutlak varlık olan Cenab-ı Hakk’ın zuhûrundan ibâret olduğunu düşünür ve savunurlar (Ayverdi, 2010: 1333).

“İslâm felsefesi geleneğinde ilk varlığın (Tanrı) birliğiyle diğer varlıkların birliği arasında temel bir ayırım yapılmıştır. Meselâ metafiziğini vahdet-kesret ilişkisi üzerine kuran Kindî, vahdeti zatî/hakikî ve arazî/mecazî şeklinde ikiye ayırır. Yalnız Tanrı’nın vahdeti zâtîdir; dolayısıyla yalnız Tanrı gerçek bir olup O’nun hakkında hiçbir yönden çokluk düşünülemez”. (Durusoy, 2012: 430).

Tasavvufî anlayışta mutasavvıflara göre mevcudatta birliği yani nazar ettiklerinde yalnızca Cenab-ı Hakk'ı görmesi vahdet-i şuhuttur. Mutasavvıflar, varlık olarak sadece Cenab-ı Hakk'ı bilmeyi, ondan gayri varlık bilmemeyi ve her şeyin Allah'ın tecellisinden ibaret olduğunu derk edip ve o şuura ulaşmasını vahdet-i vücud kavramıyla ifade ederler (Durusoy, 2012: 430).

Bursalı İffet, kendisinin bir belada olduğunu çünkü hem canı hem de cananının bir arada olduğunu ifade eder. Bu kadar çokluk içersinde birlik şarabı mı olur diyerek sorugular. Şâir, çokluk içersinde birliğe kavuşma arzusu içersindedir. Sanattan sanatkâra ulaşmak asıl hedeftir.

Bu kadar kesret ile bâde-i vahdet mi olur

Cân u cânânun ise arada 'İffet ne belâ (G9/7)

Şâir İffet, Resullah'ın (a.s.v) bu gece Allah'ın has misafiri olarak rahmet dergâhında, birlik hanesinin ziyafetgâhında ferahladığını ifade eder. Şâir Peygamber Efendimizin Mi'rac hadisesine atıfta bulunarak Allah'ın birliğini ve tecellilerini müşade ettiğini bu ziyaretin büyük bir ziyafet olduğunu düşünür. Bu ziyafetin de ancak has bir misafire nasip olabileceğini de ifade eder.

Güşâde dergeh-i rahmet ziyâfet-hâne-i vahdet

Bu şeb mihmân-ı hâs-ı Kibriyâ'sın yâ Resûlallâh (G100/3)

Şâir İffet, Resullah'ın (a.s.v) cemali, hidâyetin parlak bir güneşi, sözleri ise birliğin eşsiz cevheri olduğunu ifade eder. Şâir, Resulallah'ın (a.s.v) cemalini hidâyet güneşine benzetir zira onu görüp hıdeyete gelen çok sahabe vardır. Resulallah'ın (a.s.v) sözleri benzeri olmayan bir mücevher hazinesidir çünkü Allah'ın varlığını ve birliğinin sırrını öğretir.

Cemâlün mihr-i tâbân-ı hidâyet yâ Resûlallâh

Kelâmun gevher-i nâ-yâb-ı vahdet yâ Resûlallâh (G101/1)

Şâir İffet, isyanımın çokluğundan cehenneme layığım; ancak hiç kimseden ümidim yok, tek ümidim Hz. Muhammed Mustafâ'dır diyerek dayanak noktasını açıklar. Şâir, Resulallah'ın (a.s.v) sayesinde ümitvardır.

Kesret-i 'isyân ile 'İffet sezâ-yı dûzahım

Nâ-ümîdim cümleden illâ Muhammed Mustafâ (K4/9)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; vahdet kavramını, tasavvufi anlamıyla kullanmamış, mecazî anlamıyla kullanmıştır. Sevgilinin saçlarında açılan bir noktayı konu etmiştir.

Vahdet-nişân-ı kâkülün içre çü nokta hâl

Küffâr içinde kalmış o kim gizli dîn tutar(G44/2)

2.36. YE'S

Literatürde “ümitsiz olma, bir şeyden ümit kesme” anlamına gelen **yeis** (ye's) kelimesi genel olarak “ümitsizlik, herhangi bir şeyden bir beklentisi olmama durumu”, dinî terminolojide ise “kulun Allah'ın rahmet ve yardımından ümidini kesmesi” mânasında kullanılır; kısaca **kunût** kelimesinin eş anlamlısı ve **recâ** kelimesinin karşıtı şeklinde açıklanır. Tasavvufta ye's konusu genellikle reca ile beraber ele alınır. Recanın kabul edilebilir olma durumu ye'se kapılmadan tövbe yapabilir olmaktır. Mutasavvıflara göre kul ne kadar günah işlese de ümitsizliğe gönlünde yer vermemelidir. Duasının kabul edilebileceğine dair ümitvar olmalıdır. Dini öğretilerimizde hem günah işleyip hem de tövbe etmeyip boş ümide kapılmak da yoktur. Doğru olan Cenab-ı Hakk'ın kulunu reca ile ye'se düşmekten, korku ile de boş ümitle kulunun kendisini kandırmaktan alıkoymak ister (Çağrıcı, 2013: 397).

Bursalı İffet, ümitsizliği, yakıcı bir ateşe benzetmektedir. Kendisinin de buna maruz kaldığını ifade eder.

'İffet-âsâ seni de ye's ile sûzân iderim

Yohsa ey tûl-i emel himmet-i dîn olma bana (G7/5)

Şâir İffet, dünyanın sonsuz latifelerini anladık ve bildik, bu nedenle gönül huzurunun üzerine ümitsizlik arzusunu aldık, der. Şâir dünyanın çok nimetlerini gördüğünü bunun bitebileceği ile ilgili kaygı ve ümitsizlik yaşadığını ifade eder.

Safâ-yı hâtır üzre ârzû-yı ye'simiz aldık

Hele eltâf-ı bî-pâyân-ı dehri anladık bildik (G65/2)

2.37. ZÂHİD

Genel anlamıyla Zahid, dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan el etek çeken, yüz çeviren kişi anlamına gelmektedir. Kendisini tümüyle uhrevi hayata ve Allah'a veren, dünya nimetlerine, mevkiye ve şöhrete önem vermeyen, ahiret ile dünya arasında tercih yapması gerektiğinde her zaman tercihini uhrevi hayattan taraf kullanan kişidir. Züht, kalbinde dünya muhabbetine yer vermemek, mânâsındadır. Varlıklı olduğu halde zahit; varlığını kaybettiğinde veya varlığı olmadığına hırs gösteren insanlar vardır toplumda. Doğrusu varlıkta ve yoklukta züht ve takvâyı bırakmamaktır (Uludağ, 2004: 389).

Zahid olgunlaşmamış sofu, kaba ruhlu, pişmemiş, dinin özünden habersiz şekilci ve zahirci kişi anlamları da ifade eder. Arif ve hiç âşık olmayan kimse olarak da ifade edilir (Uludağ, 2004: 389).

Bursalı İffet, genellikle zâhidlerin olumsuz yönlerini söyleyerek eleştirmekte ve yermektedir.

Şâir İffet, oruç günü dudağı kurumuş bir zahid gibi olduğundan, felek, ona yaptığı cefadan dolayı tövbekâr ve istiğfar eder bir hale geldiğini ifade eder. Şâir, kasideyi kaleme aldığı Şeyhülislam Âsım Efendi'nin çok büyük bir züht ve takvâ içerisinde olduğundan adeta feleği tövbe eder vaziyete getirdiğini söyler.

İtdiği cevre felek tâ'ib ü müstagfır olup

Oldı bir zâhid-i leb-teşne-i eyyâm-ı sıyâm (K1/10)

Şâir İffet, zâhidin namaz ve orucu takvâyâ uydurduğunu, faizi ise hile ile fetvaya uydurduğu ifade ederek zâhidi eleştirir.

Zâhid namâz u rûzeyi takvâyâ uydurur

Nakd-i ribâyı hîle-i fetvâyâ uydurur (G42/1)

Bursalı İffet artık zâhide kızmaktadır. Zâhidin kendisine hakaretle ve aşağılayarak baktığını oysa kendisinin sadece şâir olduğunu kâfir olmadığını ifade ederek zâhidin bakış açısını eleştirmektedir.

Zâhid bana sen çeşm-i hakâretle bakarsın

'İffet nola şâ'ir ise kâfir de degül ya (Müf 11/1)

Bursalı İffet, zâhid kavramını kullanmaktadır. Şâir İffet aşağıdaki beyitte; ey zahid sanma ki neyin feryadı boşunadır. Gönül ehilileri aşk talimini ney ile yapar, der.

Sanma zâhid nâliş-i bihûdedir feryâd-ı ney

‘Aşk ta‘lîm eylemek ehl-i dile mu‘tâd-ı ney (G120/1)

Şâir İffet, neşeli mecliste değilsin, üzgün bir sıfat takın. Zahit gelse yarından korkar, diyerek zahitleri eleştirmektedir. Şâir, zahitlerin dini öğretileri içselleştirmedikleri için ümitsizlik yaşadıklarını söyler.

Hande-i meclis degülsin makdem-i sahbâ-sıfat

Gelse zâhid nâ-becâ endîşe-i ferdâ-sıfat (G16/1)

Şâir İffet, zahitin vücudu rukû ve secdeden dolayı iki büküm olmuş, sen bir ay yüzlüyü sevip boyunu hilal gibi hiç eğdin mi? der. Şâir, zahidin samimiyetsiz biri olmasına rağmen rükuya ve secdeye gittiğini bu nedenle boyunun iki büküm olduğunu ifade eder. Ancak sen de samimi biri olarak sevdiğin için boyunu hilal gibi eğdin mi diyerek eleştirmektedir. Şâir samimiyetsiz kişilerin gösterdiği çabadan daha fazla samimi insanların göstermesini ister.

Kâmetün gerçi dü-tâ zâhid rükû‘ u secdeden

Bir kamer-tal‘at sevüp kaddün hilâl itdün mi hiç (G18/2)

2.38. ZİKR

Kısaca zikir, anmak, hatırlamak ve yâd etmek anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî terim olarak Allah’u Teâla’yı unutmamak ve gaflet halinde olmamak için Allah’ın isimlerini söyleyerek ibadet etmektir. Tarikat erbabının ve tasavvufî cemaatlerinin bir tekkede toplanıp şeyhlerinin gözetiminde beraber bir şekilde (*Allah Allah, hay hay, hû hû* gibi) belli isimleri belli bir hareket düzeni içersinde tekrarlamalarıdır. Hareketlerin ve söylenen sözlerin bir düzende olması gerekir. Bu tür zikirlerde Mevlevilikte ve Halvetilikte olduğu gibi bazen ney, kudüm ve def gibi çalgı âletleri kullanılır. Bu tür zikirler genellikle tekkelerde icra edilir. Sesli zikir yapan tarikatlara *cehri tarikat* denilmektedir. *Hafî zikir ise* zikreden yalnızca kendisinin işitebileceği duyulmayacak bir ses tonuyla yapılan zikre denilmektedir. Zikrini sessiz yapan tarikatlara *hafî tarikat*

denilmektedir. Nakşibendiler hafi tarikattır. Kadiri tarikâtı ise cehri tarikattır (Uludağ, 2004: 394).

Zikir, kalple ya da dille yapılmasına göre de ikiye ayrılmaktadır. Dille yapılan belli kelime ve ibarelerin telaffuz edilmesiyle yapılan zikirdir. *Kalple yapılan ise* zikredilene kalbin düşünmesi, zikredilenin kalpte hazır olması veya kalbin zikredilenin huzurunda bulunması şekliyle yapılan zikirdir. Bazen de zakir sürekli “Allah” der bir süre sonra artık dili dönmez bu sefer de kalbi zikreder, zakir bunu duyar (Uludağ, 2004: 394).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; müritlerin hû hû diyerek zikretmelerini konu eder.

Meger âsâr-ı feyz-i âsitân-ı Gülşenîdendir

Mürîd-i ‘andelfbün zikr-i hû hû nagmesi hûzî (K5/4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte ise Allah’a yakararak dilinde sürekli bir zikrin, tövbenin olması için Allah’ın keremini dilemektedir. Şâir, zikri ve tövbeyi önemsemektedir. Dilinden Allah’ın zikrinin düşmesini istememektedir.

Yâ Rab kerem it eyle dilim zikr ile gûyâ

Her demde nasîb eyle leb-i ‘İffet’e tevbe (G109/6)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURSALI İFFET DİVANI'INDA İNSAN

3.1. DİNÎ ŞAHSİYETLER

1.3.5. Ehl-i beyt

Ehl-i beyt; ev halkı” anlamına gelen Ehl-i beyt (ehlü'l-beyt) terkihi ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsamına alır. Câhiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eder. Ehl-i beyt tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu mânasına gelen bir terim olmuştur (Öz, 1994: 498).

Bunlar, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir.

Yüce Allah “*Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor*” (Kur'an-ı Kerim; 33/33) diyerek ehl-i beyte seslenmiştir.

Bursalı İffet ehl-i beytten sadece Hz. Hüseyin'i beyitlerine konu yapmıştır.

1.3.5.1. Hz. Hüseyin

Bursalı İffet yüz on sekizinci gazeli “Mersiye Be-Cenâb-ı Hüseyin Radiyallâhu Ta'âlâ 'Anh” tesmiye ederek, Hz. Hüseyin'in ciğer dağlayan hadisesini anlatmaktadır.

Şâir aşağıdaki beyitte; kötü huylu Şimr şeytana uyararak Şah Hz. Hüseyin'e kıydı, ceza gününde şeytanın ordusuyla haşrolsun, diyerek ona beddua etmektedir. Aynı zamanda Hz. Hüseyin'e bağlılığını da ifade etmektedir.

Kıyup şâh-ı Hüseyin'e uydı şeytâna Şimr-i bed-hû

O da rûz-ı cezâda ceş-i şeytân ile haşr olsun (G89/4)

Şâir aşağıdaki beyitte ise Kerbela için her an kan ağlasam akan gözyaşı mı kırmızı yakut damlası fark edemem diyerek Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine çok üzüldüğünü ifade etmektedir.

Kerbelâ'ya her ne dem kan ağlasam fark idemem

Dâne-i yâkût-ı ahmer mi bu çeşmim yaşı mı (G118/2)

1.3.6. Çehâr- Yâr

Halifelik, Arapça bir kelime olup imamet, emirlik gibi mânâları bulunan İslam devletlerinin yöneticilerine verilen addır. Hz. Peygamber (sav)'den halef olarak, din ve dünya işlerindeki en üst yöneticiye denir. Tarikatların çoğunda, şeyhlik makamına halife denir (Cebecioğlu, 2004: 55).

1.3.6.1. Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir, Müslümanların ilk halifesidir. Miladi 571 yılında Mekke’de doğmuş olup, babası Kureyş’in Teym boyundan Ebu Kuhafe Osman, Annesi Sahrin kızı Ümmül Hayr Selma’dır. Asıl adı Abdül Kâbe’ydi. Müslüman olduktan sonra Hz. Muhammed (sav) O’na Abdullah adını vermiştir, ayrıca Atik, Sıddık, Yar-ı gar isimleriyle de anılmaktadır. Peygamber Efendimizin İslam’a davetini kabul edip Müslüman olan ilk erkeklerdendir (Bursalı, 1996: 8).

Bursalı İffet “Der-Vasf-ı Hazret-i Ebû Bekr Radiyallâhu Ta‘âlâ ‘Anh” adlı on dokuzuncu gazelini, İslamın ilk halifesi Ebu Bekir-i Sıddık ‘tan bahsetmek için nazm etmiştir. Gazelin ilk beyitinde Peygamber Efendimize canını feda edenin ve mü’minlerin ona uyduğu kişinin Hz. Ebû Bekir olduğunu ifade eder.

Cenâb-ı Mustafâ'ya cân-fedâ Sıddîk-i Ekber'dir

Anunçün mü'minîne muktedâ Sıddîk-i Ekber'dir (G19/1)

Bursalı İffet, Sıddık ünvanı ile tesmiye olunan Hz. Ebû Bekir’in ismini zikretmeden Sıddîk, Hazret-i Sıddîk, Hazret-i Sıddîk-i Ekber gibi tabirlerle beyitlerini tanzim etmiştir. Şâir İffet, aşağıdaki beyitte ise Hz. Ebû Bekir’in temiz nesli de silsile halinde ebede kadar gideceğini ifade etmektedir.

Hazret-i Sıddîk-i Ekber'den müselsel tâ ebed

Nesl-i pâkinden dahi sıdk u semâhatdir gelen (K13/19)

İffet, aşağıdaki beyitte ise Allah’a yakarırken Hazret-i Sıddîk ve izzet-i Sıddîk diyerek onu şefaatçi kılmaktadır.

Yâ İlâhî Hazret-i Sıddîk için

Hazretünde ‘izzet-i Sıddîk için (M1/2)

1.3.6.2. Hz. Ömer

Hz. Ömer Müslümanların Hz. Ebubekir'den sonraki halifesidir. Aşere-i Mübeşşere'den olup sahabelerin en yaşlısıdır. Çok adaletli, ibadete önem veren, takvâ sahibi, zahid ve merhamet sahibi idi. Hayatı boyunca hep fakirane bir hayat yaşamıştır. Adaleti, şecaat ve cesareti, İla-yı Kelimetullah için fedakârlığı ile meşhurdur. Hz. Peygamberin birçok hadis-i şeriflerinde methedilmiştir. Zamanında çok fütihat ve ilerleme kaydedildi. Hilafeti esnasında bütün âlem-i İslam, Peygamber (sav)'ın devrindeki gibi huzur ve rahat içinde yaşadı. On buçuk sene yedi gün, dünyada hiç kimseye nasip olmayan bir adalet içinde halifelik yaptı, 63 yaşında iken şehit edilmiştir. (Bursalı, 1990: 8)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; Allah'a yakarırken İslam'ın ikinci halifesi Hz. Ömer'i şefaatçi kılarak Allah'a yakarıшта bulunmaktadır. İffet, doğru ile yanlış ayırabilen anlamında Faruk sanını kullanmaktadır. Şair, varlık âleminin övdüğü kişi olan Hz. Faruk'a hizmet etmeyi dilemektedir.

Yâ İlâhî Hazret-i Fârûk için

Fahr-ı kevne hıdmet-i Fârûk için (M1/3)

1.3.6.3. Hz. Osman

Hz. Osman, Hz. Muhammed'in damadı ve üçüncü halifesidir. *Kur'an*'ı hıfz eden ve Hz. Peygamber'in yaşamı esnasında sınırlı sayıda fetva veren sahabelerdendir (Bursalı, 1990: 9).

Bursalı İffet; *Kur'an'ı Kerim*'i toplayıp tek kitap haline getirdiği için Câmî'u'l-Kur'ân sanını kullanmaktadır. Şâir, Câmî'u'l-Kur'ân için ve Hazret-i 'Osmân yüzü suyu hürmetine diyerek ve onu şefaatçi kılarak Allah'a yakarıшта bulunmaktadır Hz. Osman'ı *Kur'an-ı Kerim*'i toplayıp bir araya getirdiği için Câmî'u'l-Kur'ân lakabıyla da anmaktadır.

Yâ İlâhî Câmî'u'l-Kur'ân için

Âb-ı rûy-ı Hazret-i 'Osmân için (M1/4)

1.3.6.4. Hz. Ali

İslam dininin dördüncü halifesi olan Hz. Ali, İslam Devleti'nin 656-661 yılları arasında halifeliğini yapmıştır. İslam peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hem damadı hem de amcası Ebu Talib'in oğlu olan Hz. Ali, Peygamber Efendimiz 'in İslam'a davetini kabul eden ilk çocuktur. Hz. Ali, Hicret'ten yaklaşık 22 sene önce milâdî 600 yılında Mekke-i Mükerreme'de doğup, Kâbe'nin içinde dünyaya geldiği söylenir (Bursalı, 1990: 10).

Haydar; asıl anlamı “arslan” demektir. Hazret-i Ali'ye ünvan olmuş, onun yiğitliğinden ve yürekliliğinden dolayı “yiğit ve cesur” anlamında kullanılmıştır. (Ayverdi, 2010: 72). Bursalı İffet Hz. Ali'yi anlatırken sadece sanı olan Haydar'ı kullanmıştır.

Aşağıdaki beyitte şair; Haydar'ın ruhunun pâk sırrı için, Kevser havuzunun suyunun hakkı için diyerek onları şefaathı kılarak Allah'a yakarmaktadır.

Sırr-ı pâk-i rûh-ı Haydar hakkıçün

Selsebil-i havz-ı Kevser hakkıçün (M1/5)

3.2. HÜKÜMDARLAR, ŞEHZADELER, DEVLET ADAMLARI

3.2.1. Sultan II. Mahmud

1808-1839 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğuna padişahlık yapan, Bursalı İffet ile aynı dönemlerde yaşayan, devletin ayakta kalması için büyük gayretler gösteren Osmanlı tarihinde adından söz ettiren padişahlardandır.

Bursalı İffet, muzaffer olmuş şahlar şahı, ikramda bulunmayı seven, cömert bir padişah olan Mahmud Han'ın, izan sahibi ve şerefli bir zat olan Şerif Paşa'ya makam vermesi hem Şerif Paşa' yı hem de kendisini mutlu kıldığını ifade eder.

Şehen-şâh-ı muzaffer Hân-ı Mahmûd-ı kerem-perver

Ki mesrûr itdi bir zât-ı şerîf-i sâhib-iz'ânı (K2/ 6)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; sayesinde süslü Üsküblü Cami yapıldığı için, cömert ve ikramı bol olan Sultan Mahmud diyerek onu övmektedir. Allah'tan ona yardım etmesi için duada bulunmaktadır.

"Mü'eyyed ide Hak Sultân Mahmûd-ı kerem-cûyı

Yapıldı sâyesinde câmi'-i zîbâ-yı Üskübli" (1251) (T3/ 7)

3.2.2. Abdulmecid Hân

Sultan Abdulmecid 1839 yılından 1861 yılına kadar padişahlık yapan ve genç yaşlarda 39 yaşında vefat etmiştir. Kısa yaşamına göre birçok yeniliğe imza atmış Osmanlının en önemli padişahlarından.

Mîzân-ı Harîr Bursa Mukataa bölümü, Anadolu defterdarına bağlı bir muhasebe bürosu olarak kullanılmaktadır. Büronun denetlediği gelirler daha çok damga resmi, mizan-ı harir (ipek kapanı), tuzla, amme ve hassa beytûmalı, pazar bacı, kasap zararı (kasabiyye) ve gümrük gelirlerinden oluşmuştur (Şensoy, 2003: 200).

Bursalı İffet de Mîzân-ı Harîr tamirine dair tarih düşerken Sultan Abdulmecid döneminde yapıldığından ondan övgüyle bahsetmektedir.

Şâir İffet, Sultan Abdulmecid'in şahlar şahı Feridun'un makamına ve Cem'in şevketine ulaşarak, gölgesinin uzunluğuyla gönül çeken köşke ve devlet tahtına kavuştuğunu ifade eder. Sultan Abdulmecid'i Şahlar Şahı Feridun ve Cemşid'e benzetirken onlardan daha yüce makama ulaştığını da söyler.

Ol şehen-şâh-ı Ferîdûn-mesned ü Cem-şevketün

Zıll-i memdûdiyle kâh-ı dil-keş ü devlet-serîr (T2/ 2)

Şâir İffet, Sultan Abdulmecid'in saltanatının parlak zamanında ve onun sayesinde Mizan-ı Harir'in tamiriyle gönüllerin açıldığını ifade eder

"Hîn-i iclâs-ı hümâyûnında oldu dil-güşây

Sâye-i 'Abdü'l-Mecîd Hânîde Mîzân-ı Harîr" (1255) (T2/ 5)

3.2.3. Derviş Muhammed Paşa

Derviş Mehmed Paşa, Sultan II. Mahmud'a sadrazamlık yapmış biridir. Hem devlet idaresinde başarılı olmuş hem de ticari faaliyetini başarılı olmuş Osmanlı devlet adamlarındandır. Ziraat, ticaret ve emâret olmak üzere üç alandan zengin olabileceğine inanmış ve bu üç alandaki çalışmalarıyla büyük bir zenginliğe kavuşmuştur. Bu zenginliğini ve bilgeliğini halkı için de kullanmış hayırsever biridir (İpşirli, 1994: 193).

Bursalı İffet, vezirlik mertebesinde olan Derviş Muhammed Paşa ihsan ve ikramlarını sel gibi akıtarak yeryüzünü sulamıştır, diyerek onu yüceltmektedir.

Bermekî-mertebe Dervîş Muhammed Paşa

Kıldı cûy-ı keremi rûy-ı zemîni irvâ (T1/ 1)

Bursalı İffet, Dervîş Muhammed Paşa'ya karşı hüsn-ü zannını birçok beyitinde göstermiştir. Şâir, onun için insanlık çölüne İskender'in ruhu olduğunu, sadece kendisi için değil tüm âlemi ihya ettiğini ifade eder.

Rûh-ı İskender olur deşt-i 'âdemde sîrâb

Hızr-veş kendi degül 'âlemi eyler ihyâ (T1/ 6)

Bursalı İffet, Dervîş Muhammed Paşa'nın altın gibi su bulduğunu, bu suyun uygun şekilde dağıtılması için de çeşme yaparak suyu akıttığı söyler. Şâir, hem çeşmenin güzelliğine hem de suyun güzelliğine işaret etmektedir.

"Bulup altın suyunu nakd-i revân eyledi sarf

Yapdı bu çeşme-i reşk-âveri Dervîş Paşa" (1249) (T1/ 10)

3.2.5. Şerif Paşa

Şerif Paşa, Süleyman Paşa'nın oğlu, İshak Paşa'nın torunudur. Daha on yedi on sekiz yaşlarında iken kapıcıbaşı oldu. 1790/ 91'de babasının ölümünde Çıldır eyaleti İshak Paşa'ya verilmiştir. Kısa bir süre sonra kendileri İshak Paşa'nın yerine 1791/ 92'de vezir rütbesiyle vali olmuştur (Süreyya, 1996: 144).

Bursalı İffet, hangi vezir, Şerif Paşa kadar adil olabilir ki onun için Allah'ın aslanının kılıncı denilse yeridir diyerek Şerif Paşa'yı yüceltmektedir.

Şerîf Paşa-yı 'âdil ol vezîr-i bî-mu'âdil kim

Dinilse zâtına şâyeste seyf-i şîr-i Yezdânî (K2/ 7)

3.2.6. Mustafa Nûri Paşa

Osmanlı devlet adamı ve tarihçi bir kişiliğe sahip biridir. Defter-i Hakanî görevini yaparken *Netâyicü'l-vukûât* adlı eseri yazmıştır (Özcan, 2020: 342).

Aşağıdaki beyitten anlaşılacağı üzere Mevlevîhânenin tamirinin yapılmasına vesile olan şahsiyettir.

Bursalı İffet, Nûri Paşa'nın semahaneyi yeni yüksek bir kemer ile yeşil kubbe gibi feleğin kışkandığı bir hale getirdiğini ifade eder. Yeşil Kubbe Peygamber Efendimizin ve

Hız. Ebubekir ile Hız. Ömer'in türbelerinin üzerine inşa edilmiş bir kubbedir. Müslümanların Medine'de ziyaret ettikleri en önemli yerdir. Şâir burada Mevlevîhanenin tamirinden sonra teşbihte bulunarak Yeşil Kubbeye benzetmiştir.

Eyledi reşk-i felek kubbe-i hadrâ mânend

"Nûrî Paşa bu semâ'-hâneyi nev tâk-ı bülend" (1237) (T4/ 4)

3.2.7. Necip Ahmed Paşa

Necip Ahmet, Enderunda eğitimini tamamladıktan sonra Muzika-yı Humayun'a devam etmiş ve oradan da saray bandosunda flütist olmuştur. Sonrasında devletin çeşitli kademelerinde yüzbaşı, binbaşı, kaymakam ve ardından da miralay olarak görev yapmıştır. Kendi döneminin musiki çevrelerinde bestekârlığı, yöneticiliği ve nota koleksiyonculuğu ile ün salmıştır. Bestelediği Hamidiye Marşı Osmanlı Devletinin milli marşı olarak 1908'e kadar devam etmiştir. Batı musikisi ile Türk musikisini aynı ölçüde geliştirmeye çalışmıştır (Özcan, 2006: 488).

Bursalı İffet, Necip Ahmet Paşa'nın hacca gittiğini özellikle belirtir. Şâir, asrın kâtibi, seçkin ve onurlu kişisi, hat ve inşa ustası Hacı Necip Efendi diyerek onun birçok övgüye değer özelliklerini sıralamaktadır.

Küttâb-ı 'asrın ancak mümtâz u ercümendi

Ter-dest-i hatt u inşa el-hâc Necîb Efendi (T14/ 1)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte de övgülerine devam etmektedir. Katiyetle zamanının Farabi'si bir zat olduğunu musiki dönemlerinin en yüce bilgini bir şahsiyyet olduğunu ifade eder.

Fârâbî-i zamâne bir zât idi muhakkak

Edvâr-ı mûsikînin dâna-yı ser-bülendi (T14/ 1)

Bursalı İffet, Ahmed Necip Efendi'nin vefat ettiğini ve kendisinin de bu gönüllerin sevdiği nazmı tarihe düşürdüğünü söyler. Şâir, Ahmed Necip'in hayallerini gerçekleştirdiğini düşünerek bundan mutluluk duymaktadır.

Bu nazm-ı dil-pesendi târîhe bir düşürdüm

"Kıldı bihişti menzil Ahmed Necîb Efendi" (1250) (T14/ 5)

3.2.8. Eşrefzâde Necmeddin Efendi

Bursalı İffet'in değer atfettiği bir şahsiyet olan Eşrefzâde Necmeddin Efendi'nin 1802 yıllarında vefat ettiğine dair tarih düşülmüştür. Beyitinden de anlaşılacağı üzere Eşrefzâde Necmeddin Efendi'nin değer verilen bir insan olduğu halk tabiri ile cennetlik bir kişiliğe sahip olduğunu söylenebilir.

Şâir, Necmeddin Efendi'nin ruhunun cennet bahçelerine yürüdüğünü, bu nedenle kendisine seslenerek tarih okuyup ona Fatiha ve Kur'an okunmasının gereğini söyler.

Söyle târîh okuyup "Seb'a'l-Mesânî" **'İffetâ**

"Rûh-ı Necmü'd-dîn Efendi oldu firdevse revân" (1217) (T15/ 1)

3.2.9. Cavid Efendi

Saray hizmetlisi olarak göreve alınan Cavid Efendi çalışmalarında gösterdiği üstün başarıdan dolayı, III. Selim Dönemi'nde olayları kronolojik olarak yazmak için padişah tarafından görevlendirilmiştir. Hadîka-i Vekâyi, Müntehabât-ı Câvid Bey veya Târîh-i Câvid Ahmed Bey, Verd-i Mutarrâ gibi birçok eseri de kaleme almıştır (Özcan, 1989: 52)

Bursalı İffet, Cavid Efendi'nin nazmına kayıtsız kalmamış beyitlerine tahmis yapmıştır. Şâir, hamse sahibi ile aynı kuvvette olduğunu, bunun bir belağat meydanı olduğu için gence ve yaşlıya bakılamayacağını, özellikle de nazlı sevgiliyi eğlendirmek için nazm yapılması durumunda tüm gayretini ortaya koyacağını ifade eder. Son iki dize de ise şâir, yeni şiirler gonca gibi gönlümüzü açar, bu ses sevgilinin güçlü sesi mi, Cavid'in mi bülbülün mü diye sorgulamaktadır. Şâir aslında kendi sesinin gücüne güvendiğini hissettirmektedir.

Olursam **'İffetâ** her sâhib-i hams ile hem-pençe

Bu meydân-ı belâgatdır bakılmaz pîr ile gence

Husûsâ kim ola nazmım o şûh-ı nâza eglence

Açar hâtırları nazm-ı nevi mânende-i gonca

Nevâ-yı tab'-ı şûhî **Câvid**'ün bülbül midir bilmem (Thm2/ 5)

3.2.10. Cizyadâr Râkım Efendi

Bursalı İffet, kendi döneminde cizye toplayan Rakım Efendi için beşinci kasideyi nazmetmiştir. Kasideden de anlaşılacağı üzere çok değer verdiği bir kişilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bursalı İffet, Hazret-i Râkım Efendî'nin kerim sıfatlı olduğunu, merhametli olduğunu onun hatırına bu fakir gelse yani kendisi gelse diye iç geçirmektedir. Dr. Mehmet Arslan'ın da belirttiğine göre Bursalı İffet'in varlıklı biri olduğunu ancak zaman içinde fakirlikleştğini, geçim sıkıntısı yaşadığını ifade etmektedir (Arslan, 2018: 2).

Hazret-i Râkım Efendî-i kerîmü's-şiyemün

Hâtır-ı re'fetine ya'nî bu ednâ gelse (K4/ 11)

3.2.11. Keykâvûs

1211 ve 1220 yılları arasında Anadolu Selçuklularına sultanlık yapmış bir tarihi şahsiyettir. Bursalı İffet ikinci kasidesini Şerif Paşa için yazmıştır. Dolayısı ile Şerif Paşa'yı birçok tarihi şahsiyete benzeterek işlemektedir. Keykavus önemli bir tarihi şahsiyet olduğu için beyitlerinde ona yer vermiştir.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte de Cemşîd ve Keykâvûs'un cömertlikleri sadece dalkavuk meclislerindedir. Fagfûr ve Hâkânî ise Şerif Paşa'nın makamında ancak omuzu düşmüş bir aslana dönüşür, der. Şâir Şerif Paşa'yı yüceltirken önemli tarihi şahsiyetleri de yermektedir.

Sehâda kâse-lîs-i bezmidir Cemşîd ü Keykâvûs

Rikâbında sebû-ber-dûş olur Fagfûr u Hâkânî (K2/ 10)

3.3. TARİHİ- EFSANEVİ ŞAHSİYETLER

3.3.1. Feridun

İranlıların millî destan kahramanıdır. İran'ın efsanevi padişahlarından Cemşit'in neslinden gelen Atbin'in oğludur. Dahakk'tan sonra İran tahtına oturmuş ve 500 yıl yaşamış efsanevi bir şahsiyettir (Yazıcı, 1995: 396).

Şair beytinde Feridun ve Cem-şîd'in devri bile olsa bu kadar mutluluk ve eğlence zamanı olmayacağını ifade eder. Bursalı İffet Şeyh-ul İslam Asım Efendi için yazmış olduğu kasidesinde onu övmek ve onda bulunan bazı özellikleri İran edebiyatının

önemli mitolojik kahramanlarından ve aynı zamanda Firdevs'inin *Şehname*'sindeki önemli destan kahramanları olan Cem-Şid ve Ferîdûn'a teşbih eder. Bu nedenle onlara beyitlerinde yer verir.

Olamaz devr-i Ferîdûn ile Cem-şîd olsa

Böyle eyyâm-ı safâ vakt-i meserret-encâm (K1/ 6)

3.3.2. Cemşîd

Klasik İran edebiyatında ve bizim divan edebiyatımızda çokça zikredilen efsanevî İran padişahlarından biridir. İran'da hüküm süren ilk ailelerden olan Pişdadiyan'ın dördüncü ve en büyük padişahıdır. Fars mitolojisine göre insanlar Cem döneminde ilk defa üç sınıfa ayrılmıştır: bunlar askerler, sanatkârlar ve çiftçiler olmak üzere. Yine bu İran mitolojisine göre çokça meslekler Cemşît'in döneminde zuhur etmiştir. Savaş aletleri ve topraktan maden üretimi ilk olarak Cemşît döneminde yapılmış, tıp ilmi bu sırada Yâbel adlı bir kişi tarafından başlatılmış, Yâbel'in kardeşi Yübel mûsikiyi icat etmiştir (Albayrak, 1993: 279).

Bursalı İffet, şahlar şahının derecesine ulaşırsa hümâ gibi gölgesi âleme uğur getiren Feridun bahtlı da olsa senin kılıncının korkusundan feleğin çarkı huzursuz olur der. Feridun adaletiyle ünlenmiş bir şahsiyettir. Şair benzetmelerde tarihi ve efsanevi şahsiyetlerden Cem ve Feridun'u kullanmaktadır.

Şâh-ı Cem-pâye hümâ-sâye Ferîdûn-ikbâl

Bîm-i tîğından olur çarh-ı felek bî-ârâm (K1/ 12)

Şâir İffet, dilim Cem'in kadehindedir, sözlerim şaraptır bu nedenle neşe halindeyim. Böyle baş ağrısız bade bulan her kimse meyhaneden çıkmaz, der.

Dilim sahbâ-yı Cem'dir sözlerim bir mey ki pür-neş'e

Ki böyle derd-i sersiz bâde her peymânedan çıkmaz (G46/ 4)

Bursalı İffet, gönlü tok bir şeyh olduğunu Cemşîd'e baş eğmeyeceğini; meyhane köşesi, benim altın yerleşen tahtımdır, diyerek kanaatkâr ve gönlü tok bir kişi olduğunu ifade eder.

Bir şeh-i müstagniyim Cemşîd'e itmem ser-fürû

Gûşe-i mey-hâne taht-ı zer-nişânımdır benim (G74/ 3)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; Cemşid'in meclisinin yakut renkli şarabı için gittiğim yerden, elim boş köhne testiye kanaat getirsem de, der. Şâir, aslında bu durumu arzu etmemekle beraber zorunlu olarak kanaat etmektedir. Bu durum, onun inancıyla alakalıdır. Kanaatin zıttı şükürsüzlüktür, şükürsüzlük Allah'ın gücüne giden bir durumdur, şâir bu durumun farkında olarak davranır.

Tehî-destim sifâl-i köhneye kâni' olursam da

Mey-i yâkût-reng-i bezm-i Cemşid itdigim yerden (G95/ 1)

3.3.3. Şâh-ı Ekber

Bâbürlü hükümdarı olup (1556-1605) yılları arasında yaşamıştır. Şah- ı Ekber, hem büyük bir fâtih hem de kendi döneminin yöneticilikteki yeni uygulamalarını gören ve uygulayan bir hükümdardı. Hükümdarlığı vaktinde tüm dünyaya açık ve şeffaf bir yönetim sergilemiş, çalışmalarını din adamlarına, gezginlere ve bilim insanlarına açmıştır. Bununla Hint kültür ve medeniyeti dünya ile tanışmış oldu. (Konukçu, 1994: 542).

Bursalı İffet, İstanbul, hususî olarak devletin gösterişli yuvası haline gelmiştir; öyleki İstanbul'un Şâh-ı Ekber'in Cihan-abat'ından geri kalmaz duruma geldiğini ifade eder.

Husûsâ âşiyân-ı şâhbâz-ı devlet olmuşdur

Sitânbûl **Şâh-ı Ekber'le Cihân-âbâd'dan** kalmaz (G49/ 4)

3.3.4. Numân

Hız. Numan hicretten sonra ilk doğan çocuktur. Çeşitli bölgelerde valilik yapmış Hız. Hüseyin'e taraftar olduğunu için görevden alınmış önemli sahabilere biridir. Hız. Numan tarihe geçmiş değerli şahsiyet olması nedeniyle şairlere konu olmuştur.

Bursalı İffet, Şeyhul İslam Asım Efendi için dini koruyan biri olarak şeyhlerin şahı olursa yakışacağını, günahattan kaçanlardan biri olarak da Numan makamı bir müftü olmasının da ona yakışacağını ifade eder. Şair burada müftü olmayı önemli bir makam ve sosyal statü olarak görmektedir. Hız. Numan, önemli makamlarda görev yapmış ve Hız. Hüseyin'e de yakın ve taraftar olmuş, bu nedenle onun makamlardan uzaklaştırılmasına sebep olmuştur.

Öyle şâhen-şeh-i dîn-pervere olsa yaraşur

Böyle bir ehl-i vera‘ müftî-i Nu‘mân-makâm (K1/ 14)

3.3.5. İskender

Eski edebiyatımıza konu olan iki farklı İskender vardır. Biri Makedonyalı İskender diğeri ise Zülkarneyn’dir. Bunlar birbiri ile karıştırılmaktadır genellikle. Ancak Kur’an’da bahsi geçen Zülkarneyn’dir. Karn lügat anlamı boynuz, zaman, asır, bir kavmin efendisi, başın iki kenarı gibi anlamlara gelmektedir. Edebiyatımızda İskendernâmenler olmak üzere çokça İskender ismiyle karşılaşırız. Telmih ve tenasüp sanatlarıyla İskender’den bahsedilir (Pala, 1995: 250)

Dolayısıyla Bursalı İffet de karanlıklar içersinde ab-ı hayat arayan Zülkarneyn olarak bilen İskender’i konu almıştır. İskender veziri Hızır (a.s) ile karanlıklar ülkesinde ab-ı hayat, aramış Hızır (a.s) içebilmiş ancak İskender ona ulaşamamıştır.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; sevgilinin yanaklarını misk saçan saçlarının arasında görünce, onun da gönlü karanlıklar arasında İskender gibi ölümsüzlük suyunu arzuladığını ifade eder.

O zülf-i müşk-bâr içre görünce ruhların gönlüm

Ki zulmet içre İskender gibi âb-ı revân ister (G27/ 2)

Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin hayalinin naşkı bir nefes İskender’in ayinesinde görünürse âşık onu kırar, der. Mir’at-ı İskender, efsanevî masallarda kullanılan bir tabirdir.

Kırar mir’ât-ı İskender olursa görmesün ‘âşık

Senün nakş-ı hayâlün bir nefes mihmân âyîne (G115/ 5)

3.3.6. Kâbûs

Keykavus Bin İskender tarafından kaleme alınan oğlunun devletin başına geçtiğinde nasıl davranması gerektiğini anlatan *Kâbûsnâme* adlı esere telmih ile aşağıdaki beyite yer vermiştir.

Bursalı İffet, bu gece sevgilinin yabancılar ile beraber olduğunu işittik, basalım meclisini Kâbus’un tarzıyla tavrı koyalım, diyerek davranışına ölçü koymaktadır.

Yâri agyâr ile hem-meclis işitdik bu gice

Basalım bezmini hem-şîve-i **Kâbûs** olalım (G82/ 2)

3.3.7. Kârûn

Kur'an-ı Kerim'de adı Haman ve Fir'avun ile geçen kişidir. Çok zengin ama cimri bir kişiliktir. Edebiyatımıza bu yönüyle konu olur. Rivâyete göre Hz. Musa'nın akrabası olup malına çok tamah edip zekât vermediği için Hz. Musa'nın bedduasına hedef olur malıyla beraber toprak olur (Pala, 1995: 201).

Kârûn'un hazinesinin sahibi olsam ve Hz. Nuh'un ömrünün zevkini alsam da yine de her bir nefesim, felaket dalgasının geliş gidişi gibidir, diyerek şâir mutsuzluğunu ve korkularını dile getirmektedir. Zenginliğin sembol şahsiyeti Kârûn ve uzun yaşamanın zirve kişisi olan Hz. Nuh'a telmihte bulunmaktadır.

Yine her bir nefes âmed-şüd-i mevc-i felâketdir

Karîn-i genc-i **Kârûn** zevk-yâb-ı 'ömr-i Nûh olsam (G82/ 4)

Şâir, meyhanenin baş sarhoşuyuz ki Karun'un hazinesi bile bize meze olmaz diyerek ihtiyacının fazlalığını ifade eder.

Öyle ser-mest-i harâbâtız kim

Meze olmaz bize genc-i **Kârûn** (G97/ 2)

3.3.8. Hâtem

Arap aşiretleri arasında cömertliği ile meşhur olan Abullah bin Said'in lakabıdır. Peygamber Efendimiz döneminde yaşamış, peygamberliğine yetişememiş, dolayısıyla sahabe olamamış biridir. Çok zengin ve çok mert bir insandır. Hâtem büyük ziyafetler verir ve gelen misafirlerine kıymetli hediyeler verir. Edebiyatımızda cömertlik ifadelerinde Hâtem ismi de genellikle beraber kullanılır (Pala, 1995: 210)

Cömertlikte görüştüğüm Hâtem bile olsa, hiçbir şekilde gönlüm dalkavukluk yapmaya razı olmaz, diyerek şâir minnet kabul etmemeyi şiar edindiğini ifade eder. Hâtem karşılıksız veren ve bundan mutlu olan biri olmasına rağmen şâir velevki o bile olsa kimsenin minneti kabul etmek istemez. Şâirimiz bu beyitinde müstağni kişiliği ile karşımıza çıkmaktadır.

Hiç dalkavukluk itmesini gönlüm istemez

‘İffet sehâda **Hâtem** olursa görüşdüğüm (G88/ 5)

3.3.9. Yezid

Yezîd, Muaviye’nin oğlu ve Emevi devletinin ikinci halifesidir. Kerbelâ olayı onun zamanında olduğu için Maktel-i Hüseyin tabiri onun için çokça kullanılır. Alevi ve Bektaşî çevrelerinde Yezîd ismi bir küfür ve kötü bir söz olarak algılanır.

Şâir, Peygaber Efendimizin ailesinin sevenleri şehitlerin ruhuyla beraber ahirette dirilsin, kim de Yezîd’i sahiplenmişse o da varsın onunla haşrolsun, diyerek dua bulunur. Şâir tarafların seçilmesinde netlik istiyor. Hakka taraf olunmasını istiyor. Aksi durumda kim kime yakınsa onunla haşrolsun diye duada bulunmaktadır.

Muhibb-i âl olan rûh-ı şehîdân ile haşr olsun

Tesâhub eyleyen varsun **Yezîdân** ile haşr olsun (G89/ 1)

Şâirin sufilere karşı bir eleştirisi söz konusudur. Şâir onların doğru ile yanlış ayıramadığını düşünür. Kerbelâ’nın anılmasıyla onların Yezîd’e taraf olacaklarını Kâbus gibi bir adamı başa geçirebileceğini söyler.

Yezîd’i iltizâm eyler anılsa Kerbelâ sûfi

Geçer sadra olur Kâbûs-veş bezme belâ sûfi (G122/ 2)

3.3.10. Mervân

Emevi devletine halifelik yapan Mervan, aynı zamanda da Mervânî kolunu da kurmuştur. 684-685 yılları arasında kısa süren halifeliğinin ardından Cemel Vakıasına olaylarına katılmıştır. Osman (r.a) ’ın şehit edilmesinden sonra halifelik makamına seçilen Ali’(r.a) nın halifeliğini kabul etmemiştir. O da diğer Ümeyye ailesi gibi Medine’den ayrılarak Mekke’ye göç gitmiştir. Osman’(r.a) yı şehit edenleri bularak onun öcünü almak için organize olan grub ile beraber hareket etmiştir. Cemel Vakıasında, Ayşe (r.a), Zübeyr bin Avvam(r.a) ve Talha bin Ubeydullah (r.a)’ın öncülük ettikleri gruba katılmıştır. Yenileceklerini fark ettiği anda Osman (r.a)’ın düşmanlarından kabul ettiği ve onun şehit edilmesinden sorumlu tuttuğu Talha bin Ubeydullah’ (r.a) yı bir ok atışıyla öldürmüştür. Kербela olayında da Hz. Hüseyin’in karşısında olmuş ve ehl-i beyte karşı mücadele etmiş bir şahsiyettir (Aycan, 2004: 225).

Şâir, Mervân'ı haksızlık yapan, ilkesiz davranan kötü bir şahsiyet olarak anmaktadır. Kötülük düşünen insanları da sembolize olan kişilerden biri olarak ifade eder. Kötü yolu seçenlerin mahşer günü Mervân'ın pis ve kokuşmuş leşi ile beraber haşr olsun diyerek bedduada bulunur.

İlâhî rûz-ı mahşerde taraf-gîrân-ı güm-râhân

Muzahraf lâşe-i mekrûh-ı **Mervân** ile haşr olsun (G89/ 2)

3.3.11. Şimr

Kerbela olayında Hz. Hüseyin'i öldüren ve ona eziyet ederek kafasını kesen kişidir.

Kötü huylu Şimr, şeytana uyararak Hüseyin Şah'ı öldürdüğünü, onun da ceza günü shehtanın ordusuyla beraber haşr olmasını dileyerek şâir, bedduada bulunmaktadır.

Kıyıp şâh-ı Hüseyin'e uydı şeytana **Şimr-i bed-hû**

O da rûz-ı cezâda ceş-i şeytân ile haşr olsun (G88/ 5)

3.3.13. Şazenûş

Ashab-ı Kehf kelime anlamı olarak yedi uyuyanlar, yedi âlimler olarak tanımlanır. Kur'an-ı Kerim'de 17. Surede Ashab-ı Kehf'in başından geçenler anlatılır. Kıssaya İsrailiyat da karışmış. Bu hikâyeye göre Tarsus tarafında yaşayan zalim bir vali olan Dakyanus bu yedi gence, putlara tapmalarını söyler. Bu yedi genç namazgâha geçerek Allah'a ibadet etmeye başlarlar. Bunların adları Yemliha, Mekselina, Meslina, Mernuş, Debernuş, Sazunuş, Kşeştatayuş' tur. Bunlara fazla baskı yapıldığı için yerlerinden ayrılarak yola koyulurlar, arkalarından da köpekleri Kıtmir takılır. Bunlar bir mağaraya çekilir orada uyurlar. Bu arkadaş grubu, rivâyete göre 309 yıl uyuduktan sonra uyanır bunlardan biri şehre gider. Her şeyin değiştiğini fark eder. Elindeki gümüş parayı fırıncıya verir ancak fırıncı bu gümüş paranın üzerinden çok zaman geçtiği için natika olduğunu düşünerek zamanın valisine haber verirler. Takip ederler ve mağaraya giren kişi de tekrar uyumaya başlayınca diğerleri içeriye girmezler. Oraya bir mescid yapılır sonrasında (Pala, 1995: 44). Dolayısı ile Şazenus, Kehf suresinde bahsi geçen yedi uyurlardan biri olduğu için Bursalı İffet beyitinde ona yer vermiştir.

Sakın Şeytan'ın gülüşüne aldanıp kendini insanlardan üstün görme, o haberci Kıtmir dahi gayesi itibari ile bir Şâzenûş'umdur, diyen şâir, yaradılışın gayesine dikkat

çeker. Şâir, yaradılış ve vazife itibari ile Kıtmir bir hayvan, Şazenus da insan olmasına rağmen denk olduklarını söyler.

Sakın tevkîr-i nâsa hande-i vesvâsa aldanma

O Kıtmîr-i müzevvir gâyetinde **Şâzenûş'**um dir (G40/ 5)

3.3.14. Hûlagü

Cengiz Han'ın torunu ve İran'da kurulan İlhanlı devletinin kurucusudur. Divan edebiyatımızda daha çok yağma, çapulculuk ve kötü niyetli devlet adamı için kullanılır (Pala, 1995: 228).

Ey kılıç kaşlı, kanlı gamzen baş eğdirmez, Hûlâgü de mihrabın âyetine baş eğmez, diyerek şâir; sevgili ile Hûlagü ve kaş ile mihrap arasında benzerlik ilgili kurmaktadır. Şâir âyete dahi itaat etmeyen bir şahıs olarak Hûlâgü'yü konu eder.

Hûnî gamzen kılmaz ey şemşîr-ebrû ser-fürû

Âyet-i mihrâba itmezmiş **Hûlâgû** ser-fürû (G98/ 1)

3.3.15. Hâmân

Hız. Mûsâ dönemindeki Firavun vezirlerindedir. Musevi kaynaklarına göre Haman, Yahudi düşmanı bir İranlıdır. Kâhinlerden Hz. Mûsâ'nın doğacağını öğrenip Firavun'a erkek çocukların öldürülme teklifini yapan ve Firavun'u ikna eden kişidir. O da Karun gibi çok zenginmiş. Kur'an-ı Kerim'de adı geçenlerdedir. Haman, yüksek bir rasathane yapmış bir de büyük bir sepet bağladığı gerges kuşlarına Firavun'u bindirerek Musa'nın tanrısını vuracağını söylemiş biridir (Pala, 1995: 201).

İffet, Haman kibirlilikte tartıya gelse daha ağır gelir, kürsü başında halka hitapta ise kulağı küpeli esir gibidir, diyerek Haman'ı eleştirmektedir. Şâir Hâmân'ı, kendini beğenmişlikte, kibirlilikte meşhur insanlardan olduğu için telmihte bulunmuştur.

Girânî-i tekebbürde gelür **Hâmân'**dan efzûn-ter

Ser-i kürsîde halka bende-i halka-be-gûşum dir (G40/ 2)

3.3.16. Nemrût

Nemrûd inançsız biridir. Bu nedenle İbrâhim (a.s) ile sürekli bir mücadele halinde olmuştur. Bundan dolayı klasik edebiyatımızın şâirleri bu konuya işaret etmek ve telmihte

bulunmak için hem İbrâhim (a.s)' dan hem de Nemrûd'dan bahsederler. İbrâhim (a.s) Allah'a bağlı, takava sahibi iken Nemrûd ise Allah'a isyan eden, karşı gelen biridir. Dolayısı ile iki zıt karakter ve karşıtlık şâirlerin ilgiyle işlemlerini sağlar. Ayrıca İbrâhim (a.s)'ın Allah'tan gayri kimseden yardım istemez, inancından dolayı ateşe dahi atılmaya razı olur. Şâirler tarafından inancından dolayı çektiği çileler, âşık ile maşuk arasındaki ilişkinin derecesini gösteren bir kıstas olarak kabul edilmiştir (Pala, 2006: 555).

Bursalı İffet, yukarıdaki açıklamalar muvacehesinde âl-i Ahmed (a.s.m) kanını dökenler yüzleri kara toprak olsun, münafıklar gibi Nemrûd ve Hâman ile dirilsinler, der. Şâir, Allah'a bağlı kişilerin dünyada farklı zamanlarda da olsa benzer şekilde çok çileler çektiklerini, kötülük yapanların arkadaşları da Nemrud'dur, Haman'dır, bu nedenle onlarla haşr olsunlar, diye bedduada bulunur.

Dökenler hûn-ı âl-i Ahmed'i hâk-i siyeh-rûya

Münâfıklar gibi **Nemrûd u Hâmân** ile haşr olsun (G89/ 3)

3.4. HİKÂYE KAHRAMANLARI

3.4.1. Leyla İle Mecnun

Mecnun, sözcük anlamı deli olsa da daha çok Leyla ve Mecnun hikâyesindeki erkek hikâye kahramanı olan kişi için kullanılır. Beni Amir kabilesinden Kays'ın lakabıdır. Emeviler döneminde yaşamış bir beyzadenin lakabıdır. Leyla ise Leyla ve Mecnun hikâyesindeki kadın kahramandır. Beni Amir kabilesinden yani Kays'ın akarabasıdır. Daha çok Leyli olarak bilinir (Pala, 1995: 313).

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; muhabbet sevdası başıma düşeli, beni Mecnun gibi muhabbetin divanesi etti diyerek sitemde bulunmaktadır. Ancak Bursalı İffet de diğer divan şâirleri gibi düştüğü bu durumdan aslında şikâyetçi değildir.

Âh kim düşeli başıma sevdâ-yı mahabbet

İtdi beni Mecnûn gibi şeydâ-yı mahabbet (G15/ 1)

Kevser kadehinde dahi aşkın zevki bulunmaz, Kays'a Leylâ'nın kâsesinden mahv olmanın feyzini verdi, diyerek şâir, kendisinin de Kays gibi aşkın zevkini yakalamak istemektedir.

Câm-ı Kevser'de dahi bulmaz o zevk-i 'aşkı

Kays'a kim feyz-i mahıv kâse-i Leylâ'dandır (G30/ 4)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte Mecnun yolunu kaybetse de yolunu mutlaka Leyla'nın çadırına sebatla denkleştirir, der.

Güm-kerde-râh olsa da **Mecnûn** sebâtla

Elbet tarîki hayme-i **Leylâ'**ya uydurur (G40/ 5)

Şâir aşağıdaki beyitte ise kendisine seslenir, aşk mektebinin mualliminin Mecnun olduğunu ondan aşkın ilmini almasını ister.

'İffetâ eyle ta'allüm 'aşkı

Mekteb-i 'aşkda mu'allim Mecnûn (G97/ 7)

O kadar güç duruma düştü ki bunu Kays ile kıyaslamak gerekir çünkü o, insanlarla bir arada olmaktan kaçınarak halkla ilişkisini kesti diyerek yalnızlaştığını ifade eder. Şâir, zor ve güç duruma dayanarak buna alışmak Kays gibi büyük insanların işi olduğunu düşür.

Öyle düşvâr oldı 'âlem kat'-ı âmîziş idüp

Üns-i vahşî eyleyüp **Kays'a** kıyâs olmak gerek (G68/ 2)

3.4.2. Ferhad ile Şirin

Ferhad, Ferhad ile Şirin hikâyesinde geçen erkek hikâye kahramanıdır. Şirin ise kadın hikâye kahramanıdır. Ferhad, Husrev adlı padişahın sevdiği kıza, Şirin'e sevdalıdır. Şirin, Bîsutûn adlı dağı delmesini ister. Ferhad, bunun üzerine bu çok zorlu mücadele başlar. Divan edebiyatında aşkı için zorluğu seçen âşıkları sembolize eden bir kahramandır. Ferhad daha çok Hüsrev ve Şirin ile anılırken bazen de Mecnun ile anılır (Pala, 1995: 161)

Bursalı İffet, bir arzu üzerine çok çile çektiğini, bu arzunun değirmen taş gibi bela öğüttüğünü, bu uğurda verdiği çaba ile ne Mecnun ne de Ferhad olabildiğini ifade eder. Şâir burada hem Mecnun'u hem de Ferhad'ı vermiş oldukları çabalarına ve ulaştıkları şöhrete hayranlığını da anlamaktayız. Şâirimiz aşağıdaki beyitte Mecnun ile beraber anmaktadır.

Bir murâd üzre ne Mecnûn u ne Ferhâd oldum

Çekdiğim tâ bu kadar seng-i melâmet ne belâ (G9/ 6)

Şâir İffet, Ferhat ile Şirin hikâyesine tehmihte bulunmaktadır. Sanat ile işini gerçekleştirebildiğin için rahatsın. Şirin'in gamı ile dağı delen Ferhad, delinen dağın üstü de senin bağındır, der. Ferhat çok zor bir iş yapmıştır, Şirin'in gamıyla dağı delmiştir. Şâir, sanat ile zor olan işlerin kolaylaştığını, delinen dağın üstünün bağa çevrilebildiğini söyler.

İşün başa çıkardun san'at ile gayri râhatsun

Gam-ı Şîrîn ile ey Kûh-ken dâg üstü bâgundur (G28/ 4)

3.4.3. Sâ'm ve Nerîmân

Sâ'm, *Şeh-nâme*'de adı geçen kahramanlardan olup Ferîdûn zamanında yaşamıştır. İran'ın meşhur kahramanlarından Nerîmân'ın oğludur. Sâ'm da babası gibi pehlivanlığıyla anılır. Turan'a karşı savaşlarda İran adına pek çok zaferler elde etmiştir (Pala, 2004: 403).

Nerîmân ise yiğitliği, cesâreti ve pehlivanlığı ile meşhur Şehnâme kahramanıdır. Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte feleğin bilmesini istediği bir şey olduğunu bunun da kılıç darbesine karşılık ruhlar âleminden Sâ'm ve Nerîmân'ı getirirse buna mukabil olamayacağını söyler.

Felek bilsün ki darb-ı tîgına olmaz mukâbil tâ

Getürse 'âlem-i ervâhdan Sâ'm u Nerîmânı (K2/ 14)

3.5. ŞÂİRLER

3.5.1. Mevlânâ

Mevlânâ, hem büyük mutasavvıf hem âlim hem de şâir olup büyük kitleleri etkileyen, zamanları aşan aynı zamanda büyük mütefekkir bir zattır. Mevlânâ, Bursalı İffet'in beyitlerine konu olmuştur.

Bursalı İffet'in hayatı incelendiğinde her ne kadar Üsküdar Selîmiyye Dergâhı'nda şeyhlik yapan ve türbesi de Selîmiyye Dergâhı'nda bulunan Nakşbendî şeyhlerinin büyüklerinden Behcet Ali Efendi'nin müridi olduğu ve ondan maddi ve manevi ilimler tahsil etmiş olsa da Mevlevî tarikatına ilgi duyduğu da görülmektedir (Arslan, 2018: 2).

Bursalı İffet Mevlânâ'ya karşı sadece ihtiram etmez aynı zamanda yüceltecek ifadeler de kullanır.

Gelenin Mevlânâ'nın riyazetinin gülfidanı, makamı güzelleştiren bir vezir, bir hidiv denilerek Çelebi Efendi'yi vasfedilmektedir.

Ya'ni gül-nahl-i riyâz-ı Hazret-i Monlâ-yı Rûm

Ol hidiv-i mesned-ârâ-yı kerâmetdir gelen (K3/ 16)

Şâir, Mevlana gibi eğer Allah'ı bilmiş olsaydım ben dahi âlemin sazını, orkunu çalardım, diyerek ona imrendiğini ifade eder.

Erganûn-sâz-ı sipihri inledirdim ben dahi

Bilmiş olsaydım eger Mevlâ'yı Mevlânâ-sıfat (G16/ 7)

Şâir İffet, bezm-i eleste kalender ile bir yudum aldığı, o kadehin zevkiyle kendisini Mevlana'nın sarayında bulduğunu ifade eder. Şâir burada Mevlevî olduğunu ve onun da elest meclisinde seçildiğini söyler.

Meger rindân ile bir cur'a içdim bezm-i evvelde

O câmun zevkini mînâ-yı Mevlânâ'da buldum ben (G93/ 5)

Bursalı İffet, Bursa'da Mevlevî-hânenin tamirine tarih düşerken Mevlânâ'nın Mesih nefesli feyzinin onlara güç kattığını ifade ederken mevlevîhânenin tarihe ve âlemlere tanıtmayı gaye edindiğini de söyler. Şâir Mevlânâ'nın manevî varlığından güç almaktadır. Onun manevî feyzi etrafı kuşatmaktadır.

Tab'ıma feyz-i Mesîhâ-dem-i Mevlânâ'dır

Böyle târihe sezâ 'âlemiyân itse pesend (T4/ 1)

Şâir, neyzenin elinden ney feryat eder sanma çünkü Hazret-i Mevlana'yı yâd ederek ağlar; ney bu yüzden inlercesine feryat eder, diyerek neyin çıkaradığı acıklı sesin nedenini açıklamaktadır.

Dest-i neyzenden ider nâlişi sanma nâyı

Yâd idüp girye ider Hazret-i Mevlânâ'yı (Müf14/ 1)

3.5.2. Fuzulî

16.yüzyılın en büyük divan şâirlerinden biridir. Fuzulî'nin asıl adı Mehmet'tir. Fuzulî-i Bağdâdî olarak anılmaktadır. Fuzulî'nin tüm Osmanlı coğrafyasında ilmi ve şâirliği kabul görülmüştür.

Bursalı İffet de klasik edebiyatımızın en önemli şâirlerinden Fuzulî'ye karşı kayıtsız kalmamıştır. *Divanı*'nda Fuzulî'nin gazeline tahmis yapmıştır.

Bülbülün her dikenin elinden ağlamasının uygun olduğunu, garibin sevgilinin eteğinde kabule yer bulamadığını, rakibin sevgilinin gül şekerli dudağından nasiplendiğini, ifade ederek şâir kendisine seslenmektedir. Son iki dizede de yani Fuzulî'nin beyitinde de kendine hitapla o tabibin her derde derman bulunduğunu ancak kendisinin derdine henüz merhem bulamadığını ifade ile tahmisi tamamlamaktadır.

Aglasa şâyestedir her hâr elinden 'andelîb

Bulamaz takbîle yer dâmân-ı dil-dârın garîb

'İffetâ agyâr alup gül-kand-i la'linden nasîb

Ey **Fuzulî** eyledi her derde dermân ol tabîb

Bu benim derdim midir bulunmayan merhem henüz (Tah 1/ 5)

3.5.3. Nef'i

17. yüzyılın büyük divan şâiridir. Kaside ve hicivdeki ustalığıyla meşhur olmuştur. Nef'i korkusuz biridir. Bu yüzden hayatında bazı sıkıntılar yaşamış biridir.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte Nef'i gibi düşünerek çok cesaret gösterdin, ancak şimdi söz tamamlandı ve bundan sonra beklenen hayırlı duadır diyerek Çelebi Efedî için beklentisini açıklamaktadır.

Çok cesâret kıldun ey endîşe-i Nef'î-edâ

Söz tamâm oldu du'â-yı hayra nevbetdir gelen (K3/ 24)

İffet, söz meydanın tek binicisi Nef'i gibi, şarap muhabbeti ile kendisini sersemleştirdiğini ifade eder. Şâir Nef'i 'nin söz ustalığını kabul edip en çok değer verdiği şâirler arasında olduğunu görmekteyiz.

Nef'î gibi meydân-ı sühan yekke-süvârî

Sersâm ideli 'İffet'i sahbâ-yı mahabbet (G15/ 5)

3.5.4. Hafız-ı Şîrâzî

İran'ın önde gelen lirik şâirlerindedir. Şîraz'da dünyaya gelmiştir. Öğrenimi sırasında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlediği için "Hâfîz" lakabını almıştır. Dinî ilimlerin yanı

sıra başta Arap edebiyatı olmak üzere çok iyi bir edebiyat kültürü de aldığı şiiirlerinden anlaşılmalıdır.

Bursallı İffet aşğıdaki beyitte Hâfız-ı Şîrâz gibi büyük bir şâire meydan okumaktadır. Her gazelinin Hâfız-ı Şîrâz'a bedel olduğunu, güzel sözlerinin şöhreti ise İran ülkesini geçtiğini söyler.

‘İffetâ her gazelün Hâfız-ı Şîrâz'a bedel

Hüsn-i sît-i sühanun kişver-i İrân'a geçer (G34/ 7)

3.5.5. Gülşenî

16. yüzyılda yaşamış Halvetiye- Gülşeniye tarikatını kurmuş, döneminin önemli şâirlerinden biridir.

İffet, Muhyi Efendi’de görülen hallerin Gülşenî tarikatının feyzinin eseri olduğunu, hüzî makamında Allah’ı zikretmesi bülbülün müridi olduğunu ifade ile sesinin de çok güzel olduğunu söyler.

Meger âsâr-ı feyz-i âsitân-ı Gülşenîdendir

Mürîd-i ‘andelfbün zikr-i hû hû nagmesi hüzî (K5/ 4)

3.5.6. Neş’et

19. yüzyılın en önemli divan şâirlerinden biridir. Bursalı İffet’i etkileyen şâirlerdendir. Beyitlerine konu olmuştur.

Hazret-i Neş’et’in mısrasının karşısında çaresiz kaldığını, ondan kendisine merhamet etmesi diler. Şâir, Neş’et’in kaleminin gücünü ifade etmek için çaresiz kaldığını söyler.

‘İffetâ Hazret-i Neş’et didi bu mısra‘ı ki

Merhamet eyle efendim hele nâ-çâr oldum (G80/ 7)

3.5.7. Hazreti Üftâde

Bursa’da 15. yy’ın sonlarına doğru doğan Aziz Mahmud Hüdayi’nin şeyhi olan ve şâir ve mutasavvıf bir şahsiyettir. Asıl adı Mehmet olan şiiirlerinde Üftade mahlasını kullandığı için onunla iştihar eden âlim bir zattır. Hızır Dede’den hilafet aldığı ve buradan

da Bayram-ı Veli'ye ulaşığı düşünölmektedir. Yunus Emre tarzında sade ve anlaşılır bir dille şiirlerini yazmıştır (İpşirli, 1998: 552).

Bursalı İffet, Üftade Hazretlerinin kasrının tamirini konu almıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte Üftade'nin dergâhını var edip süslediğini, dergâhın her tarafını muhterem eylediğini ifade eder.

Viridi ârâyış vücûdı dergeh-i Üftâde'ye

Eyledi her vech ile üftâde-gânı muhterem (T5/ 2)

3.5.8. Necib

Suyolcuzâde Mehmet Necib, *Devhatü'l-küttâb* adlı eseriyle tanınan hattat, şâir ve âlim bir zattır (Serin, 2010: 2).

Bursalı İffet Necib'in şiirlerinden etkilenmiştir. Necib'in şiirinin yolundan gideniz bu nedenle sözlerini çalgınca söyle, diyerek şâir kendisine seslenir.

Böyle rindâne sühanla 'İffet

Pey-rev-i nazm-ı Necibiz gûyâ (G5/ 6)

3.5.9. Nazmi Efendi

Nazmi Efendi'nin asıl adı Mehmet'tir. Küçük yaştan itibaren özel dersler almış Yeni Kapı Mevlevi Şeyhi Ahmed Dede'den de dini ilimler dersi almıştır. Postnişin bir kişidir. Nazmi Efendi nazmını tasavvufi fikirlerini aktarmak için bir araç olarak görmüştür. Mesnevilerini daha sade, gazel ve kasidelerini ise daha san'atlı bir şekilde yazmıştır (Aksoy, 2006: 460).

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte, cömert Nazmi Efendi beldemizin kalam-ı kibarıdır, feleğin gözleri ahir zamanda onun bir benzerini daha görmemiştir diyerek Nazmi Efendi'nin kalam-ı kibar olmasından ve cömertliğinden dolayı övmektedir.

Kibâr-ı beldemiz Nazmî Efendî-i kerem-kârın

Anun devr-i kamerde görmemiş çeşm-i felek mislin (KIT 5/ 1)

3.5.10. Mustafa Behçet Efendi

Mustafa Behçet III. Selim ve II. Mamud dönemlerinde başhekimlik yapmış şâir ve tabib bir şahsiyettir. Mekke, Medine ve İstanbul'da kadılık yapmış aynı zamanda

beylerbeyi ünvanını da almıştır. Anadolu kazaskeri de olmuştur. Saygı gösterilen ve itibarlı biridir (Sarı, 1992: 345).

Bursalı İffet, Mustafa Behcet Efendi'nin halifelerinden Fincanzâde'nin ölümüne tarih düşmek üzere aşağıdaki beyitleri kaleme almıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte; ariflerin sırlarını bilen, yüce başlı âlim, zamanının büyüğü, şeyhi olan Behcet hazretleri diyerek iltifatlarla nazmına başlamaktadır.

Şeyh ekber-i zamâne ya'ni Cenâb-ı Behcet

Esrâr-ı 'ârifânun dâna-yı ser-bülendi (T9/ 1)

Şâir aşağıdaki beyitte; Şerif Efendi cennet yerini kendine makam kıldı diyerek ölümünü açıklamaktadır. Ölümün zahiren görünen çirkin yüzünü insanda güzel hisler uyandıracak bir şekilde ifade etmektedir.

Târîh-i sâl-i fevti bir mısra' ile zâhir

"Dâr-ı cinânı me'vâ kıldı Şerîf Efendi" (1246) (T9/ 5)

3.5.11. Hassan Bin Sabit

Hassan bin Sabit, Peygamber Efendimizin şâiri olarak bilinen bir sahabedir. Peygamber Efendimizi, sahabelerini ve İslâmiyeti müşriklerin eleştirilerine karşı şiirleriyle karşı koyduğu için şâirün-nebi olarak isimlendirilmiştir. Bir başka ismi de keskin kılıç sahibi olarak ifade edilen Ebü'l-Hüsâm, bir başka ismi de iyi savaşı Ebü'l-Mudarrib adlarla tanınmıştır (Elmalılı, 1997: 317).

Hassan bin Sabit, şâirlik yeteneği hususunda önemli bir şahsiyettir. Bu nedenle divanlarda hem kişisel hem de edebî yönüyle teşbih ve tasavvurlara konu edilmiştir. Divan edebiyatı şâirleri, şâirlik yeteneklerini ortaya koyarken veya kendilerini överken Hassan bin Sabit'i "şâirlerin piri" olarak gördüklerinden kendilerini "Hassân'ın kapıcısı", "Hassân-ı sâni" ve "devrin/zamanın Hassân"ı olarak tasavvur ederek karşılaştırdılar (Gider, 2020:620). Ayrıca birçok divan şâirin şiirlerine konu edilmesinin temelinde, şâirlik yönüyle beraber peygamber sevgisine mazhar olması yatmaktadır. Türk şâirler, Hassân bin Sabit'in beğenisini kazanmayı da arzu etmişlerdir. Bu da onun Türk şâirlerinin duygu ve düşünce âlemlerinde karşılık bulduğunun göstergesidir (Gider, 2020:637).

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte Allah'a yakararak kendisine Peygamber Efendimizin

övücülüğü görevi bahş eylesini ve öldükten sonra da söz ustası Hassan ile beraber haşrolmayı dilemektedir.

Sitâyiş-hân-ı Peygamber cenâb-ı Ka'b'a bahş eyle

Kulun 'İffet de **Hassân-ı** sühan-dân ile haşr olsun (G88/ 5)

3.5.11. Ka'b Bin Züheyr

Ka'b Bin Züheyr sahabe şâirlerden biridir. Küçük yaşlarda şiir eğitimi almış, genç yaşlarında da şiir söylemeye başlamıştır. Şâirlikte üstün yetenekli biridir. Ka'b Bin Züheyr Müslümanlığı kabul ettikten hemen sonra Hz. Peygamberin huzurunda

“Muhakkak ki Peygamber kendisiyle aydınlanan,

Allah'ın çekilmiş yalın kılıçlarından bir kılıçtır” beyiti okuduktan sonra Resulallah (a.s.m.) duygulanır ve ona Yemen hırkasını hediye eder (Savran, 2001:7).

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; Hz. Peygamberin övücüsü Ka'b hazretleri gibi kendisinin de onu övecek nitelikte şiirler nazmetmeyi ve sahabe şâirler ile beraber haşr olmayı dilemektedir.

Sitâyiş-hân-ı Peygamber **cenâb-ı Ka'b'a** bahş eyle

Kulun 'İffet de Hassân-ı sühan-dân ile haşr olsun (G88/ 5)

3.6. BİLGİNLER, İLİM ADAMLARI, MÜDERRİSLER, SANATÇILAR

3.6.1. İbn-i Hacib

İbn-i Hacib, El- Kafiye adında nahiv ilmiyle ilgili çok önemli bir esere sahiptir. Bu konuda üstad olarak kabul edilir. El- Kafiye eseri, döneminden başlayarak şimdiye kadar geleneksel medreselerde ders kitabı olarak okutulmaktadır. İbn-i Hacib, El- Kafiye eserinde kendinden önce gramer çalışması yapanların yöntemlerini kullanarak daha da geliştirmiştir. Böylelikle kendine has bir eser ortaya çıkarabilmeyi başarabilmiştir. Bu konuda kendinden sonra çalışanlara örnek olmuştur (Tekin, 2018: 887).

Bu anlamda İbn-i Hacib ilim sahasında muteber bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bursalı İffet, âlim ve irfan sahibi kişilerin irfan meclisinde Şeyhülislam Âsım Efendi'nin canlarla sohbetini görenler, İbn-i Hacib'in fazilet kapısında ancak alçak bir kapıcısı olabileceğini düşünür.

İbn-i Hâcib der-i fazlında bir ednâ der-bân

Bezm-i 'irfânına hem-sohbet-i cân 'Ârif-i Câm (K1/ 23)

3.6.2. Emir Sultan

Osmanlı devletinin kuruluşu vaktinde Buhara'dan Bursa'ya göç etmiştir. Bursa'ya yerleştikten sonra Molla Fenari'den ders almıştır. Emir Sultan Bursa'da bir süre kaldıktan sonra onun kerametleri ve olağanüstü halleri konuşulmaya başlanmış, bu yönüyle iştihar etmeye başlamıştır. Yıldırım Beyazıd'ın kızı ile evlenmiştir. Ondandır üç çocuğu olmuştur. Çıkan bir salgın hastalığıyla vefat etmiştir. Hacı Bayram-ı Veli cenaze namazını kıldırıştır. İlk türbesini eşi yaptırmış şimdiki türbesini de Abdülmecid yaptırmıştır (Çanak, 2018: 38).

Bursalı İffet, Muhammed Said isminde Yorgancı Hacı Molla olarak bilinen ve Emir Sultan'ın türbedarını beyitlerine konu eder. Yorgancı Hacı Molla için en büyük övgü meselesi Hazreti Emir Sultan'a hizmet etmektir. Bundan dolayı Hak ehli kölesini ümitsiz bırakır mı? diye sorgulayarak büyük zatlara hizmet etmenin ümit kaynağı olduğunu düşünür.

Fahrı idi hizmet-i Hazret-i Sultân Emîr

Hîç ide mi ehl-i hak bendesini nâ-ümîd (T12/ 2)

Bursalı İffet, Yorgancı Hacı Molla'nın yüce incilerin reisi olduğunu bu nedenle Hak onun ruhuna nurunu, Rahman da rahmetini ulaştırırsın diyerek duada bulunmaktadır. Şâir, ihlasla hizmet edenlere dualar ederek onları yüceltmektedir. Bu söylemlerine birçok beyitte karşılaşmak mümkündür.

Bu Hâcî Monlâ ki bir seyyid-i vâlâ-güher

Rûhına envâr-ı Hak rahmet-i Rahmân resîd (T12/ 5)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte Muhammed Said'in can vererek sonsuzluğa ulaştığını, Süreyya incisinin şiiri onun vefat levhası oldu, diyerek ölümünün ebedi mutluluğa kavuştuğunu söyler.

Levh-i vefât oldı bu nazm-ı Süreyyâ-güher

"Buldı idüp cân nisâr huldı Muhammed Sa'îd" (1247) (T12/ 7)

3.6.3. Eflâtun

Aristo'nun hocası olup meşhur Yunanlı bir filozoftur. Mısır'da okumuş Yunan'da akademi kurmuştur. Edebiyatımızda akıl, hikmet ve isabetli görüş olarak ifade edilir (Pala, 1995: 145).

Şâir İffet, Mecnûn'un aşk mektebinde öğretmen iken, Eflatun daha **Rabbi yessir**" Rabbim kolaylaştır diye duaya yeni başladığımı söyler. Felsefede üstad kabul edilen Eflatun'nun duygu anlamında geri kaldığımı kaldığımı söyler. Kıyaslamada kendi alanlarının zirve kişilerini kullanır.

Mekteb-i 'aşkda mu'allim Mecnûn

"Rabbi yessir"de henûz **Eflâtûn** (G97/ 1)

Bu huzuru bozan devirde aklın davası kılma, dünyanın gamı çok Eflatun kadar akıllı kişileri deli etti diyerek akıllı olup dünyanın gamını çekmemek gerektiği ifade eder. Akıllı kişi olarak zirve şahsiyet Eflatun'u örnek vermiştir.

Kılma da'vâ-yı hired bu devr-i sâ mân-sûzda

Çok **Felâtûn**- 'aklı mecnûn eyledi dünyâ gamı (G117/ 3)

3.6.4. İbn-i Melek

Hanefî fıkıh âlimi ve lugat yazarıdır (ö. 821/ 1418'den sonra) 15.yüzyılda Osmanlı önemli medreselerinde müderrislik yapmış önemli bir şahsiyettir.

İbn-i Melek, Anadolu Beyliklerinden Aydınöglu Mehmed Bey tarafından İzmir'in Tire ilçesinde yaptırmış olduğu medresede yıllarca müderris olarak görev yapmıştır. Bundan dolayı medrese onun sanıyla iştihar etmiştir (Baktır, 1999: 175).

Bursalı İffet, fazilet meclisinde kelimeleri fetheden söz ustası İbn-i Melek olduğunu, aynı şekilde fazilet meclisinde Kelîm, sözleri fethetmez diyerek İbn-i Melek'i övmektedir.

Meclisinde olamaz İbn-i Melek bâl-güşâ

Bezm-i fazlında Kelîm eyleyemez feth-i kelâm (K1/ 25)

3.6.5. Asım Efendi

III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde Gürani Mescidi'nde hocalık yapmış, sonrasında Süleymaniye Müderrisliği, akabinde Selanik Kadılığı yapmış değerli şahsiyet olarak şâirimiz Bursalı İffet'i etkilemiş biridir.

İyi ile kötüyü ayırabilen, hakkı ortaya koyabilen bir müftü olan Âsım Efendi'yi Hak, onun zâtını dürüstlüğüyle mümtaz olarak yarattığını ifade eder. Şair bu beytinde yüce dinin müftüsü olarak övmektedir.

Müfti-i dîn-i mübîn 'Âsım Efendi'yi ki Hak

Eylemiş zâtını 'ismet ile mümtâz-ı enâm (K1/ 19)

3.6.6. Muhyi Efendi

Bursalı İffet beşinci kasideyi Muhyi Efendi için yazmıştır. Kasideden de anlaşılacağı üzere Muhyi Efendi, Gülşenî tarikatına mensup biridir.

Şâir, Muhyi Efendi seyre teşrif ederse, o gün güneş kutlu burcunun devrini değiştirir, diyerek onu yüceltmektedir.

İderse Hazret-i Muhyî Efendi seyre teşrîfi

O gün hurşîd ider tahvîl devr-i burc-ı firûzı (K5/ 6)

Şâir İffet, Muhyi Efendi'nin onun borcundan kurtarması durumunda kendisini ihya edeceğini, mutlu edeceğini ifade eder.

İder ihyâ beni Muhyî Efendi

İderse fikr-i deynimden rehâ-yâb (G13/ 2)

3.6.7. Şeyh San'an

Şeyh Abdulkadir Geylani döneminde yaşamış veli zatlardan biri olduğu söylenir. Ancak Şeyh Abdulkadir Geylani ile üstünlük yarışına girmiş ve onun bedduasına hedef olmuştur. Kâfir bir kıza âşık olmuş, domuz çiftliğinde çalışır duruma düşmüştür. Daha sonra müritlerinin Şeyh Abdulkadir Geylani'ye giderek affetmesi için yalvarmaları neticesinde affetilmiş. Sonrasında da müritlerinin yardımıyla bu vaziyetten kurtulması ile neticelenmiş. Şeyh San'an, hem dolaylı olarak Müslüman olmasına vesile olduğu sevdiği

kâfir kız ile evlenmiş hem de mürütlerine kavuşmuştur. Şeyh San'ân bu yönüyle iştihar bulmuş bir şahsiyettir.

İffet, Şeyh San'an'ın bu özelliğine atıfla bulunarak sevgilinin beline takılan zünnarın muhabbeti bile bin San'ân şeyhinin kendine mübtela edeceğini ifade eder.

İder bin Şeyh-i San'ân'ı giriftâr

Miyâna gelse zünnâr-ı mahabbet (G14/ 5)

3.6.8. Bihzâd

Büyük bir Türk minyatür ressamıdır. Herat'ta yaşamıştır. Huseyin Baykara ve Ali Şir Nevai'den himmet görmüştür. Birçok kişi tarafından taklit edilmeye çalışılmıştır. Behzâd olarak adlandırılanlar da vardır (Pala, 1995: 68).

Bursalı İffet, Bihzâd'a telmihte bulunarak kendisinin fitratında da huyunda da sanattan ve icattan geri kalmayan bir genç olduğunu, mucizevarî kaleminin yazıları da Bihzâd'dan geri kalmayacağını ifade eder. Şâir, Bihzâd'ın övgüye değer özelliklerini ortaya koyarken kendini de bundan geri koymaz.

Civândır tab'-ı 'İffet san'at u icâddan kalmaz

Benân-ı kilk-i mu'ciz-perveri **Bihzâd**'dan kalmaz (G49/ 1)

3.6.9. Nafiz Efendi (Durakçı)

Nâfiz Efendi 1849-1898 yılları arasında yaşamış, dinî eserleri besteleyen ve icra eden döneminin önemli bir sanatçılarından. Nâfiz Efendi aynı zamanda zakir bir insandır. Mısır'da İstanbul usulü ezan ve Kur'an kıraatinde büyük şöhret kazanmıştır. Abdulaziz döneminde Enderun'a alınmış ve akaibinde Mâbeyn-i Hümâyün'da görevlendirilmiştir (Özcan, 2006: 293).

Şâir İffet, şahane devletin adamlarından Nafiz Efendi ki Üsküplünün cennete benzeyen yeni resmini kendi nüfuzu yaptı diyerek Nafiz Efendi'yi övmektedir..

Ricâl-i devlet-i şâhânedan Nâfiz Efendi kim

Nüfûzı yaptı nev-resm-i bihişt-âsâ-yı Üskübli (T3/ 3)

3.7. DİĞER ŞAHSİYETLER

3.7.1. Burhân Efendi

Bursalı İffet'in çok değer verdiği ve Üftade Hazretlerinin kasrının tamirinde vazife aldığı bildirilen Burhân Efendi'nin döneminde değere gören bir şahsiyet olduğu beyitten anlaşılmaktadır.

Şâir aşağıdaki beyitte Hazreti Burhan Efendi'nin Üftade Kasrı'nın yapımında yer alması, cömert huylu olması ve Allah'ın zat ve sıfatının bir âyeti olması ve Haremeyn'in temizliği yapmasını konu eder.

Hazret-i Burhân Efendî-i kirâmî-tıynetün

Âyet-i zât u sıfâtı gayret-i şeyhu'l-harem (T5/ 1)

3.7.2. Hüseyin Hüsnü Efendi

Osmanlının önemli şeyhülislamlarından biridir. Ancak bu göreve gelene kadar müsteşarlık, kâtiplik, meclis azalığı ve müfettişlik gibi çok önemli devlet görevlerini de yapmıştır. Diyarbakırlı Molla Çelebi'nin torunlarından (İpşirli, 1998: 552).

Devlet adamlığı ile kasrın yapımına ön ayak olmuştur.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte Üftade Hazretleri'nin huzuru ve gönüllerin sarayı olan bu kasrı Hüseyin Hüsnü Beg cennet bahçesi gibi İrem gibi resmettiğini ifade eder. Şâir hem onun yaptığını hem de çok güzel yaptığını ifade eder.

Çün sarây-ı dil huzûr-ı Hazret-i Üftâde'de

"Yapdı bu kasrı Hüseyin Hüsnü Beg resm-i İrem" (1253) (T5/ 10)

3.7.3. Cizyedar- zâde İzzet Efendi

Bursalı İffet, döneminde İzzet Efendi adında cizye toplayan birinin oğlu olduğu anlaşılan ve onun için bir saray yapıldığı için bu olaya tarih düşmek istemiştir.

Şâir, fezâda gönlün aradığı meşhur İzzet'in evinin çıkıntısı bile, inci gibi düzenlendiğini, misali olmayan tarih, şiir gibi yazıldı, diyerek Cizyedar- zâde İzzet Efendi'nin evine ve kendisine övgü söz konusudur. Şâirin oraya karşı bir hayranlığı oluşmuştur.

Târîh-i bî-misâli nazm oldu çün le'âlî

"Bu şeh-nişîn-i 'âlî-İzzet fezâ-yı dil-cû" (1229) (T7/ 4)

3.7.4. Mustafa Hafız Efendi

Bursalı İffet, Nakşibendi Şeyhi Hafız Sadık Efendi'nin oğlu Mustafa Hafız Efendi'nin ölümü üzerine bu olaya tarih düşmek için bazı beyitleri kaleme almıştır.

Şâir, dürüst gülfıdanı, benzersiz, temiz genç Şeyhin oğlu Mustafâ Hâfız Efendi vefat ettiğini yazıklar, hayflar olsun diyerek üzüntüsü ifade eder.

Dirîgâ Şeyh-zâde Mustafâ Hâfız Efendi hayf

Nihâl-i gülbün-i 'ismet civân-ı pâk u bî-hemtâ (T10/ 1)

İnci tanesine benzeyen gözyaşı ile vefat tarihi yazıldı, Hafız Mustafa'nın ruhu cennete kanat açtı diyerek şâir onun vefatını anlatır. Bursalı İffet, beyitlerinde ölüm tabirini pek kullanmaz güzel adlandırma yaparak olayı anlatır, insanda kötü çağrışım yaptırmaz.

Yazıldı 'İffetâ dür-dâne-i çeşmimle târihi

"Cenâh açdı cinâna rûh-ı Hâfız Mustafâ gûyâ" (1249) (T10/ 5)

3.7.5. Ezineli Ahmet Efendi

Ezineli Ahmet Efendi Nakşibendi tarikatına mensup olduğu özellikle Şeyhi İbrahim Efendi'ye sadakatle hizmet ettiğini Bursalı İffetin ifadelerinden anlamaktayız. Bursalı İffet'in Ezineli Ahmet Efendi'ye önem atfetmek, vefatına dikkat çekmek istediği de beyitlerinden anlaşılmaktadır.

İbrahim Efendi'nin bu asrın onurlu, faziletli ve kendisini ilme adayan biri olduğu ifade edilir.

Bu 'asrun ehl-i fazl-ı ercümendi

Ma'ârif-perver İbrâhîm Efendi (T11/ 1)

Onun (İbrahim Efendi'nin) daima hizmetinde olan ve bağışlanmaya gark olan Ahmet Efendi diyerek şâir, onun vefatını anlatır.

O zâtun oldı dâ'im hıdmetinde

Bu gark-ı magfîret Ahmed Efendi (T11/ 2)

Şâir, onun için hazırlanan şehitler kasrına, Ezineli Ahmet buradan oraya göçtüğünü ifade eder. Bursalı İffet tasavvufi bakış açısı ile olaylara bakmaktadır. Bu bakış açısını birçok beyitinde görmek mümkündür.

"Şehîdân kasrını âmâde dîde

Göçüp Âzîneli Ahmed Efendi" (1252) (T11/ 8)

3.7.6. Hz. Hızır

Ölümsüzlük suyu olan hayat suyunu içtiği ve ölümsüz bir hayata kavuştuğu için insanlar ondan yardım dilemektedir. Başlı sıkışan herkesin yardımına koşan kişi olarak bilinir. Aynı zamanda bolluk ve bereketi de temsil eden biridir. Bazı görüşlere göre peygamber bazı görüşlere göre de veli bir şahsiyettir (Ayverdi, 2010: 505).

Bir zamanlar Hz. Musa (a.s.) genç adamına şöyle demişti ki: “Durup dinlenmeyeceğim; tâ iki denizin birleştiği yere kadar varacağım yahut senelerce yürüyeceğim” (Kur’an-ı Kerim, 18/ 60).

Şâir, Şerif Paşa’ya duada bulunurken Allah’tan Hz. Hızır’ın yolunda yoldaş ve yardımcı olmasını dilemektedir.

Hemân Hak Hızır-ı tevfiği refik itsün tarîkinde

İdüp her câda mansûru'l-livâ ol zât-ı zî-şânı (K2/ 24)

Şâir aşağıdaki beyitte naz ile sallanarak servi boylu sevgilinin geldiğini, Hızır’ın geçişi ile kurumuş çimenlere can geldiğini ifade etmektedir.

Salınup nâz ile ol serv-i hırâmân geliyor

Hızır ile sanki cemâd-ı çemene cân geliyor (G37/ 1)

Bir takım susamışlar, deniz sahilinden su içerek Hz. Hızır’ın su içtiği çeşme ile kıyas ettiklerini aslında ölümsüzlük suyunu içmeyi arzuladıklarını ifade eder.

Bir takım teşne lebi sâhil-i deryâda görüp

Çeşme-i Hızır ile sîrâb kıyâs eylemişüz (G48/ 3)

(G3/ 6) (G71/ 4) (T1/ 7) beyitlerinde Bursalı İffet, Hızır (a.s.)’a yer vermiştir.

3.7.7. Mansûr

Edebiyatımızda çok anılan sufilerdendir. Tasavvufa çok erken yaşlarda girmiş, önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Hint ve Türk memleketlerinde İslamı yaymak için çaba sarfetmiştir. Tasavvuf yolunda fenafillaha ulaşmış ve enel Hak demiş. Bunun batini mânâsına değil de zahir mânâsına bakarak mürdet ilan ederek, vücudu parçalara ayrılmış, kafası ezilerek teşhir edilmiştir. Mansûr, birçok menkıbeye konu olmuş bir şahsiyettir (Pala, 1995: 199).

Bursalı İffet de Mansur'u konu alan şâirlerdendir.

Sevgilinin güneşinin parlaklığına, ruhunun sahibine korku imiş; her iki taraftan bıraktığın saçlarının sırrını Mansur gibi darağacından bildim, diyerek Mansur'un korkusuzluğuna ve cesaretine vurgu yapmıştır.

Fürûg-ı mihr-i cânâna sehâb-ı cân imiş hâ'il

Bu sırrı zülfüne **Mansûr-veş** ber-dârdan bildim (G81/ 2)

Mansûr gibi şah iken hizmete bel bağlamışındır. Ney üstadının nağmesi, Farabi'nin nüktesine denk gelir, deriyerek hizmet etmenin önemine dikkat çekmektedir. Şâir, Mansur'un büyük bir makamda olduğunu, şah olduğunu söyler.

Hidmete bel bağlamışdır şâh iken Mansûr gibi

Nükte-i Fârâb'a rastdır nagme-i üstâd-ı ney (G120/ 3)

3.8. TİPLER

3.8.1. Sevgili

Divan şiirinde maşuk, genel anlamda cevr ve cefa yapan, eziyet eden, zalim, acımasız, vefasız, merhamet etmekten uzak, zulm etmekten hoşlanan, düşmanla iş tutan, katı kalpli, ilkeli ve tutarlı bir davranış göstermeyen, taş kalpli olarak vasıflandırılır. Buna rağmen âşık, ondan vazgeçmeyen tüm eza ve çileleri çeken ve sıkıntılara göğüs geren kişilik olarak karşımıza çıkar. Bursalı İffet *Divanı*'nda da sevgili divan edebiyatında işlendiği şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

Bursalı İffet Divanı'nda sevgili için çeşitli sıfatlar ve isimler kullanılmıştır. *Bursalı İffet Divanı*'nda maşuk, bazen mecaz anlamıyla bazen de gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Bursalı İffet, birçok benzetme unsurları ile sevgiliyi ele almıştır. Sevgili,

Divan'da yâr, fidan, can, şuh, gül, peri, şem, lale, afitab, mihr, mah, kamer, sultan, gonca, servi, şah, cadı, ahu, gaddar, cellat, tıfl, put, afet, huma, ruh, cevher gibi unsurlara benzetilmektedir.

3.8.1.1. Yâr

Yâr, kelime anlamı olarak sevgili demektir. Bursalı İffet “yâr” kavramıyla sevgiliyi konu eder.

Sevgilinin cefası, âşık için âdet gibidir, yabancıya lutfetmesi ise incelik gibidir, der. Şâir, sevgililerin genel yaklaşımını dile getirirken, yabancı ve rakiplere karşı nezaketli davranışlarını da eleştirmektedir.

Cevr-i yâr ‘âşıkâ ‘âdet gibidir

Gayre lutf itme zarâfet gibidir (G29/1)

Şâir İffet, ayrılık derdiyle böyle kerem sahibi olur muyuz, yoksa her zaman sevgili ile beraber olur muyuz diyerek sorgulamaktadır. Şâir, ayrılık acısı ile mükerrem olmak ile her an sevgili ile bir arada olmak arasında bir ikilemedir.

Böyle firâk-ı derd ile mükerrem olur muyuz

Yoksa o yâr-ı cân ile hem-dem olur muyuz (G51/1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sevgilinin güzelliği apaçık ayna olur, aşkın cilasını gönlü pastan arındırır saflaştırır, der. Şâir, sevgilinin güzelliğinin gönlü de saflaştıracağını ve güzelleştireceğini ifade eder. Aşkın cilasını olmazsa bir süre sonra gönlün paslanacağı da beyitten anlaşılmaktadır.

Mir’ât olur ki anda hüveydâ cemâl-i yâr

Bir gönli sâf eyleye jengden cilâ-yı ‘aşk (G59/4)

Şâir, bu gece sevgili ile düşmanın aynı mecliste olduğunu duyduk, Kâbus’un tarzı gibi meclisi basalım, der. Şâir, sevgilinin düşmanı ile aynı mecliste olmasını kabullenememektedir. O meclisi basıp dağıtma arzusu içersindedir tıpkı Keykavus Bin İskender oğlu Kâbus gibi.

Yâri agyâr ile hem-meclis işitdik bu gice

Basalım bezmini hem-şîve-i Kâbûs olalım (G82/2)

Şâir İffet, ey canı karıştıran sevgili, sen hangi mezheptensin, âşıkları “Besmele” ile kesmek sana helal olmuş, der. Şâir, sevgilinin âşıkları besmele çekerek kestiğini söyler. Sevgilinin âşıklara eza ve cefa çektirdiğini bunu da kesmek tabirini kullanarak ifade eder.

Bilmezem ki kankı mezhebdensün ey âşûb-ı cân

Besmeleyle bismil-i ‘âşık helâl olmuş sana (G11/3)

3.8.1.2. Şûh

Şûh divan edebiyatında sevgili için kullanılan tabirlerden olup işveli, alımlı kadın anlamına gelmektedir. Bursalı İffet de birçok beyitinde şûh kavramını işlemektedir.

Bursalı İffet, birkaç ahbâbla ey sevgili buyur kaplıcaya gel, bu gece neşeye sebep her şey hazır ve seni beklemekte, der. Şâir, sevgili ile güzel vakit geçirme hevesindedir. Mekân olarak da kaplıca seçilmiştir. Eğlence için her şey hazırdır, sadece beklenen sevgilidir.

Birkaç ahbâbla ey şûh buyur kaplıcaya

Cümle esbâb-ı tarab hâzır u âmâde bu şeb (G12/2)

Şâir İffet, çapkın gönlüne seslenerek sevgilinin yanına gelmediği hayli zaman olduğunu bu nedenle bir alımlı sevgiliye yine gönlünü kaptırdığını haber verir. Şâir, başka bir sevgiliye gönlünü kaptırdığını haber vermek istemektedir.

Gelmez yanıma hayli zamân bu dil-i ‘ayyâr

Bir şûha yine mâ’il imiş ol haberim var (G36/3)

Şâir İffet, dudaklarının hatırını yazı ile cevabını istemedim, ben şarap istedim ey güzel sevgili kitap istemedim, der. Şâir, sevgili ile görüşmek hatırını sormak için beraber şarap içmeyi dilemektedir. Ancak sevgili ise ona yazı ile cevap vermektedir. Âşık bundan şikâyetçidir.

Pürşiş-i la‘lüne hattunla cevâb istemedim

Ben şarâb istedim ey şûh kitâb istemedim (G71/1)

3.8.1.3. Âfet

Âfet kelime anlamı olarak önlenmesi imkânsız büyük musibet veya bela ifade edilebilir. Ayrıca bir kişinin kendisini kaptırarak kurtaramadığı bir vaziyet olarak da

söylenbilir. Divan edebiyatında sevgili için kullanılan tabirlerden biri de “âfet” tir. Divan edebiyatımızda âşık için belâ ve felaket gibi etkileyen bir güzel anlamında put kullanılmaktadır (Ayverdi, 2010: 43).

Bursalı İffet, karşıdan nazlı nazlı yürüyen ile o afet, o can koptu, başıma geldi ama kıyamet koptu, der. Şâir, sevgilinin nazlı nazlı yürüyerek yanına geldiğinde adeta kıyametinin koptuğunu söyler.

Karşudan nâz-ı hırâm ile ol **âfet** kopdı

Geldi cân başıma ammâ ki kıyâmet kopdı (G123/1)

Şâir İffet, hiçbir insan, sana insan nevindensin diyemez, âfet gibi bir güzelliğe sahipsin sonunu bilemem ama bana göre perisin, der. Efasanevi güzellik sahibi perinin de bir özelliği insanı çok etkilemesidir. Şâir, âfet tabiri ile peri tabirini özdeşleştirmektedir. Âşık o kadar büyük bir belaya uğramış ve etikilenmiş ki sevgili için âfet tabirini kullanmıştır.

Hiç bir âdem diyemez nev'-i beşerdendir seni

Âhere bilmem ne **âfetsin** perî-veşsin bana (G6/4)

Şâir İffet, şarap meclisinde dudaklarından öptükten sonra utancımın ter döküşümü ve o âfetle olduklarımı andım, der. Şâir, sevgilisi ile şarap meclisinde çok utanacak bir iş yapmıştır. Bu nedenle sevgilisini âfet olarak nitelemektedir.

Andım ol **âfetle** hem-bezm-i şarâb olduklarım

Bûs-ı la'linden 'arak-rîz-i hicâb olduklarım (G85/1)

3.8.1.4. Rûh

Kelime anlamı olarak canlı olmayı gerektiren şeydir. İstek, arzu ve düşüncelerin mahallidir. İnsanların ruhu ise ebedidir (Pala, 1995: 391).

Bursalı İffet beyitlerinde kullandığı “ruh” kavramını benzerlik ilgisi kurarak sevgili için kullanmaktadır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; hanesi minnetsiz bir şekilde nimetleri dağıtan yerdî, yürüyen ruhumdur, Allah onu ismi gibi mutlu etsin, der. Şâir, sevdiği kişiyi yürüyen ruh tabiri ile ifade eder.

Hânesi bî-minnet ü ni‘meti mebzûl idi

İsmi gibi ide Hak **rûh-ı revânın** sa‘îd (T12/4)

3.8.1.5. Gaddar

Gaddar kelime anlamı olarak karşısındaki insana orantısız bir şekilde haksızlık yapan, zalimlik eden, insafsızca davranan hunhar kimselere denir (Ayverdi, 2010: 425)

Sevgilinin âşık için yaptıkları acımasız davranışlarından sevgili, gaddar olarak divan edebiyatında vasıflandırılmıştır.

Bursalı İffet, bu kadar zalim ve gaddar olduğunu bilemedim, sevmenin de güç sevmemenin de güç olduğu bir derde tutuldum, der. Şâir sevgilinin gaddar ve zalim olduğunun farkına varmıştır, ancak ne vazgeçebilmektedir ne de sevmeye devam edebilecek durumdadır.

Bilmedim tâ bu kadar **zâlim** ü **gaddâr** idigin

Sevme güç sevmeme güç derde giriftâr oldum (G80/4)

Şâir İffet, yâr deseki sinede her yâreyi kabul edemem, onay verme gaddar gamzeye o da benim kabulüm değil, der. Şâir, sevgili gamzesi ile âşığa gaddarlık yaptığını ifade eder.

Yâr dirse sînede her yâre makbûlüm degül

Virme ruhsat gamze-i **gaddâra** makbûlüm degül (G98/5)

3.8.2. Sevgili ile İlgili Benzetme Unsurları

3.8.2.1. Fidan

Divan edebiyatında sevgili için benzetilen unsur olarak kullanılan tabirlerdendir. Fidan daha çok sevgilinin boyunun inceliği ve uzunluğu itibari ile benzetilmektedir. Bursalı İffet’in de kullandığı tabirlerdendir.

Şâir İffet, bu gönül yeni yetme, genç bir âlemin güzelini ister ki gülbahçesinde bir nazik fidan ister, der. Şâir, nasıl bir sevgili istediği ile ilgili vasıflandırma yapmaktadır. Nasıl ki gül bahçesinde taze yetişmiş bir fidan arzu edilirse aynı şekilde yeni yetme bir sevgili arzu etmektedir.

Bu dil bir şûh-ı ‘âlem nev-resîde nev-civân ister

Ki ya'nî gülbün-i gülşende bir nâzik **fidân** ister (G27/1)

3.8.2.2. Gül

Divan şiirinde sevgili için en çok kullanılan benzetme unsurlarından biri de güldür. Bursalı İffet de *Divan*'ında "gül" unsuruna çokça yer vermiştir.

Şâir İffet, sevgilinin gül yanaklarının hatları dikene bedeldir, uzun saçlarının büklümleri yılana bedeldir, diyerek onları kabul etmektedir.

Hat-ı **ruhsâr-ı gülün** hâra bedel

Perçem-i pür-şikenün mâra bedel (G70/1)

O güzel sevgilinin gül yanakları öpüşmenin utangaçlığından al al olmuş, bugünün bayram olduğunu onun gül yanağından anladım, diyerek sevgilinin yanağının rengi güle benzetilmiştir.

Ol âfet âl âl olmuş kızarmış şerm-i bûsişden

Bu gün 'îd oldığın 'İffet o **gül**-ruhsârdan bildim (G81/6)

3.8.2.3. Lale

Divan şiirinde sevgili için sıkça kullanılan benzetme unsurlarından biri de laledir. Bursalı İffet de *Divan*'ında "lale" unsuruna yer vermiştir.

Taze lale gibi sevgili, bu yüreği dağlı İffet'e nazar et, çılgın âşığın yakası nasıl yırtık olur, bak gör, der. Şâir, sevgiliyi taze laleye benzetir.

Bu **lâle-i nev** 'İffet-i pür-dâga nigâh it

Çâk olma nedir 'âşık-ı şeydâ yakasında (G104/6)

3.8.2.4. Gonca

Divan edebiyatında sevgili için benzetilen unsurlardan biri de "gonca" dır. Gonca Bursalı İffet'in de kullandığı tabirlerdendir.

Şâir, sevdiğim, meramım, vallah uykudan rahat değil, belki seni rüyada görürüm ey güzel gonca, diyerek sevgiliyi rüyada görme arzusunu dile getirir. Şâir, sevgiliyi güzel goncaya benzetir. Gonca hem kırmızı hem de açılmamış bir çiçek olduğu için bazen bütünüyle sevgiliye bazen sevgilinin dudağına bazen de sevgilinin suskun duruşuna benzetilir.

Hâbdan râhat degül vallâh merâmım sevdigim

Belki rü'yâda görem ey **gonca-i zîbâ** seni (Müf 2/1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; gönül ehli zerre kadar yüke tahammül edemez, goncanın hatırına çiğ tanesi yüz bela dalgasıdır, der. Şâir, sevgiliyi güzel goncaya benzetir. Gonca gibi sevgilinin hatırı için yüzlerce bela ve musibete katlanır.

Ehl-i dil zerre kadar bâra tahammül idemez

Hâtır-ı **goncaya** sad mevc-i belâdır şeb-nem (Müf 5/1)

3.8.2.5. Servi

Servi, divan şiirinde sevgili için benzetilen öge olarak kullanılan tabirlerdendir. Bursalı İffet'in de beyitlerinde serviye sıklıkla yer verdiği görülmektedir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; rakiplere fidanın tecellisinin, bana harlı bir ateşsin, ey salınan servi bilmem bana neden dikbaşlısın, diyerek sevgiliden şikâyet etmektedir. Şâir, sevgiliyi boyunun uzunluğu ve inceliğinden dolayı serviye benzetir. Serviden maksat sevgilidir. Şâir sevgilinin kendisine karşı inatçı davranmasından şikâyetçidir. Rakiplerine karşı hoşgörülü olması da canını sıkmaktadır.

Ellere nahl-i tecellîsin pür-âteşsin bana

Bilmem ey **serv-i hırâmânım** ne ser-keşsin bana (G6/1)

Şâir İffet, naz ile sallanarak servi boylu sevgilinin geliyor, Hızır'ın da cansız geçişi ile cansız çimenlere can geliyor, der. Şâir, sevgiliyi salınarak gelen serviye benzetiyor. Sevgilinin nazlı hali servinin rüzgâra karşı nazlı hareketiyle özdeşleştirilir.

Salınup nâz ile ol **serv-i hırâmân** geliyor

Hızır ile sanki cemâd-ı çemene cân geliyor (G37/1)

3.8.2.6. Peri

Olağanüstü güzelliğe sahip efsanevî varlık olan peri *Bursalı İffet Divanı*'nda sevgilinin benzetildiği varlıklardandır.

Şâir İffet, hiçbir insan sana insan nevindensin diyemez, başkasına göre nasıl bir güzelliğe sahipsin bilemem ancak bana göre bir perisin, diyerek sevgiliyi olağanüstü güzelliğe sahip periye benzetir.

Hiç bir âdem diyemez nev'-i beşerdendir seni

Âhere bilmem ne âfetsin **perî-veşsin** bana (G6/4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; galiba sabır ve tahammülünü bir peri yağmalamış, bildiğim İffet değilsin sana başka bir hal olmuş, der. Şâir, peri derken sevgili kastedilmektedir. Peri benzetilen öge olara kullanılmıştır. Nedim'in "olmuş sana" redifi gazelini çağrıştırmaktadır. Bursalı İffet'te Nedim edasını görülmektedir.

Gâlibâ yağmalamış sâmân u sabrun bir **perî**

Bildigim 'İffet degülsün başka hâl olmuş sana (G11/5)

3.8.2.7. Şem'

Şem' kelime anlamı olarak mum demektir. Divan edebiyatında şem' sevgili için kullanılan bir benzetme unsurudur. *Bursalı İffet Divanı*'nda çokça yer verdiği tabirlerden biridir.

Şâir, ey eğlencenin mumu, rakibin anlayışını yaktın, mescit yolunda tutuşan fener gibi, diyerek benzetme ilgilisi kurmuştur. Şâir, şem' ile sevgiliyi kastetmektedir. Şem' âşkını yakan kavuran bir unsurdur. Bu nedenle beyitlere konu olmuştur.

Yakdun ey **şem'-i safâ** havsala-i **agyârı**

Reh-i mescidde tutuşmuş gibi işkenbe fener (G39/3)

İffet, gördüğüm anda üzümün kızına kanım kaynadı, bir gece o ruhun mumu evime davet için geldi, diyerek âşık olduğunu ifade eder. Şâir, ruhun mumu ile sevgiliyi kastetmektedir. Şem'-i ruh tabiri ile benzetilen öge olarak kullanılmıştır.

Gördüğüm demde kanım kaynadı bintü'l-'inebe

Bir şeb ol **şem'-i ruhi** hâneme da'vet kopdı (G123/3)

3.8.2.8. Güneş

Divan edebiyatında sevgilinin güzelliği, parlak güneş tabiri ile âfitaba ve mihre benzetilir. *Bursalı İffet Divanı*'nda sevgilinin güneşe benzetildiği birçok beyit vardır. Bunlardan birkaç örnek beyit sunulacaktır.

Her nefes güneş gibi parlak güzelliği bekler, o sırrın ayinesinde irfan olmayı bilmez, denilerek, sevgilinin güzelliği parlak güneşe benzetilmiştir.

Muntazırdır pertev-i **mih**r-i cemâle her nefes

Bilmez ol âyîne-i sırrında ‘irfân olmaya (G103/7)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; o yüz hattı, o yüzdeki ben, o uzun saç, o yanak, o göz, o kaş dünyada var mı bir ay o güneşe benzer, der. Şâir sevgilinin özelliklerini sayarak dünyada bir benzerinin olmadığını düşünür. Sevgilisini güneşe, dünyadaki diğer güzelleri de aya benzetir. Şâir güneşi benzetme ögesi olarak kullanmıştır.

Ol hatt u hâl ü gîsû ruhsâr u çeşm ü ebrû

Var mı felekde bir meh ol **âfitâba** benzer (G32/3)

3.8.2.9. Ay

Divan şiirinde sevgili için benzetilen öge olarak en çok kullanılan tabirlerden biri aydır. Ay için meh ve kamer tabirleri kullanılır. Ay bir güzellik unsurudur. Daha çok sevgilinin yüzü aya benzetilir. Günümüzde de çok güzel birisi için “ay parçası” tabiri kullanılmaktadır.

Sevgilinin güzelliği, ay olarak tasavvur edilmesinde en önemli bir unsurdur. Maşuğun, aşğın gözündeki kıymeti ve aşğın maşuğu yüceltme isteği de bu tasavvurda önemlidir. Bunlarla beraber kamerin göstermiş olduğu haller de maşuğun güzellik unsurları arasında çeşitli ilgiler kurulması, kamer ve maşuk arasında kurulan teşbihlere zemin hazırlamıştır. Kamer ve maşuk arasında gerek parlaklık ve güzellik gerekse kamerin şeklinden kaynaklanan ilgiyle olsun en fazla yüz ile ilgili benzetmeler yapılır (Aydın; 2010:315).

Bursalı İffet’in de beyitlerinde “meh ve kamer” tabirine sıklıkla yer verdiği görülmektedir.

Ey ay gibi güzel sevgili yanağının parlaklığına gerçek şu ki pervaneyim, senin meclisine varmaya ne kolum ne de kanadım var, der. Şâir, sevgiliyi aya benzetir. Şâir istiare yaparak sevgilinin yerine benzetilen öge olarak mehi kullanmıştır.

Şem‘-i ruhuna gerçi ki pervâneyim ey **meh**

Bezmüne senün varmaga ne bâl ü perim var (G36/2)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; kendisine seslenerek o ay gibi sevgili beni zehirli sözlerle öldürdü, o şeker yüklü dudağa söz verilmez, der. Şâir, bu beyitte de sevgili kelimesini kullanmadan sevgili yerine meh tabirini benzetme ilgisi ile kullanmıştır.

‘İffet beni öldürdi o **meh** zehr-i sühanla

Ol la‘l-i şeker-bâra bu güftâr virilmez (G45/5)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; o ay yüzlü güzel sevgili beni toprak gibi olmaya terbiye etsin. Altın olsam aşkın putunda gümüş olmaktan geçtim, der. Şâir, sevgilinin yüzünü aya benzetir. Kamer-peyker tabiri ile ay yüzlü, ay parçası mânâsında kullanmaktadır.

Beni hâk olmaga terbiyye itsün ol **kamer-peyker**

Zer olsam pûte-i ‘aşkında sîmâb olmadan geçdim (G87/4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; o ay gibi sevgili, mey meclisinde gonca gibi ağzını açıp bu söz İffet’indir demiş, der. Şâir, sevgili demek yerine meh tabirini kullanmıştır. Meh, benzetilen öge olarak kullanılmıştır.

Bezm-i meyde açılup gonca feminden nükte

Dimiş **ol meh** bu dahi ‘İffet-i gûyâdandır (G30/7)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; bir tatlı gülüşlü ile o ay yüzlü sevgili hatırım sorarsa, lale gibi yanan yüreğim goncaya dönüşür, der. Şâir bu beyitte de meh-ru tabiri ile sevgilinin yüzünü aya benzetir.

Bir şeker-hand ile **ol meh-rû** sorarsa hâtırım

Goncaya tahvîl olur dâg-ı derûnum lâle-veş (G55/6)

3.8.2.10. Sultan

Divan edebiyatında sevgilinin benzetildiği unsurlardan biri de “sultan” tabiridir. İnsanların en itibarlısı, en kıymetlisi, manen en büyüğü anlamında bir kelimedir sultan. *Bursalı İffet Divanı*’nda sevgilinin sultana benzetildiği çokça beyit vardır. *Divan*’nda sevgili bazen muhabbetin sultanıdır bazen de gamın sultanıdır. Zıt durumlarda da en yüce kişiliktir sevgili.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; safâ ehli ile gönül ehli bir yere geldiler, bu gece muhabbet sultanı Ferah-âbâd'a kondu, der. Şâir bu beyitte muhabbetin sultanı tabiri ile kastedilen sevgilidir. Sultan benzetilen öge olarak kullanılmaktadır.

Geldiler bir yere erbâb-ı dil ü ehl-i safâ

Kondi **sultân-ı** mahabbet Ferah-âbâda bu şeb (G12/3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; gönül şehrine geldiğini duyan sevinç casusu, gam sultanı ile divan üstüne divan yaptı, der. Şâir bu beyitte gamın sultanı tabiri ile hüznün, gam ve keder veren sevgiliyi mevzu bahis etmektedir.

Tuydı câsûs-ı meserret geldigin şehr-i dile

Eyledi **sultân-ı gam** dîvân dîvân üstüne (G114/3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; her gece hayalinin şahsı, gönle misafir olarak geliyor, sanki yangın yerinin seyrine sultan geliyor, der. Şâir “sultan” tabiri ile kastedtiği sevgilidir. Gönlü yangın yerine dönen de âşıktır. Gönlüne misafir olarak gelen sultan, sevgilinin kendisidir.

Her gice şahs-ı hayâlün dile mihmân geliyor

Sanki yangın yerinün seyrine **sultân** geliyor (Kıta1/1)

3.8.2.11. Padişah ve Şâh

Divan edebiyatında sevgili için kullanılan benzetmelerden biri de padişah ve şâh tabirleridir. Şâh ve padişah tabirleri âşığın gönlünde taht kuran kişidir, sevgilinin kendisidir. Bursalı İffet, *Divanı*'nda padişahı benzetilen unsur olarak kullanmıştır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; yaşım halis şaraba, bağrım ise kebaba benzer, padişahın meclisini acaba tertip edip düzenlesem mi? der. Şâir padişahın meclisi tabiri ile sevgilinin meclisini kastetmektedir. Padişah benzetilen ögedir. Âşık sevgilinin meclisine rakip gelmesin diye kendisi düzen kurmayı diler.

Tarh eylesem ‘aceb mi bir bezm-i **pâdişâhî**

Yaşım şarâb-ı nâba bağrım kebâba benzer (G32/6)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; padişahın yüksek kıymetini anlamaz ve ne olduğunu bilmez, doğan kuşu sipahiye sığınan biçare olmasa, der. Şâir, padişah tabirini benzetilen öge olarak kullanılmaktadır.

Anlamaz kadr-i bülend-i **pâdişâhî** noldığın

Şâhbâz üftâde-i âgûş-ı dihkân olmasa (G105/5)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; yine gülün şahına zümrüt taşından taht kurulup seherin başlangıcına hoş sesli kuş geliyor, der. Gül sevgiliye benzetilen bir unsurdur. Gülün şahı tabiri ile de gülün en yücesi, en itibarlısı demektir.

Yine **şâh**-ı güle evreng-i zeberced kurulup

Seherî makdemine murg-ı hoş-elhân geliyor (G37/3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ben şahın yolunun tozu olsam, zerre kadar güneşe yakın olduklarımı unutmam, der. Şâir sevgilinin yolunun tozu olmaya razıdır bu şekilde sevgiliye dokunabileceğini düşünür. Şâh tabiri ile sevgili kastedilmektedir. Şâh benzetilen ögedir bu beyitte.

Ben gubâr-ı **şâh**-râh olsam ferâmûş eylemem

Zerre-veş evvel karîn-i **âfitâb** olduklarım (G85/4)

3.8.2.12. Cadû

Kelime anlamı olarak cadı ve büyücü demektir. Divan edebiyatında sevgilinin birçok özelliği ayva tüyleri, kaşları, kâkülü, gözü ve gamzesi cadılığa ait özellikler taşır. Cadı gizlice büyü yapar hiç fark ettirmez. Cadı, bazen rüzgâra bazen küpe bazen de süpürgeye binip uçabilir. Suda batmaz ateşte de yanmaz bir efsanevi varlıktır. Kötülük, yapmak eza ve cefa çektirmek cadının vazifesidir. Cadı, fitne, hile ve fesat işlerini de yapar. Şiirin sihre benzer bir durumu olması nedeniyle şâirler kendilerini cadılara benzetirler (Pala, 1995: 85).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; fitne, cadının gamzesinden yokluğun altın kapısıdır. Ahunun gözünde aslanlar canlı olur, der. Şâir sevginin gamzesini cadıya benzetmektedir. Sevgilinin gamzesi cadı gibi fitneye sebep olur. Bu yönüyle de çağrışım yapmaktadır.

Fitne der-zîr-i ‘adem gamze-i **câdûs**ından

Şîrler zinde olur dîde-i âhûsından (G96/1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; kendisine seslenerek sihirbazın çeşmesinde sihir ve hilesin. Bunun görsellerdi bütün cadular seni baştacı ederlerdi, der. Şâir, kendisini sihir yapma kabiliyeti açısından cadıdan daha kabiliyetli görmektedir. Şiir ile sihir arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. Şâir şiirlerinin etkileyiciliği ile sihir benzerlik ilgisi kurmaktadır.

‘İffetâ ol çeşm-i sehârun füsûn u hud‘asın

Görseler eylerler idi cümle **câdû** ser-fürû (G98/7)

3.8.2.13. Âhû

Ceylan, divan edebiyatında âhû tabiri ile karşımıza çıkar. Gözlerinin güzel olması, kokusunun güzel olması ve ürkek bir hayvan olması nedeniyle sevgiliye benzetilir. Bu nedenle birçok benzetme unsuruyla karşımıza çıkar âhû. Âhûnun gözleri siyahtır sevgilinin gözlerini hatıra getirir ve sevgilinin gözleri ile adeta özdeşleşir. Miskin âhûdan elde edilmesinden kaynaklı olarak misk kokusu ve ahu çokça beyitlerde yer bulur. Misk kokusu ve sevgilinin kokusu birbirini hatırlatan unsurlardır. (Pala, 1995: 16).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; ey vahşi meşrepli âhû gel gel, talih ve servet gibi benden kaçma, der. Şâir sevgiliyi vahşi meşrepli bir âhuya benzetmektedir. Vahşiliğinden maksat ürkekliği. Âhu ürkek bir hayvan olması nedeniyle sevgilinin ürkekliği ona benzetilmiştir.

Gel gel ey **âhû-yı** vahşî-meşrebim

Kaçma benden devlet ü servet gibi (G127/4)

3.8.2.14. Cellad

Kelime anlamı olarak idamına karar verilen kişinin infazını gerçekleştiren kişi veya görevli kimseye verilen isimdir. Meczâî olarak da cana kıyan kimsedir (Ayverdi, 2010: 425). Divan edebiyatında sevgilinin acımasızca davranması nedeniyle cellada benzetilmektedir.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; gönül tokluğu yakasında, elimde o cellad, can vermek için yâri aşkın şeyhine getirdim, der. Şâir, canını verebilecek gönül tokluğu ile aşkın şeyhine cellad olan sevgili ile hesaplaşmak üzere gelmektedir. Âşık verilen karara idam dahi olsa razıdır. Zira cellad olan sevgilidir.

Cân virmek için **yâri** şeh-i ‘aşka getürdüm

Destimde o **cellâd** sitignâ yakasında (G104/5)

3.8.2.15. Tıfl

Tıfl, küçük çocuk anlamına gelmekle beraber deneyimsiz, tecrübesiz ve toy mânâlarında daha çok kullanılmaktadır. Divan edebiyatında sevgili bu yönünden dolayı tıfl tabiri ile ifade edilmektedir.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; kendisi için gönül şişesinin gerçi kırıktır, bu durumdan dolayı o nazlı çocuğa eğlence düşmüş, der. Şâir, kalbi kırıktır ancak bundan dolayı sevgili eğlenmektedir. Sevgilinin bu durumunu çocukça bulmaktadır âşık. Âşığın sevgiliden beklentisi, ona acıması ve ona ilgi göstermesine karşılık sevgili bu durumla eğlenmekte ve alay etmektedir.

Şikeste gerçi ‘İffet şişe-i dil

O **tıfl**-ı nâzdan eyvence düşmüş (G53/7)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sevgilinin güler yüzündeki gözyaşını bir çocuğun ağlamasına benzetmektedir. Şâir girye-i tıflan tabiri ile benzetilen öge olarak kullanılmaktadır. Divan edebiyatında sevgilinin gözyaşı döktüğüne pek denkleşilir bir durum değil bu nedenle çocuk ağlamasına benzetir şâir. Çünkü çocukların ağlamasıyla gülmesi kısa sürede gerçeleşebilir bir durumdur.

Hulûs-ı resmi-i mahzûni-i mîrâs-hârâna

Mahalsiz hande-rûyı girye-i **tıflâna** benzettim (G83/3)

3.8.2.16. Put

Kelime anlamı eski inançlarda kendisine tapılan tanrı veyahut tanrıların bazı özelliklerini temsil için yapılmış resim ya da heykeldir. Putun tasavvufi anlamı da vardır. Allah’tan uzaklaştıran kendisine bağlayan zevkler, hazlar ve zaafılar olarak sıralanabilir (Ayverdi, 2010: 1036).

Divan edebiyatında sevgilinin güzelliği ile benzerlik ilgilisi kurularak put tabiri kullanılmaktadır. Bursalı İffet de beyitinde put tabirine yer vermiştir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; o ayparçası gibi sevgili beni toprak gibi tevazu sahibi olmak için terbiye etsin, altın olsam da aşkın putu için gümüş gibi olmaktan vazgeçtim,

der. Altın, gümüşten daha değerli bir madendir. Şâir, kendisini altın olarak görmesine rağmen aşkın putu için gümüşten bile vazgeçmektedir. Put gibi güzel sevgili için şâir fedakârlık yaparak kendinden örün vermektedir. Bunu da rızası ile yapmaktadır.

Beni hâk olmaga terbiyye itsün ol kamer-peyker

Zer olsam **pûte**-i ‘aşkında sîmâb olmadan geçdim (G87/4)

3.8.2.17. Hüma

Hüma, Kaf Dağı’nda yaşayan boz, benegli ve zümrüt kanatları olan kanatları kimin üstüne denkleşirse büyük bir talih yaşacağı düşünülen efsanevi bir kuştur (Ayverdi, 2010: 552).

Divan edebiyatında sevgili bazen bir talih olarak düşünülüşünden hümaya benzetilir. Bursalı İffet de bayitlerinde yer vermiştir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ey hüma kanatlı ve hümâyum kecliğimgel başımın altına yastık ol sıhhat gibi, der. Şâir, sevgiliyi talih olarak görmektedir. Hüma kuşunun kanadının altına girmiş gibi bir şans yakaladığını düşünmektedir.

Ey **hümâ**-bâl ü hümâyûn-**kevkebim**

Gel ser-i bâlînime sıhhat gibi (G127/2)

3.8.2.18. Cevher

Divan şiirinde en çok kullanılan değerli taşlardanır. Cevherin rengli olması ve kapalı sandıklarda saklanması nedeniyle sevgilinin ağzına ve dudaklarına benzetilir (Pala, 1995: 391).

Bursalı İffet de *Divanı*’nda benzetilen unsur olarak kullanmıştır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; saçlarına devir ve silsile, dudaklarına da cevher dedim, saçlarının bahsi ve saçlarının kokusu ile bitirdim, der. Şâir, sevgilinin dudaklarını çok değerli bulduğu için cevhere benzetmektedir.

Zülfüne devr ü teselsül la‘lüne **cevher** didim

Mebhas-i gîsûnı “Müşkiyyü’l-hitâm” itdim hele (G45/4)

3.9. ÂŞIK

3.9.1. Genel Anlamda Âşık

Divan edebiyatında âşık, genel olarak sevgilinin hasretiyle yanıp tutuşan, acı çeken, yüreği yanan, gadre uğrayan, çile çeken, zulm gören, vefasızlık yaşayan, ümitsiz, ayrılık acısı çeken kişi olarak karşımıza çıkar. Bursalı İffet de *Divan*'ında geleneğe uygun şekilde işlendiği görülmektedir.

Bursalı İffet *Divanı*'nda âşık, birçok benzetme unsurları ile ele alınmıştır. Âşık, *Divan*'da bülbül, andelib, şeyda, bende, semender, divane, pervane gibi unsurlara benzetilmektedir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; köhne meyhane köşelerinde, âşıkların dostu yoktur. Eğlencede erimiş sevgilinin dudağı, saz ve rebaba benzer, der. Şâir, âşığın dostu olmayan yalnız, kimsesiz ve meyhane köşelerin biçare kişi olarak işlemektedir.

Mey-hâne-i kühende yokdur enîs-i 'âşık

La'l-i müzâb-ı sâfa sâz u rebâba benzer (G32/8)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; âşığın hayalinin nakşını bir nefes İskender'in ayinesinde görünürse onu kırar, der. Şâir, âşığı en ufak bir mutluluğu hak etmeyen kişi olarak görmektedir. Öyle ki hayalinin nakşının dahi İskender'in ayinesinde görünmemesi gerektiği aksi takdirde sevgilinin onu kıracağı ifade eder.

Kırar mir'ât-ı İskender olursa görmesün 'âşık

Senün nakş-ı hayâlün bir nefes mihmân âyîne (G115/5)

3.9.2. Âşık ile İlgili Benzetme Unsuları

3.9.2.1. Bülbül

Divan şiiri bülbülden ayrı düşünülemez kadar önemli bir unsurdur. Bülbül şakıyarak, ağlayarak, inleyerek sevdiğinin hüsnünü ve güzelliğini anlatan ve sevgiliye güzel sözleri sunan âşığın timsali bazen de kendisidir. Gül, bülbüle sevgili, bülbül güle âşıktır. Bülbülün güle âşk, âşığa teşbih edilir. Bülbülün güzel sesi âşığın şiiri ve sözleridir. Bülbül nasıl ki gülsüz olamazsa, âşık da sevgilisiz olamaz. Gül, dikenleri ile bülbülü yaraladığı gibi aynı şekilde de mâşuk da âşığı yaralar, perişan eder. Sonuç olarak hangi özellik bülbülde varsa aynı şekilde, aynı özellikler âşıkta vardır. Bülbül güle karşı

seher vakti şakırdar. Gül seher vakti yapraklarını açan bir kitap gibidir ve bülbül âdeta onu okur. Bülbülün tüm sevinci gülün varlığı ile devam eder. Gülden ayrıysa bütün neşesini kaybeder ve inilti içinde bulur kendini. Tekrar gülü görünce kendinden geçer bir hale girer. Bülbül gülün bütün vasıflarını saymakta, güzelliklerini sıralamakta mahirdir. Bülbül acı, keder, cevr, cefa ceken, gözyaşı eksik olmayan, bağı yanıktır, nâlândır, inleyişi eksik olmayandır (Pala, 1995: 81).

Âşık en çok bülbüle, andelibe benzer. Bu nedenle *Bursalı İffet Divanı*'nda bülbül ile ilgili çokça beyit ve bentler yer almaktadır.

Bursalı İffet, aşağıdaki bentte; bülbül her dikenin elinden ağlasa yaraşır, garib bülbül gönlü dar olanın eteğinde kabule yer bulamaz, ey İffet düşman olup gül şekerli dudağından nasipsiz kalma, her derde derman hekim olan Fuzuli, henüz merhem bulunmayan bu dert benim midir? der. Şâir, bülbülün vasfında âşığı, kendisini konu eder. Bülbül benzetilen unsurdur. Âşık bülbülün kendisidir bu bentte.

Ağlasa şâyestedir her hâr elinden '**andelib**

Bulamaz takbîle yer dâmân-ı dil-dârın garîb

'İffetâ **agyâr** alup gül-kand-i la'linden nasîb

Ey Fuzûlî eyledi her derde dermân ol tabîb

Bu benim derdim midir bulunmayan merhem henüz (Thm 1/ 5)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; yine çimenliğin semtine söyleyen bülbül gelse, kadeh ve lale ile kırmızı şarap gelse, der. Şâir, bu beyitte söyleyen bülbül tabiri ile söz söyleyen âşığı konu eder.

Yine semt-i çemene **bülbül**-i gûyâ gelse

Kadeh ü lâle ile bâde-i hamrâ gelse (K1/1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ey taze gül, çılgın bülbüle naz etme, ayın başına kadar bilirsin kimsede bu rütbe, bu su ve parlaklık kalmaz, der. Bülbülün güle sevdası çılgınlık düzeyindedir. Şâir, artık gülün nazlanmasını istemez zira artık ortamın kötüleşeceğini suyun ve parlaklığın kalmayacağını düşünür. Bülbülün sabır ve tahammül yükü ağırlaştırmıştır. Bülbül bu beyitte benzetilen unsur olarak âşığa benzetilmiştir.

Bu rütbe ey gül-i ter **bülbül**-i şeydâya nâz itme

Ser-i mâha bilürsün kim bu âb u tâbişün kalmaz (G47/5)

3.9.2.2. Pervane

Gece karanlığında ışığın, mumun çevresinde dönen küçük kelebekler için pervane denilmektedir. Divan edebiyatında âşığı temsil eden en önemli unsurlardandır. Elektriğin olmadığı dönemlerde mum ışığında şiirler yazılırmış, kelebeklerin ışığın etrafında dönmeleri şâirlere ilham kaynağı olurmuş. Pervane ateşin etrafında döner sürekli döner bir süre sonra kendini ateşin aşkından ateşe bırakır. Bundan dolayı âşık kendisini pervaneye benzetir maşuğu için kendini feda edebilecek düzeye gelir. Sadık bir âşık olan pervane sessiz, sedasız bir şekilde kendini feda eder (Pala, 1995: 81).

Divan şiirinde benzetilen unsur olarak kullanılan pervane âşığı temsil eder. *Bursalı İffet Divanı*'nda pervane kavramı çokça kullanılır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ne kadar hoş muhabbet resmidir mumun yanarak feda olmasını seyretmek, sabaha çıkana kadar yanar ama pervanenin hatırından çıkmaz, der. Şâir, bu beyitte pervane, mumun yanışını sabaha kadar geceyi aydınlatırken kendini nasıl feda ettiği izler, buradan kendine ders çıkarır. Pervane benzetilen unsur olarak âşığı ifade eder.

Ne hoş resm-i mahabbetdir fedâ-yı şem‘i seyr eyle

Yanar subha çıkınca **hâtır-ı pervânedan** çıkmaz (G46/3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ey vaiz pervaneyi mum ile korkutmak abestir, kıyametin gelişinin ıstırabı âşık için bela getirmez, der. Şâir, bu beyitte pervanenin muma, ışığa âşık olduğunu dolayısı ile bunun ile korkutmak abes bir iş olduğunu söyler.

Vâ‘izâ şem‘ ile **pervâneyi** korkutma ‘abes

‘Âşık sūziş-i ferdâ-yı kıyâmet ne belâ (G9/2)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; her sinede yanıp yakılan bulunur, kimisi yatak odasında kimi pervane geçer der. Şâir, herkesin bir şekilde acı ve keder yaşadığını farklı yerlerde de olsa diye söyler. Ancak önemli olan pervane olmaktır maşuğunu için yanmak olduğunu ifade eder.

Bulınur hâsılı her sinede bir sūz u güdâz

Kimisi **şem‘-i şebistân** kimi **pervâne** geçer (G34/6)

3.9.2.3. Bende

Kelime anlamı olarak kul, köle demektir. Divan şiirinde esir, kul, gulam ve çaker gibi kelimelerle ifade edilirken daha çok padişah ile beraber anılır. Maşuk padişah, âşık ise köledir. Sultanın, padişahın zıttı bir kavramdır bende. Bendenin af edilmeye, cömertliğe, esirgenmeye ihtiyacı vardır. Âşık bende olması nedeniyle sadakat gösterir ve bunda dolayı çok eza ve cefa çeker (Pala, 1995: 81).

Bursalı İffet, âşık için kullanıldığı benzetme unsurlarından biri de “bende” kelimesidir. Buna beyitlerinde yer vermiştir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; gönül ehlinin kölesi sonunda isteğine kavuşur, mesut olur, gün olur o bile irfan meclisinin başına geçer, der. Şâir âşık olmayı ve gönül ehli olmayı çok önemsemektedir. Bu nedenle onlara köle olmak bile insanı mutlu eden, neşelendiren, irfan meclisinin başkanı yapabileceğini ifade eder.

Bende-i ehl-i dilân âhir olur şâd u be-kâm

Gün olur ol dahi ser-meclis-i ‘irfâna geçer (G34/4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; İffet ihsan kapısına gelen kara yüzlü köledir, ne kadar günahkâr da olsa dergâhın eman yeridir, der. Şâir kendisi için kara yüzlü köle demektedir. Şâir âşıktır ve maşkunun kapısında köledir, af olmayı dilemektedir.

Der-i ihsâna gelmiş bir siyeh-rû **bendedir**

‘İffet Ne rütbe mücrim ise dergehün dârü'l-emân eyler (G23/5)

3.9.2.4. Semender

Semender kelime anlamı olarak, ateşte yanmayan, ağızından ateş çıkaran, kertenkele benzer şekilde düşünülen masal kahramanı bir hayvandır (Ayverdi, 2010: 1036).

Divan edebiyatında pervane gibi semender de, ateşe yakın olması, ateşin etrafında dönmesi, ateşte yok olması âşığa benzetilir. Âşık sevgilide yok olan, onda kendini bulandır. Ateş sevgiliyi temsil etmesi sebebiyle semender de onunla ilişkilendirilmektedir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; benim zevk sebebim ateştir çünkü semeder fırtalırım, cehenneme girsem de benim için gül bahçesini seyretmek gibidir, der. Âşık maşuğa sevdalı ise semender fitratlı olan da ateşe mübteladır. Şâir, semender ile âşık arasında benzerlik ilgisi kurmaktadır.

Bâ'is-i zevkim benim âteş **semender**-fıtratım

Dûzaha girsem de seyr-i gül-sitânımdır benim (G23/5)

3.9.2.5. Divâne

Kelime anlamı deli, mecnun, çılgın ve şeyda demektir. Mecazî anlamda ise duygularıyla hareket eden, akıllı davranmayan, meczup anlamındadır (Ayverdi, 2010: 321).

Divan edebiyatında divane tabiri daha çok âşık için kullanılan bir kavramdır. Kendinde olmayan, duyguları ile hareket eden kişidir divane, bu yönüyle âşığı temsil eder.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; perişan gönlümüzden saçlarının düşüncesi bir nefes dahi olsa gitmez, her an saçlarının korkusu divanenin hatırından çıkmaz, der. Şâir, sevgilinin saçlarının deli olan âşığın hafızasından çıkmayacağını ifade eder. Bu beyitte deli ve divane olan âşığın kendisidir. Divâne, benzetilen unsur olarak kullanılmıştır.

Perîşân gönlümüzden fıkr-i zülfün bir nefes gitmez

Dem-â-dem bîm-i zencîr hâtır-ı **dîvâne**den çıkmaz (G46/7)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; batıl zannıyla ya kaçır ya da zincirini sürer divane gibi, sabaha kadar etrafına kandil ve meşale yaktılar, der. Eskiden deliler zincire vurulurdu. Şâir, ona işaret etmektedir. Etrafında kandil ve meşale yakılan, zincire vurulan, ondan kaçılan, horlanan, alay edilen divâne, âşığın kendisidir. Divâne, benzetilen unsur olarak kullanılmıştır.

Yâ kaçır zu'mıyla zencîrin sürer **dîvâne**-veş

Subha dek etrâfına kandîl ü meş'al yaktılar (Müf 6/2)

3.10. RAKİP

Kelime anlamı olarak yabancı olan kimse, başkası, üstünlük sağlamaya çalışan kimse gibi anlamlara gelmektedir. Divan edebiyatında sevgili ve seven vardır. Bir de sevenle yarışan sevgiliyi elde etmeye çalışan vardır. Bu da rakiptir, ağyardır, düşmandır. Sevenin bakış açısıyla bakıldığında ağyar, çok kötü bir kimsedir. Maşuk kadar sevene zülmeden biridir. Rakip ayrıca sevene sürekli yanlış haber getirerek onu üzer, cefa çektirir. Âşık, sürekli maşuğun rakiple bir iletişim halinde olduğunu düşünerek kendini

hırpalar. Maşuk rakibe olanaklar verir, onunla vakit geçirir. Rakibe verdiği olanağı âşığa vermez. Sevgili âşık ile âdeta dalga geçer, sevgili yakınına yaklaştırmaz. Rakip aynı zamanda hem kıskançlık yapar hem de fitne çıkarır. Âşık rakibi sevgilinin evinin önünden ayrılmadığı için bekçiye veya köpeğe benzetir (Pala, 1995: 12).

Bursalı İffet *Divanı*'nda rakib; ağyar, düşman, kâfir, hâr, gayr olarak geçmektedir.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; gerçi kavuşmanın sarığına yaraşır bir gonca idim, ne yapayım ki yabancının ayağına düşüp, diken oldum, der. Şâir, pay-ı ağyar tabiri ile rakip tarafından zor duruma düşürüldüğünü ifade eder. Âşık tam güzelliklere kavuşacağı sıra rakip tarafından, düşmanın ayağına düşerek mutluluğunu kaybettiğini söyler.

Gerçi destâr-ı visâle yaraşur gonca idim

Pây-ı agyâra düşüp neyleyeyim hâr oldum (G80/5)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ben nasıl gayret ateşiyle yanmayayım, düşmanım o ay gibi sevgiliye yâr oldu ben ise yabancı, der. Âşık gayret, hamiyet ateşiyle yanmaktadır zira sevdiği rakibine yâr olmuştur. Şâir, düşman olarak bellediği kişi rakibidir. Düşman, benzetilen öge olarak kullanılmaktadır.

Ben nice âteş-i gayretle helâk olmayayım

Düşmenim ol mehe yâr oldı ben agyâr oldum (G80/2)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; beni yabancı ile aynı mecliste buluşturmak, cehenneme şefaet etmek gibidir, der. Âşık yabancıyla yani rakibiyle aynı ortamda olmayı cehennem vari bir ortama benzetir. Âşık onları aynı mecliste bir araya getirene de kızgındır yaptıkları işin cehenneme şefaet etmekle özdeşleştirir. Şâir, ağyar ile kastedtiği rakiptir. Ağyar, benzetilen öge olarak kullanılmıştır

Beni **agyâr** ile hem-bezm itmek

Dûzaha 'ayn-ı şefâ'at gibidir (G29/3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sen nazlı bir şekilde yabancıya doğru boyun eğdikçe, aynen kâfir hakkında inen âyet gibi gökten âyet iner, der. Âşık sevgilinin rakibine karşı boyun eğmesine çok kızgındır. Allah'ın kâfirler için nasıl gazap âyetlerini indirmişse onun için de indireceğini söyler. Şâir, yabacı ile kastedtiği rakiptir. Rakibi kâfirle eşdeğer bulmaktadır. Kâfir ve ağyar benzetilen unsurdur bu beyitte.

‘**Ayn-ı kâfir** hakkına gökden bir âyetdir iner

Nâz ile itdikçe sen **agyâra** togru ser-fürû (G98/5)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sevgilinin gül yüzünün hattı dikene bedeldir, uzun saçlarının kıvrımları yılana bedeldir, der. Gülde bulunan diken rakiptir. Bülbülün yüreğini yakan bülbülü kanatan diken rakiptir. Şâir, sevgilinin yüzündeki hatları da dikenini andırır bir rakip olarak görür. Hâr, diken bezetilen öge olarak kullanılmıştır.

Hat-ı ruhsâr-ı gülün **hâra** bedel

Perçem-i pür-şikenün mâra bedel (G70/1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ey İffet ben de yasemin gibi bir fidana sarılısam, ama eziyet eden ayak bağı olan bir rakip olmasa, der. Şâir, yasemin gibi bir fidan tabiri ile kastedilen sevgilidir. Âşık, sevgiliye kavuşmak ister ancak engel çıkaracak zalim rakipten de çekinmektedir. Şâir bu beyitte rakibin eziyet eden ve engel olan özellikleri üzerinde durur.

Sarılsam yâsemen-veş bir nihâle ‘İffetâ ben de

Velâkin olmasa hem-pâ **rakîb** isminde bir mûzî (K5/7)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; âşıklar meclisine lutf etmeye mi yoksa cefaya talim etmek için yabancıya mı geldin, der. Ağyar tabiri ile kastedilen rakiptir. Sevgili rakibin yanına giderek âşığa cefayı öğretir. Şâir âşık, mâşuk, ağyar ve cefa arasında ilişki kurmaktadır. Âşık, mâşuğa tutkuludur. Mâşuk, ağyara yakın davranır bu yakınlaşma âşık için cefa olur. Âşık bu durumdan şikâyetçidir ancak çaresizdir aynı zamanda.

Lutf eylemege meclis-i ‘uşşâka mı yoksa

Ta‘lîm-i cefâ itmege **agyâra** mı geldün (G64/4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; yabancı ile hayalin beraber misafirperver olmuş, gözünün gözbebeğine her gece misafirler iner, der. Ağyar tabiri ile kastedilen rakiptir. Sevgilinin hayalinde sürekli rakip vardır. Bu durum âşığı çileden çıkarmaktadır. Sevgilinin gözünün önüne sürekli farklı insanların gelip gitmesi âşığı kışkırtmaktadır. Şâir, ağyar tabirini benzetilen unsur olarak kullanmıştır.

Olmuş **agyâr** hayâlün ile mihmân-perver

Merdüm-i çeşmine her gice misâfirler iner (G39/1)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BURSALI İFFET DİVANI'INDA SOSYAL HAYAT VE MADDÎ KÜLTÜR

4.1. KAVİM, KABİLE, AİLELER

4.1.1. Arap

Muhammed-i Arabî veya Resul-u Arabî, İslâm âlimleri tarafından yaygın olarak kullanılan tabirlerdir. Bursalı İffet de bu tabirleri kullanır. Buradan hareketle Peygamber Efendimizin Arap olduğu anlaşılır. Ancak bu tabirler, Peygamber Efendimizi tanıtmak içindir. Milliyetini ön plana çıkarmak için değildir.

Bursalı İffet, Şeyhul İslam Asım Efendi için Arab ve medeni olan Resul (a.s.m.)'ın yolunun hidâyete ermiştir. Nebi (a.s.m.)'nin şeriatının hamisi bir Şeyhu'l-İslâm olduğunu ifade eder. Şâir, burada Arap kavmine dikkat çeker. Şâir hem bir kavmi hem de sosyal bir statü olan şeyh-ül İslamlık makamını konu eder.

Hâdi-i râh-ı Resûl-i Medenî vü 'Arabî

Hâmi-i şer'-i Nebî Hazret-i Şeyhu'l-İslâm (K1/ 18)

4.1.2. Türk ve Fransız

Bursalı İffet divanında bazı ırkları konu edinir. Bunların güzel ve güçlü yönleri üzerinde durarak ifade eder.

Şair bu beyitinde iki kavimden bahsediyor biri Türkler diğeri Fransızlar. Güç ve kuvvet, ehli olmayanların elinde sıkıntıya düşmüş. Nitekim ilim Türk'e tıp Fransız'a düşmüş, der.

Bursalı İffet her iki kavme de güvenmektedir. Onların güçlü olmasını aksi takdirde ehil olmayanların eline gücün geçmesi durumunda sıkıntıların oluşacağını düşünüyor.

Yed-i nâ-ehle girmiş rence düşmüş

'İlim Etrâk'a tıp Efrenç'e düşmüş (G53/ 1)

4.1.3. Çin, Acem ve Rum

Bursalı İffet Çin, Acem ve Rumların zerafet, marifet ve tarzlarını ön plana çıkaran bakış açısıyla konuyu işlemektedir.

Şair bu beyitinde Rum tarzı gibi Acem zerefeti gibi ve Çin ressamı gibi, eğer

parmaklarını ağzının üstünde görseler bu bakış haram değildir. Çin, Rum, Acem kavim isimleridir.

Tarz-ı Rûmîsin zarîfân-ı ‘Acem ressâm-ı Çîn

Görseler engüşt-i hayret-ber-dehândır lâ-cerem (T 5/ 6)

Bursalı İffet aşağıdaki tahmiste Cebrail (a.s)’ın kanadında gezenin endişe duyması uygun mu? Hayalin varsa misafirden endişe duymak uygun mu? Ruhun icadına endişenin bina edilmesi uygun mu? Güzelliğin nakşını çıkarmak endişenin mani olması uygun mu? Acaba Rum’un miski süslü bir sünbül mü, diye sorar kendine şâir. Sonrasında kendisi cevabı bilmem diyerek cevaplar.

Per-i Cibrîl ile cevlâni-i endîşe kâbil mi Hayâlün olsa da mihmâni-i endîşe kâbil mi
Meger îcâd-ı rûha bâni-i endîşe kâbil mi

Çıkarmak nakş-ı hüsnün Mâni-i endîşe kâbil mi

‘Aceb bir misk-i Rûmî süslü bir sünbül midir bilmem (Thm 2/ 2)

4.2. ÜLKE, ŞEHİR ve BÖLGELER

4.2.1 Ülkeler

Bursalı İffet, devletin birliğinin öneminden bahseder. Üzüntü ve kederin ayrılık tohumları ekeceğini düşünür.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitinde; huzurlu, güzel devletine keder, üzüntü girmese, gelecekte muhalif rüzgârlardan uzak olur, der. Gülşen-i devletin, ülke bölge anlamında kullanılmıştır.

Bâg-ı ikbâli olup bâd-ı muhâlifden emîn

Gülşen-i devletine girmeye hâr-ı âlâm (K1/ 35)

4.2.1.1. İran

İran, edebiyat sahasında ün yapmış, şairleri ve şiirleri ile dünyada adından söz ettirmiş bir yerdir. Osmanlı şâirlerinin de en çok örnek aldıkları ve zirve olarak gördükleri şâirler de İran’da yetişmiştir. Osmanlı divan şâirleri olgunlaşma döneminde onlara yarışacak seviyeye gelmiştir.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde ünlü İranlı şair Hâfız-ı Şîrâzi'yi ve İran ülkesini anarak, gazellerinin Hâfız-ı Şîrâzi'nin gazellerinden güzel olduğunu güzel sözlerinin de yani şiirlerinin de İran şiirinden güzel olduğunu vurgulamak istemiştir. Ancak şâir her ne kadar kendi şiirini övse de kıyasladığı şâirin makamını da büyüklüğünü de göstermektedir.

‘İffetâ her gazelün Hâfız-ı Şîrâz'a bedel

Hüsn-i sît-i sühanun kişver-i Îrân'a geçer (G34/ 7)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitinde; Hoca Hâfız, Şîrâzi'nin şehrini hangi makamda vasfederse aynı şekilde bizim Pınarbaşı da daima neşelendiren ve mutlu kılan suyunu esirgemez, der. Şâir bu beyitinde Şîrâzi'nin şehri ile Pınarbaşı'nı kıyaslamaktadır. Pınarbaşı'nın ondan geri kalan bir tarafının olmadığını hatta suyunun da insana daimi bir mutluluk verdiğini ifade eder.

Ne rütbe hâce Hâfız vasf iderse **şehr-i Şîrâz'ı**

Pınarbaşı bizim de âb-ı Rükân-âbâd'dan kalmaz (G49/ 3)

4.2.1.2. Fransa ve Avusturya

Bursalı İffet 19. yüzyıl şâiridir. Dolayısıyla Osmanlı aydınlarının Avrupa'ya özendiği yılların başlangıca denkleşmektedir. Şâir burada öngörüsünü ifade eder. Sanki zaman da onu haklı çıkarır.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde senelerce Avusturya ve Fransa diyarlarında gezsen de bir Fransız gibi olamazsın, der. Burada şûh-ı Fireng ile Fransız gibi rahat ve serbest olan kişi kastedilmektedir.

Misl olmaz o âyîne-beden şûh-ı Fireng'e

Gezsen nice yıl Beç'le Fransa yakasında (G104/ 3)

4.2.1.3. Çin ve Keşmir

Bursalı İffet hem Doğu'yu hem de Batı'yı coğrafyaları, ekonomik özellikleri ve kültürel yönlerini bilen bir kişidir. Bunu beyitlerinden anlamak pek mümkündür.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde Çin ve Keşmir'in güzellerini görenler onları överler ancak güzelleri çok olan Bursa da yine güzelleri ile meşhur Halul ile Nevşad'dan geri kalmayacağını ifade eder. Şâir Bursa'nın güzelleri ile Çin, Keşmir, Halul ve Nevşad

şehirlerinin güzelleri ile kıyaslamaktadır. Bursa'nın onlardan geri kalan yönünün olmadığını ifade eder. Divan edebiyatında bir yer övülürken güzelleri de ön plana çıkarılır.

Görenler vasf iderler lûliyân-ı Çîn ü Keşmîr'i

Nigâristân-ı Bursa Halluh u Nevşâd'dan kalmaz (G49/ 2)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde; gerçi sen Çîn'in putu bile olsan, duvarın sureti makbulum olmadığı için başkası gibi bakmam çünkü benim gönlüm su ve topraktan bile geçti, der. Şâir her şeyden vazgeçmiştir sudan ve topraktan bile. Bu nedenle Çîn'in put gibi güzellerine de kayıtsızdır. Şâir bir kıyaslama yapmaktadır bu beyitinde. Çîn'in güzellerini zirvede görmektedir.

Âb u gilden geçdi gönlüm sen **büt-i Çîn** ol velev

Gayri bakmam sûret-i dîvâra makbûlüm degül (G71/ 5)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde; kalbi nakışlarla Çîn gibi güzelleri çok olan dolu olan yere çevirdin oysa kalb Mü'min'in Kâbe'sidir oraya nakış işlemek edepsizliktir, der. Şâir bu ifadelerden hem Çîn'in güzelleri çok olan bir yer olduğunu anlıyoruz. Kalbe güzelleri nakşetmekten ziyade saf ve temiz bırakmak gerektiğini düşünür.

Pür itdün nakş ile kalbi nigâristân-ı Çîn-âsâ

Nedir bu bî-edeblik Ka'be nakş u sûret ister mi (G121/ 2)

4.2.1.4. Hindistan ve Keşmir

Hindistan, Bursalı İffet Divanında daha çok zenginliği ve yapılan ticaretle konu olur beyitlerine. Hindistan'ı ayrıca büyüklüğüne istinaden bir kıta olarak tasvir etmektedir. Bursalı İffet döneminde Keşmir, Pakistan, Hindistan'dan ayrılmamış hem daha büyük bir ülke hem de Müslüman nüfusun yoğun olduğu bir bölgedir o zaman için.

Şâir aşağıdaki beyitte; riyakârın eline bedel olarak geçecek olan yer Ka'be değil, gideceği yer Hint kıtasıdır, der. Bursalı İffet mekânları uhrevî ve dünyevî olarak ayırmaktadır. Riyakârların Ka'be'ye gidemeyeceğini Hindistan'a gidebileceğini dünyalarını ancak orada mamur edebileceklerini düşünür. Hindistan, ticaretin merkezi bir yerdir o zaman için. Uhrevî kazancın yeri ise Ka'be'dir.

Hıttâ-i Hind'e gider Ka'be degül

Geçecek dest-i riyâ-kâra bedel (G70/ 2)

Bursalı İffet Kandehar tüccarlarından Elif Han için kaleme aldığı aşağıdaki beyitte; Lahur tarafına seyahat ederken bazen seyr ederdi, ticaret için gittiği ferah getiren Hind ve Keşmir'i, der. Şâirin devrinde Hind ve Keşmir'in ticarete önemli bir yer olduğunu ve oraların insanları feraha erdirdiğini ifade eder.

İderdi seyr için gâhî seyâhat sûy-ı Lâhûr'a

Ticâretle giderdi Hind ü Keşmîr-i ferah-zâya (T13/ 3)

4.2.1.5. Bangladeş

Bursalı İffet Hint, Keşmir, Çin vb. ülkeler gibi Bangladeş de ticaret için gidilen ülkeler arasındadır. Oraya ticaret için giden ancak dönemeyen tüccar için beyiti kaleme almıştır. Gurbette ölen kişinin şehit gibi olduğunu ifade eder.

Olup gurbette "Men mâte garîben" sırrına mazhar

Değişdi kâle-i Bengâle'yi dîbâ-yı 'ukbâya (T13/ 5)

4.2.1.6. Mısır

Kuzey Afrika'da bir ülke olan Mısır, Yusuf (a.s)'ın kıssasının yaşandığı ve hükümdarlığını yaptığı yerdir. Tarihte önemli bir medeniyet kuran adından söz ettiren devletlerdendir.

Buraslı İffet aşağıdaki beyitte Hz.Yusuf a.s kıssasına telmihte bulunarak Mısır'ı beyitine konu yapar.

Felek memnûnı "lâ-tesrîb" ile ol Mâh-ı Ken'ân'un

Şeh-i Mısır-ı ma'ârifdir hatâ vardır dimek mislin (Kıt 5/ 2)

4.2.2. Şehirler

4.2.2.1 Bursa

Şâirimiz Seyit Mehmet Emin Bursa'da doğmuş, Bursa ve civarında yaşamış İffet mahlasını kullandığı için, Bursalı İffet olarak şöhret bulmuş bir şahsiyettir. Dolayısıyla Bursa şehri, şâirimizin hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Beyitlerinde bunu fark etmek pek mümkündür.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; Çelebi Efendi için bugün onun ayaklarının tozundaki nakışlarına yüz sürmek dahi bir talihtir, o Bursa'ya gelen inâyetin gölgesidir, diyerek onu övmektedir. Şâir, Çelebi Efendi'nin hem Bursa ili için hem de Bursa'da yaşayanlar için bir talih olduğunu düşünür.

Nakş-ı hâk-i pâyine yüz sürme devletdir bugün

Bursa'ya bir sâye-endâz-ı 'inâyetdir gelen (K3/ 21)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; sakalı yeni çıkmış gencin kendini kurtaramadığı bir durum gibi çimenleri değiştir. Yoksa Bursa'nın ilkbaharında baharın geleceği yok, diyerek gayr-i ihtiyari gerçekleşen bir durum gibi olmalı ki gerçekleşsin yoksa ihtiyari bir durumda gerçekleşmesinin imkânının pek mümkün olmadığını ifade eder.

Eyle bir âfet-i nev-hattıla tebdîl-i çemen

Bursa'nun yoksa rebî'inde bahâr olduğu yok (G58/ 15)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; kendine seslenerek Bursa'nın artık Türk beldelerine benzediğini bu nedenle buranın kıymetini bilerek irfan ile yücelttim, der. Şâir başka beyitlerine özellikle İstanbul ile kıyaslayarak eksikliklerini ön plana çıkarırken bu beyitinde Bursa'yı övmektedir.

'İffetâ **belde-i Türkân'a** şebîh olmuşken

Bursa'nun kadrini 'irfân ile bâlâ itdim (G73/ 5)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; Bursa'da söz söylemenin yulara cevherleri dizmek kadar israfın en aşağılığı olduğunu söyler. Şâir yaşadığı şehri eleştirmektedir. Beyitten de anlaşılacağı üzere söz söylemenin işe yaramadığını hatta şâir, söz söylediği için kendini kötü hissettiği anlaşılmaktadır.

Söz söylemek Burûsa'da isrâf makûlesi

Dizmek mehâra gevheri itlâf makulesi (G124/ 1)

4.2.2.2. İstanbul

İstanbul Osmanlı Devletinin pay-ı tahtıdır, aynı zamanda kültür ve sanat şehridir. Devlet ricali, âlim, şâir ve sanatçıların yaşadığı yerdir. Kendini göstermeye çalışan veya bir şekilde bir yönüyle ön plana çıkan kişilerin kendini bulduğu yerdir İstanbul. Bursalı İffet de İstanbul'da bir süre yaşamış ve İstanbul'u beyitlerine konu etmiştir.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde; tabiatı ile İstanbul gibi şehirden İffet gibi şâirler çıkar ama Bursa gibi kaygısız ve ilgisiz şehirlerden pek çıkmaz. İstanbul ve Bursa şehirlerinin isimleri kullanarak bunları kıyaslamaktadır. İstanbul'dan çıkan kaliteli ünlü şâirlerin Bursa'dan çıkmadığını anlatmaya çalışmıştır. Şâir İstanbul'un büyüklüğünü anlatırken aynı zamanda kendini de yüceltmektedir. Divan şâirleri övgüye değer buldukları bir konu benzetme yönünü kendileri için de kullanmaktan geri durmazlar genellikle.

Bu tab'ıla Sitânbûl'dan çıkar 'İffet gibi şâ'ir

Burûsa gibi ammâ belde-i bîgânedan çıkmaz (G46/ 7)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde; doğrusunu söylemek gerekirse İstanbul'un toprağı gözümde, nazarımda sürme tozu gibidir. Vatanın kınadığı, alçak ve aşağılık olmayan bir kimseyi zemmetmem, der. Darb-ı mesel olan "İstanbul'un taşı, toprağı altın" tabirine uygun bir kullanımı görmekteyiz şâirin ifadelerinde. Şâir İstanbul'un tozunu göze sürülen sürme tozuna benzetmektedir.

Tûtüyâdir çeşmime hâk-i Sitanbûl togrısı

Eylemem levm-i vatan cây-ı le'îmân olmasa (G105/ 4)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde; kendisine seslenerek İstanbul'un tozuna toprağına yüzümüzü sürsek yaraşır çünkü Bursa'da âlemin sığınılacak gölgesi bulamadık, der. Şâir Bursa ile İstanbul'u kıyaslamaktadır. İstanbul'a çok değer atfetmektedir. Adeta kutsal toprak olarak vasıflandırmaktadır.

'İffetâ olsak Sitanbûl'a sezâdır rû-be-râh

Bulmadık Bursa'da biz bir sâye-i 'âlem-penâh (G112/ 5)

Şâir İffet aşağıdaki beyitinde; İstanbul surları aynen sevda noktası gibi, çünkü ilim ve sanat sahasının çevik ve güzel atlarının hareket alanları olmuş, der. Şâir, İstanbul'u artık farklı bir amaç yüklendiğini çünkü artık ilim adamlarının ve sanatçıların toplandığı bir şehir olduğunu söyler.

Sûr-ı Sitânbul olmuş 'aynı sevâd-ı nokta

Çün sâha-i ma'ârif cevân-geh-i semendi (T14/ 5)

4.2.2.3. Kerbelâ

Kerbelâ, günümüz Irak sınırları içersinde Bağdat'ın güneybatısında yer almaktadır. Kerbelâ'nın hem Türk hem Fars hem de Arap edebiyatlarında yer almasının sebebi yürek dağlayan Hz. Hüseyin ve ailesinin şehit edilmesindedir. Bursalı İffet Peygamber Efendimizin ve âlinin sevgisiyle dolu bir kişidir. Hz. Hüseyin ve Kerbelâ olayına kayıtsız kalmamıştır. Aşağıdaki beyitte şehir adı verilmiş ancak olay anımsatılmıştır.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde her bir yüksek sesle gülen şehit, Kerbelâ'nın aşkına can atar olduğunu bundan dolayı da cennet bahçesi Kerbelâ'yı kıskanır olmuş, der. Dinimizce şehitler kendileri ölü bilmezler bu nedenle yıkanmazlar ve cesedleri genellikle mütebessim olur. Kerbelâ'da şehit düşenler o kadar mutludurlar ki yüksek sesle gülen şehitler olarak ifade eder şâir onları. Bu nedenle orayı cennet bahçesi ile kıyaslamaktadır hatta kıskanılacak bir durumda da olduğunu ifade eder.

Her bir şehîd-i hande-künân tîga cân atar

Olmuş meger ki reşk-i İrem Kerbelâ-yı 'aşk (G59/ 2)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; sırdaşı ile ayrılığından dolayı âh ve figân eylemektedir ancak Kerbelâ ovasında ağlama ve inlemelerinin daha da fazlaştığını ifade eder. Artık ayrılıklar birleşmiş ve artmıştır.

Kerbelâ deştinde zâr u nâlemi ezfûn idüp

Âh u efgân eyleyem hicrân ile sır-dâşımı (G118/ 4)

4.2.2.4. Hançerli

Bursalı İffet Hançerli isminde bir köyü beytine konu ediyor. Şu an Bursa'nın Mudanya ilçesine bağlı bir mahalledir. Bursalı İffet'in orada yaşadığı ve zamanda bir köy olduğu beyitten anlaşılmaktadır.

Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin kirpikleri ile yüzündeki beni gönülden geçirdiğini, hayal ettiğini ancak Hançerli köyünü ise kendisinin isteyerek seçtiğini ifade eder.

Dilde itdim dâne-i hâlünle müjgânun hayâl

Karye-i Hançerli'yi ben iltizâm itdim hele (G116/ 3)

4.2.2.5. Kandehar

Afganistan'da bir şehirdir. Bursalı İffet Kandehar tüccarlarından Elif Han'ı tarih düşmek için kaleme almıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte Elif Han için Kandehar şehrinin ileri gelenlerinden bir zat olduğunu, beyti tavaf için Batha semtine yol aldığını ifade eder.

Bu zât olmuşdı şehir-i Kandehâr'ın ser-firâzından

Tavâf-ı beyt için kıldı azîmet semt-i Bathâ'ya (T13/ 1)

Şâir aşağıdaki beyitte Elif Han'ın Kandehar'ı yurdun şekerine feda kıldığını, felek Süreyya'nın gerdanlığı bu tarihe saçsın, diyerek bu tarihe not düşmek ister.

Bu târihe nisâr itsün felek 'ıkd-ı Süreyyâ'yı

"Fedâ kıldı Elif Hân Kandehâr'ı kand-i me'vâya" (1250) (T13/ 4)

4.3. MİMARİ (HAMAM, MİNBER, HAN, CAMİ, TÜRBE MİHRAP, KÜRSÜ, MABED, HAMAM)

4.3.1. Hamam- Kaplıca

Bursalı İffet Divanında birçok mimari eserlere atıfta bulunmuştur. Aşağıdaki beyitte de hamamı konu etmektedir. Şâir aşağıdaki beyitte hamamda bir peri seyrettim, sanki gümüş ayine de pek esmerlerin yeri, diyerek hamama gittiğini dönemin insanları için de uğrak bir mekân olduğunu söyleyebiliriz.

Bir perî seyr eyledim germâbede

San gümüş âyîne pek esmer yeri (G125/ 6)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte kendisine seslenerek testiden maden, çiniden de çanak çömlek olmadığı gibi yeni sevgili ile eski kaplıca sarayında olmaz demek ister. Şâir teşbih ve temsillerinde çanak, çömlek, çini, maden ve kaplıcaı kullanır. Şâir sosyal hayatta değer verilen ve kullanılan eşyaları malzeme olarak kullanır.

Yeni yâr ile Eski Kaplıca kasrında ey 'İffet

Sebûlar ma'den olmaz ise bir çînî sifâl olsa (G105/ 4)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte ise yine kendisine seslenerek neşeli sevgilinin dudağının kadehinin mutluluğuyla yeni kaplıca sarayında bayram edelim, diyerek yeni kaplıca ile yeni bir mutluluk ve bayram gibi bir sevinç yaşama arzusundadır.

‘İffetâ kasr-ı Yeni Kaplıca'da ‘îd idelim

Hande-i câm-ı leb-i yâr-i ferah-nâkim ile (G113/ 6)

4.3.2. Han

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte nimet hanı olarak büyük bir konağı konu etmektedir. O konak ise Cizyedar Rakım Efendi’ye aittir. Dervişle Padişah nimet evine gelse, herkesi bu güzelliğiyle utanca boğar, diyerek herbirlerinin ayrı güzellikleri olduğunu ifade eder.

Cümle şermende-i müstagra-k-ı ihsânı olur

Hân-ı in‘âmına dervîş ile Dârâ gelse (K4/ 17)

Şâir aşağıdaki beyitte ise “ey servi bahçesine bakan bahçıvan, seher muştusunda uyanık ol, parlak olan gönül sarayını daima çiçeklerle süsle” diyerek gönül sarayını konu edinir.

Tebâşîr-i seherde bâg-bân-ı servi âgâh it

Şükûfeyle müzeyyen eylesün kasr-ı dil-efrûzı (K5/ 5)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; kavuşma hanında dudaklarını öpme isteğini bizden uzak tutma, tıpkı Hızır çeşmesini gözetleyen Keylus gibi olalım, der. Şâir kavuştukları bir mekânın, hanın varlığı konu etmektedir.

Hân-ı vaslunda dirîg eyleme takbîl-i lebün

Çeşme-i Hızr'a nîgeh-bânî-i Keylûs olalım (G82/ 4)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; Peygamber Efendimizin övdüğü han olan Kâbe’yi bahş eyle, kölen İffet de söz ustası Hasan ile haşr olsun, der. Şâir Kâbe’yi övülen han olarak isimlendirmektedir.

Sitâyîş-hân-ı Peygamber cenâb-ı **Ka‘b’a** bahş eyle

Kulun ‘İffet de **Hassân-ı** sühan-dân ile haşr olsun (G88/ 5)

4.3.3. Cami, Mescit, Mabed

Camilerde merdivenlerle çıkılan ve cuma günlerinde hutbe okunan kürsü olan minber Bursalı İffet'in vurgu yaptığı kavramlardandır.

Şâir aşağıdaki beyitte; O Muhammed Mustafa ki Mescid-i Aksa'da imam oldu, tüm nebilere en yüksek minberden hutbe irad ettiğini ifade eder.

Oldı Aksâ'da imâm-ı enbiyâ vü ba'de-zâ

Hutbe-gûy-ı **minber**-i bâlâ Muhammed Mustafâ (G4/ 4)

Cami veya mescidlerde imamların namaz kıldırarak girintili kısma verilen addır. Bursalı İffet de camiye ait bölümü beyitlerine konu etmiştir.

Şâir aşağıdaki beyitte; ey ay gibi imam, siyah sarıkla mihraba geldikçe her yer o kaş üzerindeki ben aklıma gelir, der. Şâir, imam mihraba namaz kıldırarak için gelir cemaat da ona tabi olarak hizaya geçer kaş gibi düzgün bir şekilde. Cemaatin dizilişini kaşa, imamı da kaşın üstündeki bene benzetir. Bursalı İffet aynı zamanda siyah destar ile imamların diğer inşalardan farklılık gösterecek şekilde siyah sarık taktıklarını ifade eder.

O ebrû üzre hâlün fikrime ey meh gelür elbet

Siyeh destâr ile her câ imâm **mihrâba** geldikçe (Müf. 1/ 1)

Bursalı İffet, aşağıdaki tahmiste; henüz melekeler Hz. Âdem'e secde etmeden, aşk ehli sevgilinin kaşını mihrap eyleyerek secdegah kıldıklarını, söyler. Burada sevgilinin kaşları mihraba benzetilir. Camide yönelin yer nasıl ki mihrabsa aynı şekilde de sevgilinin kaşları da öyledir, der.

Âsumân üzre güşâd itdi mahabbet bâbını Neş'e-dâr itdi sipihrûn encüm ü meh-tâbını Âferîde kıldı hep ta'lîm-i 'aşk âdâbını

Secde-gâh itmişdi 'aşk ehli kaşun **mihrâbını**

Kılmadan hayl-i melâ'ik secde-i Âdem henüz (Tah. 1/ 2)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; İffet(namus) nimet içine yerleşmiş bir nokta olduğunu, hata işlendiğinde ise her zaman pişmanlık rütbesi gibi olduğunu, dergâhın eman yeri olur, der. Şâir, insanların hangi mevki ve makamda olursa olsun mutlaka günah işlediğinde ona uygun da pişmanlık mekanın olduğunu söyler.

Der-i ihsâna gelmiş bir siyeh-rû bendedir **‘İffet**

Ne rütbe mücrim ise dergehün dârü'l-emân eyler(G22/ 4)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; dün gece kemer biçimindeki kaşını hayal ederek, mescidin penceresini mihrapla kıyasladık, der. Şâir mescitteki bölümleri kıyaslarken bazı bölümlerin bazısına göre daha önemli olduğunu ifade ederken pencere ile namaz kılan yer olan mihrap arasında ilişki kurmaktadır.

Tâk-ı ebrûsını dün gice tahayyül iderek

Revzen-i mescidi mihrâb kıyâs eylemişüz (G48/ 7)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; cömert olan Sultan Mahmud’un sayesinde süslü Üsküplü Caminin yapıldığı bu nedenle Allah’ın onu güçlü kılması için dua etmektedir. Şâir, Üsküplü Caminin yapımına tarih düşmek üzere kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

"Mü’eyyed ide Hak Sultân Mahmûd-ı kerem-cûyü yapıldı sâyesinde câmi‘-i zîbâ-yı Üskübli" (1251)

Bursalı İffet, Yeni Bezaz Camisinin tamirine tarih düşürmek üzere beyitlerini kaleme almıştır. Şâir aşağıdaki beyitte; cami yerine mabed tabirini kullanmaktadır. Bu mabedi gören, ikinci vakıf dedi. Cennette gümüş tuğla oldu ve onu mamur etti, diyerek cami, mabed yapanların cennette gümüş tuğla kazanacağı ifade eder. Buradaki bir tuğlaya bedel bir gümüş kazanarak mamur olacağı söyler.

Vâkîf-ı sâni didi evvel gören bu ma‘bedi

İtdi ma‘mûr oldı cennetde kusûrı sîm-hışt (T8/ 2)

Şâir İffet aşağıdaki beyitte; Yeni Bezaz Camisinin tamirine tarih düşerken caminin tamirine inci tanesi gibi bir tarih düştüğünü, süslemede cenneti resmeder gibi olduğunu söyler.

‘İffetâ dür-dâne târîh söyledim ta‘mîrine

"Yeni Bezzâz Câmi‘i zînetde hem resm-i bihişt" (1228) (T8/ 5)

4.3.4. Saray, Kasr

Saraylar, büyük devlet adamlarının veya zenginlerin kullandıkları ihtişamlı ve gösterişli binalardır. Ancak Bursalı İffet saraya farklı bir bakış açısıyla bakmaktadır.

Aşağıdaki beyitte Ümmühani'nin Sarayı'nda vahiy getiren Cebrail (a.s), Ya Resullullah (a.s.m)'a buyur izzetle Allah'ın davetlisisin dedi, der. Şâir, Ümmühani'nin evi aslında bir saray değildir ancak orada vahiy geldiği için oraya bir saray olarak ifade eder.

Serây-ı Ümmühânî'de didi Cibrîl-i vahy-âver

Buyur 'izzetle med'uvv-ı Hudâ'sın yâ Resûlallâh (G100/ 2)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; Üftade Hazretlerinin huzurunu ve gönül sarayını olan bu kasrı Hüseyin Hüsnü Beg İrem'in resmi gibi yaptı, diyerek Üftade Hazretlerinin Kasrının tamirine tarih düşmüştür.

Çün sarây-ı dil huzûr-ı Hazret-i Üftâde'de

"Yapdı bu kasrı Hüseyin Hüsnü Beg resm-i İrem" (1253) (T5/ 10)

Bursalı İffet, İzzet Efendi Kasrı'na tarih düşmek üzere aşağıdaki beyiti kaleme almıştır. Şâir aşağıdaki beyitte bu yüksek başlı kasrı yaptı. Gönülleri okşayan her nakşı kemer biçiminde yaptı, der.

Bu kasr-ı ser-bülendi bünyâd kıldı kendi

Her nakş-ı dil-pesendi mânend-i tâk-ı ebrû (T7/ 3)

Bursalı İffet, döneminde yaşamış Nakşi Tarikatının önde gelen isimlerin olan Azineli Ahmed Efendi vefatına tarih düşmek üzere kaleme aldığı aşağıdaki beyitte ise göçtü ancak onu cennette şehitlerin sarayı onu bekler, der. Şâir cennetteki şehitlere verilen sarayı mevz-u bahs eder.

"Şehîdân kasrını âmâde dîde

Göçüp Âzineli Ahmed Efendi" (1252) (T11/ 8)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte ise yine Azineli Ahmed Efendi için bu dünyada muradına kavuşamadı, Allah ona rahmet kılıp cennet saraylarında hurilerden gelinler versin diye duada bulunur. Azineli Ahmed Efendi beyitten anlaşılacağı üzere evlenmeden bu dünyadan göçmüştür. Bu durum şâirimizi derinden üzmüştür. Bu nedenle şâirimiz ona cennette hurilerle evlenmesini ve en güzel mekânlardan olan sarayları vermesi için Allah'a yakarmaktadır.

Felekden nâ-murâd oldı Hudâ rahmet kılıp virsün 'Arûs-ı hûriyân ile sarây-ı cennetü'l-me'vâ (T10/ 4)

4.3.5. Çeşme

Bursalı İffet, Bursa yakınlarında Panayır köyünde yapılan Derviş Paşa Çeşmesine tarih düşmek üzere beyitleri kaleme alır. Teknolojinin daha gelişmediği 19. yüzyılın başlarında yaşayan şâirimiz Bursalı İffet döneminde çeşmeler toplumda önemli yere sahiptir. Çeşme başında yapılan sohbet, suyun lezzeti, suyun akışı bile şâirimizin dikkatini çeken bir konu olmuştur.

Şâirimiz aşağıdaki beyitte; bu su karanlıkta çeşme başında ölümsüzlük suyu gibidir. Fark ettirmeden inci gibi akar gider, der. Şâir çeşmeden akan suyun berraklığını, faydasını, nasıl aktığını gibi özelliklerini sıralar.

Âb-ı hayvân gibi ser-çeşme-i zulmetde bu su

Foya vermezdi akup âb-ı güher-veş gûyâ (T1/ 3)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; altın suyunu civa gibi sıralı bent yaptı, bu havuz macranın süsü, altın gibi kıvrımlı oldu, der. Şâir çeşmeyi bulunulan yere güzellik kattığını ve biriktirdiği suyun akışını da civaya, kıvrımlarını altına benzetmektedir. En değerli madenlerle çeşmeyi tanımlamaktadır.

Âb-ı zer silsile-bend itdi o sîmâb-veşi

Oldı bu havzla zerrîn-lüle zîb-i mecrâ (T1/ 4)

4.3.6. Mevlevihâne

Bursalı İffet sadece cami veya medrese değil yapılan tekke ve Mevlevihaneleri de tarih düşürmek üzere beyitlerine konu yapar. Aşağıdaki beyitte Nuri Paşa'nın semahaneyi yüksek kubbeli, yeşil kubbeye benzer bir şekilde yaparak feleğin kışkandığı bir yapı olarak inşa ettiğini ifade eder.

Eyledi reşk-i felek kubbe-i hadrâ mânend

"Nûrî Paşa bu semâ'-hâneyi nev tâk-ı bülend" (1237) (T4/ 4)

4.3.7. Berber

Bursalı İffet toplumun sosyal dokusu içersinde birçok yapıyı dile getirmiştir. Bunlardan birisi de berberlerdir

Şâir aşağıda beyitte; mücevher ile tarihimi ele al, caminin yanında zariflerin

karargâhını, diyerek Bursa'daki Cami-i Kebir'in yakınında yanında yapılan berber dükkânına tarih düşmek üzere kaleme almıştır. Sosyal hayatın içersinde insanların traş oldukları, bakım yerleri yaptıkları yerlerin olduğu anlaşılmaktadır. Şâir berbere gidenlerin zarif insanlar olduğunu veya zarifleştiklerini söylerken berberlerin de toplum hayatındaki önemini ortaya koymaktadır.

Al ele cevher ile târîhim

"Kurb-ı câmi'de makarr-ı Zurefâ" (1221) (T6/ 4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; başını tıraş zahmetinden kurtaran Hz. Selman'a dua etmesini ister. Şâir, berber olan Hz. Selman'a mesleğinden dolayı büyük bir saygı duymaktadır. Teknolojinin gelişmediği bir dönemde bazı meslekler daha fazla bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kurtaran **renc-i terâşdan** serini

Eyleye Hazret-i Selmân'a du'â (Tar 6/ 1)

4.4. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA, DURUMLAR VE MÜNASEBETLER

4.4.1. Danışma Meclisleri (Bezm, Erbab-I Daniş)

Tarih boyunca insanlar bir araya gelir ve çeşitli toplantılar gerçekleştirirler. Peygamber Efendimiz de özellikle önemli bir karar alırken mutlaka istişare ve meşveret yapardı. Bu davranış artık Müslüman bir kişinin karakteri olmuştur. Bursalı İffet de konuya dikkat çeken beyitler kaleme almıştır. Birkaç örnek beyit aşağıda belirtilmiştir.

Bursalı İffet toplumun sosyal dokusunu beyitlerine konu edinir. Toplum liderlerinin danışma meclisleri oluşturduklarını, beraber namaz kıldıklarını, toplunum şeyhlerinin yanında kendilerini mutlu ve güvende hissettiklerini beyitlerinden anlamak mümkündür. Şâir, bir veli olarak gördüğü Şeyhülislam Âsım Efendi'nin danışma erbabıyla tahiyyata oturduğunu, hünerli şâhin neş'esiyle ayağa kalktıklarını ifade ederken aslında dönemin sosyal dokusu danışma meclislerini konu etmektedir.

Dâniş erbâbı tahiyyâta oturmuşdı velî

Neş'e-i şâh-ı hüner-perver ile kıldı kıyâm (K1/ 9)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde; dünyanın sitemperver tabiatlısı meğerse insafa gelerek, irfan ehlinin meclisi ile geleceğinin kadehini arttırdı, der. Şâir, ilim ve irfan sahiblerinin bir araya geldiklerini, meclis oluşturlarını ve gelecekle ilgili önemli kararlar aldıklarını bununla beraber padişahın onların taleplerine bigâne kalmadığını da ifade eder.

Meger insâfa geldi tab‘-ı gerdûn-ı sitem-perver

Pür itdi câm-ı ikbâl ile bezm-i ehl-i ‘irfânı (K2/ 2)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde; padişahın meclisini düzenlesem buna şaşılır mı, yaşımlı halis şaraba bağrım da kebaba benzer, der. Şâir yaşı ve yaşadığı sıkıntılar itibari ile olgunluğa erdiğini bu nedenle paşadışah meclisini düzenleyecek düzeye ulaştığını ifade eder.

Tarh eylesem ‘aceb mi bir **bezm-i pâdişâhî**

Yaşımlı şarâb-ı nâba bağrım kebâba benzer (G32/ 6)

4.4.2. Makam Ve Meslekler (Vezirlik, Şeyhül İslamlık, Hâcegan, Müftülük, İmamlık, Vaizlik, Berberlik)

Bursalı İffet, *Divanı ’nda* çeşitli makam ve önemli gördüğü meslek ve görevlere yer vermiştir.

4.4.2.1. Vezirlik

Osmanlı devlet yönetiminde en üst yönetici konumundaki kişiye verilen makamdır. Padişahıtan sonra gelen üst makamdır.

Bursalı İffet vezir olan Şerif Paşa için kaleme aldığı ikinci kasidesinde onun kadar hiçbir vezir adil olmadığını ona Allah’ın aslanının kılıcı denilse yakışır, der. Şâir vezirlik makamının hakkını adaletle veren bir kişi olduğunu çeşitli beyitlerinde ifade eder.

Şerîf Paşa-yı ‘âdil ol vezîr-i bî-mu‘âdil kim

Dinilse zâtına şâyeste seyf-i şîr-i Yezdânî (K2/ 7)

4.4.2.2. Binbaş

Binbaş, askerlikte önemli bir rütbedir. Yaklaşık bin kişilik bir tabura komutanlık yapar. Yarbay rütbesinin altı bir görev ama yüzbaşının da üstü görevdir. Osmanlı

devletinde askerlik önemli görevlerdendir. Askerlik toplumda da değer gören, saygın bir meslektir.

Şâir İffet, bir boş gezen insanların başısın ve yabancılar dilsiz ise sen de telkin verilen kişisin. Sen ne medrese talebesisin ne de binbaşısın bu nedenle kim seni neylesin, der. Şâir bu beyitinde medrese talebeliğini ve askerliği söz konusu eder. Toplumda değer değer görmek için en azından bu iki mesleği seçmesi gerektiğini ifade eder.

Bir boş gezenler başısın el la‘l ise sen aşısın

Ne **sûhte** ne **binbaşısın** ‘İffet seni kim neylesün (G92/ 3)

4.4.2.3. Şefaath Tahtı

Bursalı İffet önemli bir makam olarak şefaath tahtını konu etmiştir. Şâire göre bu makam Hz. Muhammed’e aittir.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte döneminin sosyal dokusu içerisinde peygamber sevgisi ve saygısı çok ön plandadır. En büyük makamın Peygamber Efendimize ait olduğunu görülmektedir. Şâir, şefaath tahtında (Allahın yanında) Ahmed i Mürsel gibi ümmetini düşünen şanı büyük bir peygamberimiz var, diyerek ifade eder.

Cenâb-ı Ahmed-i Mürsel gibi taht-ı şefâ‘atde

Taraf-dâr-ı ümem Peygamber-i zî-şânımız vardır (G22/ 4)

4.4.2.4. İmamlık

İlmiyle diğer insanlardan daha iyi durumda olup cemaata namaz kıldıran kişidir. İmamlık makamı toplumda saygın bir yere sahiptir. Toplum onlara genellikle önder olma görevini de verir. Toplumdaki birçok sosyal konu ile ilgilidirler. Nikâh akitlerinden, sünnet düğünlerinden, cenaze işlerinden, mezarlık defin işlerinden ticarî anlaşmazlıklara kadar toplumun birçok işleriyle alakadarlık gösteren önder kişiliklerdir. Bursalı İffet de imamlığı beyitine konu eder.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; ben Hz. Peygamber’in âline ve ashabına sevgi besleyen biriyim. Ey İffet, her ne kadar sevgim hepsini kapsasa da ehl-i sünnete mensubiyetim gereği en büyük sıddık olan Hz. Ebubekir’i imamı, ashabın başı kabul ederim, der. İmamlığın önemli bir makam olduğunu işaret eder.

Muhibb-i âl u ashâbım kelâm-ı gayri gûş itmem İmâm-ı ehl-i sünnet **‘İffetâ** Sıddîk-i Ekber'dir (G19/ 5)

4.4.2.5. Hocalık

İlmi öğreten, öğretmenlik yapan saygın kişilere toplumda hoca denir. Din görevlilerine de hoca tabiri kullanılır.

Bursalı İffet'in döneminin sosyal dokusunda hocalık önemli bir makamdır. Hocalar büyük değer görür. Bunları beyitlerinden anlamak mümkündür. Şâir aşağıdaki beyitte O bütün hocaların en büyük biridir. O kalplere zikirle sefalar veren Sıddık-ı Ekberdir, der.

Odur pîr-i ‘azîzi hâcegân-ı nakş-bendânun

Viren ezkâr ile kalbe safâ Sıddîk-i Ekber'dir (G19/ 6)

4.4.2.6. Vaizlik

İbadete, Allah'a itaate, iyiliğe, doğruluğa, gûnahtan kaçınmaya, güzel ahlaka yönlendirmek için etkileyici usulpla nasihatta bulunan kişilere toplumda vaiz denilmektedir.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; yüzüme karşı gûnahımı saydı ve sorguladı, vaizin meclisi sanki hesap gününün görüldüğü yer gibidir, diyerek vaizlik makamına ve meclisine işaret eder.

Hep rû-be-rû gûnâhım itdi şümâr u pürsiş

Gûyâ ki **bezm-i vâ‘iz** rûz-ı hisâba benzer (G32/ 2)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; Vaizler dünyanın karmaşasını teskin etmiş gibi, onu hutbe kılıncının sahibi yapmış gibi, der. Şâir vaizlerin sözünün gücünden ve hutbe okunurken ellerinde bulunan kılıç ile de güçlerini konu eder.

Vâ‘izân teskîn-i âşûb-ı cihân itmiş gibi

Anı seyf-i hutbe bir sâhib-kırân itmiş gibi (G126/ 1)

4.4.2.7. Şeyhu'l Harem

Mekke bulunan Kâbe'de ve Medine'de bulunan Mescid-i Nebevi'de görev yapan büyük âlimlere verilen isimdir. Bazen de Mekke ve Medine'nin yönetimi elinde bulunan kişiye de verilir bu isim. Dinî bilgiler noktasında otorite kabul edilen kişiler arasından

seçilir bu şahıslar. Kur'an-ı Kerim'i güzel okumaları ile de meşhur kişilerdir. Genellikle hafızul Kur'an'dırlar. İslâm âleminde kişiliklerine çok önem atfedilen ve sözlerine çok değer verilen kişilerdir.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; ey ateşe tapmaktan mest olmuş çocuk, bu zamanın cazibesi ile Şeyhul Haremi şarap satanın evine çekersin, der. Zamanın en güvenilir ve insanlara istikamet veren en önemli şahsı Şeyhul Harem'dir. Şâir burada sosyal bir eleştiri yapmaktadır. Sıradan ve kendinden geçmiş kişiler, önemli mevkilerde olan insanları dünyanın cazibeli işleri ile kötü işlere çekmeye çalıştıklarını söyler.

Bu câzibe-i ân ile ey mug-beçe-i mest

Şeyhu'l-haremi hâne-i hammâra çekersin (G94/ 2)

4.4.2.8. Berberlik

Saç ve sakal tıraşı yapan, berberliği kendine meslek edinen kişiye berber denmektedir.

Şâir İffet aşağıdaki beyitte; Kim ki başını tıraş olmanın sıkıntılarından korsa, berberlerin piri olan Hz. Selman'a dua etsin, der. Berberlik mesleğine saygı duyulmasını ve berberlikte saygın bir karakter olan Selman Hazretleri'ne de dua edilmesi diler.

Kurtaran renc-i terâşdan serini

Eyleye Hazret-i Selmân'a du'â (T6/ 2)

4.4.2.9. At Ve Binicilik

At hem savaşlarda hem de günlük hayatta kullanılan bir hayvandır. Dolayısıyla Osmanlı devletinde yaşayanlar için atın bakıcılığı ve biniciliği de önemli bir yer tutmaktadır.

Bursalı İffet yukarıdaki beyitte, adalet atının meydanaiki usta binicisini gördüğünü ve feleğin yeniden dik başlı atın ağzına insaf gemini taktığını söyler. Adalet ve ona ait kavramları somutlaştıran benzetmelerde dik başlı at ve usta binici kavramlarını kullanmaktadır. Buradaki sembollerden de anlaşılmalıdır ki hayatın içinde at, binicilik ve meydan önemi yer tutmaktadır.

Öyle şâhen-şeh-i dîn-pervere olsa yaraşur

Böyle bir ehl-i vera' müftî-i Nu'mân-makâm (K1/ 14)

4.4.2.10. Sarraflık

Altın ve kıymetli madenlerden iyi anlayan, bunları işleyebilen, bunların değişimini yapan ve bu işleri kendine meslek seçen kişidir. Bir işten çok iyi anlayan kişileri de lakab olarak söylenir.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; servet ehlinin günahlarının karanlık aksi şimdi devletin dayanak noktası ancak sarrafların ise en aşağı tabakasıdır, der. Şâir burada sosyal bir eleştiri yapmaktadır. Devletin zenginlere değer verdiğini ancak işin ehli insanlara göre ise bunların bir kıymeti olmadığını ifade eder. Şâir sarraflığı mecazî anlamda kullanmaktadır. Değerine göre kıymet biçen anlamında kullanmaktadır.

‘Aks-i sevâd-ı ma’siyeti ehl-i servetin

Şimdi medâr-ı devleti **sarrâf** makulesi (G124/ 2)

4.4.2.11. Mihmanlık, Mihmandarlık

Misafirlik, misafir olmak veya misafir etmek toplum hayatımızın vazgeçilmez kültürüdür. Bursalı İffet de bu konuya bigâne kalmamıştır. Aşağıdaki beyitinde bir nefes dahi olsa misafir olsa bu hasret ve ayrılık ateşi eseri mahvetmezdi, der. Ayrılıklar özlem ve kavuşma arzusunu ortaya çıkarır. Misafirlik bu hasreti ortadan kaldırır, muhabbet ortamını ortaya çıkarır. Bu açıdan çok önemli kültürel bir öğedir.

Eylerdi bî-mahv-ı eser ey âteş-i nîrân eger

Mihmân olaydı bir nefes bu hasret ü hicrân sana (G3/ 5)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; düşman hayalin ile misafirseven olmuş, her gece misafirler iner gözümün önüne, der. Şâir hayalinin sürekli düşmanını, rakibini misafir ettiğini yani hatıra getirdiğini, rakibini gözünün önünden ayırmadığını söyler. Rakibin hayaline gelmesinden şikâyetçidir ancak misafirlik durumu söz konusu olduğundan hayalinden de çıkaramamaktadır. Misafirlik hukukunda düşman dahi olsa evden çıkarmak, kovmak yakışıksız bir durumdur.

Olmuş agyâr hayâlün ile **mihmân-perver**

Merdüm-i çeşmine her gice **misâfirler** iner (G39/ 1)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; ehl-i iman bu dünyada misafirdir. Sonuç olarak dünya kâfirlerin yeridir, der. Şâir iman ehlinin bu dünyayı bir misafirhane olarak görüp

ona göre hasr-ı nazar etmesi gerektiğini düşünür. Kâfirlerin ise ahiret inançları olmadığı için bu dünyaya bütünüyle müteveccih olduğunu ifade eder.

Bu serâda ehl-i îmân **mîhmân**

Hâsılı dünyâ dahi kâfir yeri (G125/ 3)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; kendisinin güzelliği, şirinliği, tavrı ve kıyafeti olmadığını belirtmekte ayrıca halkı da misafir edip ziyafet vermediği için kim seni neylesin, diyerek eleştirmektedir. Toplumda ziyafet vermenin, ikramda bulunmanın, misafir etmenin önemini vurgulamaktadır.

Hüsn-i melâhat sende yok tavr u kıyâfet sende yok

Halka ziyâfet sende yok ‘İffet seni kim neylesün (G92/ 4)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; göğsüm yıkılmış köhne bir han olmasına rağmen misafir üstüne misafir gelmesine mani değil, der. Şâir ne kadar perişan bir vaziyette olursa da misafir kabul etmemenin izah edilebilir olmadığını ifade eder.

Sahn-ı sînem bir ribât-ı köhne-i vîrânedir

Gelse de mâni‘ degül mihmân mihmân üstine (G114/ 6)

4.5. EĞLENCE HAYATI

Divan edebiyatında, eğlence hayatı konu olunca daha çok insanlara hoşluk hislerini veren, insanları mutlu kılan duyguların harekete geçmesini sağlayan varlıkların işlenmesi kastedilir. Genellikle aşk, maşuk, mey, şarab, bade, meyhane, bezm-i mey, bade-i esrar, raksetmek, işve, sâki, humâr gibi kavramlar sıklıkla kullanılmaktadır.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; ey İffet olursam her hamse sahibi ile aynı beşliye sahip, bu güzel söz meydanında bakılmaz yaşlı usta ile gence. Özellikle şiirin kim olsa o nazlı sevgiliye eğlence ortamı sunar. Hatıraları sonu olmayan gonca gibi açar. Yeni şiir Cavid’in güzellik mizacının sesi mi bülbül müdür bilmem, der. Şâir sorularıyla Cavid’in yeni şiirler yazdığını ve onun iyi bir şâir olduğunu iknaya çalışır. Aynı zamanda

Olursam ‘İffetâ her sâhib-i hams ile hem-pençe

Bu meydân-ı belâgatdır bakılmaz pîr ile gence

Husûsâ kim ola nazmım o şûh-ı nâza eğlence

Açar hâtırları nazm-ı nevi mânende-i gonca

Nevâ-yı tab‘-ı şûhı **Câvid**'ün bülbül midir bilmem (Thm 2/ 5)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde; dünyadaki işveli kadınların tuzağından sakın, bu kadınlar hileci ve dalavereci kadınlar gibidir, seni tuzağa çeker, diyerek uyarıda bulunuyor. Zelle-i Muhtâle ile toplumun bir kesimini oluşturan hileci ve dalavereci kadınlardan bahsediyor.

İtmesün gâret hazer kıl reh-zen-i dünyâ seni

Şive-i keyd-i fitenle Zelle-i Muhtâle-veş (G53/ 1)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde; kötü tabiatlı olanlar ne rütbede olursa olsun kötülemek için bahane ararken semah ve eğlence ehli insanlar da lütuf ve ihsanda bulunmak için bahane arar, der. Şâir raks yapan, eğlenen kişilerin cömert olduklarını, hediye vermeyi sevdiklerini anlatır. Onlara karşı bir övgü söz konusu iken insanları kötülemeyi huy edinen kişilere karşı da eleştirisi söz konusudur.

Ne rütbe ketme bahâne ararsa tab‘-ı le’îm

‘Atâya ehl-i semâhat dahi bahâne arar (G33/ 1)

4.5.1. Şarap, Mey, Bade, Mînâ, Kadeh

Klasik Türk edebiyatında insanda hoşluk hissi uyandıran içecek olarak kullanılan içeceklerin başında şarap gelir. Bursalı İffet de diğer divan şâirleri gibi şarap, mey, bade gibi kavramları kullanmıştır.

Bursalı İffet şarkıya ait aşağıdaki kıtada; Ey bakışı cefa şarabının sarhoşu, ruhları İrem bağının goncası, gülü. Gonca ağızlı teşrifinin müjdesiyle ayaklarının izinden dolayı, gözüm yollarda kaldı. Şâir insanlara hoşluk, neşe ve ferahlık veren şarap, mest, gül, gonca ve irem bağı gibi kavramları bir arada kullanmaktadır.

Ey nigehi mest-i şarâb-ı sitem

Ruhları gül-gonca-i bâg-ı İrem

Oldı gözüm yollara nakş-ı kadem

Müjde-i teşrifüne ey gonca-fem (Ş2/ 1)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; çimenlik semtine söyleşen bülbül yine gelse, kadeh ve lale ile kırmızı bade gelse, diyerek neşeli ve eğlenceli bir hayatı arzuladığını ifade eder.

Yine semt-i çemene bülbül-i gûyâ gelse

Kadeh ü lâle ile bâde-i hamrâ gelse (K4/ 1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; lale eline almış güya altından yapılmış kadehi, gelen ise o, taze ve yeşil servidir, diyerek sevgiliye duyulan güçlü bir sevgiyi dile getirir.

Lâle almış destine gûyâ ki bir zerrîn kadeh

Var ise ol serv-i ser-sebz-i tarâvetdir gelen (K3/ 9)

Şâir, aşağıdaki beyitte; sen dahi kırarsın o meclisin ödülünü, hazır ol, hiç kimsenin elindeki şarap şişesine ağırlık olma, der. Bursalı İffet, şarap içen, eğlenmeye çalışan insanlara yük olma, diyerek nasihatta bulunur.

Kırarsın sen dahi âmâde ol bezm-i mükâfâta

Meger bir kimsenün destindeki mînâyâ seng olma (G110/ 6)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; içki meclisinde gonca ağızlıdan nükteli bir söz açılıp o ay parçası demiş, bu dahi İffet'tendir. Şâir içki meclislerinde güzel sevililer tarafından onun nükteli, güzel sözlerinin söylendiğini ifade eder. Şâir burada yüksek özgüvenle kendisini övmektedir.

Bezm-i meyde açılıp gonca feminden nükte

Dimiş ol meh bu dahi 'İffet-i gûyâdandır (G30/ 7)

Şâir İffet aşağıdaki beyitte; aşkın şarabından içip, benlik utangaçlığından geçip, halis şarabın muhabbetinden ihsan kıl Allah'ım, diyerek yakarmaktadır. Şâir bu beyitte kullandığı aşk, şarap, muhabbet, hicab, la'l gibi kavramları tasavvufî mânâda kullanmaktadır. Şâir Allah'ın muhabbetiyle benliğinden vazgeçmek ister. Tasavvufta bir anlayış, bir düşünce tarzı olan "fenafillah" ı ifade eder.

İçüp 'aşkın şarâbından geçüp benlik hicâbından

Mahabbet la'l-i nâbından 'inâyet kıl Hudâvendâ (G1/ 2)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; tende değil akan ruhum sensiz ah, cihan ve can bir zerre bana sensiz ah, ne zaman sensiz bâde içsem ah, her kadehimde kanlı ciğer dert ve

gam, der. Şâir ayrılık acısını dile getirir. Sevgili ile içilen içkilerin ayrı iken ona acı, yürek yakıcı bir içecek halini aldığını söyler.

Tende degül rûh-ı revân sensiz âh

Zerre bana cân u cihân sensiz âh

Bâde içerse ne zamân sensiz âh

Her kadehim hûn-ı ciger derd ü gam (Ş 2/ 2)

4.5.2. Meyhane, Bezm-i Mey, Bezm-i Şarap

Meyhane veya bezm-i mey, şâirlerin toplandıkları daha çok şiirler okudukları eğlenceli vakitler geçirdikleri yerlerdir. Ancak mutasavvıf şâirlere göre de meyhâne bir dergâhtır, bezm-i mey ise müritlerin şeyhleri ile sohbet ettikleri meclislerdir. Klasik edebiyatımızda en sık kullanılan kavramlardandır. Şâirimiz de özellikle gazellerinde sıklıkla bu kavramları kullanmıştır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; andım o güzelle şarap meclisindeki arkadaşlarımı, dudığından öptüğüm için ter döküp utandıklarımı, diyerek şarap meclislerinde konuşulanlar ile ilgili bilgi vermektedir. Şâir şarap meclislerinde konuşulanlar ile ilgili utanç duyduğunu da dile getirir.

Andım ol âfetle hem-bezm-i şarâb olduklarım

Bûs-ı la'linden 'arak-rîz-i hicâb olduklarım (G85/ 1)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; meyhane köşesinde rükû ve secde eyler, İffet ise esenin gamından mest ve harap olmuş kişiye benzer, der. Şâir burada meyhaneyi tasavvufî mânâda kullanmaktadır. Meyhane burada ibadet edilen yerdir. Tekkedir. Şâir de sevdiğinin, şeyhinin gamıyla, kederiyle harap ve bîtap düşmüştür. Çokça yorulduğunu beyitinden anlamaktayız.

Mey-hâne gûşesinde eyler rükû' u secde

'İffet yine gamunla mest ü harâba benzer (G32/ 8)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; sevincin ışığıym meyhannede olsam da, gökyüzü kandil gibi boş gayene mihrabın yarık mumu olmadan geçtim, diyerek meyhannede insanlara ışık saçacak, onları mutlu edecek bir rol üstlendiğini söyler. Şâir ayrıca önemli gayeye hizmet ettiğini de söyler.

Çerâg-ı neş'eyim **mey-hâned**e olsam da gökkandil

Tehî-magzâna şem'-i çâk-i mihrâb olmadan geçdim (G87/ 3)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; meclisin içki dostu değil, elin neye layık değil, kâinatta hiçbir şey değil, İffet seni kim ne eylesin? Diye sorgulayarak şâir kendisini aşağılamaktadır. Genellikle şâirlerin özgüvenleri yüksektir. Çoğu zaman kendilerinden övgü ile bahsederler. Bursalı İffet'in de *Divan*'ında çoğu yerde kendini överken bu beyitte kendini değersiz hissetmektedir.

Bezmün enîs-i mey degül destün sezâ-yı **ney** degül

'Âlemde hiç bir şey degül '**İffet** seni kim neylesün (G92/ 5)

4.5.3. Sâki

İçki meclislerinde içki sunan kişidir, saki. Ancak mutasavvıf şâirlere göre ise kâmil bir mürşittir. Yol göstericidir. Aşk için uğraşanlara yol gösteren, rehberlik yapan bilge şahsiyettir.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; ey sâki başının sadakası için bizden el çekme, sarhoş etme, sarhoşluğun sersemliği ile ayıplama, der. Şâir

Sâkiyâ başun için bizden ayagın kesme

Ser-girân itme humâr ile melâmetde koma (G107/ 3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; Ezeli saki, eğer dünyayı gören kadehini sunmasa idi, muhabbetin zor mânâları anlaşılmazdı, der. Şâir ezeli saki derken şeyhini, mürşidini kastetmektedir. O mürşid-i kâmilin dünyayı gören, bilen kadehini sunarak sevginin, aşkın tılsımını çözdüğünü ifade eder.

Sâkî-i ezel sunmasa ger câm-ı cihân-bîn

Hall olmaz idi müşkil-i ma'nâ-yı mahabbet (G15/ 3)

4.5.4. Afyon ve Esrar

Divan edebiyatında şaraba alternatif gibi kullanılan afyon ve esrar da kullananlara hoşluk hissi veren, kendinden geçiren, gam ve kederden kısa süre de olsa kurtaran bir madde olarak kullanılır. Klasik divan edebiyatımızın en önemli şâirlerinden olan

Fuzulî'nin de Beng u Bâde adlı mesnevisi, esrar ve afyonu konu alması bakımından önemlidir.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; nazlı zayıf bedeninde dermansız dert peyda olur; ortaya çıkar, kendini esrar, afyon ve şarabın mübtelası olmaktan sakın, der. Şâir, afyon ve esrar kullanılmasının sakıncalarını bilir bu nedenle nasihatte bulunur.

Vücûd-ı nâzenîne derd-i bî-dermân olur hâsıl

Hazer kıl mübtelâ-yı bâde vü efyûn u beng olma (G110/ 2)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; her gönlü daralana kendinden geçiren esrar verilmez, daralmışa ağzına kadar dolu kadeh verilmez, der. Şâir, belli bir olgunluğa kavuşmadan kadehin ve esrarın alınamayacağını ifade eder.

Her teng-dile **bâde-i esrâr** virilmez

Bî-vüs'ate peymâne-i ser-şâr virilmez (G45/ 1)

4.5.5. Müzik Aletleri (Ney, Tambur, Keman, Saz, Rebab)

Eğlence hayatının vazgeçilmez unsurlarından biri de müzik aletlerinin kullanılmasıdır. Bursalı İffet de beyitlerinde müzik aletlerinden ney, tanbur, saz, rebab, keman ve çenge yer vermiştir.

4.5.5.1. Ney, Neyzen

Kamıştan yapılan, üflemeli bir müzik aletidir. Onu çalan kişiye de neyzen denir. Tasavvufî yönü de olan bir alettir. Ney, aynı zamanda kâmil insanı, olgun kişiyi de ifade eder.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; müzikte kimse kulağını tambur gibi bükmedi ancak; kıl kadar etmez hatayı inceden inceye arayan ney, der. Şâir neyin kıl kadar bile olsa tamburun hatasını ortaya çıkarmak için uğraştığını ve affetmediğini söyler.

Mûsikîde kimse gûşın burmadı tanbûr-veş

Kıl kadar itmez hatâyı mû-şikâf âzâd-ı ney(G120/ 4)

4.5.5.2. Tanbur

Tambur saza, bağlamaya benzeyen telli bir çalgı aletidir.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; âşıklar sana neyzen bakışı ile bakmasın, tambur

gibi herkesin kucağına yatma, der. Neyzenler, neyi ortamından koparır. Dolayısı ile ney, ayrılığın hüznü ile yanık yanık sesler çıkarır ancak ona artık bir faydası yoktur. Tanbur çalanlar da öyledir. Şâir, sevgilinin dikkatli olmasını, aksi takdirde çokça acılar çekebileceğini söyler.

‘Uşşâk sana bakmaya neyzen bakışıyla

Tanbûr-sıfat herkesün âgûşına yatma (Müf 13/ 1)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; sanma ney, neyzen elinden inler, anıp ağlar Hazret-i Mevlânâ’yı, der. Ney hüznü ses çıkarır. Bunu ayrılık acısına bağlarlar. Ney, kamışlıktan ayrılmış ve vatanını kaybetmiştir. Bu nedenle ney hüznü, hasreti ve kavuşma arzusunu dile getirir. Şâir neyin ağlamasını, inlemesini tasavvufî bir bakış açısıyla işlemektedir. Divan edebiyatında ayrılık acısına dayanmayanlar artık gözyaşı dökmeye başlar. Şâir, burada neyin Hazreti Mevlânâ’ya kavuşmadığından gözyaşı döktüğünü ifade eder.

Dest-i neyzen den ider nâlişi sanma nâyı

Yâd idüp girye ider Hazret-i Mevlânâ’yı (Müf 14/ 1)

4.5.5.3. Saz ve Rebab

Saz, diğer adı bağlama olan çalgı aleti, halk arasında sıklıkla kullanılır. Saz çalınırken mızrap kullanılır. Ancak parmaklarıyla çalan çokça kişiye de rastlamak pek mümkündür. Rebab da saz gibi çalgılı bir alet olup daha çok Hindistan bölgesinde kullanılır.

Şâir İffet aşağıdaki beyitinde; köhne meyhane köşelerinde, âşıkların dostu yoktur. Eğlencede erimiş sevgilinin dudağı, saz ve rebaba benzer, der. Şâir sevgilinin dudağını saz ve rebaba teşbih etmekle beraber âşıkların da meyhane köşelerinde yalnızlık yaşadıklarını söyler.

Mey-hâne-i kühende yokdur enîs-i ‘âşık

La‘l-i müzâb-ı sâfa sâz u rebâba benzer (G32/ 8)

4.5.5.4. Keman ve Çeng

Eğlence hayatının önemli çalgı aletinden olan kemanı ve yine saza benzeyen telli bir müzik aleti olan çalgıyı da kullanmaktadır.

Bursalı İffet aşğıdaki şarkıya ait dörtlükte; uzun boylu şâir tek reng elbise ile güneşe naz eyler, dar elbise ile keman ve saz ile meclis kalabalık olsa hüzünlerin kulübesi sessiz olur bana, der. Şâir keman ve sazın hüzünleri ifade ettiğini söylerken kalabalıkların da hüzünleri alamadığını söyler.

Serv-i nâzım câme-i yek-reng ile

Mihre nâz eyler kabâ-yı teng ile

Olsa pür meclis kemân u çeng ile

Külbe-i ahzân olur sensiz bana (Ş1/ 2)

4.5.6. Bayram

Bayramlar insanların mutlu olduğu, büyük sevinç ve coşku yaşadığı günlerdir. Bursalı İffet dinî bayramlar üzerinde durmakta bunların insanlar üzerinde bıraktığı etkiyi işlemektedir.

Şâir İffet aşğıdaki beyitinde; İffet'e içten dert yanmak kurban bayramında ziyafet vermek gibidir, der. Şâirin kalbî ve ruhî yaraları var ve acınacak bir durumdadır. Acısını paylaşmanın büyük bir sevap olduğunu düşünür. Dinimizde ikram ve ihsanlarda bulunmak sevaptır. Bunu mübarek günlerde yapmak özellikle bayramlarda yapmak daha kıymetlidir. Şâir onun derdiyle dertlenmeyi kurban bayramında ziyafet vermek ile aynı kefedede değerlendirmektedir.

‘İffet’e derd-i derûnı yanmak

‘İd-i kurbânda ziyâfet gibidir (G29/ 7)

Şâir İffet aşğıdaki beyitinde; o âfet, güzel sevgiliye öpmenin utangaçlığından yüzü al al olmuş, kızarmış. Bu gün bayram olduğu için gül yüzlü olduğundan bildim. Şâir bayram günlerinin önemli bir özelliğini ortaya koyar. Hoşgörülü ve affedici olmayı ön plana çıkarır. Normal vakitlerde tahammül edilemeyen durumlara veya kırgınlık yaşayan kişiler, bayramlarda İslam dininin tavsiyesine uyarak barışır ve kaynaşır. Şâir öpmenin vermiş olduğu utangaçlığına bayram olması nedeniyle güzel bir nedene bağlayarak sevgilinin gül yanaklı olduğunu bu nedenle kırmızı olduğunu söyler.

Ol âfet âl âl olmuş kızarmış şerm-i bûşişden

Bu gün ‘İd oldığın ‘İffet o gül-ruhsârdan bildim (G81/ 6)

4.5.7. Nevruz

Baharın gelişini müjdeleyen, gece ve gündüzün eşit olduğu gün, nevrurdur. Bu gün Farslıların yılbaşısıdır. Nevruz günü özellikle Ortadoğu, Ortaasya ve birçok yörede bayram olarak kutlanır. Bugünün anısına ateşler yakılır ve çeşitli eğlenceler düzenlenir. Bursalı İffet de bugünü beyitlerine konu yapmıştır.

Şâir İffet aşağıdaki beyitinde; Allah güzel bahtlı, talihli, mutlu ve uzun ömür versin. Her günü nevruzdan daha yüce daha mübarek olsun, der ve dua bulunur. Şâir insanların mutlulukta en önemli gün olarak nevruz gününü görür. Dolayısıyla da daha güzel geçmesini diliyor. Nevruz günü, yeni hayatların can bulduğu, tabiatın canlandığı gün olması nedeniyle duasında her zaman canlı ve hayattar kalması için dua eder.

Cenâb-ı Hak mu‘ammer ide ikbâl ü sa‘âdetle

Olup nevrûzdan bâlâ-ter ü ferhunde her rûzı (K5/ 10)

Şâir İffet aşağıdaki beyitinde; nevruz günü yeni ve süslü giyimiyle, padişah bakışıyla gelen devletin yeşilbaşlısı, yeni yetişen bir fidanıdır, der. Şâir nevruz günü tabiat elbise değiştirdiği gibi kasidesinde methetdiği Çelebi Efendi de yeni kıyafetlerle toplumun karşısındadır. Ondaki gelecekle daha iyi yerlere geleceği ile ilgili beklentiyi dile getirir. Nasıl ki nevruz günü fidanlar yeşermeye başlıyorsa aynı şekilde de Çelebi Efendi'nin de artık yetişmeye başladığını ifade eder. Şâir nevruzu teşbihte benzetilen unsur olarak kullanmaktadır.

Çıkdı bâlâ-pûş-ı nev taraf-ı şeh-i nevrûzdan

Her nihâl-i nev-rese ser-sebz-i devletdir gelen (K3/ 2)

4.6. SAVAŞ ALETLERİ

Bursalı İffet Divanı'nda savaşa ait aletleri genellikle benzetme sanatı yaparken benzetilen öge olarak kullanılır.

4.6.1. Hançer

Hançer bıçağa benzer savaş aletidir. Bıçaktan farkı yönü her iki tarafında keskin olmasıdır. Divan edebiyatında daha çok sevgilinin kaşları için kullanılır. Şâir İffet, o anlamda kullanmamıştır.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; İffet o ay yüzlü sevgili için düşmânâ, altından mühür gibi parmaklarımı boşuna sıkıştırıp hançer ile vuruşturma dedi. Şâir sevgiliyi elde etmek için hançerini kuşanarak tehlikeyi göze aldığını rakibine söyleyerek rakibini korkutarak ondan vazgeçirmeye çalışmaktadır.

Dâl-hançer olup 'İffet didi agyâra o meh

Mühr-i zerrîn gibi bîhûde benânım sıkma (G108/ 5)

4.6.2. Barut

Ateşli silahlarda kullanılan bir maddedir. Büyük savaşlarda kullanılır daha çok. Barut, taşları da parçalama özelliğine sahip olduğu için şâirin yaşadığı dönemin en etkili silahıdır. Şâir İffet bu nedenle kullanmıştır.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; barut gibi kargaşa savaşını huy edinme sakın, ışığın semaya ulaşmış olsa da karar olmaz, diyerek savaştan, kargaşadan uzak durulması gerektiğini ifade eder. Şâir savaş alâetlerinden barutu kullanmaktadır.

Sebât olmaz fûrûgun âsumâna olsa peyveste

Sakın bârût-veş hûy-kerde-i âşûb-ı ceng olma (G110/ 5)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; hasret hançeri ile bağrını yer yer çok dağlayıp ney, dert ile söyle sırrı her ne olursa olsun, der. Hasret, yüreği sızlatan, yaralayan bir duygudur. Şâir hançeri bu yönü ile benzerlik ilgisi kurarak benzetilen öge olarak kullanmaktadır. Ney de ayrılığı, hüznü sembolize eden bir kavram olduğu için şâir hem hasret hançerini hem de ney aynı beyitte kullanmıştır.

Hançer-i hasretle yer yer sînesin pür-dâg idüp

Derd ile gûyende sırr-ı her çi bâd-âbâd-ı ney (G120/ 2)

4.7. KIYAFET, SÜS, KOKU, TAKI VE KIYMETLİ MADENLER

Bursalı İffet Divanı'nda kıyafet, süs, koku, takılar ve kıymetli madenler önemli bir yer tutmaktadır. Bunlardan hareketle toplumun değer verdiği metaların da anlaşılması sağlamaktadır. Bursalı İffet sosyal yaşatının içinde olan birçok varlığı işlemesi dikkat çekicidir.

4.7.1. Tesbih

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; gönül ehline yanağına değen lülelerin sırrı aşikârdır. Tesbihe bedel onlara kuşak verilmez, der. Şâir gönül ehli insanlar namaz ibadetlerinden sonra Allah'ı zikrederler. Allah'ın belirli isimlerini belirli sayıda söylerler. Bu nedenle zikr esnasında da teşbih kullanırlar. Zünnâr ise gayr-i Müslümlerin bellerine taktıkları bir kemerdir. Bu kemerin bir özelliği de insanların rükuya gitmelerini engellemesidir. Şâir buna dikkat çekerek gönül ehline uygun hediyenin tesbih olduğunu söylemek ister. Bu beyitten de anlaşılmaktadır ki toplumda farklı inançlara sahip insanlar yaşamaktadır ve bunların kullanmış oldukları süs ve takılar da farklılık göstermektedir.

Erbâb-ı dile zülf ü ruhun sırrı hüveydâ

Tesbîhe bedel anlara zünnâr virilmez (G45/ 3)

4.7.2. Koku

Bursalı İffet şarkıya ait aşağıdaki kıtada; Bağa gitsem akla senin servetinin yolunun sesi gelir. Servi görsem aklıma senin yürüyüşün gelir. Goncayı görünce aklıma senin gül kokulu yüzün gelir, der. Şâir bu kıtada sevgilinin yüzünün rengi itibari ile güle aynı zamanda kokusunu da güle benzetmektedir. Gül kokusu, en güzel ve en muteber rayihalardan kabul edilir.

Bâga varsam sît-i reh-vârun gelür

Servi görsem 'akla refâturun gelür

Goncadan gül-bûy-ı ruhsârun gelür

İbtîlâ-yı cân olur sensiz bana (Şar 1/ 4)

Bursalı İffet şarkıya ait aşağıdaki kıtada; Ey parıltılı yüzü ile kıskandıran güzel sevgili! Saçlarının kokusunda âlem saf ve güzel kokuyor. Şarab mezesi ve kadehi kevser olsa bile bana sensiz gözlerimde kan olur, der. Şâir sevgilinin saçlarının kokusunu saf ve katışıksız bir misk kokusuna benzetmektedir. Güzel sevgili, kadeh, meze ve güzel kokusu arasında uygunluk oluşturmaktadır.

Ey fürûg-ı rûyî reşk-i âfitâb

Nûkhet-i zülfünden 'âlem müşk-i nâb Kevser olsa sâgar-ı nukl-i şarâb

Gözlerimde kan olur sensiz bana (Ş1/ 3)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; Cebrail kanadı ile endişenin gezintisi mümkün mü? Hayalin olsa da endişenin misafirliği mümkün mü? Ruhun icadına endişeyi bina etmek mümkün mü? Güzelliği nakşederken endişenin mânâsını çıkarmak mümkün mü? Acaba Rum'un güzel kokusu, süslü sümbül müdür? der. Şâir endişe ve kaygılardan uzak durulması gerektiğini düşünür. Ayrıca şâir sorgulayarak duruma netlik kazandırma arzusundadır. Misk kokusu zamanlarının beğenilen kokusu olduğunu da ortaya çıkarıyor.

Per-i Cibrîl ile cevlâni-i endîşe kâbil mi

Hayâlün olsa da mihmâni-i endîşe kâbil mi

Meger îcâd-ı rûha bâni-i endîşe kâbil mi

Çıkarmak nakş-ı hüsnün Mâni-i endîşe kâbil mi

‘Aceb bir **misk-i Rûmî süsli bir sünbül** midir bilmem (Tah 2/ 2)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; yeşil bahçelerini görmek, o güzel kokulu toprağına yüz sürmeği nasip et, nasip et yâ Resûlallah, diyerek Peygamber Efendimizin kabri görmek ve onun anber gibi kokan toprağına yüz sürmek için dua etmektedir. Şâir burada en güzel kokunun anber olduğunu ve Peygamber Efendimizin mezarının toprağının da anber gibi koktuğunu ifade eder.

Riyâz-ı ravzanı görmek o ‘**anber**-hâke yüz sürmek

Müyesser kıl müyesser kıl müyesser yâ Resûlallâh (G102/ 3)

4.7.3. Kıymetli Madenler

4.7.3.1. Bakır Sikke

Altın paraya göre değeri çok daha az olan, bakırdan yapılan para birimi olarak kullanılan madenî paralardandır. Osmanlı devletinde ekonominin kötü olduğu zamanlarda daha çok kullanılmıştır. Şâir İffet daha değersizliği ifade ederken bakır sikkeyi kullanmıştır.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; bakırın para ile yıldız ayarında olduğu ama parladığı yok, mayası bozuk olanın para ile kibar olduğu yok, diyerek toplumsal bir eleştiri getirmekle beraber toplumun değer yargılarını da ortaya koymaktadır. Şâir bakır sikkenin altın sikke ile eşdeğer olamayacağını madeni özellikleri itibari ile farklı kıymette olduğunu söylerken aynı şekilde de insanlara da para ile kıymet ve değer

kazanamayacağını da ifade eder.

Bakırın sikke ile yaldız ‘ayâr olduğu yok

Nakdile tab‘-1 fûrû-mâye kibâr olduğu yok (G58/ 1)

4.7.3.2. Yakut

Değerli bir taş olan yakutun daha çok kırmızı renklisi tercih edilir. Bir özelliği de sadece elmasın çizebildiği bir taş olmasıdır.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; saçının parlaklığının yanında parlak sarayın yakutu dahi aldaticı bir süstür, teri ateştir elbette halis şarab suretini verir, der. Şâir sevgilinin saçlarını, parlaklığıyla değerli bir maden olan yakuta benzetir. Şâir rengi itibari ile benzerlik gösteren yakut, ateş ve şarap kavramlarıyla sevgilinin saçları arasında uygunluk oluşturmuştur.

Âb-1 tâb-1 la‘lüne **yâkût**-1 mînâ foyadır

Âteş-i terdir virür elbet şarâb-1 nâb reng (G65/ 6)

4.7.3.3. Gevher

Mücevherler, yeryüzünde iç ve dış etkenlerle oluşan elementlerin oluşturduğu kıymetli bir madendir.

Bursalı İffet Divanı’nda sıkça geçen madenlerden biri de mücevherdir. Şâir aşağıdaki beyitte; mücevherle tersine dönmüş göklerin çanağına ne dersin, bir tane dahi saçılmaz, sen nefesine hâkim olmaya ne dersin, der. Şâir yıldızları cevherlere benzetir çanak gibi ters çevrilmesine rağmen dökülmediklerine buradan İlahî kudrete dikkat çekerek insanların da kendisine hâkim olup yanlış yapmaması gerektiğine vurgu yapar.

Gevherle nigûn kâse-i eflâka ne dirsün

Bir dâne nisâr eylemez imsâka ne dirsün (G67/ 1)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde de mücevheri kullanır. Hata ile kimse cennet tavuzudur, kuşudur demez; kargaya mücevher gerdanlık taksan fayda etmez, diyerek kişinin kıymeti kendine hastır zenginlik ile bunun arttırılamayacağı söyler. Şâir tavus kuşu ile kargayı sembolik olarak kullanır. Biri halk nezdinde kıymetli bir kuş iken diğeri değer verilmeyen bir kuştur. Dolayısı ile kargaya, mücevher gerdanlık takmanın bir fayda getirmeyeceğini ifade eder.

Sehv ile bir kimse tâvûs-ı bihiştîdir dimez

Zâga ta'lik eylesen **tavk-ı mücevher** fâ'ide (G111/ 4)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; birbirine bağlı olan saçına ve lülelerine cevher dedim, omuzuna dökülen saçından bahsettim sonunu zor getirdim, diyerek cevheri farklı kavramlar arasında anlam ilgisi kurarak kullanmaktadır.

Zülfüne devr ü teselsül la'lüne **cevher** didim

Mebhas-i gîsûnı “Müşkiyyü'l-hıtâm” itdim hele (G116/ 4)

4.7.3.4. Foya

Foya, kıymetli olmayan madenlere parlaklık kazandırarak kıymetli bir madenmiş gibi gösteren bir elementtir. Daha çok cam ve taşlarda kullanılır.” Foyası ortaya çıkmak” tabiri günümüzde kullanılan bir tabirdir. Şâir İffet de bu mânâyâ gelecek bir şekilde kullanmaktadır.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; hayat suyu gibi karanlık suyun başında bu su, hilesi ortaya çıkmazdı cevher gibi suyun güya, der. Şâir teşbih yaparken varlıklara en değerli maden olarak düşündüğü cevher ile ifade eder.

Âb-ı hayvân gibi ser-çeşme-i zulmetde bu su

Foya vermezdi akup âb-ı güher-veş gûyâ (T1/ 3)

4.7.3.5. Zer

İnsanlık tarihi boyunca hep değer gören bir madendir. Günümüzünde de en kıymetli madenlerinden biridir. Yumuşak bir metaldir. Bu nedenle birçok amaçla kullanılabildiği için insanların her dönem ilgisini çekmiştir. Genellikle sarı hatta kırmızıya yakın bir sarılığı vardır.

Bursalı İffet, Mizan-ı Harir tamirine tarih düşürmek amacıyla kaleme aldığı aşağıdaki beyitte; bir hediye olarak yapılan Mizan-ı Harir'in altından iplik ile güneşe bağlanan bir gölgelik olduğunu, ipliğinin ve kumaşının dokusu gümüşten olduğunu, ipeğinin ise altın tel iplik ile yapıldığını söyler. Şâir Mizan-ı Harir'in çok ihtişamlı bir şekilde yapıldığını adeta altınla, gümüşle bezendiğini ifade eder.

Mihr-i **zerrîn-rişte** dest-âvîz idüp bir sâye-bân

Târ u pûdı rişte-i sîmîn zer-târ-ı harir (T2/ 3)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; kim dünya gözü ile bu kadar süslü, böyle mislini ve nakşının örneğini gösteren bir ayine görmüş diye sorarak kusursuz bir güzelliği ifade etmektedir. Şâir Üftade Hazretleri'nin Kasrının tamirine tarih düşmek üzere kaleme almıştır. Şâir göz görmemiş süs ve işlemeyi konu almaktadır.

Ol kadar **zîbende** kim çeşm-i felek görmüş degül Böyle **nakşın** mislini âyîne-i me'vâda hem (T5/ 5)

4.7.3.6. Simab, Elmas ve La'l

Simab civa demektir. Civa da gümüş renginde parlak bir madendir. Elmas bilinen en sert madendir. Hem parlak hem de çok değerli bir taştır. La'l ise kırmızı renkli değerli bir taştır. Bursalı İffet de bu üç değerli taşı, toplumun kıymet verdiği önemli bir meta' olan civa, elmas ve kırmızı taşı işlemektedir tahmisinde.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; gönlün meşeliğinde uyumuş ceylan, nergisin hayalidir. O şiveler, endişeli gönlünde peri kaplı şişedir. Bazen gümüş bazen dövülmüş elmas gönülde yükselir. Kırmızı renkli kadın gömleği, gönlün şişesinin boğazındadır. Artan neşelik, gürültü nağmenin sevincinden midir bilemem. Şâir bu tahmisinde gümüş ve elmas gibi değerli madenleri kullanmıştır.

Hayâl-i nergisün âhû-yı hufte mîşe-i dilde

Perî-der-şişedir ol şiveler endîşe-i dilde

Gehî **sîmâb** u geh **elmâs**-ı sûde rîşe-i dilde

'Îtâb-ı **la'l**-i rengînün gelû-yı şişe-i dilde

Tarab-efzâ neşât-ı nagme-i kulkul midir bilmem (Tah 2/ 3)

4.8. GİYİM KUŞAM MUTFAK SOFRA YİYECEK İÇECEK

4.8.1. Kıyafet

Şâirlerin duygu dünyaları, dünyayı algılayış tarzları ve dünyaya bakış açıları dönemin izlerini taşır. Giyim kuşamı konu etmeleri dönemlerinin kıyafetleri hakkında fikir edinmemizi sağlar.

Bursalı İffet aşağıdaki şarkıya ait kıtada; ey güzel sevgili sana başka güzellik verdi. İffet yeni elbise sana süslü ve güzel kıyafet, kadim köledir. Sana kavuşursa o zaman saygıya layık olursun, der. Şâir yeni ve süslü kıyafet ve bunun ile ilgili insandaki etkiyi ifade eder.

Başka hüsün virdi ey âfet sana

Câme-i nev yosma kıyâfet sana

Bende-i dîrînedir ‘İffet sana

Olsa visâlünle sezâ muhterem (Ş 2/ 4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sende yüz güzelliği yok, tavrında ve kıyafetinde de güzellik yok, halka ziyafet de vermiyorsun bu nedenle kim seni neylesin, diyerek kendisini eleştirmektedir.

Hüsn-i melâhat sende yok tavr u kıyâfet sende yok

Halka ziyâfet sende yok ‘İffet seni kim neylesün (G92/ 4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; neşe ümit ettiğim yerden hatırı kırılır oldum. Matem elbisesi aldım bayram ettiğim yerden, der. Şâir bayram yerinden bu sefer de matem elbisesi aldığını söyler. Beyitten de anlaşılacağı üzere insanların mutlu ve neşeli olduğu zamanlarda farklı kıyafetler, hüznü ve matemli olduğu zamanlarda ise farklı kıyafetler giydiğini ifade eder.

Şikeste-hâtır oldum neş’e ümmîd itdigim yerden

Libâs-ı mâtem aldım ‘îd-ber-‘îd itdigim yerden (G95/ 1)

4.8.1.1. Hırka

Kollu veya kolsuz olabilen yakasız, önden açık, pamuklu bir giysidir. Daha çok tarikat erbabının giydiği kıyafet tarzıdır. Dünya hayatını önemsemeyen, kendini ibadete verenlerin giydiği bir giysidir genellikle.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; bu gece hırka ve seccade şarap rengi ile boyanır. Bu gece takvâ sahiplerinin tümü yağmura ve rüzgâra tutulur, der. Şâir bu kıyafetlerden dervişlerin en çok kullandığı hırkayı konu alır. Yağmur ve rüzgâr, rahmetin teceli ettiği zamanlardır. Dolayısı ile derviş mübarek bir günde ibadet halindedir ve aşk şarabını

içmiştir. Öyle ki giydiği hırka ve namaz kıldığı seccade dahi şarabın kırmızı rengiyle renglenmiştir.

Boyanur reng-i meye hırka vü seccâde bu şeb

Cümle-i câme-i takvâ ki ker ü bâda bu şeb (G12/ 1)

4.8.1.2. Külah

Günümüzde takke de denilen, başa giyilen genellikle ucu sivri kalpak, başörtüsü olarak niteleyebiliriz. Farklı meslek gruplarının kullandığını görmek mümkündür. İmamlar, askerler, dervişler birçok halk tabakasından insanların kullanmıştır, kullanmaya da devam edilmektedir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitinde; Ok gibi kaşı olan sevgilin varsa karşı dur, külahını eğri giyen gazelhan elde kadehiyle mest olarak gelir, der. Şâir dönemlerinde başlara takılan küllahı konu alır.

Karşı tur nâvek-i müjgânına cânun var ise

Kec külâh elde kadeh mest ü gazel-hân geliyor (G37/ 5)

4.8.1.3. Kemer

Bele bağlandıktan sonra kilitlenen kuşaktır. Genellikle pantolon, etek vb. giysilerin kayıp düşmesini engelleyen bel bağıdır.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitinde; Sufinin kemeri hançer gibi süs olur, yakışır sufiye. Misvaka ne yaptım bilemem ama bana yardımcı olmaz, fayda vermez, der. Şâir, sufilerin kullandığı kemeri konu eder. Sufilerin kemeri, bir süs aracı olarak kullandığını anlıyoruz.

Kemer-i sūfiye hançer gibi zîbâ yaraşur

Yâver olmaz bana misvâke ne yaptım bilemem (G79/ 5)

4.8.1.4. Kürk

Hayvan postunun işlenerek insanların giyecek haline getirdiğini kıyafetlerdir. Az bulunduğu için kıymetli ve pahalı giysilerdir. Daha çok zengin ve bakımlı kişilerin kullandığı kıyafetlerdir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitinde; Molla Haşmet gibi bol ve yeni kürkü giyip köşede oturdu, zarif insanlar ile âlemin irfanlı kişilerini de anladık, bildik, der. İrfan sahibi kişiler ile zarifleri giydikleri kürk ile tanıdığını ifade eder. Burada Şâir İffet daha çok sosyal eleştiri yapmaktadır. İnsanların giyim kuşamları ile ilim ve irfan sahibi olunmadığını şâir çok iyi bilmektedir. Toplumun değişen değer yargılarını eleştirmektedir. Toplumun artık maddî değerlere daha çok önem verdiğini ifade eder.

Geyüp bol yenli kürki gûşede **mollâ-yı Haşmet-veş**

Zarîfân ile pür ‘irfân-ı dehri anladık bildik (G65/ 6)

4.8.1.5. Taç ve Kaftan

Taç, bir başlıktır ancak kuvveti, kudreti, gücü gösteren bir başlıktır. Padişahların taktıkları bir kisvedir. Tarikat şeyhlerinin de taktıkları zaman içinde görülmüştür. Bu da yine yüksek ilimi, büyüklüğü ve gücü ifade eder.

Kaftan, lüks ve pahalı bir giysidir. Kumaş en kaliteli kıyafetlerdendir. Dize kadar inen bazıları da ayak dibine kadar indirilen giysilerdendir. Daha çok padişahların giydikleri, insanları haşmetli ve kudretli gösteren bir giysidir. Bazen de lütuf olarak ödüllendirmek için verilir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; riyakârın hırkası mihrabda sırtına atsa, büyük taç takılsa ve kaftan giydirilse de zerre kadar fayda vermez, der. Şâir riyakâr insanların hırkası ile namaz vaktinde imam olarak mihrapta durulsa bile bir faydasının olmayacağını hatta o hırkanın yerinde kaftan bile olsa ve hatta başına taç bile takılsa bir faide veremeyeceğini söyler. Bursalı İffet burada hırka, taç ve kaftanı beyitine konu eder.

Hırka-i sâlûsı ber-dûş eylese mihrâbda

Zerre virmez hıl‘at u tâc-ı kelânter fâ’ide (G111/ 3)

4.8.2. Yiyecekler

Bursalı İffet, Divanında insana hoşluk hissi ve ağız tatlılığı veren bazı yiyecek ve içecekleri beyitlerine konu yapmıştır.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; kendisine seslenerek tadan, lezzet alan ağzına sun; yoksa sözünü bilmeyenin nasıl ve niçinini çekemem, diyerek kendisinin güzel ve tatlı bir üslubu olduğunu, güzel sözler söylediğini kötü üslûba sahip kişilerle muhatap olmaması

gerektiğini ifade eder.

‘İffetâ **Zâ’ik-i şîrîn-feme** ‘arz it yoksa

Nâ-şînâs-ı sühanun çûn ü çerâsın çekemem (G77/ 6)

4.8.2.1. Helva ve Kahve

Osmanlı kültüründe önemli bir tatlı olan helvayı konu eder. Yine Osmanlı kültürünün önemli bir içeceği ve aynı zamanda atasözlerine de giren -Bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır- kahve, şâirimizin beyitine konu olmuştur. Yine şâirimizin Bursa’da yaşamasına bağlı olarak oranın en meşhur meyveleri olan şeftaliye ve elmaya yer vermesi dikkat çekicidir.

Şâir İffet aşağıdaki beyitinde; şeker duduklu sevgili, amber kokulu kahve verse, yine bir tatlı sonunda helvaya rakip gibi, der. Sevgilinin kahve sunmasını helvadan daha tatlı görmektedir. Kahveyi sunan kişinin özelliğine bağlamaktadır.

Yenüp habb-ı mu‘anber kahve virse yâr-i şekker-leb Yine bir tatlı encâmında halvâ-yı rakîb-âsâ (G8/ 3)

4.8.2.2. Meyve (Şeftali, Elma)

Anadolu’da en yaygın olarak yetiştirilen meyvelerden olan elma ve bazı bölgelerde yetiştirilen özellikle Bursa ilimiz ile meşhur bir meyve olan şeftaliyi konu eder. Şâir İffet, sevilerek yenilen meyveleri zikreder.

Şâir İffet aşağıdaki beyitinde; o çok tatlı, alımlı sevgili ile güzel semtte yemekle beraber biraz da meyve, şeftali ve elma olsa ortamda, der. Şâir sevgili ile güzel vakit geçirirken lezzetli yemek ve meyve istiyor. Meyvelerden de şeftali ve elmayı özellikle belirterek istiyor.

O şûh-ı pür-nemek ile yemekle semt-i bâlâda

Biraz da olsa mîve bezme şeftâlû vü sîb-âsâ (G8/ 4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; alçak zekâlının elma meyvesi bana gam belasıdır. Senden olsa Cennet hurisinin yemek lokması olur. Şâir alçak insanların ikramları ne kadar da güzel olsa insanı gam yükleyeceğini ancak değer verdiği kişilerin ikramının ise Cennet hurileri elleriyle verdikleri yemeklere benzetir. Ayrıca şâir meyvelerden elmayı söz konusu eder.

Bana âsîb-i gamdır mîve-i sîb-i zenah-dânun

Hülû-yı cennet olsa lokma-i hâyîdedir senden (G90/ 4)

4.8.2.3. Ekmek

Ekmek temel gıdadır. Zengin veya fakir her insanın yediği bir gıda maddesidir. Kuru ekmek de nefis terbiyesinde önemli bir unsurdur. Mübarek kabul edilen bir yiyecektir ekmek. Toplumda ona, büyük saygı gösterilir. Yerde görüldüğünde mutlaka kaldırılır, öpülür ve başüstüne konulur. Bursalı İffet de bunlara dikkat çekerek beyitlerine konu eder.

Şâir İffet aşağıdaki beyitinde; felek aydınlatsın biz kaniyiz, ekmek parçası dışın yokluğunda iken gelir. Şâir yokluk yaşamasına rağmen kanaatkâr olduğunu ancak bir o kadar da talihsiz olduğunu dile getirir. Çünkü dışının olmadığı bir vakitte kuru ekmeğe denkleştğini söyler. Şâir nefis terbiyesinde de önemli bir unsur olan kuru ekmeği önplana çıkarır.

Biz kâni'iz ki gayri çerâg eylesün felek

Nân-pâremiz ki nîstî-i dendân iken gelür (G31/ 2)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; temiz zihnimi nice kez tecrübe ettim. Hâkimin yardımıyla alına ekmek güvelidir, der. Şâir, hâkimin yardımıyla insan bir nimete kavuşursa ondan pek hayır göremeyeceğini ifade eder. Bunu da ekmeğin güvelenmesi şeklinde söyler.

Nice kez tecrübe itdim hıred-i pâkim ile

Güvelidir alınan hubz yed-i hâkim ile (G113/ 1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; fedakâr ve fakirlerin köşesini kolaylaştırırız. Kuru ekmek ile kanaat bir zaman etmiş gibi, diyerek kuru ekmek ile kanaatı özdeşleştirmektedir.

Gûşe-i fakr u ferâğı şöyle âsân söyleriz

Nân-ı huşk ile kanâ'at bir zamân itmiş gibi (G126/ 5)

4.8.2.4. Nargile ve Kahve

Nargile, sudan geçirilerek süzülen dumanın içe çekilmesine yarayan bir aletler bütünüdür. Tütünün içine farklı kokulu katkı maddeleri de eklenir genellikle. Daha çok Doğu kültüründe olan bir içecektir. Yine daha çok Doğu kültüründe olan çeşitleriyle ünlü kahveyi de tönbaki ile zikreder Bursalı İffet.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; oruç ayı geliyor ama böyle kayıtsızsın. Hazır olmuş şeker, kahve ve tönbeki (nargile) var mı? Şâir oruç ayına hazırlık yapılması gerektiğini düşünür. Seslendiği kişinin kayıtsızlığı şâiri rahatsız etmiştir. Tiryakisi olanların vazgeçmekte zorlandığı şeker, kahve ve nargileyi dile getirir.

Böyle bî-kaydsın ammâ geliyor mâh-ı sıyâm

Hâzır olmuş şeker ü kahve vü tönbâki mi var (G25/ 6)

4.8.2.5. Süt ve Şeker

Bursalı İffet, insanların yemesinden içmesinden hoşlandığı iki ürünü bir arada vermektedir. Süt insanlık tarihi boyunca sevilerek içilen bir içecektir. Toplumda, sütün şeker ile beraber ikramı uygun görülür.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; kin ve hasetin kuvveti öldürücü zehirden beterdir. Annesinin memesinden süt ve şeker verse de fayda vermez, der. Kin ve hasetin insanın manevi hayatına öldürücü bir etki ettiğini, adeta zehirlediğini söyler. Şâir bu beyitte süt ve şekerini konu eder.

Kuvve-i hıkd u hased zehr-i helâhilden beter

Virse de şîr ü şeker pistân-ı mâder fâ'ide (G111/ 5)

BEŞİNCİ BÖLÜM

TABIAT

5.1. MEVSİMLER

5.1.1. İlkbahar

Divan edebiyatında bahar mevsimi şâirleri etkileyen ve şiirlerine konu olan bir mevsimdir. Bahar; sevinci, neşeyi, feyzi ve bereketi ifade eder daha çok. Bursalı İffet de baharın neşvesini beyitlerine yansıtmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte; baharın bereketi ile bahçeler şurup gibi faydalı olur, sayısız hoş esen rüzgâr ile dünya tam bir parlaklık bulur, der. Cihan, beyitte dünya anlamında yani bölge olarak kullanılmıştır. Feyz-i bahar ise bahar mevsimi anlamında kullanılmıştır.

Ola tâ feyz-i bahâr ile çemenler sîrâb

Bula âsâr-ı nesîm ile cihân revnak-ı tâm (K1/ 34)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitinde; ilkbahar ile zevk, sevinç ve neşe geldi, bülbülün çatırtısı yeme içme meclisinin selasıdır. Baharın gelmesi ile duyulan mutluluk ve sevinci dile getirmiştir. Şâir ilkbaharı diğer divan şâirlerinin de konu aldığı şekilde ele alarak zevk, sefa, eğlence, mutluluk kavramlarını çağrıştıracak şekilde kullanmaktadır.

Nev-bahâr ile yine zevk ü meserret dir gelen

Sît-i bülbülden salâ-yı bezm-i işret dir gelen (K3/ 1)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitinde; nevruz günü göz ucuyla baktım ki güzel giyimli çıktı ortaya, yeni yetişen fidan yeşil renkli devlettir, der. Yeni yetişen gençlerin devletin geleceği olduğunu belirtiyor. Nevruz günü 21 Mart ile başlayan baharın başlangıcı bir gündür. Birçok ülkede bayram olarak da kutlanan gün insanlarda yeniden dirilişin heyecanını yaşatmaktadır.

Bursalı İffet Çelebi Efendi'nin vafında bir bahariye olarak kaleme aldığı üçüncü kasidesinde genç devlet adamlarına karşı hem saygısını hem de güvenini ifade eden sözler söylemiştir.

Çıkdı bâlâ-pûş-ı nev taraf-ı şeh-i nevrûzdan

Her nihâl-i nev-rese ser-sebz-i devlet dir gelen (K3/ 2)

Bursalı İffet aşağıdaki beyitinde; baharın sultanı, gül bahçesine gelse yeşil çadırını kurup çimenliğin servi boylu gül fidesini baştan ayağa seyreylese, diye temennisini dile getirmektedir. Cizyedâr-zâde Râkım Efendi’yi baharın sultanı olarak vasıflandırmaktadır. Şâir ilkbaharın birçok unsurlarından gül, servi, çimeni bu beyitinde kullanmıştır.

Hayme-i sebzi kurup gülşene sultân-ı bahâr

Serv-i gül-nahl-i çemen seyre ser-â-pâ gelse (K4/ 2)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitinde; seher müjdesi ile servi bahçıvanını haberdâr et, tomurcuğuyla gönül aydınlığının sarayını süslesin, der. Şâir ilkbahardan direkt bahsetmemektedir ancak tomucuğun açılma vakti ve seher vakti bahar mevsimini hatırlatan ifadelerdir.

Tebâşîr-i seherde bâg-bân-ı servi âgâh it

Şükûfeyle müzeyyen eylesün kasr-ı dil-efrûzı (K5/ 5)

5.1.2. Sonbahar (Hazan)

Divan edebiyatımızda hazan mevsimi, hüznün, ayrılık mânâlarını daha çok ifade eder. Ancak Bursalı İffet adaletle hükmedildiğinde sonbaharın sert rüzgârlarının bile gülleri sallayamayacağını söyler. Adaletin hâkim olması durumunda doğaya da olumlu etkisi olacağını düşünür.

Ba‘de-zâ yâd olmasun cevri-i hazân-ı rûzigâr

Kim şeh-i nevrûzdan emri-i ‘adâletdir gelen (K3/ 8)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitinde; eğer dünya bahçesine adaletle herkese eşit bir biçimde yaklaşırsa mu’tedil, sonbahar rüzgârı bir daha inleyen gülü sallayamaz. Bağ-ı cihan, dünya bahçesi anlamındadır. Şair bu beyitte dünya yaşamı, sosyal hayat anlamında kullanmıştır.

İ’tidâl itse eger bâg-ı cihâna ‘adli

İdemez bâd-ı hazân bir dahi gül-zâra hırâm (K1/ 28)

5.1.3. Kış

Kış ayı yüzbinlerce hayvan ve bitki cinslerinin hayatlarının son bulduğu bir mevsimdir. Havasının sertliği ve yaşam şartlarını zorlu hale getirmesi yönüyle insanları

etkileyen bir mevsimdir. Ancak Bursalı İffet kışın barit ve soğuk yüzünü değil, baharı müjdelemesi yönüyle ele almaktadır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitinde; Bülbül ve gül bir tarafta dursun, kışın karı, sefanın habercisi, ilkbaharın başlangıcının müjdecisidir, der. Şâir karın yağışından rahatsız değildir çünkü karın, kışın bitişiyle bülbülün güle kavuşacağı, güzel ve sefalı günlerin geleceğini düşünür.

Berf-i şitâ müjde-res-i nev-bahâr

Bülbül ü gül peyk-i safâ ber-taraf (G57/ 9)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitinde; kimseye gölge kadar yüküm olmasın diyerek yapraksız kışın şahı gibi çok hafif bir yük oldum, der. Şâir kışın ağaçların yapraklarını dökmesi, meyvesiz ve kuru bir odun gibi yüksüz durmasını aynı zamanda kimseye yük olmaması şeklinde yorumluyor. Buradan hareketle bir benzetimde bulunmaktadır. Nasilki kışın, doğa kimseye yük olmuyorsa kendisi de kimseye yük olmadığını ifade ediyor.

Olmasun sâye kadar kimseye bârım diyerek

Bî-varak şâh-ı şitâ gibi sebük-bâr oldum (G80/ 6)

5.2. KOZMİK ÂLEM

5.2.1. Burç

Yıl içersinde Güneş belirli bir yörüngeden geçmektedir. Bu geçtiği yörüngelerde belirli semboller alır bunlara burç denilir. Burçlar, bir yıl on iki ay olduğu için her bir ay bir kuşağa denkleşir yani her ay on iki takımyıldızından biri ile bir kuşak oluşturur. İnsanlar tarihi boyunca burçlara inanmış ve bununla ilgili çalışmalar yapmıştır. İslamiyetten önceki inanışlarda astronomi ilmi üzerinde yoğunlaşmaktan çok, burçların insanları nasıl etkilediği üzerinde daha çok durulmuştur. Bu durum dinî inanışlarından kaynaklanmıştır. Eski inanışlara göre yıldızların, insanların hal ve hareketlerini yönettiği düşünülmüştür. Bu nedenle İlah olduğuna inanılan yıldızlarla irtibat kurmaya çalışmak için kehaneti ortaya çıkarmışlardır. Kehanetle, fal ile burçlarla ilişki kurmaya çalışmışlardır (Demirci, 1992: 421).

Bursalı İffet de burçların insanlar üzerindeki etkisine inanarak beyitlerine konu yapmıştır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitinde; şansımız, talihimiz, şeref burcunda huzur bulsa, bu gece meclise geceyi süsleyen o ay gelse, der. Şâir şeref burcuna denkleşmesi durumunda huzura ereceğini ve geceyi süsleyen aya, sevgiliye kavuşacağını düşünür. Şâirin burçlara inandığını anlamak mümkündür. Şâir, aynı zamanda bir temenni ve dilekte bulunmaktadır.

Eylese tâli'imiz **burc-1** şerefde ârâm

Bu gice meclise ol mâh-1 şeb-ârâ gelse (K4/9)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitinde; Hazreti Muhyi Efendi teşrif ederek seyr ederse o gün güneş uğurlu burcun devrine, dönemine girer ve değişir, der. Hazreti Muhyi Efendi'nin yüzü hürmetine Allah'ın insanlara uğurlu gelecek burcuna dönüştürdüğünü veya o burcun insanlar üzerinde olumlu etki yaptığını ifade eder.

İderse Hazret-i Muhyî Efendi seyre teşrîfi

O gün hurşîd ider tahvîl devr-i **burc-1** firûzı (K5/6)

5.2.2. Berk

Berk, şimşek demektir. Bir anda ve çok büyük bir kuvvetle ortaya çıkan ışık kaynağıdır.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitinde; bilmeyerek yol kesen ile sevdiğimiz dostları kıyaslamışız, şimşeğin parlaklığı ile gecenin parlak ayını kıyaslamışız, der. Şâir şimşeği benzetilen bir öge olarak kullanmaktadır. Şimşek bir anda çok parlak bir şekilde görünür ve kaybolur. Mehtap ise gece boyunca insanları aydınlatır. Şâir dostların kalıcı olduğunu buna değer verilmesi gerektiğini düşünür. Yola beraber çıkılan kişiler ile yolda bulunan kişiler arasında bir kıyas yapmanın yanlış olduğunu ifade eder.

Bilmeyüp reh-zeni ahbâb kıyâs eylemişüz

Tâb-1 **berki** şeb-i meh-tâb kıyâs eylemişüz (G48/1)

5.2.3. Felek, Devrân, Gerdûn Ve Çarh

Felek, gerdûn ve devrân kavramaları yakın anlamlıdır. Daha çok dünya, âlem, baht, talih, dönen gibi anlamlarda kullanır divan edebiyatımızda. Bursalı İffet de bu anlamlara gelecek şekilde kullanmıştır.

Şâir İffet, âlemin yaşlı bilgisi, güzelliği göstererek o kadar övünmektedir ki, sanki kendisi misafir etmiş gibi, der. Şâir misafir etmenin övünç kaynağı olduğunu, bunu da dünyadaki bilge insanların yaptığını ifade eder.

Ol kadar fahr u mübâhât itmede pîr-i **felek**

Kim seni şartınca ‘İffet mîhmân itmiş gibi (G126/7)

Şâir İffet, ey İffet fena ikliminin şahıyız bu yüzden sessiz ol, yeter, çünkü dönen dünyanın niteliğini anladık ve bildik, der. Şâir dünyanın fenalığına vurgu yaparak niteliğinin ne olduğunu bildiğini bu nedenle sessiz kalmasının daha yararlı olacağını düşünür.

Hamûş ol ‘İffetâ kim şâh-ı iklim-i fenâyız biz

Yeter keyfiyyet-i **devrân**-ı dehri anladık bildik (G126/7)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; dönen yıldız kadar benzeri bulunmayan mücevher gelse, ben de onun vasfında elimle dağıtsam, der. Şâir, yıldızlar kadar değerli eşyaları olsa ve bunları ikram ve ihsanda bulunsam diye bir iyi niyet temenniside bulunmaktadır. Şâir, necm-i gerdunu benzetilen öge olarak kullanmaktadır. Büyüklük ve azamet göstergesi olarak ifade eder.

Ben de vasfında nisâr itmege dest-i hevese

Necm-i gerdûn kadar gevher-i yektâ gelse (K4/12)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; şahlar şahının derecesine ulaşırsa, hümâ gibi gölgesi âleme uğur getiren Feridun bahtlı da olsa, senin kılıncının korkusundan feleğin çarkı huzursuz olur, der. Şâir yiğitliği ile dünyaya korku saldığını ifade eder.

Şâh-ı Cem-pâye hümâ-sâye Ferîdûn-ikbâl

Bîm-i tîğından olur **çarh**-ı felek bî-ârâm (K1/12)

5.2.4. Gökyüzü

Divan edebiyatında gökyüzünü ifade etmek için genellikle semâ ve asuman kavramları kullanılır.

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; yer yüzü ve gökyüzü dönerek ortadan kalksa, siteminden yol bulup kurtulurduk, der. Şâir sitem edilmekten sıkılmıştır ancak dünyanın ortadan kalkmasıyla kurtulacağına inanır sanki sonu olmayan bir sitem ile karşı karşıyadır şâir. Şâir arz ve semâyı bir bütün olarak dünya için kullanmaktadır.

Olsa bulurduk siteminden rehâ

Döne döne arz u **semâ** ber-araf (G57/8)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; Ya Resulallah, yeryüzü ve gökyüzü senin sayendedir. Boyun gölgesi yere düşmez çünkü baştan ayağa kadar nursun, der. Şâir bu beyitte ise zemin ve âsumanı bir bütün olarak dünya için kullanmaktadır.

Sâye-i kaddün yere düşmez ser-â-pâ nûrsun

Yâ Resûlallâh zemîn ü **âsumân** sâyendedir (G21/2)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; akıl sahipleri sabit ve hareketli olanların devrini bilir. Akıllı kişiler büyük güneşle gökyüzünü seyretmiş gibidir, der. Şâir akıllı insanlar için gökyüzündeki devir ve hareketlerin bir sır olmadığını onlar için kolay ve rahat çözebildikleri bir iş olduğunu ifade eder.

Sâbit ü **seyyârenün** devrin bilür ehl-i hîred

Neyyir-i a‘zamla seyr-i **âsumân** itmiş gibi (G126/3)

5.2.5. Arş

Kelime anlamı taht, çadır ve çardağı ifade eder. Ancak daha çok yerin, gökyüzünün ve yıldızların da ötesinde en yüksek makamı ifade eden bir yerdir. Allah’ın isimlerinin azami derecede tecelli ettiği yerdir. Maddi âlemin, kâinatın ilk başlağıç mekânıdır. Allah’ın ilk yarattığı yerdir arş. Her meshebin arş ile ilgili farklı düşüncesi ve yorumlaması vardır. Padişahların makamı da yüksek olduğu için divan edebiyatında onlara da arş denilmektedir (Pala, 1995: 37).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; ey yüce insan şimdi dua zamanıdır, kimseleri başlatma zamanıdır. Duaya âmin diyen olsun, Rahman’ın arşının kutsi yerileridir, der.

Şâir dua yapılan yerin Allah'ın arşı olduğunu düşünür. Yapılan duaya da âmin denilerek iştirak edilmesinin duanın kabulüne vesile olacağını ifade eder.

Yeter ey hâme hengâm-ı du'âdır kim ser-âgâz it

Ola âmîn-gûyâ kudsiyân-ı 'arş-ı Rahmânî (K2/20)

5.2.6. Seyyareler

Bursalı İffet, birkaç gezegeni ve yıldızları beyitlerinde kullanır. Bunlar güneş, ay, Mars ve Jüpiter'dir.

5.2.6.1. Güneş

Bursalı İffet, güneşi beyitlerine konu ederken genellikle hurşîd ve âfitâb olarak ifade eder.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; her şafak vakti zannetme ki güneş doğar, sevgilinin köyünün bahçesine felek dürbün tutar, der. Şâir sevgilinin bahçesinin aydınlığını güneşe değil kadere bağlar. Onun talihli bir kişi olduğunu sürekli bir şekilde aydınlığa kavuştuğunu düşünür.

Zann itme her şafak **hurşîd** tulû' ider

Kûy-ı riyâz-ı yâre felek dûr-bîn tutar (G24/6)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; o yazı, o hal, o giysi, o yanak, o göz, o kaş Dünyada var mı bir ay o güneşe benzer, der. Şâir sevgilinin özelliklerini sayarak dünyada bir benzerinin olmadığını düşünür. Sevgilisini güneşe, dünyadaki diğer güzelleri de aya benzetir.

Ol hatt u hâl ü gîsû ruhsâr u çeşm ü ebrû

Var mı felekde bir meh ol **âfitâba** benzer (G32/3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; kavuşmaya ahım ile gözyaşım mani olur. Güneşin ışığına bulut ve yağmur mani olur, der. Şâir sevgiliye kavuşmak için çok acı çektiğini, çok gözyaşı döktüğünü bu nedenle bir mükâfat olarak kavuşamadığını düşünür zira aşk acısı çekmek yüce bir makamdır ehl-i aşk için.

Visâle âhım ile dîde-i giryân olur mâni'

Ziyâ-yı **âfitâba** ebr ile bârân olur mâni' (K4/1)

5.2.6.2. Ay

Bursalı İffet, ayı beyitlerine konu ederken genellikle kamer, mah ve meh olarak ifade eder.

Şâir İffet, dünya her yıl güneş ile ayın mesut devri yaparken her gün de gece ve gündüzü adalet terazisinde değişimini yapar, der. Şâir, dünyanın adaletle bir dengede yürüdüğünü, ne ayın güneşten daha çok görüldüğünü ne de güneşin aydan fazla; aynı şekilde ne gecenin gündüze galip ne de gündüzün geceye galip geldiğini ifade eder. Şâir sosyal hayata adaletin hâkim olmasını istediği için bu ifadelere yer vermiştir.

Felek her sâl ide mihr ü **kamer**le devr-i mes'ûdî

Berâber ide mîzân-ı 'adâletde şeb u rûzı (K5/9)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; kendisinin gece ve gündüz o şeyhin dergâhına yüzünü sürdüğünü söyler. O şeyh aya ve güneşe fes giydirirse yakışır, der. Şâir şeyhinin olağanüstü gücüne inanır, keramet sahibi olduğunu düşünür.

Rûz u şeb dergehine yüz sürer 'İffet o şehün

Giydirürse **meh** ü **hurşîde** revâdır fesler (G24/6)

5.2.6.3. Mars

Bursalı İffet, diğer divan edebiyatı şâirlerince de kullanılan gezegenlerden olan Marsı beyitlerine konu eder.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; o işveli sevgili kılıç ile raks etmesi doğrusu gökteki Mars gezegenine korku verir, der. Şâir sevgili kılıç ile oynamasının dünyayı aşan ta Mars'a ulaşan bir korku oluşturduğunu söyler.

Raks idüp tîg ile ol mug-beçe-i 'işve-nümâ

Togrısı gökdeki **Mirrîh'a** hirâsân geliyor (G37/ 8)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ne rütbede olsa da gözü mecalsiz, harab ve mest olsa da sevgilinin kaşları Mars'a kadar talihine ok atar, hançer çeker, der. Şâir sevgilinin kaşlarına mübalağalı özellikler yüklemektedir. Şâir uzaklığı ifade etmek için de Mars gezegenini kullanır.

Kazâya tîr atar hançer çeker **Mirrîh'a** ebrûsı

Ne rütbe çeşm ser-mest-i harâb-ı bî-mecâl olsa (G106/4)

5.2.6.4. Satürn

Bursalı İffet, diğer divan edebiyatı şâirlerince de sıklıkla kullanılan gezegenlerden olan Satürn'ü beyitlerinde kullanır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; gökyüzü tâ Satürnden başlayarak dönmesi lazımdır. Kim ola ki bu ay devrinde böyle mücevher gibi kıymetli ay parçasına sahip olmuş, diye sorgulamaktadır. Şâir Satürnü en uzak gezegen olarak görmektedir. Bu nedenle kainatın dönmesini Satürn'den başlatmaktadır. Şâir bu kadar güzel ve kıymetli bir sevgiliye ulaşılması ile kâinatın başının dönmeye başlaması gerektiğini düşünür.

Sipihre tâ **Zühal**'den gerdiş-i hem-vâre lâzımdır

K'ola devr-i kamerde böyle mâh-ı pür-güher peydâ (G10/3)

5.2.7. Fal

Klasik Türk edebiyatında fal ve falcılık direkt olarak verilmez daha çok dolaylı olarak işlenir. Yıldızlar ilminin mevzu bahs olması ile şâirlerimizin ilgi alanına girmesine sebep olmuş. Dinimizin fal bakmayı günah saymasından dolayı şâirlerin bu konuya mesafeli olmalarını sağlamıştır (Pala, 1995: 157).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; ömrünün zamanına ve her zaman talihinin, bahtının falına bakıldığında, bayram günü ve feyizli, ferahlı kadir gecesi gelsin, diye temennide ve duada bulunur. Şâir, falına bakılan kişinin falında ne çıkarsa başına onun geleceği düşünür. Bu nedenle her falına bakıldığında en güzel günlerin, en ferahlı gecelerin çıkmasını dilemektedir.

Fâl-i ikbâline hemvâre zamân-ı 'ömri

Rûz-ı 'îd ü şeb-i Kadr-i ferah-efzâ gelse (K4/ 19)

5.3. DÖRT UNSUR (ANASIR-I ERBAA)

Dört unsur toprak, su, ateş ve havadan oluşmaktadır. Kâinat bu dört ana unsurdan meydana gelmektedir. Klasik edebiyatımızda buna çokça yer verilmiştir. İnsanın karakterini etkileyen en önemli unsur olarak düşünülmüştür. Divan edebiyatında bu dört unsurun kullanılmasıyla tenasüb yapılır (Pala, 1995: 25).

5.3.1. Toprak

Toprak tevazunun mahallidir. Toprak kuruluğu temsil etmekle beraber her şeyin neşv-u nema bulduğu yerdir. Toprak, ayağın basıldığı ve çiğnenen bir unsur olmasına rağmen insanlara ihsan ve ikramını eksiksiz verendir. Toprak, insanın yardışının mayası, aynı zamanda dönüşeceği unsurdur. Divan şâirlerinin sevgiliye ait özellikleri ifade ederken en çok kullandığı unsurlardandır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; bugün ayağının toprağının nakşına yüz sürmek talihtir. Bursa'ya gelen yardımın bir ihsandır, bir ikramdır, der. Şâir Bursa'ya yardımda bulunan Çelebi Efendi' yi yüceltmek için ayağının toprağına yüz sürmenin bir talih olduğunu söylerken makamının da büyüklüğünü ifade eder.

Nakş-ı **hâk**-i pâyine yüz sürme devletdir bugün

Bursa'ya bir sâye-endâz-ı 'inâyetdir gelen (K3/21)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; kabrinin bahçesinin toprağına ermek Allah'ın bir lütfudur. Her saat, her an, daima ona salat olsun, der. Peygamber Efendimiz'in ravzasına kavuşmayı onun toprağına yüz sürmeyi Allah'ın bir ikramı olarak görmektedir. Şâirin her toprağına aynı kıymeti vermediği anlaşılmaktadır. Toprağı kıymetli kılanın yine atfettiği insanlar olduğu görülmektedir.

Peyveste eltâf-ı Hudâ **hâk**-i riyâz-ı ravzana

Olsun salât-ı dâ'imî her sâ'at ü her ân sana (G3/ 3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; kendisine seslenerek, şaşırma onun yolunda ayağının toprağı olsan, onun ayakaltı olman diriliştir, saki için de kadeh sunmaktır, der. Şâir, sevgilide en ufak bir toz dahi olması durumunda ona değer atfedeceğini, onu kurtaracağını düşünür.

Ta'accüb eyleme 'İffet yolunda **hâk-pây** olsa

Anı pâ-mâle bâ'is sâkiyâ câm u ayagundur (G30/5)

5.3.2. Su (Âb)

Su, canlıların hayat bulmasını ve hayatlarının idamesini sağlayan en önemli unsurdur. Yaşamın kaynağıdır. Suyun bitmesi ile hayat da biter. Su insan vücudunun, bitkilerin ve dünyanın büyük bölümünü oluşturur.

Bursalı İffet Divanı'nda su, âb, âb-1 hayvan, âb-1 zer, âb-1 müşgin, âb-1 hızır, âb-1 kevser, zemzem gibi kelimelerle ifade edilmiştir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; bu su, letafetiyle bir içim su gibidir. Bu su, âlemin susuzluğunu giderecek niteliktedir. Çünkü denizin dalgası gibidir, der. Halk dilinde “bir içim su gibi” tabiri genellikle alımlı kadınlar için kullanılırken şâir, bu beyitte su için kullanmaktadır. Bu durum dikkat çekicidir.

Bir içim **su** gibidir ‘ayn-1 letâfetde bu **su**

‘Âlemi itmede sîrâb çü mevc-i deryâ (T3/6)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; bu su, karanlık çeşmenin başındaki ölümsüzlük suyu gibidir. Fark ettirmeden inci gibi akar gider, der. Şâir, çeşmeden akan suyun berraklığını, faydasını, nasıl aktığını vs. Şâir, Hazreti Hızır'ın (a.s) içip ölümsüzlüğü yakaladığına inanılan ab-1 hayat suyuna telmihte bulunmaktadır.

Âb-1 hayvân gibi ser-çeşme-i zulmetde bu **su**

Foya vermezdi akup âb-1 güher-veş gûyâ (T1/ 3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sağlıklı kişi için dudağın bütünüyle hayat suyu olsa hastaya ciğerin kanı olur, bu nedenle kabulüm değil, der. Şâir, bu beyitte de Hazreti Hızır'ın (a.s) içip ölümsüzlüğü yakaladığına inanılan ab-1 hayat suyuna telmihte bulunmaktadır. Sevgilinin dudağını hayat suyuna benzetmektedir. “Âb-1 Hızır” tabirini benzetilen öge olarak kullanmaktadır.

Mâ-hazar hûn-1 ciğerdir **âb-1 Hızır** olsa lebün

Sıhhat ammâ sînede bîmâra makbûlüm degül (G71/ 4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; altın suyunu civa gibi sıralı bent yaptı, bu havuz macranın süsü, altın gibi kıvrımlı oldu, der. Şâir, suyun güzelliğini ifade ederken altına benzetir ve âb-1 zer tabirini kullanır.

Âb-1 zer silsile-bend itdi o sîmâb-veşi

Oldı bu havzla zerrîn-lüle zîb-i mecrâ (T1/ 4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; saçının teli ayağına indikçe misk suyu, anber yerine dönüşür, der. Şâir, sevgilinin saçlarından akan tere, âb-ı müşgin (misk suyu) der. Saçındaki suyun misk gibi kokması, dolayısı ile ortamın anber yerine dönüşmesi söz konusu olur.

Pâyına indikçe târ-ı kâkûli

Âb-ı müşgin eylemiş ‘anber yeri (G125/ 7)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; gönlüm sudan ve çamurdan geçti, sen Çin putu ol, bundan sonra bakmam duvardaki surete kabulüm değil, der. Şâir, her şeyden vazgeçtiğini “sudan çamurdan geçmek” tabiri ile ifade eder.

Âb u gilden geçdi gönlüm sen büt-i Çîn ol velev

Gayri bakmam sûret-i dîvâra makbûlüm degül (G71/ 5)

Kevser, cennette ümmet-i Muhammed’in toplandığı suyun, nehrin adıdır. Bursalı İffet de ona atfen kevser, ab-ı kevser, ayn-ı kevser gibi tabirleri kullanmaktadır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; damla damla cehennem ateşiyle damladığı zannolunur, çok olur Kevser’den boş testinin dolması beklemek, der. Şâir, cehennem ateşini kevser suyunun söndürdüğünü düşünür.

Katre katre sûz-ı dûzahla çekîde zann olur

Pür olursa ‘**ayn-ı Kevser**’den sebû-yı intizâr (G35/ 2)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; fidan boyunu, cennet ağacına benzetsek hata olmaz, kevser suyunu arzulamamızdaki amaç dudağındır, der. Şâir, sevgilinin dudağı ile Kevser suyu arasında ilişki kurmaktadır. Kevser benzetilen öge olarak kullanılmaktadır.

Tarz-ı Tûbâ nahl-i kaddünden galat

Sırr-ı **Kevser**’den garaz la‘lün fakat (G56/ 1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; parmaklarından kevser suyunu sahabelere bahş ettin, Hızır (a.s) gibi haset ile karanlıkta gizlendin, der. Peygamber Efendimizin parmaklarından mucize olarak akan suyu, cennet suyuna Kevser’e benzetir. Aynı zamanda Hz. Hızır ve ölümsüzlük suyuna da telmih yapmıştır.

Parmagundan bahş idüp ashâba **âb-ı Kevser**’i

‘Ayn-ı Hızır’ı reşk ile zulmetde pinhân eyledün (G60/ 2)

Zemzem, kudsiyetine inanılan efsanevî bir sudur. Hz. Hacer’in çok ihtiyacı olduğu bir vakitte ve çok kurak bir alanda çıkmıştır. Halen su bitmeden tükenmeden akmaya devam etmektedir. Bursalı İffet de ona atfen çâh-ı zemzem tabirini kullanmaktadır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; zemzem kuyusunda su içirmek için görüştüğüm olursa, Allah’ın lütfuyla dudağına kadar dolu olsa da ver demem, der. Şâir, zemzem suyunun Allah’ın bir lütfu olduğunu düşünür, bundan başka bir lütuf istemekten hicap eder bir durum içersindedir.

Lutf-ı Hudâ’da teşne-leb olsam da vir dimem

Sakkâ-yı çâh-ı **zemzem** olursa görüşdüğüm (G88/ 2)

Şâir İffet, aşağıdaki tahmiste; gözyaşını ile zemzem kuyusundaki su karşılaştırmaktadır.

Tâ hayâlimde o gîsû-yı ham-ender-ham henüz

Ka’be-tek cismimde kat kat câme-i mâtem henüz

Çâh-ı zemzem gibi eşk-i dîdeme garkam henüz

‘Âlem oldı şâd senden ben esîr-i gam henüz

‘Âlem itdi terk-i gam bende gam-ı ‘âlem henüz (Tah 1/ 1)

5.3.2.1. Nehir

Bursalı İffet, suyun çok olması ve gür bir şekilde akması nedeniyle beyitlerinde işlemektedir.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; gül bahçesini dolanıp seherin art arda dalgası, bulanarak akan nehir salınarak üst üste geliyor, der. Gül bahçesini suladığını belirtmektedir. Şâir nehrin salınarak ve devamlı aktığını ifade eder.

Tolanup gülşeni emvâc-ı pey-â-peyle seher

Bulanup **cûy-ı revân silsile-cünbân** geliyor (G37/ 2)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; kendisine seslenerek maceramız için anlat, gözyaşım akar Şat gibi, der. Şâir, gözyaşını akmasını akan nehre benzetmektedir.

Mâ-cerâmız ‘İffetâ takrîr için

Cûy-1 eşkim seyl olur mânend-i Şat (G56/ 5)

5.3.2.1.1. Ceyhun

Orta Asya’daki en büyük nehirlerden birisidir. Bursalı İffet Ceyhun Nehri’ni çokça akan bir nehir olduğu için teşbih olarak kullanmaktadır. Ancak Şâirin yaşadığı bölgede veya Anadolu’da da büyük nehirler olmasına rağmen Ceyhun Nehri’ni kullanması dikkat çekicidir. Tarihi bir çağrışım yapmak istediğini düşünmekteyiz.

Bursalı İffet aşağıdaki beyitte; Hüseyin Şah’ın matemiyile bundan sonra ağlayıp Ceyhun Irmağı gibi kan saçan gözyaşımı akıtsam, diyerek Şâir çaresizliğini, üzüntüsünü ifade eder. Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi Şâir’i derinden etkilemiştir diğer Müslümanlar gibi. Onun için mersiye de yazmıştır.

Ağlayup Şâh-ı Hüseyin’ün mâtemiyile ba‘de-zâ

‘Ayn-ı Ceyhûn eylesem bu dîde-i hûn-pâşımı (G118/ 3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; boyunu nun harfî, göğsümü kan eyledin. Dünya gamı gözümü Ceyhun Nehrine döndürdü, der. Şâir gözyaşını Ceyhun Nehri’ne benzeterek, benzetilen öge olarak kullanmaktadır.

Kaddimi nûn sînemi hûn eyledi dünyâ gamı

‘Ayn-ı dîdem **cûy**-ı Ceyhûn eyledi dünyâ gamı (G117/ 1)

5.3.3. Ateş

Ateş harareti, sıcaklığı ifade eder. Ateş hem hayatın idamesi için gerekli iken hem de cezalandırıcı özelliğe de sahiptir. Bursalı İffet beyitlerinde daha manevi olarak olarak yürek yangınları ile ateşin yakıcılığı, alevi, korkutuculuğu, cehennem ateşi gibi özellikleri kıyaslama yapmaktadır daha çok. Beyitlerde ateş-i niran, ateş-i duzah, ateş, kül, şerar gibi kelimeleri kullanır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ey yakan ateş, bu hasret ve ayrılık sana bir nefes misafir olaydı, eseri ile seni mahvederdi, der. Şâir, hasretin ve ayrılık acısının daha büyük yangınlar çıkardığını, yakan ateşi dahi mahvedeceğini söyler. Şâir yürek yangını ile maddi ateşi karşılaştırmaktadır. Yürek yangınının daha yakıcı olduğu ifade eder.

Eylerdi bî-mahv-ı eser ey **âteş-i nîrân** eger

Mihmân olaydı bir nefes bu hasret ü hicrân sana (G3/5)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; ciğerdeki ayrılık ateşinin o derece sızlaması var ki, cehennem ateşi yanında kıvılcıma benzer, der. Şâir ayrılık ateşinin yürekteki yangını ile cehennem ateşini kıyaslamaktadır. Bu kıyasta yürekteki ateşin daha kuvvetli olduğunu cehennem ateşinin ise onun yanında bir kıvılcım gibi kaldığını söyler.

Cigerde nâr-ı firâkun o rütbe sûzişi var

Yanında **âteş-i dûzah şerâra** benzemiyor (G84/ 4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; Aziz ömrüm yanarak ve yakılarak gece gibi geçer. Ruhundan öpücük almak ise ateşten kül almaktır, der. Şâir sevgiliye kavuşmak ve ondan bir öpücük almak ister ancak bu durum imkânsızdır. Bu imkânsızlığı ateşten kül almak tabiri ile ifade eder. Ayrılık ateşinin yürekteki yangınını, yanmak ve yakılmak olarak ifade eder.

Geçer ‘ömr-i ‘azîzim şem‘-veş sûz u güdâz üzre

Ruhından bûse almak ise **âteşden** kül almaktır (Müf 15/1)

5.3.4. Hava

Bursalı İffet, *Divanı*’nda havaya ait unsurları rüzgâr ile ifade eder. Rüzgârdan bad-ı saba, bad-ı hazan, bad-ı seher, peyk-i saba, nesim kelimelerini kullanmıştır.

Divan edebiyatında rüzgâra fazlasıyla yer verilmiştir. Rüzgârı bad, rih, esinti, yel, riyal kelimeleri ile ifade etmişlerdir. Rüzgâr sevgilinin saçlarının kokusunu, sabah ve seher vakitlerinde esintisi ile varlığını hissettirir. Sevgilinin saçının kokusu misk kokusudur, rüzgârdaki misk kokusu ona aittir. Rüzgâr postacı, sevgiliye ait koku gibi unsurları taşır. Aynı zamanda âşıktan da feryat, ah ve niyaz gibi unsurları taşır (Pala, 1995: 394).

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; adaleti eğer dünyanın başına düzen getirirse, hazan rüzgârı bir daha gül bahçesine nazlı bir şekilde yürümez, der. Şâir, hazan rüzgârının sert ve soğuk estiğini ancak adalet ile hükmedilirse onun bile güllere zarar vermeyeceği ifade eder.

İ‘tidâl itse eger bâg-ı cihâna ‘adli

İdemez **bâd-ı hazân** bir dahi gül-zâra hırâm (K1/28)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; gülün kitabı açılmış bir yaprak anlamış mı yoksa, saba rüzgârı kırmızı rengli taşın nişanını goncaya vermez, der. La'l kırmızı rengiyle goncaya benzer ancak çok değerli bir taştır insanlar nezdinde. Şâir goncanın da bu nişana sahip olmasını, bunu da saba rüzgârının taşımasını ister.

Kitâb-ı gül açılmış bir varak derk eylemiş yoksa

Nişân-ı reng-i la'lün goncaya **bâd-ı sabâ** virmez (Müf 12/1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; gülün susamının dilinden çimende seher rüzgârı, üzüntü ve keder ile neşeden bir nişan arar, bu nedenle gezer, der. Şâir, saba rüzgârının, seher yelinin üzüntü ve keder arasında mutluluktan bir iz, bir işaret var mı diye aradığını söyler.

Zebân-ı sûsen-i gülden çemende **bâd-ı seher**

Gezer o bâr u beri neş'eden nişâne arar (G33/ 5)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; bülbül gizli bir şekilde rüzgârı haber getirir. Kanarya bu gece bir dolap ile imdada gelir, der. Şâir, bülbül ile kanaryanın çatışmasını ortaya koyarken rüzgârın haber getirip götürmesini ve bülbülden yana olması yönünü ortaya çıkarmaktadır. Rüzgârın haberci özelliğine vurgu yapmaktadır.

Gönderür gizli **nesîm** ile haber murg-ı seher

Bir tolâb ile kanarya gelür imdâda bu şeb (G12/ 8)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sabahın habercisi yeni müjdeli bir haberle gelip ruhanî zevk bahşeden neşe ile âleme ne müjdeler getirdi, der. Şâir, sabah yelinin, seher yelinin haberci, müjdecî özelliğine vurgu yapar.

Gelüp **peyk-i sabâ** bir nev-peyâm-ı müjde-âverle

Ne müjde 'âleme bir neş'e-bahş-ı zevk-i rûhânî (K2/ 4)

5.4. HAYVANLAR

Bursalı İffet, *Divanı*'nda çeşitli hayvanları konu eder. Daha çok kuş cinsinden hayvanlara yer verirken bunlardan bazıları da efsanevî kuşlardır. Kuşları daha murg, murg-ı hoş elhan, murg-ı şekip, murg-ı seher, kanarya, tavus, şebbaz, kumru, huma kuşu ve anka kuşu olmak üzere birçok kelime ile ifade eder. Diğer hayvanlardan da aslan ve ahuya yer vermiştir.

5.4.1. Kuşlar

Kuşlar divan edebiyatında çok işlenen konulardan olup daha çok âşığın canı, âşığın gönlü, aşk, âşığın kendisi bazen de şâirin kendisidir. Divan şâirleri, kuşları benzetilen öge olarak kullanmaktadırlar. Kuşlar ile ilgili tabirlerden en çok murg-ı dil ve murg-ı seher kullanılır. Kuştan daha önemli olan âşığın ruhu, canı ve gönlüdür (Kurnaz, 1996: 515).

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; yine gülün şahına zümrüt taşından taht kurulup seherin başlangıcına hoş sesli kuş geliyor, der. Şâir, kuşun hoş sesini konu eder. Kuşun hoş sesi aslında âşığın güzel sesidir. Şâir, seher vakti, kuş sesi ve gül arasında uygunluk oluşturur.

Yine şâh-ı güle evreng-i zeberced kurulup

Seherî makdemine murg-ı hoş-elhân geliyor (G37/3)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sevgilinin ayrılığının kurbanıyız güya, sabır ve tahammül kuşuyuz güya, der. Şâir sabır ve tahammül kuşu tabiri âşığı tanımlayan bir tabirdir. Divan edebiyatında âşık acı çeker buna da sabır gösterir. Bu şekliyle âşık olgunlaşır.

Bismil-i hecr-i habîbiz gûyâ

Murg-ı bî-sabr u şekîbiz gûyâ (G4/1)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; bülbül gizli bir şekilde rüzgârla haber getirir. Kanarya bu gece bir dolap ile imdada gelir, der. Şâir, hem bülbülü hem de kanaryayı konu eder. Bunların çekişmesini mevzu bahs eder.

Gönderür gizli nesîm ile haber **murg-ı seher**

Bir tolâb ile **kanarya** gelür imdâda bu şeb (G12/ 8)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; nazik endamlı gül, ey naz ile salına salına yürüyen tavus kuşu, gülbahçesini seyre buyur, der. Şâir, salınarak yürüyen tavus kuşunu konu etmektedir. Gül ile tavus kuşu arasındaki muhavere söz konusudur. Tavus kuşu gösterişli bir kuştur, nazlı yürür, bu nedenle kuşlar genellikle âşığı temsil ederken tavus kuşu sevgiliyi ifade eder.

Seyr-i gülzâra buyur ey gül-i nâzik-endâm

Meşk idüp nâz ile **tâvûs-ı** hırâmâna hırâm (K1/1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; doğan kuşu sipahiye sığınan biçare olmasa, padişahın yüksek kıymetini, ne olduğunu anlamaz, der. Doğan kuşu yükseklerde uçan cesur bir kuştur. Ancak padişahın askeri olan sipahiye sığındığında padişahın ne kadar yüksek makamda olduğunu anlar. Şâir insanların birbirleriyle iletişim kurmalarıyla birbirlerini tanıyabileceklerini ve kıymetlerini takdir edebileceklerini ifade eder.

Anlamaz kadr-i bülend-i pâdişâhî noldığın

Şâhbâz üftâde-i âgûş-ı dihkân olmasa (G105/5)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; sen deniz kenarında çok güzel bir servisin, ben ise kumru gibi çöldeyim, der. Âşık çölde susuzluk çekmektedir, suya hasrettir. Âşık acı ve cefa çekerken sevgili deniz kenarında neşe ve mutluluk içersinde suya doymuş vaziyettedir. Şâir, beyitte kumruyu benzetilen unsur olarak kullanmaktadır. Divan şiirinde ve günümüzde de kumru sevgilisine duyduğu muhabbeti ve sadakati ile meşhur bir kuştur.

Sen servî-i ra'nâ gibi deryâ yakasında

Ben **kumrî**-sıfat âh ile sahrâ yakasında (G104/1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sevgilinin tavrı, kumrunun gerdanlığı gibidir, gözüm ve gönlüm bakmaktan doysun mu, âh ki güzel serviye bakmağa sen manisin, der. Şâir sevgilinin boyununu kumrunun gerdanlığına benzetmektedir. Âşık sevgiliyi gözü ve gönlü doyana kadar izlemek ister ancak rakip buna engeldir. Buna müsaade etmemektedir. Tavk-ı kumru benzetilen öge olarak kullanılmaktadır.

Tavk-ı kumrıdır gözüm olsun mı dil-sîr-i nigâh

Mâni'-i nezzâredir sen servî-i bâlâya âh (G112/1)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; sinek gibi her leşe sakın bal vurma, kim anka kuşuna muhabbet besliyorsan o Kaf dağındadır, der. Şâir anka kuşunu konu etmektedir. Anka kuşu efsanevî bir kuştur ve efsanevî bir dağda yaşamaktadır. Şâir, anka kuşunu benzetilen bir öge olarak kullanmaktadır. Anka kuşu sevgilidir, kavuşulması imkânsız bir şeydir çünkü ulaşılması imkânsız bir yerde yaşamaktadır.

Her lâşeye bâl urma sakın olma mekes-veş

Kim Kâf-ı kanâ'atdadır '**ankâ-yı** mahabbet (G15/ 4)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; kader başına devletin huma kuşunun kanadını başına taksın. Biz anka sıfatlı huma kuşuyuz kurtulmuşların gölgesindeyiz, der. Devlet, talih ve baht olarak kullanmaktadır beyitte. Şâir, sevgilisi için kaderden talihli ve bahtlı olmasını diler. Şâir hüma kuşunu benzetilen öge olarak kullanmaktadır.

Başına taksun felek **perr-i hümâ-yı** devletin

Biz **hümâyız** sâye-i vâresteyiz ‘ankâ-sıfat (G16/ 5)

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; fitne cadının gamzesi ve yokluğun alt kapısıdır. Ahunun ağlamasıyla aslan canlı ve güçlü olur, der. Şâir birinin hüznü bir başkasının sevinç kaynağı olabileceğini söyler. Bunu örnekler. Aslanın sevincini ahunun ağlamasına bağlar. Şâir aslan, ahu ve cadıyı alegorik olarak kullanmaktadır.

Fitne der-zîr-i ‘âdem gamze-i câdûsından

Şîrler zinde olur dîde-i **âhûs**ından (G96/1)

5.5. BİTKİLER

Bursalı İffet, *Divanı*’nda bitkilerden servi ağacına ve bazı çiçeklere yer vermiştir.

5.5.1. Ağaçlar

5.5.1.1. Servi

Servi ağacı divan edebiyatında en çok yer verilen ağaçtır. Servi ağacı ince ve uzundur. Güzellik unsurlarından biri de ince bel ve uzun boldur. Bu nedenle sevgilinin boyu genellikle serviye benzetilir. Benzetilen öge olarak kullanılır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; naz ile sallanarak servi boylu sevgilinin geldiğini, Hızır ile cansız çimenlere can geldiğini söyler. Şâir sevgiliyi servi ağacına benzetir. Servi bu beyitte benzetilen unsurdur.

Salınup nâz ile ol serv-i hırâmân geliyor

Hızr ile sanki cemâd-ı çemene cân geliyor (G37/ 1)

Şâir İffet, aşağıdaki kıtada; bağa varsam ünlü bineğim gelir, servi ağacını görsem aklıma yürüyüşün gelir, goncayı gördüğümde gül kokulu yanağın gelir, sensizlik bana ruhumun imtihanı olur, der. Şâir her şeyin sevgiliyi hatırlattığını ifade eder. Bu kıtada da servi ile sevgilinin yürüyüşü arasında ilişki kurulmaktadır. Gül de rengi itibari ile

sevgilinin yanağına benzetilmektedir. Âşık sevgiliye tutkuludur bu nedenle doğadaki birçok unsur sevgiliyi hatırlatmaktadır.

Bâga varsam sît -i reh -vârun gelür

Servi görsem ‘a kla refâturun gelür

Goncadan gül -bûy -ı ruhsârurun gelür

İbtîlâ -yı cân olur sensiz bana (Ş1/ 4)

5.5.2. Çiçekler

Bursalı İffet, *Divanı*'nda bazı çiçeklere denkleşmek mümkündür. Çiçeklerden sümbül, nergis, gül, gül-ü rana, gül-ü fam, lale, lale-i nev gibi çiçek isimlerine yer vermektedir.

5.5.2.1. Sümbül

Sümbül sevgilinin saçlarına benzetilir ve divan şiirinde işlenir. Sevgilinin saçları güzel kokuludur. Sümbül şekil itibarile benzerlik gösterir. Sümbül sevgilinin teninin benzerliği ile ele alınır.

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; şu mest olmuş, sarıklı perişana nizam verme saçlarının telleri gibi sümbülleri mahveder, der. Şâir sevgilin saçları ile sümbül arasında benzerlik ilişkisi kurmaktadır. Sümbül benzetilen ögedir. Rüzgârın saçları dağıtması gibi sümbüller de dağılmaktadır.

Târ-ı zülfün gibi **sümbülleri** ber-**bâd** eyler

Virme mestâne şu destâr-ı perîşâna nizâm (K1/ 4)

5.5.2.2. Nergis

Divan şiirinde sevgilinin gözüne benzemesi yönüyle işlenir. Nergis ile göz arasında ilişki vardır. Nergis daha çok göz halinde çizilir. Baygın bakar, mesttir ve hasret çeker (Pala, 1995: 370).

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; neden sağlığa kayıtsız, hatırım perişan diye düşünürdüm. Sebebini süngülün hevesi ile hasta nergisten olduğunu anladım, der. Şâir sümbül ve nergisi benzetilen öge olarak kullanmaktadır. Şâir hastalığını ve perişan olmasını hasta nergise bağlamaktadır.

Perîşân hâtırım bîgâne-i sıhhat neden dirdim

Hevâ-yı **sünbül** ile **nergis**-i bîmârdan bildim (G81/ 4)

5.5.2.3. Gül

Gül, klasik Türk şiirinde en çok işlenen çiçek türüdür. Maşukun yüzü ve yanağı ile daha çok ilişkilendirilir. Gül rengiyle ve kokusu ile her zaman taze ve canlıdır. Bu nedenle ilkbaharın ve çimenliğin en önemli unsurudur (Pala, 1995: 182).

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; külâhını eğri giyip elinde kadeh olanların meclisine gülerek, açılarak o rana gülü gelirse o meclise mübarek olsun, der. Şâir, rana gülü gibi sevgili gülerek meclise gelse diyerek bir temennide bulunmaktadır. Şâir, rana gülünü benzetme unsuru olarak kullanmaktadır.

Kec-külâh elde kadeh bezme mübârek-bâda

Gülerek açılarak ol **gül-i ra'nâ** gelse (K4/ 3)

5.5.2.4. Gonca

Gonca tomurcuk halinde olup daha açılmamış çiçeğe verilen isimdir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzına benzetilir. Daha çok açılmamış olması yönüyle benzetilir. Goncanın açılması gülmesi ile anlamlandırılır. Çiçeğin kokusu goncanın açılmasıyla ortaya çıkar. Gonca içerisinde sanki gevher varmış gibi bir özellik gösterir kırmızılığı ve tazeliği itibari ile (Pala, 1995: 179).

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; taze goncayı hasta nergise sunmak için elde lale renkli şarap ile gül renkli şarap tutar, der. Şâir, taze goncanın hasta nergise sunulmasıyla onun şifa bulacağını düşünür. Hastanın iyileştirici özelliği üzerinde durmaktadır. Gonca sırları olan bir çiçektir.

Sunmaga **nergis**-i mahmûra tutar **gonca**-i ter

Lâle-gûn sâgar ile elde şarâb-ı **gül-fâm** (K1/ 3)

5.5.2.5. Lale

Lale, klasik Türk şiirinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Maşuğun yanağı kırmızı laleye benzer. Aynı şekilde âşığın gözyaşları da laleye benzetilir. Laledeki siyahlık sevgilinin yanaklarındaki bendir. Âşık ona imrenir ve o ben onda yara açar. Âşığın gözyaşının bir süre sonra kanlanması nedeniyle laleye benzetilir. Lale şaraba, kadehe,

kana, mercana, şeme, çerağa birçok unsara benzetilmiştir. Kısaca lale şeklinden ve renginden dolayı divan edebiyatında çokça kullanılmıştır (Pala, 1995: 179).

Bursalı İffet, aşağıdaki beyitte; eline lale almış sanki altından bir kadehle gelen varsa o taze yeşilbaşlı servidir, der. Şâir laleyi altından bir kadehe benzetmektedir. Rengi ve şekli itibari ile lale, benzetilen bir öge olarak kullanılmıştır.

Lâle almış destine gûyâ ki bir zerrîn kadeh

Var ise ol serv-i ser-sebz-i tarâvetdir gelen (K3/ 9)

Şâir İffet, aşağıdaki beyitte; bu taze lale, yüreği yanık İffet’e nazar et. Çılgın âşığın yakasını yırtmak da nedir? Diye sorgular. Şâir taze lale derken sevgiliyi kasteder. Lale, benzetilen öge olarak kullanılmaktadır.

Bu **lâle-i nev** ‘İffet-i pür-dâga nigâh it

Çâk olma nedir ‘âşık-ı şeydâ yakasında (G104/6)

SONUÇ

Bursalı İffet iyi düzeyde eğitim almış, müderrislik seviyesine ulaşmış 19. yüzyılın en önemli şâirlerindendir. Hem Mevlevî hem de Nakşibendî şeyhlerinden dersler aldığından, her iki tarikata da ilgi duymuş, bu sayede daha geniş bir perspektif yakalamıştır. Tahlil çalışmasını yaptığımız *Bursalı İffet Divanı* 'nın çok zengin bir içeriğe sahip olduğunu gördük. Şâir, yaşadığı dönemin sosyal yaşantısından dini inanç ve telakkilerine, insanî ilişkilerinden giyim kuşama, yeme içmeye kadar hemen hemen insana dair ne varsa Divanı'na konu etmiştir. Şiirlerinde konu olarak işlediği kavramları şiir geleneğinin sınırları çerçevesinde ele almıştır.

Bu çalışmada kısaca Bursalı İffet'in hayatı, sanatı ve eseri hakkında bilgilere yer verildikten sonra çalışmamızın ana konusu olan tahlil çalışmasına geçilmiştir. Bu çalışmada şâirin Divanı'ndaki tahlile dair tüm unsurlar ayrıştırılarak, başlıklar halinde kategorize edilerek derinlemesine incelenmiştir. Bu çalışmalar muvacehesinde beyitlerin mânâ dünyasına girilmeye çalışılmıştır.

Bursalı İffet Divanı'ndaki tahlil çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde dinî unsurlar incelenmiştir. Divanda, dinî unsurların önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Dinî unsurlar on üç başlık altında derinlemesine incelenmiştir. Bursalı İffet; beyitlerinde Allah'a ait Bâki, Bârî, Cemal, Ezel, Hak, Hâlık, Hâmid, Hüdâ, Hüdâvendâ, Kerem, Kudret, Mevlâ, Muntakîm, Pervedigâr, Râb, Rahman, Rahmet, Sübhân, Yezdân gibi ism-i şeriflerine yer vermiştir. Bursalı İffet tüm peygamberleri çok sever ve beyitlerinde bir kısmına yer verir. Hz. Süleyman, Hz. Hızır, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. İbrahim, Hz. Âdem, Hz. Yunus, Hz. Yusuf kıssalarına telmihte bulunur. Şâir İffet, Peygamber Efendimize gönülden bağlı, peygamber âşığı bir şâirdir. Divanı'nın birçok şiirinde bu sevgiyi hissetmek mümkündür. Aynı şekilde âl-i beyte ve ashaba da derin bir sevgi beslediği beyitlerinden anlaşılmaktadır. Bursalı İffet, melekler, kitaplar, âyet ve hadisler, ehl-i beyt, çehar-yar ve ashab, ahiret ile ilgili mefhumlar, kıyamet ile ilgili mefhumlar, dinî mekânlar, ibadetler vs. dinî birçok unsura beyitlerinde yer vermiştir. Dinî unsurlar ile alakalı âyet ve hadislere de tahlilimizde yer verilmiştir. Şâirin Allah, peygamber ve ashab sevgisi ile beraber iman, itikat konularında sadakatle bağlı olduğu, aynı zamanda ehl-i sünnet bir Müslüman'ın bakış açısını yansıttığı da görülmüştür.

İkinci bölümde tasavvufî unsurlar incelenmiştir. Şâirin hem Mevlevî hem de Nakşî tarikatlarına ilgi duyması onun Divan’da tasavvufa ait birçok kavramı kullanmasını sağlamıştır. Bursalı İffet; beyitlerinde arif, bade, bezm, dar-ı gurbet, dergâh, tekke, derviş, erbab-ı kemal, erbab-ı riyazet, erbab-ı dil, erbab-ı irfan, erbab-ı himem, enaniyet, feyz, fuzela, inâyet, intisab, müntesib, kal-ı selim, keramet, marifet, mafîha, mevali, mirat, müctehid, mürid, müstağfir, nefis, sohbet, sırr, süluk, şer-i Mübin, tarik, tarikat, rah, tecelli, tul-i emel, ulema, vahdet-kesret, veli, yeis, zahid, zikir kavramlarına yer vermiştir. Bu kavramlar tek tek incelenmiş, şiirin anlam dünyasına girilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde insana dair unsurlar incelenmiştir. Dinî şahsiyetler, çehâr- yâr, tarihi şahsiyetler (hükümdarlar, şehzadeler, devlet adamları) tarihi-efsanevi şahsiyetler, hikâye kahramanları, şâirler, bilginler, ilim adamları, müderrisler, sanatçılar, diğer şahsiyetler, tipler (Sevgili âşık, rakip) vb. unsurlar tek tek ele alınarak, gerekli bilgiler verilerek, beyitlerin anlam dünyasına girilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde sosyal hayata ve maddi kültüre dair unsurlar incelenmiştir. Kavim, kabile, aileler, ülke, şehir, bölgeler, mimari yapılar (hamam, minber, han, cami, türbe mihrap, kürsü, mabet, hamam) toplumsal tabakalaşma, durumlar ve münasebetler, makamlar, meslekler (vezirlik, şeyhülislamlık, hâcegan, müftülük, imamlık, vaizlik, berberlik) eğlence hayatı, müzik aletleri (ney, tambur, keman, saz, rebab) kıyafet, süs, koku, takı ve kıymetli madenler, giyim, kuşam, mutfak, sofraya, yiyecek, içecek vs. unsurlar tek tek ele alınarak, gerekli bilgiler verilerek, beyitlerin anlam dünyasına girilmeye çalışılmıştır.

Beşinci bölümde tabiata dair unsurlar incelenmiştir. Mevsimler, kozmik âlem, dört unsur, hayvanlar, bitkiler ve bunlara ait bağlı alt başlıklarla birçok unsur ele alınmış, gerekli bilgiler verilerek, beyitlerin anlam dünyasına girilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak Bursalı İffet 19. yüzyılın önemli ve özgün bir şâiri olmasına rağmen yeteri kadar tanınmamaktadır. Bu çalışmamız, Bursalı İffet’in hem tanınmasına hem de Divanı’nın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, H. (2006). “*Nazmi Efendi*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 32, İstanbul: TDV Yayınları.
- Albayrak, N. (1993). “*Cem*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 7, İstanbul: TDV Yayınları.
- Altın, M. (2015). *Esmâ-i Hüsnânın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). 100. Yıl Üniversitesi SBE.
- Alıcı, M. (2010). “*Şefaat*” TDV İslâm Ansiklopedisi Cilt 38, İstanbul: TDV Yayınları.
- Arpaguş, H. (2006). “*Mücrim*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 31, İstanbul: TDV Yayınları.
- Arslan, M. (2018). *Bursalı İffet Divanı*, Ankara, Kültür Eserleri Dizisi- 599.
- Ateş, S. (2000). “*İhlâs*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 21, İstanbul: TDV Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Aycan, İ. (2004). “*Mervân*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 29, Ankara: TDV Yayınları.
- Aydın, H. (2010). *Cevrî Divanı'nın Tahlili*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi SBE.
- Baktır, M. (1998). “*Hutbe*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 18, İstanbul: TDV Yayınları.
- Baktır, M. (1999). “*İbn Melek*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 20, İstanbul: TDV Yayınları.
- Birişik, A. (2007). “*Rahmet*”. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 34, İstanbul: TDV Yayınları.
- Boyal, S. H. (1988). “*Âdem*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 1, İstanbul: TDV Yayınları.
- Bozkurt, N. (2005). “*Minber*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 30, İstanbul: TDV Yayınları.
- Bozkurt, N. (2007). “*Kitap*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 26, Ankara: TDV Yayınları.
- Bozkurt, N. (2007). “*Peri*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 34, İstanbul: TDV Yayınları.
- Bulut, H. İ. (2012). “*Ümmet*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 42, İstanbul: TDV Yayınları.
- Bursalı, M. N. (1996). *Hız Ebubekir*, İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* İstanbul: Anka Yayınevi.
- Ceylan, Ö. (2007). *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cirit, H. (2012). “*Vaaz*” İslâm Ansiklopedisi, Cilt 42, İstanbul: TDV Yayınları.

- Çağrııcı, M. (2013). “Yeis” İslâm Ansiklopedisi Cilt 43, İstanbul: TDV Yayınları.
- Çanak, Y.(2018). *Emir Sultan ve Vakıfları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE.
- Çantay, H. B. (1984). *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* 1-2-3.
- Demirci, M. (1998). “Himmat” İslâm Ansiklopedisi Cilt 18, İstanbul: TDV Yayınları.
- Demirci, K. (2001). “Kabir” İslâm Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul: TDV Yayınları.
- Demirci, K. (1992). “Burç” İslâm Ansiklopedisi Cilt 6, İstanbul: TDV Yayınları.
- Develioğlu, F. (2013). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Diyabet Yayınevi (2006). *İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr> (Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2020).
- Duman, M. Z. (1995). “Emel” İslâm Ansiklopedisi Cilt 11, İstanbul: TDV Yayınları.
- Durusoy, A. (2012). “Vahdet” İslâm Ansiklopedisi Cilt 42, İstanbul: TDV Yayınları.
- Elmalılı, H. (1996). “Hassan B. Sabit” İslâm Ansiklopedisi Cilt 16, İstanbul: TDV Yayınları.
- Eraydın, S. (1995). “Feyz” İslâm Ansiklopedisi Cilt 12, İstanbul: TDV Yayınları.
- Eren, A. (2014). *Sıdkî Dîvânı İnceleme ve Metin*, Ankara: Etüt Yayınları.
- Gider, M. (2020). “Klasik Türk Şairleri İçin Örnek Bir Şahsiyet: Hâssan B. Sabit.” Cilt 12. Sayı 3, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi.
- Hamidullah, M. (1988). “Abd” İslâm Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: TDV Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2010). “İsâ” İslâm Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara: TDV Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2010). “Süleyman” İslâm Ansiklopedisi, Cilt 38, İstanbul: TDV Yayınları.
- İspirli, M. (1994). “Derviş Mehmet Paşa” İslâm Ansiklopedisi Cilt 9, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kara, M. (2011). “Tekke” İslâm Ansiklopedisi Cilt 40, İstanbul: TDV Yayınları.
- Karaman H., M., Çağrııcı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş, (2017) “Kur’an Yolu Türkçe Meal Tefsiri”. Cilt 1, Ankara: TDV Yayınları.

- Kâşânî, A. (2004). *Tasavvuf Sözlüğü*. Ekrem Demirli (çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Koca, F. (2003). “*Mekruh*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 28, Ankara: TDV Yayınları.
- Konukçu, E. (1994). “*Ekber Şah*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 10, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Küçükaşçı, M. S. (2013). “*Zemzem*” İslâm Ansiklopedisi, Cilt 44, İstanbul: TDV Yayınları.
- Öz, M. (1994). “*Ehl-i Beyt*”. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 10, İstanbul: TDV Yayınları.
- Öz, M. (2002). “*Kerbela*”. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 25, Ankara: TDV Yayınları.
- Özcan, A. (1989). “*Ahmed Cavid*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 2, İstanbul: TDV Yayınları.
- Özcan, N. (2006). “*Nafiz Bey Durakçı*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 32, İstanbul: TDV Yayınları.
- Özcan, N. (2006). “*Necib Ahmet Paşa*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 32, İstanbul: TDV Yayınları.
- Özerverli, M. S. (2004). “*Melekler*”. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara: TDV Yayınları.
- Özön, M. N. (2002). *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük* İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Pala, İ. (2004). “*Nemrûd*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 32, İstanbul: TDV Yayınları.
- Sarı, N. (1992). “*Behçet Mustafa Efendi*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 5, İstanbul: TDV Yayınları.
- Savran, A. (2001). “*Ka’b Bin Züheyr*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 24, İstanbul: TDV Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev’î Divanı’nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Serin, M. (2010). “*Suyolcuzâde Mehmet Necib*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 38, İstanbul: TDV Yayınları.
- Sinanoğlu, M. (2000). “*İman*” İslâm Ansiklopedisi, Cilt 22, İstanbul: TDV Yayınları.

- Sinanoğlu, M. (2009). “*Sıbgatullah*” İslâm Ansiklopedisi, Cilt 37, İstanbul: TDV Yayınları.
- Süreyya, M. (1996). “*Mehmet Şerif Paşa*” Sicill-i Osmanî Cilt 3, Anıt Kitabeler Tarihi.
- Şahin, M. S. (1993). “*Cennet*” İslâm Ansiklopedisi, Cilt 7, İstanbul: TDV Yayınları.
- Şener, M. (2000). “*İmsak*”. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 22, İstanbul: TDV Yayınları.
- Şensoy, F. (2013). “*Mukataalarda Muhasebe Kayıtları ve XVII. Yüzyıl Başında Bursa Mukataası Örneği*” Dergi Park.
- Taşpınar, İ. (2009). “*SÂM*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 36, İstanbul: TDV Yayınları.
- Tekin, A. (2018). “*İbn-i Hacib ile Molla Halil es-Sirti'nin El-Kafiye adlı eserinin mukayesesi*” Cilt 10, Sayı 3, Mardin Dergi Park Yayınları.
- Tercüme Heyeti, (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Topaloğlu, B. (1995) “*Esmâ-i Hüsnâ*”. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 11, İstanbul: TDV Yayınları.
- Topaloğlu, B. (1995). “*Kıyamet*”. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 25, Ankara: TDV Yayınları.
- Tosun, N. (2009). “*Sır*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 37, Ankara: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (1996). “*Gurbet*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 14, İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (1998). “*Hırka*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 17, İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2002). “*Kerâmet*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 25, Ankara: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2008). “*Riyâzet*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 35, İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2010). “*Takvâ*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 39, İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). “*Namaz*”. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 32, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Ö. (2019). Azmî-zâde Haleti Divanı'nın Tahlili, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi SBE.
- Yavuz, S. S. (2005). “*Mi'rac*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 30, İstanbul: TDV Yayınları.

- Yavuz, Y. Ş. (1998). “*Hidâyet*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 17, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2000). “*İlâh*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 22, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2000). “*Peygamber*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 34, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2001). “*Kader*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 58, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2003). “*Levh-i Mahfuz*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 27, Ankara: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2018). “*Ruh*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 35, Ankara: TDV Yayınları.
- Yazıcı, T. (1995). “*Feridun*” İslâm Ansiklopedisi Cilt 12, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yitik, A. İ. (2005). “*Oruç*”. İslâm Ansiklopedisi Cilt 33, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yurdagün, M. (2016). “*Tuğyan*” İslâm Ansiklopedisi Cilt Ek-2, İstanbul: TDV Yayınları.